

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE NEO KLASİK REALİST
YAKLAŞIM: TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI**

MUHİTTİN YENİKEÇECİ

2502160562

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. YAŞAR ONAY

İSTANBUL – 2020

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MUHİTTİN YENİKEÇECİ Numarası : 2502160562
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : ULUSLARARASI İLİŞKİLER Danışmanı : PROF. DR. YAŞAR ONAY
Tez Savunma Tarihi : 09.01.2020 Saati : 10:00 / 13:00
Tez Başlığı :
"DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE NEO KLASİK REALİST YAKLAŞIM: TÜRKİYE'NİN SURIYE POLİTİKASI"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. YAŞAR ONAY		KABUL
2- DOÇ. DR. HASAN DURAN		Düzeltilme
3- DOÇ. DR. ÖZGÜN ERLER BAYIR		Düzeltilme
4- DR. ÖĞR. ÜY. ATAHAH BİROL KARTAL		KABUL
5- DR. ÖĞR. ÜY. LAMİA MAMMADOVA		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MİTHAT BAYDUR		
2- DOÇ. DR. HAKAN GÜNEŞ		

ÖZ
DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE NEOKLASİK REALİST
YAKLAŞIM: TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI
MUHİTTİN YENİKEÇECİ

Temel meselesi; devletlerin uluslararası alanda uyguladıkları politikaların neden yürütüldüğünü ve diğer devletleri nasıl etkilediğini anlamak olan uluslararası ilişkilerin iki temel alt disiplininin birisi olan “*dış politika*”, uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletlere odaklanmış ve onları konu edinmiştir. Dış politikada devletlerin sergiledikleri tüm dış politika faaliyetleri, “*dış politika süreci*” olarak ifade edilen bir süreç içerisinde birbirini takip eder ve bütüncül bir yapı oluştururlar. Bir diğer deyişle, dış politikada aktörlerin davranışları, dış politika sürecine paralel olarak ortaya çıkan ve “dış politika uygulamaları” olarak da ifade edilen davranışlardır. “*Dış Politika Analizi*” ise bir bütün olarak dış politika sürecinin analizini ifade eder.

“Türkiye’nin dış politika davranışlarının, daha sağlıklı bir şekilde oluşturulması ve analizi için ilave tedbirlere duyulan ihtiyaç” sorunsalı çerçevesinde; günümüz/üçüncü dönem dış politika analizi yaklaşımını esas alan, uygun bir kuramsal çerçeveye oturmuş, dış politika davranışlarına etki eden uygun faktörler arasındaki ilişki ve etkileşimi dikkate alarak faktörlere doğru etki ve öncelik veren bir dış politika analizi metodolojisi geliştirmek ve bu sayede; bilimsel, metodolojik ve nesnel bir analiz sunmak amacıyla yapılan araştırmada sırasıyla;

- Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin tespiti yapılarak, uygun faktörler listelenmiş,

- Aktörlerin niteliklerine göre; uygun faktörler arasındaki ilişki ve etkileşim dikkate alınarak faktörlerin etki ve önceliği belirlenmiş,

- “*Dış Politika Süreci*” tanımlanmış,

- Bilimsel, metodolojik ve nesnel bir analiz sunmak amacıyla uygun kuramsal çerçeveye oturmuş bir dış politika analizi metodolojisi geliştirilmiştir.

“Dış Politika Uygunluk ve Uyumluluk Analizi Metodolojisi” başlığı ile geliştirilen metodoloji vasıtasıyla, 2001-2017 dönemi Türkiye’nin Suriye Politikasının analizi yapılmış ve metodolojinin uygulanabilirliği test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika süreci, Dış Politika Analizi, Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler, Dış Politika Uygunluk ve Uyumluluk Analizi Metodolojisi.

ABSTRACT
NEOCLASSIC REALIST APPROACH IN FOREIGN POLICY
ANALYSIS: TURKEY'S FOREIGN POLICY IN SYRIA
MUHİTTİN YENİKEÇECİ

"Foreign policy", one of the two main sub-disciplines of international relations, has focused on the states known as the main actors of the international system. Its main issue is to understand why the international policies implemented by the states and how they affect other states. All foreign policy activities of states in foreign policy follow each other and form a holistic structure in a process which is referred to as the *"foreign policy process"*. In other words, the actors' behaviors in foreign policy are those that appear parallel to the foreign policy process and are also referred to as foreign policy practices. "Foreign policy analysis" refers to the analysis of the foreign policy process as a whole.

The purpose of this research is to develop a foreign policy analysis methodology within the framework of *"the need for additional measures for developing and analyzing Turkish foreign policy behaviors in a healthier way"* problematique. This methodology should take into account the relationship and interaction between appropriate factors affecting foreign policy behavior based on today's/third term's foreign policy analysis approachesitting in an appropriate theoretical framework. In this context, the following steps are presented in order to provide a scientific, methodological and objective analysis:

- The factors affecting foreign policy behaviors are determined and the appropriate factors are listed,
- According to the qualifications of the actors; the effect and priority of the factors were determined by considering the relationship and interaction between appropriate factors,
- *"Foreign Policy Process"* defined,
- A foreign policy analysis methodology has been developed in order to present a scientific, methodological and objective analysis.

By using the methodology which was developed under the name of "Foreign Policy Relevance and Compliance Analysis Methodology", Turkey's Syria Policy in the period of 2001-2017 has been analyzed and the applicability of the methodology has been tested.

Keywords: Foreign Policy Process, Foreign Policy Analysis, Factors Affecting Foreign Policy Behavior, Foreign Policy Relevance and Compliance Analysis Methodology.

ÖNSÖZ

Araştırma, *“Türkiye’nin dış politika davranışlarının, daha sağlıklı bir şekilde oluşturulması ve analizi için ilave tedbirlere duyulan ihtiyaç”* sorunsalı temelinde, uygun bir dış politika analizi metodolojisi geliştirmek ve bu sayede; bilimsel, metodolojik ve nesnel bir analiz sunmak amacıyla yapılmıştır.

Dış politika analizi çalışmalarında daha bilimsel ve metodolojik bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu ön görüşü araştırmanın yazarını, dış politika analizinin nasıl bir süreci kapsadığı ve bu sürecin analizi için nasıl bir metodoloji geliştirmek gerektiği sorularını sormaya yöneltmiştir.

Bahse konu yönelim;

- Devletlerin kendine has/eşsiz/biricik özelliklerini dikkate alan,
- Günümüz/üçüncü dönem dış politika analizi yaklaşımları ile uyumlu,
- Bir dış politika analizi çalışmasının ihtiyaçlarını karşılayan,
- Dış politika ortamının tüm unsurlarını ve dış politika davranışlarına etki eden tüm uygun faktörleri analizlere dâhil etmeyi öngören,
- Bu faktörlerin etki ve öncelikleri ile etkileşimlerini dikkate alan,
- Uygun bir kuramsal çerçeveye oturmuş,
- Bilimsel ve metodolojik dış politika analizi yapmaya imkân veren bir metodoloji geliştirmeye sevk etmiştir.

Bu kapsamda, araştırmanın hipotezi; *“2001-2017 yılları arasında, sistemik faktörlerin, diğer faktörlere göre etki ve önceliğini esas alarak, uygun bir kuramsal çerçevede dış politika analizlerine dâhil eden bir dış politika analizi metodolojisi geliştirilmesi, Türkiye’nin dış politika davranışlarının daha sağlıklı analizine imkân verir”* şeklinde oluşturulmuş ve hipotezin;

- “Bağımsız değişkeni”, sistemik faktörlerin, diğer faktörlere göre etki ve önceliğini esas alarak, uygun bir kuramsal çerçevede dış politika analizlerine dâhil eden bir dış politika analizi metodolojisi geliştirilmesi,

- “Bağımlı değişkeni”, Türkiye’nin dış politika davranışlarının analizi süreçleri,

- “Yardımcı değişkenleri” ise, sistemik faktörler dışında dış politika davranışlarına etki eden diğer faktörler olarak belirlenmiştir.

Araştırma ihtiyaçları çerçevesinde araştırma soruları;

- Dış politika süreçleri hangi ortamlardan oluşur, temel girdileri, nitelikleri ve safhaları nelerdir?

- Dış politika analizi hangi nitelikleri/özellikleri taşımaktadır?

- 2001-2017 yılları arasında, Türkiye'nin "dış politika davranışlarını etkileyen faktörler" nelerdir?

- Bahse konu dönemde, Türkiye'nin dış politika davranışlarını etkileyen faktörler arasında, en etkili ve öncelikli faktör hangisidir?

- Dönem içerisinde, Türkiye'nin dış politika davranışlarını etkileyen faktörler arasındaki ilişki ve karşılıklı etkileşim nasıldır?

- Dış politika analizinde realizmden faydalanılabilir mi? Realist teorilerin kullanılma esasları nasıl olmalıdır?

- Dış politika analizinde teorik açıdan neoklasik realist yaklaşımın kullanılması, yeterli ve sağlıklı bir dış politika analizine imkân sağlar mı?

- Neoklasik realist teori temelinde sağlıklı bir analiz için gerekli dış politika analizi metodolojisi nasıl geliştirilebilir? olarak ifade edilmiştir.

Araştırmanın yazarı, çalışma ile ortaya konacak metodolojinin; bilimsel, rasyonel ve nesnel bir dış politika analizi yapmak konusunda orijinal bir katkı sağlayacağı, bu nedenle; araştırma sorunsalı ile ifade edilen ihtiyacı giderici mahiyette bir rol oynayacağını düşünmektedir.

Tüm doktora çalışması ve özellikle araştırma süreci boyunca bilimsel birikimi ve fedakâr tutumuyla katkılarını ve desteklerini esirgemeyen başta tez danışmanım Prof. Dr. Yaşar Onay olmak üzere, Tez İzleme Komitesi Üyeleri; Doç. Dr. Özgün Erler Bayır ve Dr. Öğr. Üyesi Atahan Birol Kartal'a teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum.

Araştırmanın uluslararası ilişkiler alanında yapılan bilimsel çalışmalara ve amaçlarına uygun katkıyı sağlaması dileğiyle.

Muhittin Yenikeçeci

İstanbul - 2020

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	XII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARI VE DIŞ POLİTİKA ANALİZİNİN TEORİK ALT YAPISI

1. Dış Politika Davranışları ve Dış Politika Analizinin Teorik Alt Yapısı	8
1.1. Dış Politika Davranışları.....	10
1.2. Dış Politika Analizinin Özellikleri.....	15
1.3. Dış Politika Davranışları ve Dış Politika Analizi Çalışmalarında Teori.....	21
1.3.1. Dış Politika Analizi ve Realizm.....	24
1.3.2. Neoklasik Realizm.....	32
1.3.3. Dış Politika Analizinde Güç.....	38
1.4. Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ve Dış Politika Analizi Metodolojisi.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

2001-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI

2. 2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası.....	66
2.1. Türkiye’nin Suriye Politikasının Arka Planı.....	67
2.1.1. Türk Dış Politikasının Temel Esasları.....	67

2.1.1.1. Türk Dış Politikasının Temelleri.....	67
2.1.1.2. Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri.....	88
2.1.1.3. Türk Dış Politikasının Temel Özellikleri.....	95
2.1.2. 2001-2017 Dönemi Türkiye'nin Dış Politika Davranışlarını Etkileyen Faktörler.....	97
2.1.2.1. Türkiye'nin Dış Politika Ortamı ve Dinamikler....	97
2.1.2.1.1. Uluslararası Ortam ve Dinamikler.....	98
2.1.2.1.1.1. Küresel Ortam ve Dinamikler.....	98
2.1.2.1.1.2. Bölgesel Ortam ve Dinamikler.....	104
2.1.2.1.2. Ulusal Ortam ve Dinamikler.....	135
2.1.2.2. Türkiye'nin Orta Doğu Politikası.....	149
2.1.2.3. Suriye Krizi, Krizin Küresel, Bölgesel ve Yerel/ Türk Dış Politikasına Etkileri.....	155
2.2. Türkiye'nin Suriye Politikası.....	164
2.2.1. Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı.....	164
2.2.2. 2001-2009 Dönemi Türkiye'nin Suriye Politikası.....	174
2.2.2.1. İlkeler.....	174
2.2.2.2. Dış Politika Yapımı/Karar Birimi.....	176
2.2.2.3. Dış Politika Amacı.....	178
2.2.2.4. Dış Politika Stratejisi.....	179
2.2.2.5. Dış Politika Vasıtaları.....	179
2.2.2.6. Dış Politika Uygulamaları.....	179
2.2.3. 2009-2017 Dönemi Türkiye'nin Suriye Politikası.....	180
2.2.3.1. İlkeler.....	180
2.2.3.2. Dış Politika Yapımı/Karar Birimi.....	183
2.2.3.3. Dış Politika Amacı.....	186
2.2.3.4. Dış Politika Stratejisi.....	187
2.2.3.5. Dış Politika Vasıtaları.....	187
2.2.3.6. Dış Politika Uygulamaları.....	188

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2001-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASININ ANALİZİ

3. 2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikasının Analizi.....	189
3.1. Dış Politika Uygunluk ve Uyumluluk Analizi Çerçevesinde Toplanan Veri ve Ulaşılan Sonuçların Tasnifi.....	189
3.1.1. Karar Biriminin Rasyonalite Analizi.....	189
3.1.2. Ulusal Kapasite, Güç/Etki ve İmkânların Doğru Bir Şekilde Tespit Edilmesi.....	190
3.1.3. Türkiye’nin Dış Politika Ortamı ile Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörlerin Tespiti, Öncelik ve Etkilerinin Belirlenmesi Arasındaki Uyumluluk.....	191
3.1.4. Türkiye’nin Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ile Dış Politika Alan Koşullarının Uyumluluğu.....	193
3.1.5. Alan Koşulları, Ulusal Kapasite, Güç/Etki, İmkânlar ve Karar Birimlerinin Karşılıklı Etkileşimi ile Karar Birimi Tarafından Ortaya Konan Fırsat ve Tehditlerin Uyumluluğu.....	194
3.1.6. Fırsat ve Tehditler ile Ulusal Çıkarın Niteliğinin Doğru Tespit Edilmesinin Uyumluluğu.....	195
3.1.7. Ulusal Çıkar ile Dış Politika Amaçlarının Uyumluluğu..	197
3.1.8. Dış Politika Amaçları Temelinde, Dış Politika Çıktılarının İçsel Uyumluluğu.....	198
3.1.8.1. Dış Politika Amaçları ile Dış Politika Stratejilerinin Uyumluluğu.....	198
3.1.8.2. Dış Politika Amaçları ile Dış Politika Vasıtalarının Uyumluluğu.....	199
3.1.8.3. Dış Politika Stratejileri ile Dış Politika Vasıtalarının Uyumluluğu.....	200
3.1.9. Dış Politika Çıktıları ile Dış Politika Davranışlarının/ Uygulamalarının Uyumluluğu.....	201
3.1.10. Geri Besleme Sürecinin Uygunluğu.....	202
3.2. 2001-2009 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikasının Uygunluk ve Uyumluluk Analizi.....	202

3.2.1. Karar Biriminin Rasyonalite Analizi.....	202
3.2.2. Ulusal Kapasite, Güç/Etki ve İmkânların Doğru Bir Şekilde Tespit Edilmesi.....	205
3.2.3. Türkiye'nin Dış Politika Ortamı ile Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörlerin Tespiti, Öncelik ve Etkilerinin Belirlenmesi Arasındaki Uyumluluk.....	206
3.2.4. Türkiye'nin Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ile Dış Politika Alan Koşullarının Uyumluluğu.....	213
3.2.5. Alan Koşulları, Ulusal Kapasite, Güç/Etki, İmkânlar ve Karar Birimlerinin Karşılıklı Etkileşimi ile Karar Birimi Tarafından Ortaya Konan Fırsat ve Tehditlerin Uyumluluğu.....	214
3.2.6. Fırsat ve Tehditler ile Ulusal Çıkarın Niteliğinin Doğru Tespit Edilmesinin Uyumluluğu.....	215
3.2.7. Ulusal Çıkar ile Dış Politika Amaçlarının Uyumluluğu..	216
3.2.8. Dış Politika Amaçları Temelinde, Dış Politika Çıktılarının İçsel Uyumluluğu.....	217
3.2.8.1. Dış Politika Amaçları ile Dış Politika Stratejilerinin Uyumluluğu.....	217
3.2.8.2. Dış Politika Amaçları ile Dış Politika Vasıtalarının Uyumluluğu.....	219
3.2.8.3. Dış Politika Stratejileri ile Dış Politika Vasıtalarının Uyumluluğu.....	220
3.2.9. Dış Politika Çıktıları ile Dış Politika Davranışlarının/ Uygulamalarının Uyumluluğu.....	220
3.2.10. Geri Besleme Sürecinin Uygunluğu.....	221
3.2.11. Değerlendirme.....	221
3.3. 2009-2017Dönemi Türkiye'nin Suriye Politikasının Uygunluk ve Uyumluluk Analizi.....	222
3.3.1. Karar Biriminin Rasyonalite Analizi.....	222
3.3.2. Ulusal Kapasite, Güç/Etki ve İmkânların Doğru Bir Şekilde Tespit Edilmesi.....	225
3.3.3. Türkiye'nin Dış Politika Ortamı ile Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörlerin Tespiti, Öncelik ve Etkilerinin Belirlenmesi Arasındaki Uyumluluk.....	226

3.3.4. Türkiye'nin Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ile Dış Politika Alan Koşullarının Uyumluluğu.....	234
3.3.5. Alan Koşulları, Ulusal Kapasite, Güç/Etki, İmkânlar ve Karar Birimlerinin Karşılıklı Etkileşimi ile Karar Birimi Tarafından Ortaya Konan Fırsat ve Tehditlerin Uyumluluğu.....	236
3.3.6. Fırsat ve Tehditler ile Ulusal Çıkarın Niteliğinin Doğru Tespit Edilmesinin Uyumluluğu.....	237
3.3.7. Ulusal Çıkar ile Dış Politika Amaçlarının Uyumluluğu..	239
3.3.8. Dış Politika Amaçları Temelinde, Dış Politika Çıktılarının İçsel Uyumluluğu.....	241
3.3.8.1. Dış Politika Amaçları ile Dış Politika Stratejilerinin Uyumluluğu.....	241
3.3.8.2. Dış Politika Amaçları ile Dış Politika Vasıtalarının Uyumluluğu.....	242
3.3.8.3. Dış Politika Stratejileri ile Dış Politika Vasıtalarının Uyumluluğu.....	244
3.3.9. Dış Politika Çıktıları ile Dış Politika Davranışlarının/ Uygulamalarının Uyumluluğu.....	245
3.3.10. Geri Besleme Sürecinin Uygunluğu.....	245
3.3.11. Değerlendirme.....	246
SONUÇ.....	248
BİBLİYOGRAFYA/KAYNAKÇA.....	258
EKLER.....	281
ÖZGEÇMİŞ.....	289

TABLÖLAR LİSTESİ

	SAYFA
Tablo 1.1: Realizmin Tanımlayıcı Varsayımları ve Üç Temel Varsayımla İlişkileri.....	33
Tablo 1.2: Teoriler ve Alan Koşulları.....	34
Tablo 1.3: Dış Politikayı Etkileyen Temel Faktörler -1.....	58
Tablo 1.4: Dış Politikayı Etkileyen Temel Faktörler -2.....	59
Tablo1.5: Dış Politika Davranışlarını Etkileyen Faktörler.....	60

ŞEKİLLER LİSTESİ

	SAYFA
Şekil 1.1: Devletlerin Davranış Kalıbı.....	8
Şekil 1.2: Dış Politikanın Temel İmkanlarıyla Araçlar Arası Bağlantılar.....	51
Şekil 1.3: Artan Ölçekli Dış Politika Yaptırımları.....	52
Şekil 1.4: Varoluşla İlgili Çıkarları Tehdit Altındaki Devletin Dış Politika Davranışları.....	61
Şekil 1.5: Stratejik ve Diğer Çıkarları Tehdit Altındaki Büyük Devletlerin Dış Politika Davranışları.....	62
Şekil 1.6: Stratejik ve Diğer Çıkarları Tehdit Altındaki Orta Büyüklükte Devlet ve Küçük Devletlerin Dış Politika Davranışları.....	62
Şekil 1.7: Dış Politika Süreci.....	63
Şekil 2.1: Türkiye, İran, Irak ve Suriye’de Kürt Siyasi Hareketlerinin Etkileşimi.....	120
Şekil 2.2: Türk Siyasetinde Dört Ana Kimlik.....	146

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Ana Vatan Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
FETÖ	: Fetullah Gülen Terör Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
HDP	: Halkların Demokrasi Partisi
KCK	: Kürdistan Topluluklar Birliği (Koma Civakên Kurdistan)
KDÇP	: Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KUK	: Kürt Ulusal Konseyi
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

NATOKuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OECD : Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)

PENTAGON : Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı

PJAK : İran'daki Etnik Kökenli Bölücü Terör Hareketi (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi - Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê)

PKK : Türkiye'deki Etnik Kökenli Bölücü Terör Hareketi (Kürdistan İşçi Partisi / Partiya Karkerên Kurdistan)

PYD : Suriye'deki Etnik Kökenli Bölücü Terör Hareketi (Demokratik Birlik Partisi - Partiya Yekîtiya Demokrat)

RF : Rusya Federasyonu

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TCK : Türk Ceza Kanunu

TOBB : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜSİAD : Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği

YÖK : Yüksek Öğretim Kurumu

YPG : Suriye'deki Etnik Kökenli Bölücü Terör Hareketi'nin Silahlı Yapılanması (Yekîneyên Parastina Gel)

GİRİŞ

Temel meselesi; devletlerin uluslararası alanda uyguladıkları politikaların neden yürütüldüğünü ve diğer devletleri nasıl etkilediğini anlamak olan uluslararası ilişkilerin¹ iki temel alt disiplininin birisi olan “*dış politika*” uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletlere odaklanmış ve onları konu edinmiştir.² Dış politikada devletlerin sergiledikleri tüm dış politika faaliyetleri, “*dış politika süreci*” olarak ifade edilen bir süreç içerisinde birbirini takip eder ve bütüncül bir yapı oluştururlar.³ Bir diğer deyişle, dış politikada aktörlerin davranışları, dış politika sürecine paralel olarak ortaya çıkan ve “*dış politika uygulamaları*” olarak da ifade edilen davranışlardır. “*Dış Politika Analizi*” ise bir bütün olarak dış politika sürecinin analizini ifade eder. Bu çerçevede dış politika sürecinin doğru bir şekilde ortaya konabilmesi, analizin sağlığı ve doğruluğu açısından büyük önem arz etmektedir.

“*Dış Politika Analizinde Neoklasik Realist Yaklaşım: Türkiye’nin Suriye Politikası*” başlıklı araştırma/tez çalışması; Türkiye’nin özelliklerine sahip orta büyüklükte bir devletin, dış politika sürecini tanımlamak ve uygun bir kuramsal çerçevede, sağlıklı bir analiz yaklaşımı geliştirebilmek için yapılmıştır. Bahse konu düşünce temelinde, araştırmanın nasıl ve hangi esaslarda yapılacağı, hangi süreçleri izleyeceği ve kapsamının ne olacağı hususlarına, nasıl bir dış politika analizi sorusuna kısaca cevap vererek başlamak uygun olacaktır.

Dış politika kararlarının alınmasına yol açan etkenlerin sınırsız sayıda oluşu bütünlük modellerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.⁴ Bu durum, üçüncü dönem dış politika analizi çalışmaları olarak ifade edilen kapsamlı ve bütünlük/eklektik bir yaklaşıma sebep olmuştur. Bahse konu gelişme, neoklasik realizm ve davranışçı uluslararası ilişkiler yaklaşımlarına kaynaklık etmiş ve bu sayede, dış politika analizi ile uluslararası ilişkiler arasındaki ayrımı aşmaya yönelik organize çabaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu çabalardan neoklasik realizm, bölünmeyi uluslararası

¹ Özlem Kaygusuz, “Egemenlik ve Vestfalyan Düzen”, **Küresel siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed., E. Balta, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.25.

² M. Fatih Tayfur, “Dış Politika”, **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der., A. Eralp, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.74.

³ Bkz.: Tayfur, a.e.; Gencer Özcan, “Dış Politika Analizi”, **Küresel siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed., E. Balta, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016; “*Dış Politika Süreci; dış politika yapımı, uygulanması ve düzenlenmesi/geri besleme süreçlerinden oluşmaktadır.*”

⁴ Jerel A. Rosati, Jeo D. Hagan ve Martin W. Sampson, “The Study of Change in Foreign Policy”, **Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change**, der., J. A. Rosati, J. D. Hagan ve M. W. Sampson, South Caroline, Columbia, University of South Caroline Press, 1994, s.18-19.

ilişkiler tarafından dış politika analizi tarafına geçecek şekilde aşmaya çalışırken, davranışçı uluslararası ilişkiler ise ters yönde hareket etmiştir.⁵

Dış politika davranışları, devletlerin gözlenebilir davranışları ve rastlantısal ya da hükümetlerin öngöremedikleri davranışların tamamına işaret etmektedir. Bu çerçevede dış politika analizlerinin, dış politika süreci içerisinde yer alan; karar birimi (lider ve karar vericiler), ulusal kapasite, güç/etki ve imkanlar ile dış politika ortamının (genel ve özel, içsel ve dışsal ortam) yarattığı uygun tüm faktörleri analizlere dahil eden, bunların birbirleri ile etkileşimlerini ve önceliklerini dikkate alan, belli bir metodoloji çerçevesinde yapılması gerekmektedir.

Ertan Efegil dış politika üzerine yapılan çalışmaların sadece %2'sinin analiz çalışması olduğuna işaret etmekte ve bunlarında büyük bir kısmının dış politika analizi alanına girmediğini ifade etmektedir.⁶ Alanda yapılan hem teorik hem de uygulama seviyesinde çok kıymetli ve başarılı çalışmaların hakkını teslim etmek gerekirken birlikte, dış politika analizi çalışmalarının; her devletin eşsiz nitelik ve konumunu dikkate alan, bununla birlikte dış politika analizinin özelliklerini karşılayan bir metodoloji çerçevesinde yapılması gerekmektedir. Kendine has nitelikleri bulunan, orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye'ye ait dış politika analizi çalışmalarının da Türkiye özelinde geliştirilecek bir dış politika süreci esas alınarak oluşturulan metodoloji çerçevesinde yapılmasına ihtiyaç vardır.

Bu kapsamda araştırmanın problemi; *“Türkiye'nin dış politika davranışlarının, daha sağlıklı bir şekilde oluşturulması ve analizi için ilave tedbirlere duyulan ihtiyaç”* olarak belirlenmiş ve bu ihtiyacın;

- Türkiye'nin dış politika davranışlarına etki eden tüm faktörlerin, doğru bir etki ve öncelik sırası verilerek tespit edilmesi,

- Türkiye'nin nitelikleri dikkate alınarak oluşturulacak sağlıklı bir dış politika sürecinin tanımlanması,

- Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve önceliklerini, uygun bir kuramsal çerçeve içerisinde, dış politika analizlerine dâhil eden bir dış politika analizi metodolojisi geliştirilmesi ile karşılanacağı ön görülmüştür.

Araştırmanın hipotezi; *“2001-2017 yılları arasında, sistemik faktörlerin, diğer faktörlere göre etki ve önceliğini esas alarak, uygun bir kuramsal çerçevede dış*

⁵ Valeria M. Hudson, “Dış Politika Analizinin Tarihi ve Evrimi”, **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, ed., S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, 2. bs., çev., Nasuh Uslu, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016, s.32-33.

⁶ Ertan Efegil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2016, s. IV.

politika analizlerine dâhil eden bir dış politika analizi metodolojisi geliştirilmesi, Türkiye'nin dış politika davranışlarının daha sağlıklı analizine imkân verir" şeklinde oluşturulmuştur.

Hipotezin;

- "Bağımsız değişkeni", sistemik faktörlerin, diğer faktörlere göre etki ve önceliğini esas alarak, uygun bir kuramsal çerçevede dış politika analizlerine dâhil eden bir dış politika analizi metodolojisi geliştirilmesi,

- "Bağımlı değişkeni", Türkiye'nin dış politika davranışlarının analizi süreçleri,

- "Yardımcı değişkenleri" ise, sistemik faktörler dışındaki dış politika davranışlarına etki eden diğer faktörlerdir.

Araştırma ihtiyaçları çerçevesinde araştırma soruları ise;

- Dış politika süreçleri hangi ortamlardan oluşur, temel girdileri, nitelikleri ve safhaları nelerdir?

- 2001-2017 yılları arasında, Türkiye'nin dış politika davranışlarını etkileyen faktörler nelerdir?

- Bahse konu dönemde, Türkiye'nin dış politika davranışlarını etkileyen faktörler arasında, en etkili ve öncelikli faktör hangisidir?

- Dönem içerisinde, Türkiye'nin dış politika davranışlarını etkileyen faktörler arasındaki ilişki ve karşılıklı etkileşim nasıldır?

- Dış politika analizinde realizmden faydalanılabilir mi? Realist teorilerin kullanılma esasları nasıl olmalıdır?

- Dış politika analizinde teorik açıdan neoklasik realist yaklaşımın kullanılması, yeterli ve sağlıklı bir dış politika analizine imkân sağlar mı?

- Neoklasik realist teori temelinde sağlıklı bir analiz için gerekli dış politika analizi metodolojisi nasıl geliştirilebilir? olarak belirlenmiştir.

Özetle araştırma kapsamında; dış politika davranışlarına etki edeceği ön görülen faktörler tespit edilerek, bunların etki ve öncelikleri belirlenecek, dış politika yapımı ile uygulama ve geri besleme süreçlerini kapsayan bir dış politika süreci oluşturulacak/tanımlanacak, sürecin analizinde kuramsal çerçeveyi oluşturabilmek için realist paradigmadan istifade koşullarının neler olabileceği analiz edilecek, uygun bir kuramsal çerçeve oluşturulduktan sonra, dış politika davranışlarına etki eden uygun tüm faktörleri analizlere dâhil eden bir dış politika analizi metodolojisi geliştirilmeye çalışılacaktır.

Araştırmada, bir dış politika analizi metodolojisi ortaya koymak ve bu sayede bilimsel, metodolojik ve nesnel bir analiz sunmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda ortaya konacak metodolojinin; *“bilimsel, rasyonel ve nesnel bir dış politika analizi yapmak”* konusunda orijinal bir katkı sağlayacağı ve araştırma sorunsalı ile ifade edilen ihtiyacı giderici mahiyette bir rol oynayacağını öngörülmektedir.

Araştırmanın varsayımları; 2001-2017 döneminin başlangıcından itibaren gelişen zaman içerisinde, dış politika davranışlarına etki açısından;

- Lider ve karar verici kadronun etkinliğinin artmasına paralel olarak, lider etkisinin tüm karar birimine hâkim olduğu,

- Uluslararası hukuk, uluslararası örgüt/kuruluşlar ve uluslararası rejimlerin karar ve uygulamalarına, genel olarak ülke çıkarları ve siyasi çıkarlarla uyumlu/aynı yönlü ise olumlu yaklaşıldığı, uyumsuz/farklı yönlü ise yaptırım güçlerinin yetersizliği nedeniyle olumsuz yaklaşılarak, dış politika davranışları üzerindeki etkilerinin zayıflatıldığı farz ve kabul edilmiştir.

Araştırmanın sınırlılıkları ise;

- Tez çalışmasında zaman sınırlaması açısından, vaka olarak ele alınan ve analizi yapılan Türkiye’nin Suriye Politikası, 2001-2017 dönemi ile sınırlanmıştır.

- Tez çalışması mekân sınırlaması açısından ise, Orta Doğu ve Suriye coğrafyası ile sınırlı tutulmuştur.

Araştırmanın yöntemi; nitel araştırma kapsamında yapılacak bir olay incelemesi olarak belirlenmiştir. Vaka olarak, *“2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası”* kullanılmıştır.

Araştırmanın 1’inci Bölümü; *“Dış Politika Davranışları ve Dış Politika Analizinin Teorik Alt Yapısı”* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde araştırma hipotezi temelinde; dış politikada aktörlerin davranışlarını oluşturan faktörlerin neler olabileceği, bahse konu faktörlerin etki ve öncelikleri ile dış politika davranışlarının analizi için uygun bir metodolojinin nasıl geliştirilebileceği konuları araştırılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümü, *“2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası”* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde 2001-2017 yılları arasında uygulanan/mevcut Suriye politikası ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde ise; *“2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikasının Analizi”* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, birinci bölümde ulaşılan teorik sonuçlardan istifade ile ikinci bölümde ortaya konan *“Türkiye’nin Suriye Politikası”* analiz edilmiştir.

Verilerin toplanması, tezin konu başlıkları esas alınarak, seçilen kaynakların ilgili bölümlerde tasnif edilmesi ve her konu için bir “*çalışma evreni*” oluşturulması ile başlanmıştır. Daha sonra; her konu başlığı için “*kaynak taraması/doküman analizi*” yapılarak “*verilerin toplanması*” işlemi gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında, “*olgusa*” nitelikteki veriler toplanmıştır. Verilerin toplanması tekniği olarak, “*kaynak taraması/doküman analizi tekniği*” kullanılmıştır. Verilerin toplanması aşamasında; araştırmanın amaçları, sorunsalı, hipotezi ve araştırma sorularına ilave olarak hangi bölümde hangi esasların “*Veri Toplama Ölçütü*” olarak kullanılacağı Ek-1’de gösterilmiştir.

Verilerin işlenmesi; araştırmanın konu başlıklarına göre oluşturulan “*çalışma evrenleri*” esas alınarak, verilerin sınıflandırılması, kodlanması ve çalışma amacına uygun hale getirilmesiyle yapılmıştır.

Verilerin çözümü aşamasında, “*Doğrudan Çözümleme Yöntemi*” çerçevesinde, “*Tek Değişkenli Çözümleme Tekniği*” kullanılmıştır. Çözümleme sürecinde; araştırmanın amaçları, sorunsalı, hipotezi, araştırma soruları ve Ek-1’den yararlanılarak tezin bölümlerine esas oluşturacak bütünlemeler yapılmıştır.

Verilerin yorumlanması aşamasında ise, çözümlenmiş uygun veriler yorumlanırken; başta araştırma hipotezi olmak üzere, araştırmanın amacı ve Ek-1’de belirlenen hususlar birer yorumlama kriteri olarak kullanılmıştır.

Araştırmanın teorik alt yapısına kısaca göz atmak açısından, dış politika analizinde kullanılacak bir teorinin taşıması gereken özelliklerin ortaya konması uygun bir başlangıç olabilir. Bu çerçevede dış politika analizi için uygun bir teorinin;

- Analizcinin tarihi sosyal gerçeklik anlayışı ile uyumlu olması,
- Dış politika analizi çalışmalarının özelliklerini karşılaması,
- Dış politika davranışlarına etki eden uygun iç ve dış faktörleri aynı teorik çerçevede birleştirebilen bir yaklaşıma sahip olması,
- Devleti temel aktör olarak kabul eden ve devletlerin dış politikalarının açıklanmasında ve anlaşılmasında, uluslararası sistemin yapısını birincil önemde gören bir perspektife sahip olması,
- Bu nitelikteki bir yaklaşım ile uyumlu olarak, “*güç*” ve “*güç dengesi*” kavramsallığından yararlanması,
- Tarihsel bir perspektife sahip olması ve uluslararası siyasal sistemin evrimini kavramsal kategoriler çerçevesinde analize önem veren özellikler taşıması gerekmektedir.

Realist paradigma çerçevesinde yapılacak tez çalışmasında, birbiri ile sık sık çatışan realizmin iki özelliğinden faydalanılacaktır. Bunlardan;

- Birincisi, realizmin yüzyıllardır devam eden gerçek dış politika uygulaması için sağlam bir temel sunması,
- İkincisi ise, dış politikanın ortaya çıktığı uluslararası ortamın basitleştirilmesine yardım edecek güçlü genel teoriler oluşturmaya çalışmasıdır.⁷

Bu kapsamda realist paradigma çerçevesinde gerçek dış politika durumlarını çalışmak için üç şey yapmak gerekmektedir;

- Bunlardan birincisi, Realizm içindeki teorik okullar konusunda bilgi sahibi olmak,
- İkincisi, Spesifik realist teorilere aşina olmak,
- Üçüncü ve en önemlisi ise; teoriler, varsayımlar ve koşulların nasıl ilişkili olduğunu açık şekilde kavramaktır.⁸

Realist teori ile ilgili teorik ve uygulama seviyesindeki hususlar dikkate alındığında, realizmin güçlü bir dış politika teorisi olarak kullanılabileceği ve dış politika analizi çalışmalarında, “*neoklasik realist teori*”nin kullanılmasının uygun olacağı ön görülmektedir.

Zira neoklasik realist düşünürler;

- Gerçek dış politika uygulamalarına en güçlü şekilde dayandırılmış,
- Aynı zamanda, ileri derecede genel teori oluşturmaya en fazla odaklanmış bir düşünce okulu olan realizmi, yani potansiyel olarak birbiri ile zıt karaktere sahip bu iki hususu uyuşturma gayreti içerisinde olmuşlardır.⁹ Neoklasik realistler, yapılar ile devletlerin iç özelliklerinin analizlerini birleştiren bir yaklaşım geliştirmiş ve devletlerin içyapılarına özgü karakteristiklerinin, devletin davranışlarını oluşturmak için uluslararası yapısal kuvvetlerle girdiği etkileşim yollarına odaklanmışlardır.¹⁰ Bu çerçevede Tuğtan’a göre neoklasik realizm, insan doğası ve devletlerin içyapısına dair değişkenleri, yapısal analizlerle birleştirmeye çalışmaktadır.¹¹

⁷ William W. Wohlforth, “Realizm ve Dış Politika”, **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, ed., S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, 2. bs., çev., Nasuh Uslu, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016, s.42.

⁸ a.e., s.37-38.

⁹ a.e., s.42.

¹⁰ Jack Donnelly, “Realism”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, ed., S. Burchill, vd., 3. bs., çev., Muhammed Ağcan, Ali Aslan, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, s.55.

¹¹ Mehmet A. Tuğtan, “Güç, Anarşi ve Realizm”, **Küresel siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed., E. Balta, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.112.

Özetle, “*Dış Politika Analizinde Neoklasik Realist Yaklaşım: Türkiye’nin Suriye Politikası*” başlıklı araştırma; tez hipotezi temelinde, üç bölüm halinde çalışılmış ve araştırma sonucunda;

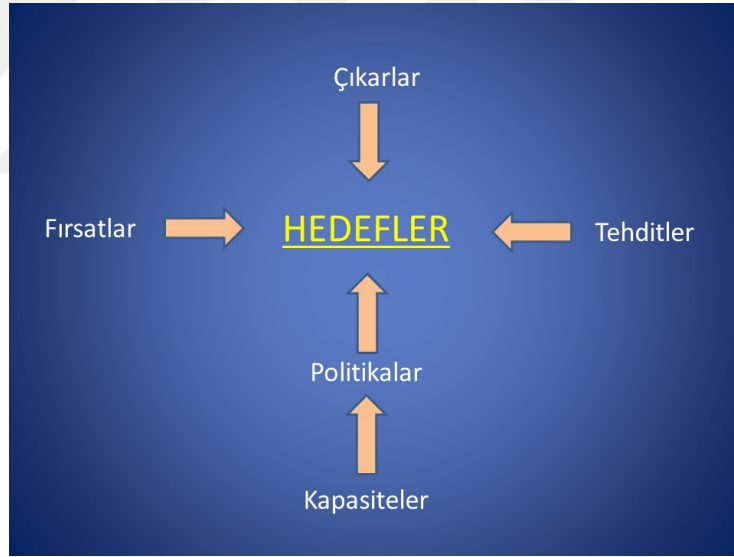
- Dış politika davranışlarına etki eden faktörler ile bahse konu faktörlerin etki ve öncelikleri,
- Devletlerin taşıdıkları özelliklere/niteliklere göre dış politika davranış şemaları,
- Dış politika sürecinin nitelikleri ve safhaları,
- “*Dış Politikada Uygunluk ve Uyumluluk Analizi Metodolojisi*” ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARI VE DIŞ POLİTİKA ANALİZİNİN TEORİK ALT YAPISI

Devletler hem siyasi iktidar hem de “ulusal çıkar”lar ya da bu çıkarlar doğrultusundaki hedefler peşinde koşarlar.¹ Başka bir deyişle, devletler adına hükümet yetkilileri ister demokrat ister diktatör olsunlar, politika amaçlarını belirlerken; bir yandan kendi iktidarı, diğer yandan ulusal çıkarlarla uyumlu buldukları “amaç” ve “hedef”leri esas alırlar. Politika yapıcılarının başarmak ve devletin çıkarlarını korumak için peşinde olduğu özellikli amaçlar ne olursa olsun “güç” gerektirmektedir. Liderler fırsatlardan yararlanmak ve karşısına çıkan tehditlerin üstesinden gelmek için ulusal gücün çeşitli unsurlarını kullanırlar. Şekil 1.1. devletlerin davranışlarını/uygulamalarını anlamak açısından kavramsal bir çerçeve oluşturabilir.

Şekil 1.1: Devletlerin Davranış Kalıbı²

Dış politikada aktörlerin davranışları, “dış politika süreci”ne³ paralel olarak ortaya çıkan ve “dış politika davranışları” olarak da ifade edilen davranışlardır. “Dış Politika

¹ Paul. R. Viotti ve Mark V. Kauppi, **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, çev., A. Ö. Erozon, 5. bs., Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti, 2017, s.186.

² a.e., s.187.

³ Bkz.: M. Fatih Tayfur, “Dış Politika”, **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der., A. Eralp, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014; Gencer Özcan, “Dış Politika Analizi”, **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed., E. Balta, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016. “Dış Politika Süreci; dış politika yapımı, uygulanması ve düzenlenmesi/geri besleme süreçlerinden oluşmaktadır.”

Analizi” ise bir bütün olarak dış politika sürecinin analizidir. Dış politika analizinin çalışma alanı, aktörlerin uluslararası sistemdeki davranışları, bir başka deyişle; bu davranışları oluşturan ve yürüten resmi organlar (hükümetler) ile onların yetkili temsilcilerinin/”*karar ve uygulama birimi*”nin davranışlarıdır.⁴ Bu nedenle dış politika analizi; karar ve uygulama birimi tarafından yürütülen dış politika yapım süreci, bu süreç sonunda ortaya çıkan dış politika çıktıları, dış politika uygulamaları/davranışları ve geri besleme faaliyetlerinin analizine dayanır. Bunun bir sonucu olarak; dış politika analizi çalışmaları ile devletlerin dış politika davranışları ve dış politika davranışlarına etki eden faktörler iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle; devletlerin dış politika davranışlarını oluşturan düzlemin bir ucunda, tarihi arka plan ile karar ve uygulama biriminin politik zihniyet ve teorik tercihi üzerinde oturan dış politika ortamı diğer ucunda ise, dış politika yapım süreci sonunda ortaya çıkan dış politika çıktıları bulunur. Sağlıklı bir dış politika analizi; dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin kaynaklık ettiği “*mevcut alan koşulları*” ile “*ulusal kapasite, güç/etki ve imkanlar*”ın karar ve uygulama birimi tarafından analiz edilmesiyle, mevcut durum içerisinde ortaya çıkan ve dış politika davranışlarının belirlenmesinde esas/nihai faktörler olarak ifade edilmesi mümkün olan tehdit ve fırsatların doğru bir şekilde tespitini gerektirir. Tehdit ve fırsatlar, karar ve uygulama birimi tarafından analiz edilerek, siyasi ve ulusal çıkarların nasıl etkilendiği tespit edilmeye çalışılır. Bu etkinin niteliğine göre de dış politika çıktıları belirlenir.

Devletlerin dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve önem sırası, bir başka deyişle “*esas faktör*”ün tespiti de odaklanılması gereken bir başka konudur. Dış politika analizi çalışmalarında rasyonel ve doğru bilgiye ulaşmak, durumun ve olayın niteliği ile iç ve dış politika ortamının yarattığı tüm faktörlerin analiziyle mümkündür. Ulaşılması mümkün olmayan çeşitlilik ve sayıda faktörün dış politika davranışına etkisi dikkate alındığında, bir önem ve etki sıralaması yapılarak faktörlerin belirlenmesi zorunluluğu ile karşı karşıya kalınabilir. Bu güçlük, dış politika analizi çalışmalarının dış politika sürecine, rasyonel ve doğru bilgi girişi sağlaması ve dış politika davranışlarının teorik bir temelde analiziyle aşılabılır. Bu sayede esas faktörün doğru olarak tespit edilmesi hem tehdit ve fırsatların hem de ulusal çıkar ve ona bağlı olarak tespit edilen dış politika çıktılarının doğru ve uyumlu olmalarını sağlayarak, sağlıklı bir dış politika yapımı ve analizine imkân verir.

⁴ Tayfur, a.e., s.74.

Dış politika analizi çalışmalarında, dış politika sürecinin tüm aşamalarının anlaşılıp açıklanmasına ve sınırları esnek olan, farklı kuramsal ve kavramsal çerçeveler içinde çalışmayı gerektiren dış politika analizinin “*eklektik*” yapısı ile uyumlu bir teori ile çalışılması da özel önem arz etmektedir. Realist paradigma çerçevesinde, dış politika analizinde realizmden nasıl faydalanılabileceği, bu teorinin hangi realist teori olacağı ve nasıl bir güç yaklaşımı gerektirdiği konuları da bu çalışmada odaklanılan diğer hususlar olmalıdır.

Bu bölümde, araştırma hipotezi temelinde; dış politika davranışları ve analizinin teorik alt yapısı oluşturulacaktır. Bu kapsamda sırası ile ilk üç alt bölümde;

- Dış politika davranışları,
- Dış politika analizinin özellikleri,
- Dış politika davranışları ve dış politika analizinde teori incelenecek,
- “*Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ve Dış Politika Metodolojisi*”

başlıklı dördüncü alt bölümde ise; dış politika davranışlarına etki eden faktörler ile bu faktörlerin etki ve önceliği belirlenecek, devletlerin dış politika davranış şemaları ortaya konmaya çalışılacak, devletlerin dış politika süreçleri tanımlanacak ve bir dış politika analizi metodolojisi geliştirilecektir.

1.1. DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARI

Devletlerin dış politika davranışlarını anlamak; dış politika ve dış politika davranışlarının ne olduğunu tanımlamak, dış politika davranışlarının oluşmasına etki eden faktörleri ortaya koymak ve bu davranışları doğru bir teorik yaklaşım kullanarak analiz etmekle mümkündür. Bu alt bölümde, dış politika ve dış politika davranışları tanımlanacaktır. Bahse konu işlemin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için önce dış politikanın, “*uluslararası ilişkiler*” içerisindeki yerini belirlemek, daha sonra da dış politika ve dış politika davranışları arasındaki farkı ortaya koymak gereklidir.

Temel meselesi; devletlerin uluslararası alanda uyguladıkları politikaların neden yürüttüğünü ve diğer devletleri nasıl etkilediğini anlamak olan uluslararası ilişkiler,⁵ “*uluslararası politika*” ve “*dış politika*” olmak üzere iki alt disipline ayrılır. Uluslararası politika, uluslararası sistemin yapıları ve süreçlerine bir bütün olarak odaklanıp, uluslararası sistemin işleyişini açıklamaya çalışırken; dış politika, uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletlere odaklanmış ve onları konu edinmiştir.⁶

⁵ Özlem Kaygusuz, “Egemenlik ve Vestfalyan Düzen”, **Küresel siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed., E. Balta, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.25.

⁶ Tayfur, a.g.e.

Dış politika nedir? sorusuna ilk dönemlerde, “devletlerin diğer devletlerle ilişkilerini yürütmek için yaptıkları girişim, aldıkları kararlar ve resmi eylemler”⁷ olarak, genellikle devleti önceleyen cevaplar verilmiştir. Ulus devletlerin kurulduğu, 20. yüzyıl koşullarını yansıtan bu türden “devlet odaklı” tanımlar, devletlerin var olma süreçlerine ilişkindir ve bu dönemde dış politikanın tek/temel öznesi olarak devletler kabul edilmiştir. Devletlerin varoluş sorunlarını çözmesi ve küreselleşme dinamiklerinin etkisi ile siyasal konumlarında değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Biçim ve içerik bakımından dönüşüme uğrayan dış politikada, yeni oyuncular dış politikanın yeni aktörleri olarak devletlerle ilişki içerisinde olmuşlardır. Doğal olarak bu dönüşümün izleri, dış politika tanımlarında da görülmüştür.⁸ Bu dönemlerde yeni siyasi kesimlerin/devlet dışı aktörlerin etkileri dış politika tanımlarına yansımış,⁹ yeni dış politika tanımları; geleneksel devlet egemenliğinin nasıl dönüştüğü ile ilgilenmek, küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni egemenlik türleri ve iktidar ilişkilerini de dikkate almak zorunda kalmışlardır.¹⁰

G. Modelski,¹¹ K. Holsti,¹² P. J. McGowan,¹³ J. Wilkenfield ve arkadaşları,¹⁴ S. Bilge,¹⁵ J. Frankel,¹⁶ C. F. Herman¹⁷ ve J. Rosenau’nun¹⁸ dış politika tanımları incelendiğinde, kavramın; devletin uluslararası politikanın tek olmamakla beraber en önemli aktörü olduğunu ve ağırlıklı olarak devletlerin kendi dışlarındaki birimlere

⁷ Christopher Hill, **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York, Palgrave, 2003, s.3.

⁸ Özcan, a.g.e., s.323-324.

⁹ Valerie M. Hudson ve Christopher S. Vore, “Foreign Policy Analysis Yesterday, Today and Tomorrow”, **Mershon International Studies**, C:39, No:2, 1995, s.209-238.

¹⁰ Ryan K. Beasley ve Michael S. Snarr, “Domestic and International Influences on Foreign Policy: A Comparative Perspective”, **Foreign Policy in Comparative perspective: Domestic and International Influences on State Behavior**, ed., R. K. Beasley, v.d., Washington, CQ Press, 2002, s.345.

¹¹ George Modelski, **A Theory of Foreign Policy**, Londra, Pall Mall Press, 1962, s.6.

¹² Kalevi J. Holsti, **International Politics Framework for Analysis**, 4. bs., NJ, Prentice-Hall, 1983, s.19; Kalevi J. Holsti, **International Politics Framework for Analysis**, 2. bs., London, Prentice Hall, 1974, s.21.

¹³ Patrick J. McGowan, “Introduction”, **Sage International Yearbook of Foreign Policy Studies**, der., P.J. McGowan, C:1, Beverly Hills, Sage Publications, 1973, s.11-12.

¹⁴ Jonathan Wilkenfield, vd., **Foreign Policy Behavior: The Interstate Behaviour Analysis Model**, Beverly Hills, Sage Publications, 1980, s.22.

¹⁵ Suat Bilge, **Milletlerarası Politika**, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966, s.297.

¹⁶ Joseph Frankel, **The Making of Freign Policy**, Oxford, Oxford University Press, 1963, s.1.

¹⁷ Charles N. Herman, “Policy Classification: A Key to the Comparative Study of Foreign Policy”, **The Analysis of International Politics**, ed., J. N. Rosenau, V. Davis, M. A. East, New York, Free Press, 1972, s.72.

¹⁸ James N. Rosenau, “The Study of Foreign Policy”, **World Politic and Introduction**, ed., J. N. Rosenau, K. W. Thompson, G. Body, New York, Free Press, 1976, s.16.

yönelik tutum ve davranışlarını nitelemek için kullanıldığını ifade edebiliriz.¹⁹ Bu kapsamda şunu belirtmek gerekir ki, çalışmamızda dış politika analizi ifadesi kullanıldığında, aklımıza birincil olarak devletler ve esas olarak onların birbirlerine yönelik tutumları gelmektedir. Burada vurgulanması gereken esas konu, devletlerin uluslararası sistemdeki yegâne aktör olup olmamaları değil, belirleyici aktör olup olmamalarıdır. Bir siyasi, askeri ve ekonomik bütün olarak görülmeye devam edildikleri sürece ulus devletlerin, uluslararası sistemin belirleyici aktörü olma özellikleri de devam edecektir. Devlet dışı aktörlerin sistemdeki güçsüz birkaç devlet üzerinde sahip oldukları etki, onları belirleyici aktör haline getirmez. Bunun için aynı etkiye, büyük güçler üzerinde de sahip olmaları gerekir. Waltz'a göre devlet dışı aktörler, büyük güçler üzerinde bu tür bir etkiye sahip değildirler.²⁰

Sönmezoğlu,²¹ Tayfur²² ve Efeğil'in²³; dış politika akademisyenleri tarafından yapılan *dış politika* kavramına ilişkin tanım demetleri ve yukarıda verilen tanımlar incelendiğinde, dış politika olgusunun tanımlayıcı özelliklerini;

- Devlet merkezli,
- Resmîyet taşıyan,
- Dış ortamda uygulamaya konulan bir etkinlik olarak ifade edebiliriz.²⁴

Bu çerçevede, kapsayıcılık ve basitliklerini dikkate alarak dış politikayı; Tayfur ile Bayır ve Sönmezoğlu'nun tanımlarında ifade ettikleri gibi, *“devletlerin uluslararası sistem içinde yetkili organ ve temsilcileri aracılığıyla, esas itibarıyla diğer devletlere yönelik olarak izledikleri siyaset ve davranışların tümü”*²⁵ ve *“uluslararası ilişkiler alanında genellikle bağımsız devletler olmak kaydıyla özerk aktörlerin dış ile sürdürdükleri resmi ilişkilerin bütünü”*²⁶ olarak tanımlayabiliriz.

Dış politika ve dış politika davranışları kavramlarına açıklık getirebilmek için bahse konu genel ve kapsayıcı tanımlara paralel olarak, Valeri M. Hudson ve James Rosenau'nun tanımlarından da özel olarak faydalanmalıyız. Hudson dış politikayı;

¹⁹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi**, 6. bs., İstanbul, Der Yayınları, 2014, s.255.

²⁰ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, (Reading, MA: Addison Wesley), 1979, s.88-89.

²¹ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi**, a.g.e., s.255-257.

²² Tayfur, a.g.e., s.77-78.

²³ Ertan Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2016, s.14.

²⁴ Tayfur, a.g.e., s.78.

²⁵ a.e., s.73.

²⁶ Özgün E. Bayır ve Faruk Sönmezoğlu, “Dış Politika Analizinde Temel Öğeler”, **Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış**, ed., Ö. E. Bayır ve F. Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2014, s.5; Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi**, a.g.e., s.257.

“ulusal hükümetlerin dış varlıklarla ilişkilerindeki amaçlara ulaşmak için seçtikleri strateji ya da yaklaşım”²⁷ olarak tanımlamış ve dış politikanın, “gözlenebilir unsurları yani dış politika alanında başkalarını etkilemek için kullanılan spesifik eylemler ve sözleri kapsadığını”²⁸ ifade etmiştir. Dış politika davranışlarının ise, “rastlantısal ya da hükümetlerin öngörmedikleri davranışları da içerebileceğini, dış politika ve dış politika davranışları kavramlarının tam olarak birbiri ile örtüşmeyebileceğini” vurgulamıştır.²⁹ Hudson’un dış politika tanımındaki temel unsurlar, dış politika çıktılarından ikisine -amaç ve strateji- karşılık gelmektedir. Hudson’a göre dış politika davranışları; planlı amaç ve strateji/yaklaşımlardan yani planlı dış politika davranışlarından farklı olarak rastlantısal ya da öngörülmeleyen davranışları da kapsamaktadır. Bu nedenle, planlı yani öngörülebilir davranışların analizinde, dış politika çıktılarından tümünden; öngörülemez durumlarda ortaya çıkan rastlantısal davranışların analizinde ise sadece dış politika vasıtalarından istifade etmek mümkündür.

J. Rosenau’nun dış politika tanımındaki üç farklı dış politika anlayışı da bizi, dış politika davranışlarının analizine yaklaşımda, aynı noktaya götürmektedir. Rosenau’nun dış politika tanımındaki üç anlayış, dış politikanın;

- Bir yönelimler kümesi,
- Bir yükümlülükler seti/eylem planı,
- Davranış biçimi olduğu iddiasındadır.³⁰

Bu kapsamda dış politika;

- Birinci anlayışa göre, siyasi iktidarın dışarı olarak tanımladığı ilişkiler bütününe bakış açısını anlatan bir kavram olarak,

- İkinci anlayışa göre siyasi iktidarın başka iktidar odakları ile ilişkilerini nasıl kurgulayacaklarına ilişkin bir öngörü olarak,

- Üçüncü anlayışa göre ise siyasal iktidara sahip olanların dışarı olarak tanımladıkları alanda olup bitenlere karşı takındıkları tutumlara ilişkin bir kavram olarak da anlaşılabilir.³¹

²⁷ Valeria M. Hudson, “Dış Politika Analizinin Tarihi ve Evrimi”, **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, ed., S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, 2. bs., çev., Nasuh Uslu, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016, s.14.

²⁸ a.e.

²⁹ a.e.

³⁰ Bkz.: Rosenau, a.g.e., s.16. Rosenau dış politikayı; “Yönelimler, planlar/taahhütler ve eylemler” olarak tanımlıyor.

³¹ Özcan, a.g.e., s.327; Tayfur, a.g.e., s.77; Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, a.g.e., s.257.

Rosenau'nun dış politika yaklaşımlarından sonuncusunun, Hudson'ın "*dış politika davranışları*" tanımındaki hem planlı/öngörülebilir hem de öngörülemeyen davranışların tümüne karşılık geldiği ve örtüştüğü tespiti yapılabilir. Bu anlamda dış politika davranışları, Rosenau tanımı ile ortaya çıkan üç yaklaşımdan, "*davranış biçimi olarak dış politika*" ile örtüşmektedir.

Rosenau'nun üç dış politika yaklaşımının; birbirinden bağımsız olarak düşünülüp her biri üzerinden ayrı bir dış politika tanımlaması yapılabileceği gibi birbirini takip eden parçalar olarak bir devletin dış politika sürecini oluşturdukları da öngörülebilir. Bu üç parçanın bir devletin dış politika sürecini oluşturduğunu ön gören yaklaşım esas alındığında, bu kabul bizi bir başka örtüşmeye daha götürür ki bu da dış politika davranışlarının, sürecin son parçasını oluşturduğudur. Elisabetta Brighi ve Christopher Hill tarafından, "*uygulama aşaması*" olarak kavramsallaştırılan bu aşama; aktörlerin çevreleriyle karşılaştıkları "*interaktif stratejik bir süreç*" olarak ifade edilmiştir. Brighi ve Hill uygulamayı; farklı aktörler ve aktörlerle zorlu çevreleri arasındaki irade çatışmasını yansıtan, teknik yönü çok az olan, tam bir siyasi faaliyet olarak tanımlamışlar, bu aşamada dış politika hedeflerinin eyleme dönüştürüldüğünü ve uygulamanın arzu edilen sonuçlara dönüştürülmesi bakımından da oldukça belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir. Gerçekten de dış politika analizi ile ilgili en saygın bazı çalışmaların ortaya koyduğu gibi dış politika, "*bir eylem türü*" olarak görülebilir.³² Sönmezoğlu'da benzer şekilde, "*uygulama aşaması*" olarak ifade edilen devletlerin dışarıya karşı tutumlarını, dış politika çıktıları olarak ifade etmiş ve bunları da dış politika amaçları, bu amaçları gerçekleştirmek için izlenen yollar yani dış politika stratejileri ve dış politika vasıtaları olarak üç başlık altında toplamıştır.³³

Dış politika analizini; devletlerin dış politika davranışları üzerinden yapmayı öngören bir anlayışta, "*aktör-yapı meselesi*", teorik açıdan iyi bir başlangıç noktası olabilir. En temel seviyede bu tartışma, aktörlerin davranışlarının iç ve dış faktörler arasındaki ilişkiyle açıklanabileceğiyle ilgilidir. Aktörün davranışlarını; sadece öncelikleri, çıkarları ve anlam dünyalarını oluşturan "*aktör özellikleri*" ile tespit etmek mümkün müdür? Yoksa aktörleri belli yönlerde sevk eden, "*dış ortamın sınırlamaları ve/veya yarattığı imkanlar*" mıdır? Dış politikayı davranış biçimi olarak gören bir

³² Elisabetta Brighi ve Christopher Hill, "Uygulama ve Davranış", **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, ed., S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, 2. bs., çev., Nasuh Uslu, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016, s.147-149; Walter Carlsnaes, **Ideology and Foreign Policy: Problems of Comparative Cenceptualisation**, Oxford, Oxford University Press, 1986.

³³ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi**, a.g.e., s.345.

yaklaşım içerisinde, bu tartışmanın devlet davranış ve uygulamaları ile ilgili söyleyecek ilginç şeyleri bulunmaktadır ve bu da dış politika ortamı ile ilgili önemli bir bilgi kaynağı oluşturabilir.³⁴ Dış politika analizinde teori seçimine de kaynaklık eden aktör-yapı sorununda, dış politika analizinin özellikleri dikkate alındığında, *“dış politika analizinde kullanılacak teorinin aktör ve yapı arasında dengeli, her ikisini de anlayıp, açıklayan bir teorik yeterliliğe sahip olması gerektiği, analiz birimi tercihi söz konusu olduğunda ise, bir esas analiz birimi tespit etmekle birlikte, çoklu analiz birimi kullanılmasının uygun olacağı ve bu yaklaşımın da teori tercihi açısından doğal olarak, aktör-yapı sorunundaki tercihle örtüşerek, realist paradigmayı esas alan bir yaklaşım çerçevesinde, “neoklasik realist” teorinin kullanılmasını öne çıkartabileceği ifade edilebilir.*³⁵ Bu kapsamda ele alındığında; devletlerin dış politika davranışlarını anlamak ve açıklamak, kendilerine etki eden iç ve dış tüm faktörlerin etkileri altında ortaya çıkan, dış politika karar verme süreci ve çıktıların analizine ilave olarak, dış politika davranışları/uygulamaları ve geri besleme süreçlerinin bir bütün olarak analiziyle mümkündür.

Sonuç olarak, dış politika ve dış politika davranışları kavramlarının tam olarak birbiri ile örtüşmeyebileceği, dış politika davranışlarının, devletlerin gözlenebilir davranışlarına ilave olarak, rastlantısal ya da hükümetlerin öngöremedikleri davranışları da kapsadığını ifade edebiliriz. Bu nedenle dış politika davranışlarının analiz edilebilmesi, *“dış politika yapım sürecine ve sürecin çıktılarına”* odaklanmakla birlikte, devletlerin dış politika süreçlerinin bir bütün olarak ele alınmasını gerektirir.

1.2. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNİN ÖZELLİKLERİ

Dış politika analizi başlığı altında yapılan çalışmalar, uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Her şeyden önce yukarıda çeşitli vesilelerle

³⁴ Brighi ve Hill, a.g.e., s.148-149.

³⁵ Fulya Ereker, “Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapı-Yapı Sorunu”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C: 9, No: 36, (Kış 2013); Walter Carlsnaes, “The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis”, **International Studies Quarterly**, C: 46, No: 2, 1992; Muhammed A. Ağcan, “Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi”, **Küresel siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed., E. Balta, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016; J. David Singer, “The Level of Analysis Problem in International Relations”, **World Politics**, C: 14, No: 1, (October 1961); “Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi”, **Uluslararası İlişkiler**, C: 3, No: 11 (Güz 2006), Nuri Yurdusev, “” Analiz Seviyesi” ve “Analiz Birimi”: Bir Ayrım Argümanı”, **Uluslararası İlişkiler**, C: 4, No: 16, (Kış 2007-2008); Kenneth N. Waltz, **Man, the State and War: A Theoretical Analysis**, New York, Columbia University Press, 1959; Colin Wight, **Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

ifade edildiği gibi dış politikanın merkezinde, uluslararası sistemin temel aktörleri devletler vardır.³⁶ Devletlerin uluslararası sistem içindeki davranışları ise dış politika analizinin çalışma alanına girer.³⁷ Bir başka deyişle, dış politika analizi kapsamına giren çalışmalar, devlet merkezli bir bakış açısını yansıtmaktadır.³⁸ Bu çerçevede, dış politika analizinin kapsamı, devletlerin dış politik/harici davranışları ve özellikle de bu davranışları yapan ve yürüten karar ve uygulama biriminin -hükümetlerin, devletin resmi organları ve onların yetkili temsilcilerinin- davranışlarında yoğunlaşır.³⁹

Dış politika analizi çalışmalarında, devletin temel inceleme birimi olmasının yanı sıra, çoğu zaman devlet-dışı birimlerde analize dâhil edilmiş, bu yolla kavramsal çerçevenin oluşmasında gerçekçi yaklaşımdan inşacı/kurgucu yaklaşıma, liberal yaklaşımdan eleştirel yaklaşımlara kadar diğer bazı yaklaşımlardan önemli ölçüde yararlanılmıştır. Uluslararası ilişkiler gibi teorik gelişmişlik düzeyi açısından yetersiz bir sosyal bilim dalında bu gibi “*eklektik*” bir anlayış bir bakıma kaçınılmaz olmuştur.⁴⁰ Doğal olarak uluslararası ilişkilerin alt dalları olan uluslararası politika ve dış politika ile bunların analizinde de durum farklı değildir.

Dış politika analizi; teori ile başlamakta, fakat hiçbir zaman o noktada sona ermemektedir. Dış politika açıklamaları ortaya koymak için teorilerin tespit ettiği genel ve zamanlar ötesi nedenleri belli bir durumun özellikleri ile birleştirmek gerekir.⁴¹ Dış politikayı anlamaya ve açıklamaya çalışanlar, sınırları hayli esnek olan ve farklı kuramsal/kavramsal çerçeveler içinde çalışmaya olanak tanıyan bir olgu ile karşı karşıyadırlar.⁴² Basit bir benzetme ile uluslararası politika, uluslararası ilişkileri, makro ekonominin incelediği gibi bir bütün olarak incelemesine rağmen; dış politika, devletlerin uluslararası ilişkilerdeki davranışlarını, mikro ekonominin; firma, hane halkı veya tüketici gibi bireysel aktörlerin davranışlarını incelediği yaklaşımla inceler.⁴³ Dış

³⁶ Tayfur, a.g.e., s.74.

³⁷ a.e.

³⁸ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi**, a.g.e., s.255.

³⁹ Tayfur, a.g.e., s.74.

⁴⁰ F. Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi**, a.g.e., s.258-262; Tayfur, a.e., s.73-78.

⁴¹ William W. Wohlforth, “Realizm ve Dış Politika”, **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, ed., S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, 2. bs., çev., Nasuh Uslu, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016, s.42.

⁴² Christopher Hill ve Margot Light, “Foreign Policy Analysis”, **International Relations: A Handbook of Current Theory**, der., M. Light ve A. J. R. Groom, Londra, Pinter Publishers, 1985, s.156-173; Margot Light, “Foreign Policy Analysis”, **Contemporary International Relations: A Guide to Theory**, der., M. Light ve A. J. R. Groom, Londra, Pinter Publishers, 1994, s.93-108.

⁴³ McGowan, a.g.e., s.11-12.

politikayı, iç politikayla uluslararası ortam arasında bir sınır meselesi olarak gören yaklaşımların,⁴⁴ dış politikayı anlayabilmek için hem siyaset bilimini hem de uluslararası ilişkileri kapsayan bir bilgi harmanlamasına sahip olmaları gerekir.⁴⁵ Ancak burada mesele, dış politikayı bir sınır çizgisinde tutabilmektir.⁴⁶ Zira dış politikayı açıklamaya çalışan kişi, meseleye siyaset bilimi açısından bakıyorsa, dış politikanın, iç belirleyicilerini ve etkilerini dikkate alacak ve açıklamasını buna göre oluşturacak; meseleye uluslararası ilişkiler açısından bakan kişi ise dış politikayı açıklamak için uluslararası ortamdaki dış belirleyicileri ve etkilerini kullanacaktır. Bu noktada dış politika ile diğer disiplinler arasındaki sınır incelendiğinde, bir diğer deyişle; dış politika ile dış politikanın kaynakları ve belirleyicileri arasındaki ilişki incelendiğinde, analiz ettikleri meseleye bağlı olarak psikoloji, sosyoloji, ekonomi, kamu yönetimi, tarih, felsefe ve coğrafya disiplinlerinin birini veya bir kaçını kaçınılmaz olarak kullanmak durumundadırlar.⁴⁷ Dolayısıyla, dış politika analizi çok genel, kapsayıcı düzeyde anlaşıldığında, yukarıda ifade edildiği gibi kaçınılmaz olarak eklektik bir nitelik kazanmaktadır.⁴⁸ Dış politika analizinin bu eklektik yapısı ona, araştırmacıların diğer alanlarda çalıştıkları meseleleri birleştirici bir köprü rolü vermektedir.⁴⁹

Gencer Özcan, geleneksel ve temel çözümleme birimi olarak devleti esas alan yaklaşımların, dış politika analizi çalışmalarını; devletin diğer devlet/devletlerle ya da uluslararası ortam ve içerisinde oluşan aktörlere karşı izlediği politikaları/dış politika davranışlarını analiz eden bir disiplin olarak tanımladığını ifade etmiştir.⁵⁰ Özcan devamla, devletin değişen siyasal konumu ve küreselleşen dünya ekonomisinin yarattığı günümüz koşullarında ise dış politika analizini, devletler başta olmak üzere, uluslararası ortamda ortaya çıkan türlü iktidar odaklarının dünya siyaseti ile etkileşimini incelemek olarak tanımlamıştır.⁵¹ Dış politika analizi bakımından bu etkileşimin en önemli unsuru karar ve uygulama birimi, bir başka deyişle insanlardır. Genel olarak dünya siyasetini, bir sistem olarak gören uluslararası ilişkiler disiplini

⁴⁴ William Wallace, "Establishing the Boudaries", **The Nature of Foreign Policy: A. Reader**, der., J. Barber ve M. Smith, Edinburg, The Open University Press, 1974, s.12-17.

⁴⁵ Tayfur, a.g.e., s.75.

⁴⁶ Brian White, "Analysing Foreign Policy: Problems and Approaches", **Understanding Foreign Policy**, der., M. Clarke ve B. White, Hants, Edward Elgar Pub, 1989, s.5.

⁴⁷ Tayfur, a.g.e.

⁴⁸ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi**, a.g.e., s.257.

⁴⁹ Light, a.g.e., s.94.

⁵⁰ Özcan, a.g.e., s.323.

⁵¹ a.e., s.323-324.

insanları, sistemin öznesi değil, nesnesi olarak varsayar. Böyle bakıldığında, dış politika analizi çalışmalarının uluslararası ilişkilere en önemli katkısının insan boyutunu öne çıkarmak olduğu söylenebilir.⁵² Uluslararası ilişkilerin devleti soyut bir kavram olarak gören kuramlarına karşılık dış politika analizi çalışmaları başta devletler olmak üzere, siyasal iktidarın odaklandığı yapıları somut olarak ele alır, içlerine bakar ve nasıl işlediğini anlamaya çalışır. Özcan'a göre bahse konu yaklaşım; devlet altı aktörleri yani, örgütsel yapıları, devlet kurumlarını, siyasi partileri, sosyo-kültürel oluşumları ve hepsinden önemlisi bunları işlevsel hale getiren insanları dış politika analizi araştırmalarının odağına yerleştirmiştir.⁵³ John P. Lovell ise benzer bir yaklaşımla, dış politika analizinin esas unsurlarını; karar birim/karar vericiler, dış politika yapımı/karar verme süreci ile dış politika kararları olarak ifade etmektedir.⁵⁴ Diğer bir ifadeyle analiz, "1.1. Dış Politika Davranışları" alt başlığı sonuç bölümünde de ortaya konmaya çalışıldığı gibi; öncelikle "dış politika yapım sürecine ve sürecin çıktılarına" odaklanmaktadır.⁵⁵

Valeri M. Hudson ise dış politika analizini, karar birimi ile ilgili kuramsal temele dikkat çekerek, dış politikayı ya da dış politika davranışlarını açıklamaya ve anlamaya çalışan uluslararası ilişkilerin alt dalı olarak tanımlamıştır.⁵⁶ Hudson bu alt dalın belirli farkındalık yaratan bazı özelliklere sahip olduğunu vurgulamış ve bunları;

- Genel aktör teorisiyle, gerçek dünyanın karmaşıklığı arasında bir ara yüz olarak spesifik aktör teorisi oluşturmaya odaklanma,
- Spesifik aktör bilgisi için ulus devlet analiz düzeyinin altına bakmaya odaklanma,
- Çoklu analiz düzeyleri kullanarak, kapsayıcı ve çok nedenli açıklamalar ortaya koymaya odaklanma,
- Sosyal bilimlerin değişik dallarına ait teorileri ve bulguları kullanmaya odaklanma,
- Dış politika karar verme sürecini, çıktılar kadar önemli görmeye odaklanma olarak ifade etmiştir.⁵⁷

⁵² Valeri M. Hudson, **Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory**, Lanham, Rowman and Littlefield, 2007, s.7.

⁵³ Özcan, a.g.e., s.324.

⁵⁴ John P. Lovell, **Foreign Policy in Perspective: Strategy, Adaptation and Decision-Making**, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1970, s.1-45.

⁵⁵ a.e.

⁵⁶ Hudson, "Dış Politika Analizinin Tarihi ve Evrimi", a.g.e., s.14.

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: a.e.

Bu noktada, dış politika analizinin evrimine kısaca göz attığımızda ve günümüze kadar yaşanan gelişmeleri incelediğimizde, dış politika analizi çalışmalarının taşıması gereken özellikler konusunda ilave bazı verilere ulaşmak mümkündür. Dış politika analizi evrim sürecini incelemek, dış politika analizi çalışmalarının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için uygun bir kuramsal temele yönelmemiz konusunda da yardımcı olacaktır.

Üç aşamadan oluşan evrim sürecinde⁵⁸ 1950 ve 60'lı yıllarda kurucuların çalışmaları dikkat çekmektedir.⁵⁹ Bu dönem yapılan çalışmalar “*üç paradigma çalışması*” olarak bilinmektedir.⁶⁰

İlk dönemi, 1960'larda başlayan ve 70'lerde ağırlığını hissettiren, “*Klasik Dış Politika Analizi*”⁶¹ olarak ifade edilen, özgün metotlar kullanarak genel geçerliliğe sahip bir dış politika teorisi oluşturmayı amaçlayan ve “*Karşılaştırmalı Dış Politika Analizi*” çalışmasını da kapsayan dönem izlemiştir.⁶²

Üçüncü dönemi temsil eden günümüzde ise, kapsamlı ve bütünlük/eklektik üçüncü kuşak çalışmalardan bahsedilebilir.⁶³ Günümüzde dış politika kararlarının kapsamlarının değişik olmasının yanı sıra, bu kararların alınmasına yol açan etkenlerin sonsuz çeşitlilikte oluşu bütünlük modellerin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Çok odaklı çalışmalar daha dinamik çözümlemelerin yapılmasına olanak tanımakta, sistem ya da toplum katında değişimi anlamamıza yardımcı olmaktadır.⁶⁴ Bu kapsamda, dünya siyaseti ile daha küçük iktidar odakları arasındaki etkileşimin gerçekleştiği alanın sürekli kurulan ve bozulan bir ilişkiler ağı olduğuna, ilişkilerin her durumda benzersiz biçimler ve çeşitlilikte hep yeniden kurulduğuna dolayısıyla her durumda ayrı okumalar yapılması gerektiğine dikkat edilmelidir. Bu belirsizliğe rağmen şunu da belirtmek gerekir ki, dış politika analizinin çalışma evrenini oluşturan bu alana özgü ilişkiler, düzenlilikler de sergiler. Bu düzenlilikler, belli bir dönemde belli bir coğrafyada etkili olabilen bazı siyasal odakların dünya siyasetini nasıl algıladıkları ve araçsallaştırdıkları konusunda bazı genellemeler yapmamıza olanak tanır.

⁵⁸ Özcan, a.g.e., s.330-334.

⁵⁹ Hudson, “Dış Politika Analizinin Tarihi ve Evrimi”, a.g.e. s.15.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: a.e., s.15, “Kutu1.2 Dış Politika analizinin Üç Paradigma Çalışması”

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz.: a.e., s.19, “Kutu1.4 Klasik Dış Politika Analizi – İkinci Nesil”

⁶² Özcan, a.g.e., s.330; Hudson, a.e., s.17-22.

⁶³ Özcan, a.e.

⁶⁴ Jerel A. Rosati, Jeo D. Hagan ve Martin W. Sampson, “The Study of Change in Foreign Policy”, **Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change**, der., J. A. Rosati, J. D. Hagan ve M. W. Sampson, South Caroline, Columbia: University of South Caroline Press, 1994, s.18-19.

Küreselleşmenin kazandığı ivme ile iç-dış ayrımının bulanıklaşması, dış politika çalışmalarının dış sıfatından soyutlanmaktadır. Biraz da bu soyutlama nedeniyle olsa gerek, artık siyasal iktidar adına konuşan yetkililer, hangi dünya meselesinin devletin iç siyasetini ilgilendirdiğini belirlemek konusunda gitgide daha özgür davranmaktadır. Bu soyutlama, dış politika analizi çalışmalarını siyaset bilimine yakınlaştırarak, farklı bir alana dönüşmesini engellerken; aynı küresel gelişmeler, siyaset bilimini de kayıtsız kaldığı uluslararası dinamiklerle daha yakından ilgilenmeye zorlamaktadır. Dolayısı ile siyaset bilimciler, uluslararası ilişkilerin devletleri dönüştürücü kapasitesini artık görmezden gelmemektedirler.⁶⁵

Bahse konu gelişme dış politika analizi ile uluslararası ilişkiler arasındaki ayrımı aşmaya yönelik organize çabalar ortaya konmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda, iki önemli çabadan söz etmek mümkündür. Birincisi, neoklasik realizm; ikincisi ise, davranışçı uluslararası ilişkilerdir. Bu çabalardan neoklasik realizm, bölünmeyi uluslararası ilişkiler tarafından dış politika analizi tarafına geçecek şekilde aşmaya çalışırken, davranışçı uluslararası ilişkiler ise ters yönde hareket etmektedir.⁶⁶

Yukarıda ortaya konan veriler çerçevesinde dış politika analizi çalışmalarının;

- Devlet merkezli bir bakış açısını yansıttığı,

- Sınırları esnek olan, farklı kuramsal ve kavramsal çerçeveler içinde çalışmayı gerektiren “*eklektik*” bir yapıya sahip olduğu,

- İç ve dış belirleyicilerin etkilerini birlikte dikkate almayı gerektirdiği,

- Araştırmalarının odağına; örgütleri, kurumları, partileri, kültürel oluşumları ve hepsinden önemlisi insanları yerleştiren ve bu nedenle; öncelikle dış politika yapım sürecine/karar verme sürecine ve sürecin çıktılarına odaklandığı,

- Devletlerin öngörülemeyen ve rastlantısal dış politika davranışlarını da analizlere dâhil ettiği, bu nedenle dış politika sürecini bir bütün olarak (dış politika davranışları/uygulamaları ile geri besleme süreçleri de dâhil) analizlere dâhil etmenin gerekli olduğu,

- Uluslararası politika ile daha küçük iktidar odakları arasındaki etkileşimin, her durumda benzersiz biçim ve çeşitlilikte, ayrı okumalar yapılmasını gerektiren bir ilişkiler ağı oluşturduğu, bu nedenle, her durumun kendine has özelliklerini dikkate alarak analiz edilmesini ön gördüğü,

⁶⁵ Özcan, a.g.e., s.346.

⁶⁶ Hudson, a.g.e., s.32.

- Devletlerin dış politika davranışlarını, “*Spesifik Aktör Teorisi*” ile analiz ederek anlamaya ve açıklamaya çalıştığı,

- Çoklu analiz düzeyi kullanan özelliklere sahip olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

1.3. DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARI VE DIŞ POLİTİKA ANALİZİ ÇALIŞMALARINDA TEORİ

Aktörlerin “*tarihi-sosyal gerçeklik anlayışı*”, ortaya çıkan; olay, olgu, durum ve eylemler karşısındaki davranışlarının temel belirleyicisidir. Gerçeklik anlayışı ile olay, olgu, durum ve eylemler, kavramlar aracılığı ile bilginin konusu haline gelirken; kavramlar da tarihi-sosyal gerçekliğin neliği hakkında belirli varsayımlar ve öncüller üzerinde yükselen; belirli teoriler, yaklaşımlar ve paradigmalara yani sistemsel biçimde birbiriyle tutarlı bir dizi varsayım, yasa, açıklama ve anlam çevrelerine yerleşiktir.⁶⁷ Uluslararası ilişkiler teorileri, uluslararası ilişkilerin tanımı, yapısı, öznesi ve araştırma gündemi konusunda farklı önerilerle karşımıza çıkar. Her bir teori öncelikle kendisine özgü bir uluslararası ilişkiler gerçekliği tanımlar.⁶⁸ Bu nedenle, araştırmacıların kabul ettiği tarihi sosyal gerçeklik anlayışları ve teorik yaklaşımları, küresel siyaset yapısının da belirleyicisidir. Kısaca, küresel siyasete gerçeklik anlayışımızın penceresinden bakar, meydana gelen olay, olgu, durum ve eylemlerin soruşturmasını onun felsefi kavrayışını esas alarak geliştirir; anlama, açıklama ve eleştirilerimizi onun teorik temelleri üzerine oturturuz. Bir başka deyişle tarihi sosyal gerçeklik anlayışımız, analizlerde kullandığımız; teorik yaklaşım/paradigma, epistemolojik varsayım ve metodolojik seçimlerimizi belirler.

Tayfur’a göre, “*uluslararası ilişkiler alanındaki yaklaşımlar, genellikle devletleri uluslararası ilişkilerin birincil aktörü olarak kabul ettikleri için, devletlerin dış politika davranışlarına ilişkin kuramlar, uluslararası ilişkiler kuramları ile iç içe geçmiştir. Bu nedenle dış politika kuram ve metodolojisi incelenirken genellikle uluslararası ilişkilerdeki temel yaklaşımların dış politika olgusunu nasıl açıkladıklarına bakmak gerekmektedir*”.⁶⁹ Günümüz dış politika analizi çalışmalarında, yukarıda özetle değinilen çok düzeyli eklektik araştırmalara yönelen üçüncü kuşak çalışmalar, sağlıklı bir dış politika analizi için, uluslararası ilişkiler ile dış politika analizinin bütünleşmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Kuramsal olarak iç içe geçmiş bir görüntü sergileyen

⁶⁷ Ağcan, a.g.e., s.77-81.

⁶⁸ a.e., s.79.

⁶⁹ Tayfur, a.g.e., s.78-79.

uluslararası ilişkiler ve dış politika ortamının tüm öğelerinin müsterekliği de bu zorunluluğun bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Brighi ve Hill'e göre dış politika uygulamasının kavramsallaştırılması;

- Dış politika hedeflerinin açık bir şekilde tanımlanmasına,
- Güçlü araçların seçilmesine,
- Aktör stratejileri ile onu çevreleyen ortam arasındaki karşılıklı etkileşime,
- Aktörün önceden görülmeyen şartlara kendisini uyarlamasına bağlıdır.⁷⁰

Bahse konu kavramsallaştırmada, dış politika analizi, “*stratejik ilişkisel bir yaklaşım*”⁷¹ benimsenmesini gerektirmektedir. Stratejik ilişkisel yaklaşım, dış politika davranışlarının belirlenmesinde hem aktörün önceliklerinin hem de dış politika ortamının sınırlılıklarının devrede ve birbirleriyle etkileşim içinde olduğu; bazen çatışma bazen de sinerji ortaya çıkardığı varsayımına dayanmaktadır. Bu sayede, hem ulusal siyasi sürece odaklanmaya dayalı olarak ortaya çıkan, sonuçların niyetlerden farklılığından hem de sadece dış politik ortama odaklanarak eylemi şekillendiren sınırlama ve fırsatlara çok fazla vurgu yapmaktan kaçınmayı amaçlamaktadır.⁷²

F. Sönmezoğlu ise, dış politika analizinin kavramsallaştırılması konusunda hem kalıcı hem de geçmişe ait olmakla beraber bugün de anlamlı olanı bir araya getirebilecek bir bakış açısı oluşturulması gerektiğine vurgu yapmakta ve bu özelliklere sahip bir dış politika analizi yaklaşımının teorik arka planında,

⁷⁰ Brighi ve Hill, a.g.e., s.148.

⁷¹ Stratejik İlişkisel Yaklaşım İçin Bkz.: Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, 2. bs., çev., Nasuh Uslu, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016, s.493; Brighi ve Hill, a.g.e., s.149-150. Stratejik Temelli Yaklaşım: Dış politika davranışını aktörün kendi stratejisi, ortamı ve çıkarları arasındaki diyalektik karşılıklı etkileşimin bir ürünü olarak gören bir tür sistem yaklaşımıdır. Stratejik ilişkisel modelin özündeki düşünce, dış politika davranışının; bir tarafta aktörün kendi stratejisi ile diğer tarafta ortam arasındaki diyalektik karşılıklı etkileşim tarafından ortaya çıkartıldığıdır. Ortam her zaman bir süreç ya da bir başka aktörle ilişkili şekilde mevcuttur. Bunu da karşılayacak şekilde bahse konu model, aktörlerin yaklaşımını “stratejik” olarak kavramsallaştırılırken, aktörler de kaçınılmaz olarak diğer aktörlerin stratejilerini dikkate alan bir yaklaşım sergilediklerinden dolayı “ilişkisel” olarak görülmektedir. Bu bağıntı aynı zamanda, dış politika analizinde, dış politika davranışlarının, uygulandığı ortamla ilişkisinin de bir gereğidir. Zaten ortamın gerçekliği de dış politika analizine konu aktörün perspektifinden bakıldığında daha sağlıklı hale gelmektedir. Bir dış politika analizi yaklaşımı olarak stratejik ilişkisel yaklaşımda, üç husus öne çıkmaktadır. Birincisi Stratejik ilişkisel yaklaşım, uluslararası ortamı; tek yapılı, nüfuz edilemez aktörler öncesi bir varlık olarak görmemektedir. Aktörler onun karşısında tamamen güçsüz değildirler. Burada ortam, temelde diğer aktörler olarak düşünülmektedir. Onların sahip olduğu ilişkiler setinden ve ortaya çıkardıkları tarzlardan daha fazla ve daha az bir şey değildir. İkincisi, aktörler ve ortam arasında sürekli bir karşılıklı etkileşim söz konusudur ve bu karşılıklı etkileşim davranışı ortaya çıkartır. Üçüncü olarak aktörler ortama, ortamda aktörlere sürekli bir geri bildirimde bulunmaktadır.

⁷² Brighi ve Hill, a.g.e, s.149-150.

- Devleti temel aktör olarak kabul eden, diğer devletlerinde farkında olan ve onları tarihsel bir kategori olarak gören, devletlerin dış politika karar süreçlerini kendilerinin oluşturduğunu öngören,

- Bu politikaların açıklanmasında ve anlaşılmasında uluslararası sistemin yapısını gerek süreç ve gerekse kesit analizleri açısından birincil önemde gören bir perspektife sahip,

- Gerek devlet ve gerekse sistem düzeyinde her şeyi açıklayıcı bir anahtar konumuna getirmeden, “güç” ve “güç dengesi” kavramsallığından yararlanmasını dikkate alan,

- Değişim ve sürekliliği birbirinden ayırmadan,

- Tarih ve teorinin birbirine muhtaç olduğunu ve bu nedenle bu türden bir yaklaşımın, teorik perspektife ilave olarak mutlaka tarihsel bir perspektife sahip olması gerektiği, özellikle; uluslararası siyasal sistemin evrimini, kavramsal kategoriler çerçevesinde analize önem veren bir teorinin olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁷³

Bu kapsamda, dış politika analizinde kullanılabilecek bir teorinin en azından;

- Analizcinin tarihi sosyal gerçeklik anlayışı ile uyumlu olması,

- 1.2.’de ulaşılan sonuçlardan istifade ile ortaya konulan, “*dış politika analizi çalışmalarının özellikleri*”ni karşılaması,

- Dış politika davranışlarına etki eden iç ve dış faktörleri aynı teorik çerçevede birleştirebilen bir yaklaşıma sahip olması,

- Devleti temel aktör olarak kabul eden ve devletlerin dış politikalarının açıklanmasında ve anlaşılmasında, uluslararası sistemin yapısını birincil önemde gören bir perspektife sahip olması,

- Bu nitelikteki bir yaklaşım ile uyumlu olarak, “güç” ve “güç dengesi” kavramsallığından yararlanması,

- Tarihsel bir perspektife sahip olması ve uluslararası siyasal sistemin evrimini kavramsal kategoriler çerçevesinde analize önem veren özellikler taşıması gerektiği sonucuna ulaşabiliriz.

Bu bağlamda, yukarıda sıralanan özellikleri karşılayan bir teori olarak, dış politika analizi çalışmalarında, “*Neoklasik Realist Teori*”nin kullanılmasının uygun olacağı ön görülmektedir.

⁷³ F. Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi**, a.g.e., s.932-933.

1.3.1. DIŞ POLİTİKA ANALİZİ VE REALİZM

Neoklasik realist teorinin, dış politika davranışlarının anlaşılması ve açıklanmasında nasıl kullanılacağına geçmeden önce dış politika analizi çalışmalarında neoklasik realist teoriye duyulan ihtiyacı ortaya koyabilmek için, realist teorinin dış politika analizi ile ilişkisini, dış politika analizine yapabileceği katkıları ve ortaya çıkan teorik yetersizlikler doğrultusunda gelişimini incelemekte fayda olduğu değerlendirilmektedir. Bu incelemeyi yaparken, sık sık birbiri ile çatışan realizmin iki özelliğinden faydalanabiliriz. Bunlardan;

- Birincisi, realizmin yüzyıllardır devam eden gerçek dış politika uygulaması için sağlam bir temel sunması,

- İkincisi ise, dış politikanın ortaya çıktığı uluslararası ortamın basitleştirilmesine yardım edecek güçlü genel teoriler oluşturmaya çalışmasıdır.⁷⁴

Realist okul, uluslararası politikada diğer yaklaşımların etrafında şekillendiği temel düşünce okuludur ve dünyada işlerin nasıl yürüdüğü konusunda benimsenen oldukça az sayıdaki temel varsayımdan çıkartılan teoriler ve argümanlar bütünüdür. Realist teoriler, gerçek siyasi dünyanın karmaşıklığına ve belirsizliğine hassas şekilde uygulanması halinde, dış politika analizini ciddi şekilde güçlendirebilirler. Realizmi dış politika analizine uygulamak için oldukça genel “*yukarıdan aşağıya*” teoriyi, özel örneklerin “*içerden dışarıya*” analizinden ayıran mesafeyi kapatmak gerekmektedir. Hem realist olmayı yani gerçek dış politika uygulamasına dayanmayı, hem de teorik olmayı yani genel zamanları aşan bilgi üretmeyi arzu eden realizm, bu gerçekliği içinde barındırmaktadır. Realistler geçmiş dönemlerden beri dış politika uygulayıcılarının biriktirilmiş bilgeliğini, uluslararası ilişkilerin genel teorileri haline dönüştürmeye çalışırlar. Realizmin başlıca kavramsal temelleri de bu esasa bağlı olarak, yaşayan politikanın yakından gözlenmesinden çıkartılmıştır.

Gerçek temelli teoriyi oluşturmaya ve uygulamaya çalışırken realistler, sürekli gerçek dış politika durumlarının nüanslı incelikleri ile teorinin bıçak keskinliğindeki varsayımları ve çıkarımları arasında gidip gelmenin sıkıntılarıyla karşılaşırırlar. Bu sıkıntı; realizmin özel ve genel bilgiyi bir arada elde etme çabası ile dış politika analizi uygulamalarında realizmi yanlış kullanmanın sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda; genel teorinin görüşlerini, spesifik dış politika durumlarını analiz etmenin detaylarıyla ve belirsizlikleriyle ilişkilendiren realist teoriye yönelik bir yaklaşımın ele alınması gerekmektedir. Bu yaklaşım, yeni nesil dış politika analizi araştırmacılarının

⁷⁴ Wohlforth, a.g.e., s.35.

potansiyel olarak yanıltıcı olan, aşırı genelleme tuzağına düşmeden realist teorinin analitik faydalarını elde etme çabasını yansıtmaktadır. Ancak bu yeni yaklaşımı anlamak için realizmin ne olduğunu, uzun yıllar boyunca nasıl geliştiğini ve realist yaklaşımın bir parçası olarak geliştirilen genel teorilerin dış politikayı analiz etmek için nasıl kullanıldığını bilmek gerekmektedir.

Realizm, dünyadaki işlerin nasıl yürüdüğü ile alakalı üç temel varsayıma dayanan bir düşünce okuludur. Bunlar;

- Grupçuluk,
- Bencillik,
- Güç merkezli değildir.

Grupçuluk, insanların hayatta kalabilmek için grup dayanışmasının sağladığı birliğe ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedir. İnsanlar temelde birbirleriyle gruplar olarak karşı karşıya gelirler ve bu da çatışma potansiyeli yaratır. Günümüzde en önemli insan grupları devletler ve en önemli grup birliği kaynağı milliyetçiliktir.

Bencillik, aktörün kendi çıkarının nihai olarak siyasi davranışını yönlendireceğini ifade eder. Belli koşullarda fedakârlık davranışı gözlemlenebilse de bencillik insanın doğasında kökleşmiş bir özelliktir. Zorlamalar ortaya çıktığında ve kolektif çıkar ile bireysel çıkar arasında çatışma yaşandığında bencillik fedakârlığa ağır basar.

Güç merkezli olmak ise, gücün siyasetin temel özelliği olduğu anlamına gelmektedir.⁷⁵

Realist teorilerin hepsi; grupçuluk, bencillik ve güç merkezilik şeklinde yukarıda ifade edilen realizmin üç varsayımından üretilmiştir. Bu teorilerin en genel olanı ve diğer çoğu teorinin kendisinden çıkarıldığı teori basitçe şu şekilde ifade edilebilir: *“Eğer insani ilişkiler; grupçuluk, bencillik ve güç merkezilik tarafından belirleniyorsa, bu durumda, düzen sağlayan merkezi bir otorite olmadığı sürece siyaset, çatışma ağırlıklı olacaktır.”* Bu ortamda, her devlet, istediğini elde etmek için güce başvurmak zorunda kalabilir. Bu bağlamda *“klasik realist”* argüman şu şekildedir; devletlerin güvenliğini sorunsal ve çatışmacı hale getiren anarşi, savaşın temelinde yatan başlıca nedendir. Uluslararası ilişkilerde gücün ve çatışmanın potansiyeli ile ilgili bu genel argümandan hareketle, gerçek dış politika durumlarını çalışmak için üç şey yapmak gerekmektedir.

- Realizm içindeki teorik okullar konusunda bilgi sahibi olmak,
- Spesifik realist teorilere aşina olmak,

⁷⁵ a.e., s.35-36.

- En önemlisi teoriler, varsayımlar ve koşulların nasıl ilişkili olduğunu açık şekilde kavramak.⁷⁶

Realizmin içindeki teori okullarını; klasik realist,⁷⁷ savunmacı⁷⁸ ve saldırgan⁷⁹ alt realist okulların da ortaya çıkmasına neden olan neo realist⁸⁰ ve neoklasik realist⁸¹ okullar olarak sıralayabiliriz. Okullar aynı zamanda realist düşüncenin gelişimini de ifade etmektedir. Bu gelişme; temel argümanın geliştirilmesi, ona ilaveler yapılması, onun değişik yönlerinin açıklanması ve genişletilmesi şeklinde değerlendirilebilir.⁸² Realizmin alt okullarından, neoklasik realizmi ilerleyen bölümde özel olarak ele alacağımız için, bu bölümde; klasik ve neo realist teorileri inceleyecek, dış politika analizi ile ilişkilerini ortaya koyacak ve dış politika analizi çalışmalarındaki yetersizliklerini tespit ederek, neoklasik realist teoriye giden yolun taşlarını döşemeye çalışacağız.

Klasik realizmi, devletlerin bütüncül aktör olarak devlet adamında vücut bulan bir siyaset izlediğini ve bu siyasetin temel düsturlarının insan doğasının ayrılmaz bir parçası olduğunu öne süren bir teori olarak tanımlayabiliriz.⁸³ Realizmin temelinin atıldığı iki büyük savaş arasında ve özellikle Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarında yazılan eserler, klasik realizmin temel eserleridir. Bu eserler; “*idealist*” yaklaşıma yönelik eleştiriler ile anarşik uluslararası ortama bağlı güç mücadelesinin sürekliliğini vurgulayarak, devletler arasındaki ilişkileri karar biriminin/devlet adamlarının bakış açılarından incelerler.⁸⁴ E. H. Carr'ın⁸⁵ “*20 Years Crisis, 1919-1939*” ve H. J. Morgenthau'nun⁸⁶ “*Politics Among Nations*” adlı eserleri klasik realizmin en önemli eserleridir.⁸⁷

⁷⁶ a.e., s.37-38.

⁷⁷ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations**, New York, Alfred A. Knopf, 1962.

⁷⁸ Robert Jervis, **Perception and Misperception in International Politics**, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1976.

⁷⁹ John Mearsheimer, “Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War”, **International Security**, C: 15, No: 1, 1990, s.5-56.

⁸⁰ Waltz, **Theory of International Politics**, a.g.e.

⁸¹ Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, **World Politics**, No: 51, 1998, s.144-172.

⁸² Wohlforth, a.g.e., s.38-40.

⁸³ Mehmet A. Tuğtan, “Güç, Anarşi ve Realizm”, **Küresel siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed., E. Balta, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.111.

⁸⁴ a.e., s.112

⁸⁵ Edward H. Carr, **20 Yıl Krizi, 1919-1939**, çev., Can Cemgil, İstanbul: B. Ü. Yayınları, 2010.

⁸⁶ Morgenthau, **Politics Among Nations, 1962**, a.g.e.

⁸⁷ Tuğtan, a.g.e., s.112.

Carr, uluslararası siyasetin hem gerçekçi hem de ütopyacı unsurlardan oluştuğunu, bu unsurların birbirini tamamlayıcı niteliklere sahip olduğunu ve siyasi analizlerde her iki unsurun da dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu vurgu, ayrıntılı bir Carr incelemesi neticesinde, uluslararası siyaset ile bütünleşik bir yapı arz eden dış politika çalışmalarında yukarıda ortaya konan güncel dış politika analizi çalışmalarıyla uyumlu olarak hem gerçekçi hem de ütopyacı unsurları birlikte ele alan bir dış politika analizi yaklaşımının kullanılmasının uygun olacağı sonucunu doğrulamaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplininin kurucu teorisi olan realizmi, ilk kez sistemli bir biçimde ifade eden akademisyen olan H. J. Morgenthau, realist teoride E. H. Carr'dan sonra akla gelen ilk isimdir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, "*Scientific Man vs. Power Politics*", Carr'ın "*20 Yıl Krizi*" isimli eserini tamamlayan "*liberal idealizm eleştirisi*" içermektedir. Morgenthau daha sonra ilk baskısı 1947 yılında yapılan, "*Uluslararası Politika*" isimli eserinde realizmin altı temel ilkesini ortaya koymuştur.⁸⁸

Morgenthau'da Carr gibi,

- Devlet yönetiminin, bilimsel formüllerle değil devlet adamının siyaset sanatını kullanarak yaratıp idame ettirebileceği, maddi ve ahlaki güçlerin baskısıyla yönetilebileceğini,

- Devlet yönetiminde, gücü esas unsur olarak kabul etmekle birlikte, siyasi faaliyetin ahlaki boyutunun göz ardı edilemeyeceğini, klasik realistlerin güçle kastettikleri şeyin, insanın insan üzerindeki hâkimiyeti olduğunu ve özünde psikolojik bir nitelik taşıdığını,

- Realizmin sadece askeri güç kullanmak değil, maddi (askeri, ekonomik, teknolojik) ve manevi (kültürel savaş, propaganda, kamu diplomasisi) unsurların beraber kullanılmasını önerdiğini,

- Bununla birlikte; uluslararası ahlakiliğin, ulusal ahlakilikten başka bir şey olduğunu, ahlaki değerlerin; ulusal çıkarları baskılayan, güncel şart ve çıkarlara uygun politikalar geliştirilmesini engelleyen bir durum yaratmasına karşı olduğunu vurgulamaktadır.

Görüleceği üzere realist teorisyenler, uzun yüz yıllar boyunca ortaya çıkan uygulayıcıların ve analizcilerin bilgeliğini genel teoriye çevirmeye çalışmışlardır. Ancak onlar, belli durumlara uyguladıkları teorilerin hangi durumlarda, genel eğilimlere aykırılık teşkil ettiğini açıklığa kavuşturamamışlardır. Klasik realist

⁸⁸ a.e., s.116-119.

eserlerdeki bu belirsizlik, belli bir teori ile ilgili olarak gerçekte neyin iddia edildiği konusunda sonu gelmeyen tartışmalara neden olmuştur.⁸⁹

Bahse konu tartışmalara çözüm bulmak konusunda, Kenneth N. Waltz'ın "*Uluslararası Politika Teorisi*"⁹⁰ isimli eseri; genel devletler sisteminin özelliklerinin, devletlerin karşılıklı ilişki kurma şekillerini nasıl etkilediğiyle ilgili önceki birçok realist düşüncüyü bir araya getirmesi ve açıklığa kavuşturmasıyla bir çare olarak görülmüştür.⁹¹ Uluslararası sistemi, değişmeyen anarşik karakteri ve aktörler arasındaki kabiliyet dağılımına bakarak inceleyen Waltz, devlet eylemlerini yapısal kısıtlamalar üzerinden okuyan "*neo realist teori*"⁹² ile iç politikaları ne olursa olsun, devletlerin anarşik yapı içindeki varlıklarının, güçlü rekabetçi baskılara ve savaşa neden olabileceği şeklindeki klasik argümanı yeniden ifade etmiştir.⁹³

Bununla birlikte, Waltz'ın neo realizmi, uluslararası ilişkiler içerisinde coğrafya ve teknoloji de dâhil, bazı önemli değişkenleri göz ardı etmiştir. Bu eksiklik araştırmacının bu faktörleri nasıl kavramsallaştırdığına bağlı olarak, devletlerarası politikanın dinamikleri konusunda oldukça farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Bu durum, her biri neo realizmin temel görüşlerine dayanan yeni iki alt okulun ortaya çıkmasına neden olmuştur: Savunmacı ve Saldırgan Realistler.⁹⁴

Savunmacı realistler, ortak koşullarda, anarşinin savaşa neden olma potansiyelinin azaltılabileceğini ve realizmin grupçulukla ilgili temel varsayımından hareketle, grup kimliğinin daha güçlü olduğu durumlarda, diğer grupları ele geçirmenin ve boyunduruk altına almanın zorlaşacağını iddia etmişlerdir. Ele geçirmenin zor olduğu durumlarda bütün devletler daha fazla güvende olabilmektedirler. Benzer şekilde teknoloji de ele geçirmeyi zorlaştırabilmektedir. Bu kapsamda savunmacı realistlere göre, Waltz'ın anarşik bir dünyada güvende olmanın zorluğu ile ilgili argümanı kabul edilse de devletlerin barış potansiyeli taşıyan bir uluslararası sistemin ortaya çıkışına neden olacak şekilde, başkalarını tehdit etmeden, kendilerini savunmanın yollarını bulmaları ve böylece barışçıl niyetler ortaya koymaları beklenebilecekti. Sonuç olarak savunmacı realistler, savaş ve barışın

⁸⁹ Wohlforth, a.g.e., s.38.

⁹⁰ Kenneth N. Waltz, **Uluslararası Politika Teorisi**, ed., Çınar Özcan, çev, Osman S. Binatlı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2015.

⁹¹ Wohlforth, a.g.e., s.38.

⁹² Tuğtan, a.g.e., s.120-121.

⁹³ Waltz, **Uluslararası Politika Teorisi**, a.g.e.

⁹⁴ Wohlforth, a.g.e., s.39.

iç/düşünsel nedenlerini tespit etmek için devletlerin içine bakma ihtiyacı hissetmişlerdi.

Saldırgan realistler ise anarşinin, çatışmalara neden olan yapısal potansiyeli olduğuna inanmıştır. Anarşik belirsizliğin hâkim olduğu ortamda devletlerin, güvenlik konusunda emin olamayacakları ve başka devletlerin güç artışını her zaman şüpheyle takip etmek zorunda kalacaklarını düşünmüşlerdir. Dolayısıyla devletler, uzun dönemde varlıklarını devam ettirmek için yayılma ya da kendilerini güçlendirme ve/veya başkalarını zayıflatma eğilimi taşımaktadır. Sonuçta ortaya çıkan şey, devletlerin iç özellikleri ne olursa olsun, anarşik ortamda hayatın çatışmacı bir karaktere sahip olacağı yönündeki klasik realist argümanın güçlenmesi olmuştur.⁹⁵

Spesifik realist teorilere geçmeden önce Waltz'dan elde ettiğimiz veriler çerçevesinde;

- Devletlerin temel kaygılarının hayatta kalmak olduğu,
- Devletlerin ve iktidarların yapıları ne olursa olsun, devletlerin rasyonel bir bütüncül aktör olarak hareket edeceklerini öngördüğü,
- Devlet eylemlerini yapısal kısıtlamalar üzerinden okuduğu, bu nedenle uluslararası sistemin yapısını, “*örgütleyici ilke*” olarak düşündüğü,
- Sistemin belirleyici özelliklerinin; anarşik yapı, eşit egemen rasyonel aktörler ve değişik kapasitelerle girilen egemenlik mücadelesi olduğu,
- Anarşiyi sistemi oluşturan ünitelerin davranış ya da özelliklerinden bağımsız, yapısal bir unsur olarak kabul ettiği,
- Uluslararası sistemi; değişmeyen anarşik karakteri ve aktörler arasındaki kabiliyet dağılımına bakarak incelediği ve devletler arasındaki farklılığın, işlevsel değil, kabiliyette olduğunu vurguladığı,
- İç politikaları ne olursa olsun devletlerin anarşik yapı içerisindeki varlıklarının, güçlü rekabetçi baskılara ve savaşa neden olabileceği,
- Bu genel nedenin, spesifik bir savaşın neden çıktığı ya da çıkıp çıkmayacağı konusunda fikir vermeyeceği, bunun için o savaşın tarafı olacak devletlerin yapısına (ikinci seviye) ve insan doğasına özgü değişkenlere (birinci seviye) de bakmak gerektiği,
- Uluslararası sistemin ancak sistemin anarşik yapısı, devletlerin türdeşliği veya üniteler arasındaki kabiliyet dağılımı değişirse değişime uğrayabileceği bulgularına ulaşılmıştır.

⁹⁵ a.e., s.39.

Özetle; Waltz analizinden konuyla ilgili olarak, uluslararası sistemin (üçüncü seviye), spesifik bir durum ve/veya olayın anlaşılması için yeterli olmayacağı, bunun için devletlerin yapısına (ikinci seviye) ve insan doğasına özgü değişkenlere (birinci seviye) de bakmak gerektiği sonucunu çıkartabiliriz.

Bu noktada, neo realist teorinin yukarıda ifade edilen eksik tarafları ile devlet davranışlarındaki değişimi anlama konusunda yetersizliğinin giderilmesi amacıyla yapılan çalışmaları yani realist teoriden geliştirilen “*Spesifik Realist Teori*”leri de incelemeliyiz. Spesifik realist teorileri; güç dengesi, tehdit dengesi, hegemonyaya dayanan istikrar ve güç değişikliği teorileri olarak ifade edebiliriz. Bu teorileri; teorik alt okulların, realizmin çeşitliliğini tam olarak ortaya koyamamaları nedeniyle, dış politikayı şekillendiren sınırlamalar ve motivasyonlar konusunda oluşturulan teoriler olarak tanımlayabiliriz. Bu teoriler; devletlerin dış politika davranışlarıyla ilgili, bazı genellemeler ortaya koyarak; açıklama, anlama ve eleştirel yaklaşımlarımıza ışık tutabilirler.⁹⁶

Spesifik teorilerin en bilineni, “*güç dengesi teorisi*”dir. Güç dengesi teorisi; devletlerin, kendi kapasitesini inşa ederek -“*iç dengeleme*”- ya da ittifak yoluyla başka devletlerin imkânlarıyla kendi imkânlarını bir araya getirerek -“*dış dengeleme*”-, gücün tehlikeli bir şekilde tek elde toplanmasını önlemeye çalışacağını söylemektedir.

“*Tehdit dengesi teorisi*” ise, devletlerin tehditlere karşı denge oluşturacağını öngörmektedir. Bu tehdit; toplam imkânlar, coğrafya ve saldırıyla ilgili algılama ile oluşur. Bir devlet özellikle güçlü hale gelmişse, konumu ve davranışları da diğer devletlerin tehdit algılarını besliyorsa o zaman dengeleme stratejileri öne çıkacaktır.

“*Hegemonyaya dayanan istikrar teorisi*”, güçlü devletlerin uluslararası sistemin bütün ya da bazı kısımlarında hâkimiyet kurmaya çalıştığı ve böylece anarşik sistemde belli derecede hiyerarşi ortaya çıkardığı gözlemine dayanır. Bu teori, büyük devletler arasındaki iş birliği ile kurallar, normlar ve kurumlardan oluşan uluslararası düzenlerin nasıl ortaya çıkabileceğini ve varlığını devam ettireceğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu teorinin temel tahmini şudur: herhangi bir uluslararası düzen içindeki otorite ilişkileri güç dağılımı tarafından sağlandığı oranda istikrarlı olur.

“*Güç değişikliği teorisi/Güç Geçiş Teorisi*” ise, düzenlerin yıkılarak savaşın nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan, hegemonyaya dayanan istikrarın alt kümesi niteliğinde bir teoridir. Teoriye göre, hâkim devletlerin liderliklerini korumayı tercih edeceği; daha zayıf devletlerin ise hâkim güç karşısındaki göreceli güçlerini

⁹⁶ a.e., s.40-42.

artırdıkları oranda o devletin liderliği ile rekabet etme çabalarını artırma eğilimi taşıyacaklardır. İki tarafın tam eşitliğe doğru yaklaşması durumunda da çatışma olasılığı gündeme gelecektir.⁹⁷

Yukarıda kısaca tanıtılan spesifik realist teoriler, spesifik dış politika davranışlarının, realist bir paradigma çerçevesinde ve belli alan koşullarında, bazı genellemeler yaparak, açıklanması ve anlaşılmasına yardımcı olabilirler. Burada önemle vurgulanması gereken husus, devletlerin dış politika davranışlarının, kapasiteleri ile bağlantılı olarak anlatılması ve açıklanmasıdır. Bu husus, dış politika davranışları ve dış politika analizi çalışmalarında “güç” konusunu, inceleme ve dış politika analizine dâhil etmeyi gerekli kılmaktadır.

Teorik alt okullar ile spesifik teorileri kısaca tanıdıktan ve dış politika analizine yapabilecekleri katkıları genel anlamda inceledikten sonra, şimdi bu alt okul ve teorilerin belli bir dış politika meselesine uygulanıp uygulanamayacağına nasıl karar vermemiz gerektiğini analiz edeceğiz. Bu analize, birçok realist ve realist eleştirmeni tarafından birbirine karıştırılan; varsayım, alan koşulu ve teoriyi anlayarak başlayabiliriz. Zira herhangi bir teorinin, bu üç değişik parçasının, birbirine nasıl uyumlu olacakları konusunun açık bir şekilde ortaya konmaları son derece önemlidir. Örneğin, “*anarşinin çatışmaya nasıl neden olduğu*” temel argümanını ele alalım. Bu argüman, grupçuluk, bencillik ve güç merkezcilik şeklinde üç varsayım; anarşik bir varsayılan alan koşulu ve anarşik ortamda siyaset çatışma ağırlıklıdır şeklinde çok genel bir teori içermektedir. Bu örnekte, birçok kişi anarşinin ya da çatışmanın realizmi tanımlayan varsayımlar olduğunu iddia edebilir. Bu doğru değildir ve bu bakış aynı zamanda araştırmacıların analitik hata yapmalarına da sebep olabilir. Zira realistler anarşiyi varsaymazlar. Daha çok anarşik ortamda ne olduğu ile ilgili teoriler oluştururlar. Realistler devletlerarası ilişkilerin çatışmacı olduğunu varsaymazlar. Realizm, daha çok devletlerarası ilişkilerin hangi koşullarda çatışma ağırlıklı olacağını tespit eden teoriler içerir.

Yukarıda ifade edilen bilgiler çerçevesinde analizcilerin realizmi dış politikaya uygularken iki önemli hataya düştükleri söylenebilir.

- Birincisi, varsayımların ortam koşulları ile karıştırılmasıdır. Zira anarşi bir varsayım değil değişkendir. Anarşi, uluslararası siyasal sistemin özellikleri, ortamda meydana gelen gelişmeler ve devletlerin kapasitelerine bağlı olarak az veya çok hissedilebilir. Bu durum devletten devlete de değişiklik arz edebilir.

⁹⁷ a.e., s.40-41.

- İkinci tür hata, varsayımları tahminlerle karıştırmaktır. Eğer yanlış bir şekilde çatışma öngörüsünü/tahminini realizmin temel varsayımlarından biri olarak düşünürsek, o zaman devletlerarası ilişkilerin iyi olduğu durumlarda realist teorilerin uygulanamayacağı sonucuna ulaşabiliriz. Fakat durum böyle değildir. Realist teoriler, savaşı açıkladıkları için aynı zamanda barışı da açıklamaktadırlar. Realistlere göre savaşın temel nedenlerinin olmadığı durumlarda barış ortaya çıkar. Bu yüzden belli devletler grubu arasında gözlemlenen dostluk ilişkisi ya belli sebeplerle anarşinin azalması ya da ittifak ilişkisine duyulan ihtiyaçtan kaynaklanabilir. Her iki durumda da realist teoriler çatışmanın yokluğunun belli bir güç dağılımına bağlı olduğunu ve güç dağılımının değişmesi durumunda çatışmanın ortaya çıkabileceği tahmininde bulunurlar.⁹⁸

Özetle realist teoriler; dış politika analizinde güçlü araçlar olarak kullanılabilirler. Burada yukarıda açıklanan iki hataya düşmemek gerekir. Teorilerin koşulluluk niteliğinin farkında olmak ve bir teorinin hangi durumda uygulanacağını bilmek zor olmakla birlikte son derece önemlidir. Bu zorluk, dış politika analizcisinin sahip olması gereken derin yerel bilgiye sahip olmakla çözülebilir. Bu tür analizlerde faydalanabileceğimiz; “*Realizmin Tanımlayıcı Varsayımları*” ve “*Realizmin Üç Temel Varsayımla İlişkileri*” Tablo 1.1’de,⁹⁹ “*Teoriler ve Alan Koşulları*” Tablo 1.2’dedir.¹⁰⁰

1.3.2. NEOKLASİK REALİM

Bu noktaya kadar topladığımız veriler ve bu verilerin analizi ile ulaştığımız bulgular bizi, dış politika analizi çalışmalarında; realist teorilerin güçlü araçsallık özelliklerinden istifade ederken, genel ile özel arasındaki hassas dengeyi en iyi kuracağına inandığımız yaklaşıma yani “*Neoklasik Realist Teori*”ye getirmiştir. Zira neoklasik realist düşünürler;

- Gerçek dış politika uygulamalarına en güçlü şekilde dayandırılmış,
- Aynı zamanda, ileri derecede genel teori oluşturmaya en fazla odaklanmış bir düşünce okulu olan realizmi, yani potansiyel olarak birbiri ile zıt karaktere sahip bu iki hususu uyuşturma gayreti içerisinde olmuşlardır.¹⁰¹ Neoklasik realistler, yapılar ile devletlerin iç özelliklerinin analizlerini birleştiren bir yaklaşım geliştirmiş ve devletlerin içyapılarına özgü karakteristiklerinin, devletin davranışlarını oluşturmak için

⁹⁸ a.e., s.41-42.

⁹⁹ a.e., s.43.

¹⁰⁰ a.e., s.50.

¹⁰¹ a.e., s.42.

uluslararası yapısal kuvvetlerle girdiği etkileşim yollarına odaklanmışlardır.¹⁰² Bu çerçevede neoklasik realizm, sistem ve devlet seviyesindeki açıklayıcı değişkenleri bilinçli olarak birleştirmiştir.¹⁰³

“Realizmin Tanımlayıcı Varsayımı” Olarak Görülen Önergeler	Üç Temel Varsayımla Gerçek İlişkileri
Devletler temel aktörlerdir.	Grupçuluk varsayımının günümüzdeki görüntüsü
Evrensel ahlaki ilkeler devletlere uygulanamaz	Üç varsayımdan çıkarılan tahminler/argümanlar
Devletler çıkarı güç bağlamında hesap eder	
Uluslararası hukuka ve kurumlara şüphecilik	
Uluslararası politika temelde çatışmacıdır	
İnsanlık ilerici mantık gücüyle çatışmaları aşamaz	
Güç dengesi sisteminin üstünlüğü	
Uluslararası sistem anarşiktir	
Belirsizlik	Alan koşulları
Gücün kullanışlılığı	
Ahlaki bir fonksiyon olmayan politika; devletin ahlaka ağır basmasının nedenleri	
Devletin çıkarı varlığını korumaktır	Bencilliğin sonucu
Realistler kötüye doğru eğilim olduğunu varsayar	Bencilliğin yanlış ifade edilen sonucu

Tablo 1.1: Realizmin Tanımlayıcı Varsayımları ve Üç Temel Varsayımla İlişkileri

¹⁰² Jack Donnelly, “Realism”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, ed., S. Burchill, vd., 3. bs., çev., Muhammed Ağcan, Ali Aslan, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, s.55.

¹⁰³ a.e., s.71

Teori/Alt Okul	Başlıca Teorisyen	Neyi Açıkladığı	Alan Koşulları
Saldırgan Realizm	Mearsheimer	Yayılmacılık/Savaş	-Güvenlik yetersizdir; saldırı/savunma birbirinden ayırt edilemez; -Teknoloji/coğrafya saldırıya destek sağlar
Savunmacı Realizm	Jervis, Glaser	Aşırı yayılmacılık, iş birliği	Güvenlik Güçlüdür, saldırı/savunma birbirinden ayırt edilebilir; Teknoloji/coğrafya savunmaya destek sağlar
Güç Dengesi	Waltz	İttifaklar, askerî açıdan güçlenme, askeri rekabetler	Bir büyük devlet hegemonya/hakimiyet konumuna yükselir
Tehdit Dengesi	Walt	İttifaklar, askerî açıdan güçlenme, askeri rekabetler	Bir büyük devlet hegemonya/hakimiyet konumuna yükselir, onun coğrafi konumu, askeri gücü ve genel davranışı tehdit algılamaları doğurur
Yumuşak Dengeleme	Pape	Tek kutupluluğa karşı sınırlayıcı engeller	Bir büyük devlet dengelenemeyecek kadar güçlüdür; tek kutupluluk
Hegemonyaya Dayanan İstikrar	Gilpin	İş birliği; kurum-norm oluşturma; "düzen"	Bir büyük devlet sistemde ya da bölgede hakimdir
Güç Değişimi	Organski, Gilpin	Savaş	Yükselen meydan okuyucunun imkanları hâkim devletinkine yaklaşır

Tablo 1.2: Teoriler ve Alan Koşulları

Neoklasik tasarı, yapısal kuvvetlerle etkileşim içerisinde olan devlet davranışlarındaki örüntüleri inceler. Waltz'ın tüm uluslararası sistemler hakkında söylediği birkaç büyük ve önemli şeye rağmen neoklasik realistler çok daha fazla şey söylemek istemektedirler. Bu söylem, belli türdeki sistem ve ortamlara uygulanan örüntülerle ilgilidir. Bu yüzden sadece derinlikli ve ayrıntılı açıklamaları değil, aynı

zamanda çok daha geniş kapsama alanı karşılığında pür yapısal teorilerin basitlik ve genellemeciliğini de terk etmeyi amaçlamaktadırlar.

Realist entelektüel geleneği benimsemiş dış politika uygulayıcıları, anarşik ortamdaki grupların göreceli güç durumlarının nesnel şekilde analiz edilmesini ve güç politikasının geçerliğini öne çıkaran realist eğilimi paylaşmışlardır. Söz konusu uygulayıcılar daha sonra “güvenlik çıkmazı” ve “tehdit dengesi teorisi” gibi argümanlar da kullanmışlardır. Fakat onlar aynı zamanda görüşlerini oluştururken her bir durumda belli oyuncular ile onların; tarih, kültür ve ortak zihniyetleri ile ilgili bilgilere dayanmışlardır. Teori ile olay arasındaki bu denge, tam da günümüzde neoklasik realistlerin yakalamaya çalıştıkları dengedir.¹⁰⁴ Realist teorinin bu iki boyutunun bir araya getirilmesiyle, dış politika analizi açısından en kullanışlı yaklaşım olan realist teorinin bir kolu olarak “neoklasik realist teori” oluşturulmuştur.¹⁰⁵

Neoklasik realizm, “birim düzeyi değişkenlerinin; bütün devlet türlerinin sistemin gerekliliklerine tepki verme yeteneklerini sınırlandırdığı ya da kolaylaştırdığı” varsayımına dayanmaktadır.¹⁰⁶ Sistem içindeki güç dağılımı büyük stratejiyi sınırlandırabilir fakat tehdit değerlendirmesi, risk ve iç kaynakların harekete geçirilmesi ile bağlantısı olan dış politika yürütücülerinin, aldıkları kararlarla bu stratejiyi uygulamaları, basit bir şekilde en üst düzeye bırakılarak yorumlanamaz. Tarihsel sürecin takibi, bu okulun tercih ettiği bir metottur.¹⁰⁷ Neoklasik realizm, realizm içinde ortaya çıkan genel ile özel arasındaki dengesizliği ortadan kaldırmaya çalışan bir alt okuldur. Bu yaklaşım, neo realizm ve onun alt okullarından; devletin iç özelliklerinden ayrı olarak, uluslararası sistem konusunda teorik düşünmenin faydalı olduğu düşüncesini almıştır.¹⁰⁸ Neoklasik realistler, dış politika ile ilgili daha ayrıntılı açıklamalar üretebilmek için belli bir durumun spesifik özelliklerini de ele almaktadırlar. Onlar neo realizmi temsil eden dikkatli teori oluşturma çabalarından faydalandıkları gibi dış politikanın ince detaylarındaki temel noktaları yakalamaya çalışmaktadırlar.¹⁰⁹ Bu nedenlerle neoklasik realizm, dış politika analizcisinin realist teorisiidir.¹¹⁰ Tuğtan, neoklasik realizmi yukarıdaki tespitlerle uyumlu olacak şekilde, “klasik realizmin yeniden okumalarına dayanan ve Waltz’ın birinci ve ikinci imge olarak

¹⁰⁴ Wohlforth, a.g.e., s.44.

¹⁰⁵ a.e., s.35.

¹⁰⁶ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro ve Steven E. Lobell, ed., **Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy**, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s.4.

¹⁰⁷ Hudson, a.g.e., s.33.

¹⁰⁸ Rose, a.g.e.

¹⁰⁹ Wohlforth, a.g.e., s.39.

¹¹⁰ a.e., s.52.

tanımladığı insan doğası ve devletlerin içyapısına dair değişkenleri yapısal analizlerle birleştiren teori” olarak tanımlamıştır.¹¹¹

Neoklasik realizm kavramı ilk olarak Gideon Rose tarafından 1998’de ortaya atılmıştır.¹¹² Rose’a göre de neoklasik realizm, realisttir çünkü bir ülkenin dış politikasının çerçeve ve amacının, temelde onun uluslararası sistemdeki yeri/konumu ve göreceli maddi gücü/kabiliyetleri tarafından belirlendiğini iddia etmektedir.¹¹³ Aynı zamanda neoklasiktir çünkü bu tür güç kabiliyetlerinin dış politika üzerindeki etkisinin dolaylı ve girift olduğu, sistemik baskıların birim düzeydeki ara değişkenler vasıtasıyla aktarılması gerektiği iddiasını savunur.¹¹⁴ Kısaca neoklasik realizm, devletin yapısı ile sistemik etkileri, devletin dış politikası arasında bir dönüşüm mekanizması olarak değerlendirir.¹¹⁵ S. M. Walt’ın ifadesiyle neoklasik realizm ulusal siyaseti; güç dağılımı/devletlerin uluslararası sistemdeki yeri ile dış politika davranışları arasında bir ara değişken olarak görür.¹¹⁶

Neoklasik realizmin ele aldığı devlet seviyesindeki başlıca değişkenler arasında;

- Devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin dinamikleri,
- Toplumsal aktörlerin ve menfaat gruplarının dış politika üzerindeki etkileri,
- Devletin siyasi ve askeri kurumlarının siyasi kapasiteleri,
- Ülkenin elitleri arasındaki mutabakat ve uyum,
- Devlet adamlarının ulusal ve uluslararası siyasete dair fırsat ve tehdit değerlendirmeleri sayılabilir.¹¹⁷

Burada, devletlerin anarşik uluslararası sistemdeki belirli davranış kalıplarını devlet ve devlet adamı seviyesindeki etkenler ile açıklayan neoklasik realizmin sistemik bir uluslararası ilişkiler teorisi değil, genel bir dış politika teorisi olduğu vurgulanmalıdır.¹¹⁸

Neoklasik realistlerin motivasyon kaynağı; *“belli bir yerde ve belli bir zamanda dış politika konularını analiz etme konusunda en faydalı realist okul hangisidir?”* sorusudur. Uluslararası sistemle ilgili ortaya konan teorik resmin ne derece uygun

¹¹¹ Tuğtan, a.g.e., s.112.

¹¹² Eyüp Ersoy, “Realizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, der., Ramazan Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.178.

¹¹³ Rose, a.g.e., s.146; Ersoy, a.e., s.178-179.

¹¹⁴ Rose, a.e., s.146.

¹¹⁵ Ersoy, a.g.e., s.179.

¹¹⁶ Stephen M. Walt, “The Enduring Relevance of the Realist Tradition”, **Political Science: State of the Discipline**, der., I. Katznelson, H. V. Milner, New York, W. W. Norton Company, 2002, s.211.

¹¹⁷ Ersoy, a.g.e.

¹¹⁸ a.e.

olduğu, analizcinin ortamı okumasına dayanan bir yargı niteliğindedir. Neoklasik realistler, bir durum/olay karşısında hangi teorik önermelerin uygulanacağı ve hangi teorinin ya da teori okulunun uygun olduğu konusunda bilinmezci davranırken, teorinin analizi güçlendireceğini kabul etmektedirler. Neoklasik realistler açısından teorik yapılar her zaman ve her yerde doğru ya da yanlış değildir. Teoriler daha çok analizcinin, devletlerin karşılaştığı dış sınırlama ve motivasyonları değerlendirmede çerçeve oluşturmaya yardımcı olurlar ve dış politika analizinin özünde yer alan temel düşünsel deneyleri gerçekleştirmesini kolaylaştırırlar.¹¹⁹ Realizmin dış politika analizine uygulanmasında gündeme gelen sıkıntıların çoğu, dengenin yanlış oluşturulmasıyla, yani teoriyi, incelenen dış politika durumu ile ilgili detaylı bilgilerle yeterli derecede kontrol etmeden eleştirel olmayan bir şekilde uygulamakla bağlantılıdır. Günümüzde neoklasik realistlerin yapmaya çalıştığı gibi dengenin doğru kurulması durumunda ortaya çıkan sonuç, güçlü bir dış politika analizi aracı olmaktadır.¹²⁰ Neoklasik realistler, ne kadar sofistike olursa olsun pür yapısal teorinin, yeterli açıklama sunabilecek kâfi derecede net ve belirgin öngörülerde bulunduğunu nadiren iddia etmiştir. Devletler benzer sistemik baskı ve olanaklara çoğu zaman farklı tepkiler verir ve sistem düzeyindeki faktörlerden daha çok iç faktörler tarafından harekete geçirilebilir. Realistler bu yüzden yapısal teoride kara kutu gibi görülen devleti açmak zorunda kalmışlardır.¹²¹

Sonuç olarak;

- Waltz'ın birinci ve ikinci imge olarak tanımladığı insan doğası ve devletlerin içyapısına dair değişkenleri, yapısal analizlerle birleştirmeyi ve bu sayede, dış politika davranışlarına etki eden tüm iç ve dış faktörleri dış politika analizine dâhil etmeyi,
- Realizmin ünite seviyesindeki değişkenleri ile neo realizmin uluslararası sistem seviyesindeki değişkenlerinin birbirini dışlamadığı yaklaşımıyla, sistem ve devlet seviyesindeki açıklayıcı değişkenleri birleştirmeyi,
- Dış politika yürütücülerinin; tehdit değerlendirmesi, risk ve iç kaynakların harekete geçirilmesi konularında temel belirleyici olmaları nedeniyle, sistemik değişkenlere ilave olarak, birim düzeyi değişkenlere de dayanmayı,
- Teori ile olay arasında denge kurmayı,

¹¹⁹ Wohlforth, a.g.e., s.40.

¹²⁰ a.e., s.53.

¹²¹ Randall L. Schweller, **Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power**, Princeton, 2006, s.6.

- Anarşik uluslararası ortamda; güç politikasını ve grupların göreceli güçlerinin nesnel analizini öne çıkaran realist eğilim ile dış politika davranışları belirlenirken, her bir durumda belli oyuncunun; tarih, kültür ve ortak zihniyetleri ile ilgili bilgilerine dayanmayı,

- Dış politika ile ilgili daha ayrıntılı açıklamalar üretebilmek için belli bir durumun spesifik özelliklerini de ele almayı,

- Devletin yapısal etkilerini, sistemik etkiler ile devletin dış politika davranışları arasında dönüştürücü bir vasıta olarak değerlendirmeyi ve bu sayede iç/ulusal siyasetin etkili faktörlerini; güç dağılımı ile dış politika davranışları arasına ara değişken olarak yerleştirmeyi,¹²²

- Realizmin tüm alt okulları ile spesifik teorileri ve onların ortaya koyduğu önermelerden istifade etmeyi,

- Gücü değil tehdit dengelemesini esas almayı ön gören bir teori olarak, neoklasik realist teorinin hem dış politika analizi çalışmalarının özellikleri ile uyumlu olması hem de dış politika analizinin teorik ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikleri taşıması nedeniyle, dış politika analizi çalışmalarına uygun bir teori olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1.3.3. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE GÜÇ

Realist teorileri incelerken, devletlerin dış politika davranışlarının, güç ve kapasiteleri ile bağlantılı olarak anlaşıldığı ve açıklandığına değinerek, bu hususun bizi, “*kapasite ve güç*” konusunu, inceleme ve dış politika analizine dâhil etmeye yönelttiğini vurgulamıştık. Bu kapsamda, devletlerin dış politika davranışlarının oluşmasında güç ve kapasitelerinin etkileri iki başlık altında analiz edilebilir:

- Birincisi, “*Dış Politika Analizinde Güç Yaklaşımı*” olarak da ifade edilen, ayrıntılı güç analizleriyle,

- İkincisi ise, devletlerin büyüklük kategorileri esas alınarak.

Dış politika analizinde güç yaklaşımı;

- Gücün tüm unsurlarının ve aralarındaki etkileşimin analizlere dâhil edilmesine imkân sağlayarak, “*güç paradoksu*” niteliğinde ortaya çıkan analiz hatalarını önleyebileceği,

- Dış politika analizinin özellikleri ve neoklasik realist güç yaklaşımının gereği olarak ortaya çıkan ayrıntılı güç analizi ihtiyacını karşılayabilecek nitelikleri taşıdığı,

¹²² Ali Balci, “Realizm”, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, der., Ş. Kardaş, A. Balci, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, s.94.

- Ayrıntılı bir şekilde; kapasite, hedef ve etki analizi yapılmasıyla, sadece dış politika analizi değil, aynı zamanda “*dış politika yapımı*” için gerekli olan verilerin toplanmasına da katkı sağladığı,

- Aynı kategori içerisinde mütalaa edilen devletlerin, kapasite ve etki analizlerinin aktör düzeyinde yapılmasına ve bu sayede, bahse konu devletler arasındaki kapasite ve etki farklılığının ortaya konabilmesine imkân sağlayacağı,

- Aynı gerekçeyle, devletler arasındaki dış politika ilişkilerinde, yapılacak hedef analizlerine doğru girdiler sağlayarak, analizlerin sağlıklı yapılabilmesine katkıda bulunabileceği,

- Kapasite, hedef ve etki analizi süreçlerinde; güç unsurlarının yaratacağı sınırlılıklar ile fırsatların tespitine imkân sağlayarak, dış politika çıktılarının sağlıklı bir şekilde belirlenmesine katkıda bulunabileceği,

- Mevcut durumun/süreçlerin analizine paralel olarak, değişen durumların/süreçlerin analizine de imkân sağlayabileceği ve değişen durumların anlaşılıp, açıklanmasına katkıda bulunabileceği sonucuna ulaşılmıştır.¹²³

Oran’a göre, uluslararası sistemde devletler büyüklük kategorisi açısından, genel olarak “*büyük*” ve “*küçük*” olarak sınıflandırılmaktadır.¹²⁴ Bununla birlikte bütün devletler bu iki grup arasında dağılmaz. Üçüncü bir devlet kategorisi olarak “*Orta Büyüklükte Devlet*” kategorisinden bahsedilebilir.¹²⁵

Büyük devlet ve süper güçler;

- Uluslararası sistemin yapı ve niteliğini belirledikleri,

- Uluslararası sistemin niteliğini belirleme yeteneğine sahip olmakla birlikte, sistemin yarattığı kısıtlama ve fırsatlardan diğer devletlerle aynı oranda olmasa da etkilendikleri,

- Uluslararası politikalara etkisinin fazla olduğu,

- Anarşik uluslararası sistemde, en yüksek kapasiteye sahip devletler olarak, “*Hegemon*” devlet rolü oynayabildikleri,

- Potansiyel bir etkiye sahip oldukları,

¹²³ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, a.g.e., s.263-300; Oktay F. Tanrıseven, “*Güç*”, **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. A. Eralp, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.53-70; Viotti ve Kauppi, **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, a.g.e., s.202-210; Martin Griffiths, Terry O’Callaghan ve Steven C. Roach, **Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, çev., CESRAN, Ankara, 2.bs., Nobel Akademik Yayıncılık, 2013, s.124-126.

¹²⁴ Baskın Oran, ed., **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, (Cilt-1:1919-1980), 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.29.

¹²⁵ a.e.

- Bölgesel ve küresel ilgi alanlarına sahip oldukları ve uzun dönemli politikalar geliştirebildikleri,

- Bölgesel ve küresel dengeleri oluşturan ve ciddi biçimde etkileyen bir yapısal güce sahip oldukları,

- Uluslararası kuruluş ve örgütlerde ayrıcalıklı bir konuma sahip oldukları, bu konumlarını; öncelikle statükonun muhafazası olmak üzere, kendi konum ve menfaatlerini korumak için kullandıkları,

- Büyük güçlerin iç politika gündemlerinin dış politika tercihlerinde etkili olduğu,

- Süper gücün, büyük devlet özelliklerini taşımaya ilave olarak hareket yeteneğinin daha fazla olduğu ve bu nedenle; küresel ve bölgesel, durum ve olaylara, müdahale imkân ve kabiliyetinin daha fazla olduğu bulgularına ulaşılmıştır.¹²⁶

Ulaşılan bulgulardan hareketle konumuzla ilgili olarak büyük devletlerin;

- Uluslararası sistemin yapısının belirlenmesine ve uluslararası politikalar üzerinde etkiye sahip olmalarına rağmen sistemik faktörlerin yarattığı kısıtlama ve fırsatlardan etkilendikleri,

- Sistemik faktörlerin yarattığı kısıtlamalara uyum ve fırsatlardan istifade konusunda, diğer kategorilerdeki devletlere göre daha inisiyatifli davranabildikleri,

- Dış politika davranışlarını belirlerken, iç politika gündemlerinin belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Küçük devletler ise büyük devletlerin tersine gerek bölgesel gerekse küresel politika tarafından ciddi biçimde etkilenen, politikaları ve uluslararası sistemi etkileme şansı pek bulunmayan devlet olarak tanımlamak mümkündür.¹²⁷ Küçük devletlerin uluslararası politikada etki kapasiteleri son derece sınırlı olmakla birlikte;

- Taşıyabilecekleri coğrafi özellikler nedeniyle; bulundukları coğrafi konum ve sahip oldukları doğal kaynaklar,

- Yönetici kadronun yetenekleri çerçevesinde sınırlı bir etkiye sahip olabilirler. Bu etki, kendi ulusal bekalarının korunması düzeyinde kalır.

Oran, "orta büyüklükte devlet"i, "uluslararası sisteme etkileri marjinal olan, ama bölgesel politikayı (özellikle küçük komşularını) etkileyebilen, daha önemlisi büyük devletlerden gelen zorlamalara bir miktar dayanabilen, onlarla zaman zaman

¹²⁶ a.e; Griffiths, O'Callaghan ve Roach, a.g.e., s.53-55 ve 294-296; Andrew Heywood, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, çev., Fahri Bakırcı, 2. bs., Ankara, BB101 Yayınları, 2015, s.52-53.

¹²⁷ Oran, ed., **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.e., s.30.

*pazarlığa girişebilen ve hatta o gün ki koşulları (konjonktürü) iyi değerlendirecek onların kimi davranışlarını belli oranda etkileyebilen devlet*¹²⁸ olarak tanımlamaktadır.

Steve Smith ve arkadaşları ise “orta büyüklükte güç” olarak ifade ettikleri orta büyüklükte devleti, süper güç ya da büyük güç olmayan, fakat uluslararası çapta, özellikle de bölgesel düzeyde belli derecede etkisi olan devlet olarak tanımlamışlardır.¹²⁹ Bu açıdan Hale’ye göre, “bölgesel güç” olarak da isimlendirilen orta büyüklükte devlet, büyük devletlere fazla direnecek ve onlarla savaşa girecek güç ve etkiye ulaşamaz. Büyük devlet tehdidine karşı çözümü genellikle dışarıda arar. Bu gibi durumlarda orta büyüklükte devlet ya büyük devletler arasında güç dengesi ya da bir ittifak ilişkisine girer. Bu seçim de genellikle kendi inisiyatifinde gelişmez. Zaman içerisinde güç dengeleri değişebilir, ittifak ilişkilerinde de müttefik büyük devlet, orta büyüklükte devleti uydu haline getirebilir. Bu seçim tamamen o andaki uluslararası sistemin yapısına ve orta büyüklükte devletin sistem içerisindeki pozisyonuna bağlıdır.¹³⁰

Orta büyüklükte devletlerin;

- Uluslararası sistemin yarattığı sınırlamalardan tam olarak etkilendiği ve sınırlamalara uymak zorunluluğu hissettiği,
- Dış politika davranışlarının oluşmasında, dış faktörlerin iç faktörlere göre biraz daha fazla belirleyici olduğu, özellikle büyük devletlerin zorlamalarına karşı hassasiyet taşıdığı,
- Sınırlı bir kapasite ve güce sahip oldukları,
- Uluslararası politikalara karşı etkilerinin, büyük devletlerin zorlamalarına karşı ise dirençlerinin zayıf olduğu, bununla birlikte doğru dış politika davranışlarına bağlı olarak etki ve direnme kapasitelerini artırabildikleri,
- Bölgesel bir güç olma kapasitesi taşıdıkları ve doğru iç ve dış politikalar izlemeleri durumunda küresel güç olma potansiyeline sahip oldukları,
- Belli bir oranda iç ve dış dengeleme kapasitesine sahip oldukları,
- Bulunduğu coğrafi konumun özelliklerinden derinden etkilendikleri ve jeostratejik özelliklerine bağlı olarak dış politika davranışları belirlemek zorunda oldukları,

¹²⁸ a.e., s.29-30

¹²⁹ Smith, Hadfield, Dunne, ed., **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, a.g.e., s.490.

¹³⁰ William Hale, **Türk Dış Politikası, 1774-2000**, London, Frank Case, 2000, s.2; Oran, ed., **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.30.

- Uluslararası politika alanında, meşruiyet ve beka için uluslararası hukuka uygun hareket etmek zorunda oldukları,
- Dış politika davranışlarının oluşturulmasında, amaç-araç dengesini çok hassas bir şekilde oluşturmak zorunda oldukları,
- Dış politikada, “sert güç (hard power)”den ziyade “yumuşak gücünü (soft power)”, gerektiğinde ikisini birlikte (akıllı güç/smart power) kullanmaya ağırlık vermeleri gerektiği bulgularına ulaşılmıştır.

Ulaşılan bulgulardan hareketle, konumuzla ilgili olarak büyük devletlerin tersine;

- Orta büyüklükte devletlerin dış politika davranışlarının oluşmasında; sistemik faktörlerin ve büyük devletlerin etkilerinin, iç faktörlere göre biraz daha fazla belirleyici olduğu,
- Orta büyüklükte devletlerin, sistemik faktörlerin yarattığı kısıtlamalara uyum ve fırsatlardan istifade konusunda, büyük devletlere göre daha az inisiyatif ve imkana sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.¹³¹

Özetle, dış politika analizi ve neoklasik realist teori ile uyum sağlayacak güç yaklaşımının; “Dış Politika Analizinde Güç Yaklaşımı” olarak da ifade edilen “ayrıntılı güç analizleri” olduğu; bununla birlikte dış politika analizi çalışmalarında, devletleri büyüklük kategorileri açısından dikkate alarak yapılan analizlerin de, genel sonuçlar vermesi ve güç paradoksu gibi yanılgılara sebep olmasına rağmen; belli bir davranış aralığı tespit etmek ve genel bir fikir sahibi olmak açısından ayrıntılı güç analizlerine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

1.4. DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER VE DIŞ POLİTİKA ANALİZİ METODOLOJİSİ

Bu alt bölümde,

- Önce dış politika ortamı ve çıktıları incelenecek,
- Sonra, dış politika sürecinin tanımlanmasına katkı sağlayacak şekilde dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin neler olduğu, etki durumları ve birbirleri ile etkileşimleri ortaya konacak,
- Daha sonra, dış politika davranışlarına etki eden faktörler ile bu faktörlerin etki, öncelik ve etkileşimleri dikkate alınarak, devletlerin dış politika davranış kalıpları oluşturulacak,

¹³¹ Oran, ed., **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.29-32.

- Devamla dış politika davranışlarının analizine temel teşkil edecek bir “dış politika süreci”nin hangi özellikleri taşıması gerektiği ortaya konacak ve bahse konu özellikleri taşıyan bir dış politika süreci tanımlanacak,

- Son olarak, yukarıda sıralananlardan istifade ile bir “dış politika analizi metodolojisi” geliştirilmeye çalışılacaktır.

Bir devletin dış politikasının ve dış politika çıktılarının içerisinde olduğu ortama dış politika ortamı denir.¹³² Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki dış politika ister yönelim ister yükümlülükler seti/eylem planı, isterse davranışlar olarak anlaşılın bir ortamda oluşur.¹³³ Bu çerçevede; “neoklasik realist teori” ve “dış politika analizinde güç yaklaşımı” da temel girdilerini “dış politika ortamı” diye ifade edilen yapıdan alırlar. Zira;

- Devletlerin dış politika davranışlarına etki eden tüm faktörler,

- Neoklasik realist teorinin; hem tarihi, entelektüel ve felsefi arka planı ile çıkış noktası ve kaynakları hem de temel varsayımları, kavramları, iddiaları ve dünya görüşü;

- Güç unsurlarının tümünün kaynağı ve etkiye dönüşmelerini sağlayan süreçler dış politika ortamının ürünleridir.

Bir başka deyişle, dış politika davranışlarının temel belirleyicisi konumunda olan dış politika ortamı; dış politika analizi çalışmalarının felsefi ve teorik alt yapısını oluşturur, devletlerin kapasitesini ve etkilerini oluşturan güce de kaynaklık ederler. Bu anlamda dış politika analizi çalışmalarında, dış politika ortamının güç ile ilişkisi analiz edilir ve güce etkileri dikkate alınır.

Dış politika ortamını Sönmezoğlu; genel ortam, iç siyasal ortam ve dış siyasal ortam olarak üç ana başlık/unsur altında toplamıştır.¹³⁴ Elisabetta Brighi ve Christopher Hill ise dış politika ortamının; yatay ve dikey iki boyuta sahip olduğunu ifade etmektedirler. Yatay olarak yakından uzağa, bölgeselden küresele uzanan süreç; dikey olarak siyasi, sosyal, ekonomik, askeri ve normatif katmanlardan oluşan bir yapı olarak ifade edilmektedir. Şüphesiz, çıkarlar ve uygulama/dış politika hedefleri formüle edilmeye kalkıldığında hem dış politika yapıcılarının hem de analizcilerin karşısına çıkan en önemli görev, iki boyutu uyumlaştırmak ve her birinde belli derecede iç tutarlılık sağlamaktır.¹³⁵ Özetlemek gerekirse Brighi ve Hill’in dış politika

¹³² Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, a.g.e., s.257

¹³³ a.e.

¹³⁴ a.e., s.623-930.

¹³⁵ Brighi ve Hill, a.g.e., s.152.

ortamı; kim olduklarına ve nerede olduklarına göre farklı aktörler açısından farklı şeyler ifade etmektedir. Yerelden bölgeye ve küresele doğru gidecek şekilde yatay olarak uzandığı gibi, siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve normatif katmanları içerecek şekilde dikey olarak katmanlı bir yapıya sahiptir. İçerdiği karmaşıya rağmen ortam; bir bütünsellik içermekte ve “*sistem*” olarak algılanmaktadır. Dış politika yapıcı ve analizcilerine düşen görev bütün bu boyutların birbiri ile çatışmasını engellemektir.¹³⁶

Genel ortamı oluşturan fiziki ve beşerî çevre, kendi başlarına siyasal bir anlam taşımazlar.¹³⁷ Bunlar devletlerin girişecekleri belirli dış politika tutum ve davranışlarına ilişkin olarak bu tutum ve davranışları etkiledikleri ölçüde siyasal bir nitelik kazanırlar.¹³⁸ Fiziki ve beşerî çevre, dış politika davranışları açısından, taşıdıkları özellikler ile değil, esas olarak bünyelerindeki kaynakların bir türevi olan kapasite ve o kapasiteden yaratılacak imkânlar açısından önemlidir. Doğal olarak dış politika çıktıları ve davranışlarına yön veren imkânlar; dış politika davranışlarını da olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilirler. Örneğin bir ülkenin doğal kaynakları veya konumu; ülke güvenliğini olumlu yönde etkilediği gibi olumsuz yönde de etkileyebilir.

Günümüz uluslararası politika analizlerinde dış politikaları incelenen devletlerin birer kapalı kutu olarak ele alınmaları yanlış ve eksik değerlendirmelere yol açmaktadır. Bu çerçevede devletlerin dış politikalarını anlamak ve açıklamak bakımından içsel faktörler belirgin bir önem kazanmıştır. Ülkelerin sosyo-politik yapılarındaki farklılıklar, dış politikaya ilişkin yapı ve süreçlerde de bazı farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.¹³⁹ Bu kapsamda, iç siyasal ortam temelli unsurlar, dış siyasal ortam yani uluslararası sisteme etkileriyle devletlerin dış politika davranışlarına etki etmektedirler.

Bir ülkenin dış politikası bir taraftan içsel faktörlerden etkilenirken diğer yandan da dışsal faktörlerden bir diğer deyişle uluslararası sistemden/dış dünyanın koşullarından etkilenerek belirlenir.¹⁴⁰ Günümüz şartlarında özellikle küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık olgularının belirleyici niteliği, dış dünyanın dış politika davranışları üzerindeki etkisini artırmıştır.¹⁴¹

¹³⁶ a.e., s.155-164.

¹³⁷ Harold ve Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Relations”, **International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory**, ed., J. N. Rosenau, New York, The Free Press, 1969, s.54.

¹³⁸ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, a.g.e., s.627.

¹³⁹ a.e., s.758.

¹⁴⁰ a.e., s.807.

¹⁴¹ a.e.

Bu kapsamda, devletlerin dış politika davranışlarına etkileri açısından bu zeminin üç boyutundan söz edilebilir.

- Birincisi, uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan sistemik etkilere sahiptir. Uzun dönemli faktörler, sistemik etkilere sahiptir.

- İkincisi, uluslararası ortamda dönemsel olarak yaşanan gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkan etkilere sahiptir. Bu etkiler; dönemsel çalışmalarda, dönemin özellikleri dikkate alınarak yapılan küresel ve bölgesel analizler neticesinde tespit edilebilmektedirler. Bu etkilerin, devletlerin dış politika davranışlarına etkileri; devletlerin kapasitelerine ve göreceli güçlerine yaptıkları katkılar ile ortaya çıkmaktadır. Kısa dönemli faktörlerdir.

- Üçüncüsü ise, ilişkide bulunan ülke/ülkelerin kapasitelerine dayalı olarak oluşturabildikleri etkilere sahiptir. Çok kısa dönemli faktörlerdir.

Bu noktada dış politika sürecini kavramsallaştırırken istifade edebileceğimiz sistem kavramına ve uluslararası sistemin gelişimine paralel olarak kavramsallaştırılan; etkileşim, yapı ve süreç boyutlarının ne ifade ettiğine bakmalıyız.

- Etkileşim olarak sistemde, uluslararası sistem; parçaları arasında etkileşim olan bir bütün olarak tanımlanmaktadır,

- Yapısal olarak sistemde, Waltz'ın kavramsallaştırması çerçevesinde bütün; parçalar ve yapıdan oluşmakta, bütüne sistemsel özelliğini kazandıran ise parçalardan bağımsız yapı unsuru olmaktadır,

- Süreç olarak sistemde ise, sistemin yapı ve süreç olarak iki önemli boyutunun olduğu, yapı boyutunun süreç boyutu ile takviye edilmesi gerektiği, sistem içindeki imkân ve sınırları, yapı boyutunun; aktörler arasındaki ilişkilerin düzenini anlamamızı ise süreç boyutunun sağladığı¹⁴² ifade edilebilir. Bu nedenle süreç olarak sistemin, dış politika analizi çalışmalarının özellikleri ve neoklasik realist teoriyle uyumlu olduğu ön görülmektedir.

Dış politika ortamı bahsi kapsamında dış politika ortamının sınırlarının nasıl çizildiğine de değinmeliyiz. Dış politika ortamının sınırları, aktöre ve aktörün ortamdaki konumuna, sahip olduğu kaynaklara ve bu kaynakların stratejik değerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ancak aktörlerin dış politika sınırlarını belirleyen ikinci bir boyut bulunmaktadır ki bu boyut, fonksiyonel farklılaşmanın dikey eksenidir. Bu

¹⁴² Atilla Eralp, "Sistem", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der., A. Eralp, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014; Eralp, a.g.e., s.125-153; Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, "Power and Interdependence Revisited", **International Organization**, C:41, No: 4, 1987, s.725-753.

şekilde devletlerin dış politika ortamı sadece yatay genişleme ile değil aynı zamanda daha önce ifade edildiği gibi, en önemlileri siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve normatif olan farklı tabakaların katmanlaşmasından ortaya çıkmaktadır.¹⁴³

Dış politika analizinde klasik literatürde "bir *devletin dış politikasının ana unsurları*" olarak geçen¹⁴⁴ dış politika çıktıları Sönmezoğlu üç ana başlık altında ele alarak incelemektedir. Bunların;

- Birincisini, devletlerin "*dış politika amaçları*",
- İkincisini, devletlerin dış politika amaçlarına ulaşmaları için izledikleri yollar yani seçtikleri farklı "*strateji*"ler,
- Üçüncüsünü ise, devletlerin dış politikalarını gerçekleştirmek için kullandıkları "*araçlar/vasıtalar*" oluşturmaktadır.¹⁴⁵

Dış politika çıktıları hem dış politika yapımı hem de dış politika analizinin ana unsurları durumundadır. Zira karar birimleri, dış politika ortamının analizi ile tespit edilen faktörlerin yarattığı tehdit ve fırsatları dikkate alarak, ulusal çıkarın niteliğini belirler. Müteakiben ulusal çıkar temelinde, dış politika çıktıları olarak ifade edilen dış politika amaç, strateji ve vasıtalarının tespitini yaparlar. Bununla beraber bir devletin dış politika çıktıları aynı zamanda dış politika davranışları olarak da ifade edilmektedir.

Dış politika analizinin en karmaşık konularından bir tanesi devletlerin dış politika amaçlarıdır. Hükümet yetkilileri; dış politika amaçlarını belirlerken, bir yandan kendi iktidarları diğer yandan da ulusal çıkarlarla uyumlu bulunduğu "*amaç*"ları esas alırlar.¹⁴⁶

Dış politika amaçlarına karar ve uygulama biriminin ulusal ve siyasi rol fonksiyonları çerçevesinde ulusal ve siyasi çıkarları ışık tutar. Bu kapsamda karar ve uygulama biriminin ulusal ve siyasi çıkarları dış politika amaçlarının belirlenmesi, stratejilerinin oluşturulması ve vasıtalarının seçiminde temel öğedir.

Ulusal çıkarı hiyerarşik bir nitelik de taşıyan üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar;

- Varoluş ile ilgili çıkarlar,
- Stratejik çıkarlar,
- Diğer çıkarlardır.¹⁴⁷

Bu çerçevede,

¹⁴³ Brighi ve Hill, a.g.e., s.154.

¹⁴⁴ Bayır ve Sönmezoğlu, a.g.e., s.23.

¹⁴⁵ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, a.g.e., s.345.

¹⁴⁶ Viotti ve Kauppi, **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, a.g.e., s.186.

¹⁴⁷ a.e. s.187-192; Bayır ve Sönmezoğlu, a.g.e., s.24-25.

- Varoluş ile ilgili çıkarlar, devletlerin bekası ve egemenliğinin korunması kapsamında ifade edilen çıkarlardır. Genellikle güvenlik konularını kapsar. Bu çıkar kategorisinde ortaya çıkabilecek sorunlar karşısında devletler, kapasite ve güçleri ne olursa olsun, çıkarlarını korumak için tedbir alırlar ve gerekli tüm vasıtaları kullanmakta tereddüt etmezler.

- Stratejik çıkarlar, devletlerin huzur ve refah içerisinde yaşamalarını sağlayacak bir yapıya/güç yapısına ulaşmalarını sağlamak için tespit edilen çıkarlardır. Genellikle siyasi ve ekonomik konuları kapsar. Varoluş ile ilgili çıkarlarla direk bağlantılı olduklarından son derece önemlidirler. Çıkarın önem derecesine göre, artan ölçekte tedbirin gerektirdiği tüm vasıtalar kullanılabilir.

- Diğer çıkarlar ise, Bayır ve Sönmezoğlu'nun ulusal çıkar tanımlarında ifadesini bulan *“bir ülke halkı ve vatandaşları için bölünmez fayda”*¹⁴⁸ sağlayan diğer tüm konulardaki çıkarlardır. Temel değerler ve toplumsal kültürün geliştirilmesiyle ilgili çıkarlar bu türdendir.

Amaçların belirlenmesi sürecinde, ulusal çıkarlar ışığında, *“ülkelerin özellikleri”* ve *“güç kapasiteleri”* ile tehdit ve fırsat algısı arasındaki bağlantıyı ortaya koyduktan sonra, yukarıda tasnifi yapılan çıkar türlerinin, hangi dış politika amaçlarına rehberlik edebileceğini ifade etmek mümkündür. Bu kapsamda;

- Varoluş ile ilgili çıkarlar; *en temel amaç* olarak görülen var olma ve varlığını korumaya yönelik amaçlarla,¹⁴⁹ beka ve güvenlik ile ilgili amaçlara,

- Stratejik çıkarlar; devletlerin huzur ve refah içerisinde yaşamaları için gerekli nitelik ve nicelikteki gücün sağlanmasına/oluşturulmasına yönelik amaçlara,

- Diğer çıkarlar ise, ülke halkı ve vatandaşları için bölünmez fayda sağlayacak, diğer tüm konulardaki amaçlara rehberlik ederler.

Çıkarlar çok kapsamlıdır ve belirli erek ya da amaçları aydınlatırlar. Politika yapıcılar, savunmaya yönelik endişelerden öte birçok başka amaçlar da belirleyebilirler, bu amaçların belirlenmesinde, ulusal çıkarlar ışığında; küresel sistemden kaynaklanan tehditler ve fırsatlar temel belirleyicidir.

Tehditler değerlendirilirken, önem sıralaması yapılarak daha önemli ve öncelikli tehditlerin incelenmesi sağlanarak lüzumsuz gayret sarfı önlenir. Tehdit değerlendirmesinde cevaplanması gereken temel soru, *“tehdit, ulusal güvenlik açısından ne derece tehlike arz ediyor?”* sorusudur. Bu kapsamda, tehdit

¹⁴⁸ Bayır ve Sönmezoğlu, a.e., s.25.

¹⁴⁹ a.e.

değerlendirirken bazı araştırmacıların, oldukça öznel bir teşebbüs olarak, hasımların ve diğerlerinin niyetlerini değerlendirmeye girmeksizin sadece onların yeteneklerini ayırtılandırmayı tercih ettikleri; diğerlerinin ise sırf yeteneklere odaklanmanın diğer devletlerin oluşturduğu tehdidin abartılmasına yol açacağından, niyetlerinde hesaba katılması gerektiğini ileri sürdükleri ve dolayısıyla mevcut en iyi istihbaratı temel alarak, hasımların sahip olduğu hem niyetleri hem de yetenekleri birleştirmek suretiyle genel tehdit değerlendirmesi yaptıkları ifade edilebilir. Bu kapsamda araştırmacıların tehdidin boyutlarını; **Niyetler X Kapasite = TEHDİT ALGISI** formülasyonu ile ortaya koydukları vurgulanmalıdır. Tehditlerin sosyal oluşumlar olduğu, yani iktidar sahiplerinin ve takipçilerinin anlama biçimlerine karşılık geldiği bu nedenle, neyin tehdit unsuru olup neyin olmadığını bulma çabasının hayli öznel bir durum olduğuna işaret edilmelidir. Bu durumda tehdit analizi formülü aşağıda ifade edildiği gibidir.

Algılanan Niyetler X Algılanan Kapasite = TEHDİT ALGISI

Bu çerçevede ulusal güvenlik politikalarında asıl endişe kaynağı olması gereken durum, hasmın hem zarar verme niyetinin hem de kapasitesinin olduğu durumlardır.

Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer nokta ise tamamen “*tehdit odaklı*” bir ulusal güvenlik stratejisinin uzun dönemde sürdürülemeyeceği vurgulanmıştır. Küresel sistemin politika yapıcılara sadece ulusal çıkarları tehdit eden unsurlar değil, dış politika amaçlarının belirlenmesini etkileyecek fırsatlar da sunduğu, tehditlerin tespitinde olduğu gibi neyin fırsat olduğunu belirlemenin de hayli öznel bir nitelik taşıdığı, üstelik bir devletin yetkililerinin fırsat olduğunu düşündüğü şeyin başkaları tarafından tehdit olarak görülebileceği, özetle bir şeyin tehdit ya da fırsat olarak görülüp görülmemesinin tamamen yoruma tabi olduğudur.¹⁵⁰

Dış politika amaçlarını Rosenau’nun dış politika tanımında ortaya çıkan dış politika yaklaşımlarından, dış politikayı bir “*yönelim*” olarak gören yaklaşıma daha yakın olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu sonuçtan hareketle, bir “*yönelim*” olarak dış politika; amaç ve hedefler ile dışarının nasıl görüldüğü ve dışarıda hangi konumda bulunulması gerektiğine ilişkin düşünce ve açıklamalarda kendisini gösterir. Bu aynı zamanda dış politikanın çerçevesini çizen ana yaklaşımları da oluşturur ki biz bunlara daha çok partilerin seçim beyannamelerinin veya vaatlerinin dış politika bölümlerinde rastlarız. Bahse konu belgelerin incelenmesi ve analizi, bizi dış politika çıktıları olarak

¹⁵⁰ Viotti ve Kauppi, **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, a.g.e. s.192-200.

amaçlar üzerinden yapılacak dış politika analizlerinde sağlıklı sonuçlara ulaştırabilir.¹⁵¹

Stratejiler, dış politika amaçlarını dış politika hedeflerine taşıyan yaklaşımlardır. Her şeyden önce şunu ifade etmek gerekir ki, bir strateji, sırf tehditlere karşılık vermenin ötesinde fırsatları da değerlendirmeye yöneliktir.¹⁵² Devletler hem planlı bir dış politika amacı hem de tepkisel bazı amaçlar çerçevesinde dış politika izlerken tutum ve davranışlarını belirli bir dış politika stratejisi çerçevesinde oluşturur ve gerçekleştirirler.¹⁵³ Bu stratejileri;

- Tarafsızlık,
- İzolasyonizm ve bağlantısızlık,
- İttifak oluşturma stratejileri olarak üç başlık altında tasnif edebiliriz.¹⁵⁴

Dış politika stratejilerinin, Rosenau'nun dış politika tanımında ortaya çıkan dış politika yaklaşımlarından, dış politikayı bir *"tasarım/yükümlülükler seti-eylem planı"* olarak gören yaklaşıma daha yakın olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle, bir tasarım olarak dış politika, bir devletin dış dünya ile kuracağı ilişkinin somut sonuçları ile ilgilidir. Bu sonuçları devleti yöneten hükümetin programında ya da önemli konularda yaptıkları açıklamalarda bulabiliriz. Bu kapsamda, dış politika stratejileri üzerinden yapılacak dış politika analizleri, hükümet programları ve açıklamaları üzerinden yapılırsa, yukarıda açıklanan nedenlerle, sağlıklı sonuçlara ulaşılması mümkündür.¹⁵⁵

Devletler, dış politika amaçlarına ulaşmak için oluşturdukları stratejileri takip ederken dış politika araçlarından yararlanırlar.¹⁵⁶ Klasik literatürde dış politika araçları siyasi, ekonomik, askeri ve karma olmak üzere dört başlık altında ele alınmaktadır.¹⁵⁷ Buna karşılık, daha yakın dönemlerde kaleme alınan bazı çalışmalarda dış politika açısından temel araçlar şeklen biraz daha farklı, örneğin kaynaklar, yetenekler ve *"araçlar"* olarak ele alınmakta, bu araçlar yumuşak güç ile fiziki şiddete dayalı güç uçları arasında; diplomasi (tartışma, müzakere), pozitif ekonomik önlemler (yardım, ticaret anlaşmaları), negatif ekonomik önlemler (boykot, ambargo), siyasi müdahale

¹⁵¹ Özcan, a.g.e., s.328.

¹⁵² Viotti ve Kauppi, **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, a.g.e., s.185.

¹⁵³ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, a.g.e., s.391

¹⁵⁴ a.e., s.391-440

¹⁵⁵ Özcan, a.g.e., s.328.

¹⁵⁶ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, a.g.e., s.441.

¹⁵⁷ a.e.

(propaganda, yıkıcı faaliyetler) ve askeri eylemler (cezalandırıcı, işgalci) şeklinde sıralanmaktadır.¹⁵⁸

Dış politika vasıtaları konusunda yakın dönem çalışması olarak kaleme alınan Brighi ve Hill'in yaklaşımının¹⁵⁹ temel düşüncesi; *“devletlerin kapasite farklılıklarının, dış politika davranışlarını etkileyeceği ve dış politika araçlarının kapasiteye bağlı olarak devletler arasında farklılık göstereceğidir”*. Bu temel düşünceden hareketle, devletlerin dış politika araçlarını seçmeleri sorununa iki husus dikkate alınarak yaklaşılmalıdır.

- Birincisi, araçlar toplumun elindeki kaynakların bir fonksiyonu olan kapasitelere dayanır.

- İkincisi ise, *“mevcut araçların doğası”* karar vericilerin dış politika tercihlerini şekillendirme eğilimine sahiptir. Buradan; kaynakların kapasiteleri, kapasitelerin de hem devletlerin kullandıkları dış politika vasıtalarını hem de vasıtalar aracılığıyla dış politika tercihlerini belirleme eğilimine sahip oldukları çıkarımı yapılmıştır.

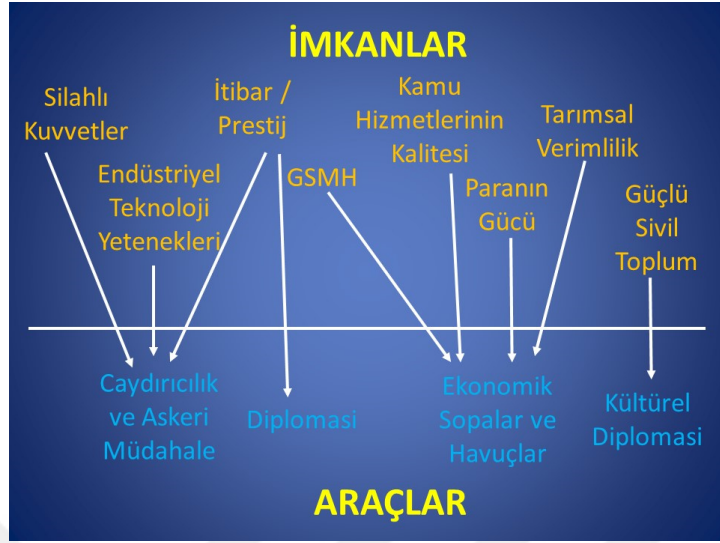
Kaynaklar, temel güçleri yani bir ülkenin iklim, coğrafi konum, nüfus büyüklüğü, eğitim, gelenekler ve kalkınma düzeyinden kaynaklanan avantaj ya da dezavantajların toplamını ifade etmektedir. Kaynakların çok yavaş değişeceği kabul edilir. Kaynaklar bir devletin dış politika tercihlerinin belirlenmesinde önemli bir faktördür. Fakat varlıklara sahip olmakla onları etki için kullanabilme arasındaki ilişki, basit bir ilişki değildir. Bu yüzden kaynakların etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir.

Etkin bir dış politikanın takip edilmesini mümkün kılan şey imkânlardır. İmkânlar; faal hale getirilen, fakat henüz pratik politikada kullanılabilecek spesifik araçlar haline dönüştürülmemiş olan kaynaklardır. İmkânlar, hemen kazanç sağlamayan uzun vadeli yatırım gerektirirler. Ulusal para biriminin güçlenmesi, büyük ve modern bir silahlı kuvvetler oluşturulması ile insanların yeteneklerinin geliştirilmesi gibi faktörler imkânlar kategorisinde yer alırlar. Bu özellikleri ile imkânlar, karar vericinin kullanımına açık olan araçların kapsamını da belirlemektedir. İmkânlar, dış politika amaç ve stratejileri doğrultusunda kullanıma sokulduklarında/sokulabildiklerinde dış politika aracı/vasıtası olurlar. İmkânlarla, araçlar arasındaki bağlantılar Şekil 1.2'de dir.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Brighi ve Hill, a.g.e., s.161-165.

¹⁵⁹ a.e.

¹⁶⁰ a.e., s.163

Şekil 1.2: Dış Politika'nın Temel İmkanlarıyla Araçlar Arası Bağlantılar

Dış politika araçları, yani karar vericiler açısından mevcut olan baskı ve etki türleri; üçüncü taraflar üzerindeki etki ve uygun risk derecesi bakımından artan ölçekli bir yapı oluşturmaktadır. Bahse konu yapı, yani artan ölçekli dış politika yaptırımları, Şekil 1.3'de¹⁶¹ görüldüğü gibi hiyerarşik bir nitelik arz eder. Bu yapı, uluslararası politika tartışmasında öne çıkan yumuşak güçten, sert güce uzanan bir tayf görünümündedir. Dış politika tepkisi gerektiren bir sorun ortaya çıktığında, rasyonel olmayan liderler doğrudan yüksek riskli bir seçeneğe yönelebilirler. Bu seviyede başarısız olma, başlatan devleti ciddi bir tercihle karşı karşıya bırakır. Bu devlet, cezalandırıcı önlemleri devreye sokarak anlaşmazlığı tırmandırabilir, böylece karşı tarafı istenen davranışa zorlayabileceği gibi iki taraf arasındaki gerginliği artırabilir ya da kayıpları durdurur veya geri çekilebilir ki bu durumda da uluslararası alanda küçük düşme ve içeride eleştirilere muhatap olma durumuyla karşı karşıya kalabilir. Diğer taraftan başlangıçta tercih edilecek pragmatik tepki; konuyu diğer ilgili devletlerle tartışmak yani diplomasiyi kullanmak olacaktır. Bunun sonuç getirmemesi durumunda hepsi de ekonomik olmayan değişik pozitif ya da negatif yaptırımlar kullanılarak karşı tarafın istenen şeyi yapması teşvik edilebilir. Kamu diplomasisi ya da doğrudan kültürel bağlantı halinde sivil toplum kullanılarak düşmanın kamuoyuna hitap edilmesi siyasi tabanını zayıflatabilir. Dış politika araçlarının kullanımında söz konusu olan tırmanma merdiveni, mutlak bir kural olmaktan çok bir eğilimdir ve ihlali halinde değeri anlaşılacak rasyonel ve ideal bir modeldir.

¹⁶¹ a.e., s.164

Şekil 1.3: Artan Ölçekli Dış Politika Yaptırımları

Dış politika vasıtalarıyla ilgili yaptığımız inceleme neticesinde; araçların, kaynakların bir fonksiyonu olan kapasiteye dayandığını ve bu kapsamda hem araçların hem de dış politika tercihlerinin kapasiteye bağlı olarak şekillendiği sonucuna ulaşabiliriz.¹⁶² Dış politika vasıtalarının seçimi ve kullanılması, Rosenau'nun dış politika tanımında ortaya çıkan dış politika yaklaşımlarından, dış politikayı bir eylem/davranış biçimi¹⁶³ olarak gören yaklaşıma daha yakın durmaktadır.¹⁶⁴ Bu yaklaşım esas alınarak yapılacak dış politika analizlerinde; kaynak, kapasite ve imkânların bir çıktısı olan vasıtaların analizini yaparak; bir yandan uygulanan dış politikayı doğru bir şekilde anlayabilir ve gelecek dönem politikaları için projeksiyon geliştirebilir diğer yandan imkan-vasıta dengesi analizi yaparak uygulanan politikalara eleştirel bir yaklaşım getirebilir ve hataların düzeltilmesini sağlayabiliriz.

Devletlerin dış politika davranışlarının oluşmasına etki eden faktörler hem dış politikanın içinde olduğu dış politika ortamının ürünleri hem de dış politika ortamı ile ilişkili fakat direk olarak dış politika ortamı ürünü olmayan faktörlerden (diğer faktörler) oluşmaktadır. Sağlıklı bir dış politika analizi için dış politika ister yönelim ister yükümlülükler seti/eylem planı isterse davranışlar olarak anlaşılsın, dış politika ortamının yeterli derecede tanınması son derece önemlidir.¹⁶⁵ Dış politika ortamı aynı

¹⁶² a.e., s.161-162.

¹⁶³ Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi, **21'inci Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul, Der Yayınları, 2012, s.2.

¹⁶⁴ Özcan, a.g.e., s.328.

¹⁶⁵ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, a.g.e., s.257.

zamanda, dış politika ortamı ile ilişkili fakat direk olarak dış politika ortamı ürünü olmayan diğer faktörlere ve dış politika sürecinin diğer ucunda bulunan dış politika çıktılarına da dolaylı olarak kaynaklık eder. Bu nedenle, dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin tespit edilebilmesi, dış politika ortamının ürünü olsun veya olmasın, dış politika ortamının ayrıntılı analizi ile mümkündür.

Devletlerin dış politikaları ile dış politika davranışlarının tam olarak birbiri ile örtüşmeyebileceği, dış politikanın, gözlenebilir unsurları yani dış politika ortamında başka devletleri etkilemek için kullanılan spesifik eylemler ve sözleri kapsadığı; dış politika davranışlarının ise bunlara ilave olarak, *“rastlantısal ya da hükümetlerin öngöremedikleri davranışları”* da içerdiği 1.1.’de vurgulanmıştı. Bu nedenle aynı bölümde, dış politika davranışlarını sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek için devletlerin dış politika sürecinin bir bütün olarak ele alınması gerektiği ve hem dış politika ortamının hem de dış politika çıktılarının karşılıklı etkileşimlerini dikkate alarak, tüm unsurlarının analizlere dâhil edilmesi gerektiği ifade edilmişti. Dış politika sürecinin tüm unsurlarının analizlere dâhil edilmesi; devletlerin planlanan ve öngörülen davranışlarını içeren dış politika yapım süreçlerinin yarattığı faktörlere ilave olarak, uluslararası sistemde devletlerin kontrolünde olmayan sınırlama ve imkânlar ile rastlantısal ve öngörülemez durum ve olaylarla ortaya çıkan faktörleri de analizlere dâhil etmeyi gerektirir. Bu kapsamda; dış politika ortamı ve dış politika çıktılarının analizinde, sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için 1.2.’de özellikleri sıralanan dış politika analizi ve 1.3.’de ortaya konan *“neoklasik realist teori”*nin doğru kullanım esaslarına uyulduğunda hem dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin hem de uygun bir dış politika analizi yapılabilmesi için analiz edilmesi gereken faktörlerin doğru bir şekilde tespiti mümkün olabilir.

Çalışma kapsamında devletlerin dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin tespiti için iki ana kaynaktan istifade edilmiştir.

- Bunların birincisi, yapılan çalışmada toplanan veriler ve ulaşılan sonuçlardır,
- İkincisi ise, dış politika analizi kapsamında daha önce yapılan, literatürde mevcut çalışmalardır.

Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin neler olabileceğine, yapılan çalışmada toplanan veriler ve ulaşılan sonuçlar açısından bakarsak;

- Devletin dış politika ortamındaki mevcut durumun ve ortaya çıkan olayın/yaşanan gelişmelerin niteliği önemli faktörlerden biridir. Mevcut durum ve ortaya çıkan olayın/yaşanan gelişmelerin niteliği, ulusal çıkar ve ulusal çıkarın

niteliğinin belirlenmesinde temel unsurlardandır. Her ne kadar mevcut durumun oluşmasında, uluslararası sistemin yarattığı kısıtlama ve imkânların etkisi olsa da devletler açısından hangi türden “çıkar”ın etkilendiği hususu içsel faktörlerle, sistemik faktörler arasındaki önem ve öncelik sırasını etkileyebilir. 1.4’de dış politika amaçlarında ortaya konan, ulusal çıkar kategorilerinden, yani; varoluş ile ilgili çıkarlar, stratejik çıkarlar veya diğer çıkarlardan hangisinin tehlike altında olduğu; mevcut durum ve olayın yarattığı tehdidin niteliğine bakılarak, karar alıcı/politika yapıcılar tarafından belirlenir. Eğer çıkar; varoluş ile ilgiliyse, büyüklükleri ne olursa olsun devletler, diğer faktörleri ikinci plana atarak dış politikalarını oluşturur ve uygularlar. Buna karşılık gelişmeler, devletlerin stratejik ve diğer çıkarlarını ilgilendiriyorsa, devletlerin nitelik ve büyüklüklerine göre;

- Büyük devletlerin dış politika davranışlarında iç faktörler,

- Orta büyüklükte devlet ve küçük devlet dış politika davranışlarında ise dış/sistemik faktörler etkili olurlar.

- Büyüklük kategorileri ne olursa olsun hedef ülke/ülkelerin, dış politika davranışlarına etki etme potansiyeline sahip nitelikleri de dış politika davranışlarına etki eden faktör olarak ele alınmalıdır. Bu nitelikler, “Şekil 1.2: Dış Politikanın Temel İmkânlarıyla Araçlar Arası Bağlantılar Şeması”nda “imkanlar” başlığı altında sıralanan unsurlardan bir veya birkaçının özellikle gelişmiş/geliştirilmiş hali olabilir. Aynı büyüklük kategorisindeki devletlerin, aynı dış politika ortamı ve durumlarda farklı dış politika davranışları sergilemesini, ilgili devlet/devletlerin “etki potansiyeline sahip nitelikler”inde aramak gerekmektedir.

- Genel ortamın dış politika davranışlarına direk bir etkisi söz konusu değildir. Genel ortamın etkileri ile ilgili olarak; kendi başlarına siyasal bir anlam taşımadıkları, devletlerin dış politika tutum ve davranışlarını etkiledikleri ölçüde siyasal bir nitelik kazandıkları, esas olarak bünyelerindeki kaynakların bir türevi olan kapasite ve o kapasiteden yaratılan imkânların önemli olduğu, teknolojik gelişmeler ve yaratılan imkânlarla birlikte analiz edilmeleri gerektiği ifade edilebilir.

- Dış politika ortamında devletlerin niteliğini; aynı zamanda “iç faktör” olarak da ifade edilen üç faktör belirler. Bunları kısaca, bir içsel ortam faktörü olan iç siyasal durumları ile diğer faktörler kategorisinde ifade edilen; karar birimleri ve kapasite/güçleri olarak ifade etmek mümkündür.

- Devletlerin iç siyasal durumları, sosyo politik yapılarının bir türevidir. Bu kapsamda;

- Ülkelerin sosyo-politik yapılarındaki farklılıkların, dış politikaya ilişkin yapı ve süreçlerde bazı farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olduğu, bu nedenle; aynı uluslararası sistem içerisinde, benzer niteliksel özellikler taşıyan devletlerin, farklı dış politika davranışları göstermelerinin bazı sebeplerini, iç siyasal ortamı oluşturan unsurların farklılıklarında aramak gerektiği,

- Özellikle orta büyüklükte devlet kategorisinde dış politika davranışlarına etkileri açısından, iç siyasal ortamın; dış siyasal ortamın yarattığı sistemik etkilere dolaylı bir etkide bulunduğu,

- Hükümetlerin kullanabileceği siyasal kaynaklar, bu konuda mevcut sınırlamalar ve bu kaynaklardan yararlanma eğilimi ile izlenen dış politikalar arasındaki ilişkilerin türü ve yoğunluğu dikkate alınarak birtakım genellemelere ulaşılabileceği,

- Bu çerçevede, iç siyasal ortam/sosyo politik temelli unsurların, dış siyasal ortam yani uluslararası sisteme etkileriyle devletlerin dış politika davranışlarına etki ettikleri ifade edilebilir.

- Karar birimleri, dış politika davranışlarına etki eden en önemli faktörlerdendir. Dış politika sürecinin tüm aşamalarında, bahse konu faktörleri kullanarak, dış politikayı hem yapar hem de analiz ederler. Ulusal çıkar ile birlikte kendi siyasi çıkarlarını da dikkate aldıkları için “*İç siyasal durum*”un oluşmasına da direk etki ederler. Bu kapsamda, içsel faktörlerin niteliğini belirleyici etkileri vardır ve dolaylı olarak kendi siyasi çıkarları için içsel faktörler üzerinden dış politika davranışlarına etki edebilirler. Bununla birlikte; dış politika sürecinde lider ve karar vericilerin tutum ve davranışlarına, karar birimi ve liderin tipinin kaynaklık ettiği, karar alma sürecinde “*rasyonalite*”nin temel kriter işlevi gördüğü ifade edilebilir. Karar biriminin seçiminden, karar biriminin ve liderin tipinin belirlenmesine kadar tüm safhalarda rasyonalitenin belirleyici olduğu, lider ve karar vericilerin tutum ve davranışlarının rasyonaliteye uygunluğu açısından birinci koşulun; “*kişisel rasyonalite*”ye sahip olmaları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁶⁶ Bu kapsamda lider ve karar vericilerin;

- Mantıklı ve sistemli olmaları,

¹⁶⁶ Margaret G. Hermann ve Charles F. Hermann, “Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry”, **International Studies Quarterly**, C: 33, No: 4., 1989, s.361-387; Cansu GÜLEÇ, “Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri”, **ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi/ COMU International Journal of Social Sciences**, C: 3, No: 1, 2018, s.79-102; Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, a.g.e., s.301-326.

- Güçlü sezgisel süreçler yaratmaları,
- Bilişsel önyargılardan mümkün olduğunca uzak durmaları,
- Rasyonel bilgi yönetme süreçlerini oluşturmaları,
- Bilgi temelinde tercihte bulunmaları ve daha önce sahip olmadıkları güvenilir kaynaktan gelen bilgi, argüman ve kanıtlara açık olmaları,
- Taşıdıkları inanç ve değerler ile akıl ve mantık dengesini kurabilmeleri,
- Ulusal rol fonksiyonuyla siyasi/örgütsel/bürokratik rol fonksiyonları arasında dengeyi kurabilmeleri gerektiği tespitine ulaşılmıştır.¹⁶⁷

- Karar birimleri ister demokrat ister diktatör olsunlar, çeşitli vesilelerle ifade edildiği gibi, politika amaçlarını belirlerken; bir yandan kendi iktidarlari, diğer yandan ulusal çıkarlarla uyumlu buldukları “amaç” ve “hedefleri” esas alırlar. Politika yapıcılarının başarmak ve devletin çıkarlarını korumak için peşinde olduğu özellikli amaçlar ne olursa olsun “güç” gerektirmektedir. Bu nedenle, sahip oldukları fırsatlar ve karşılına çıkan tehditlerin üstesinden gelmek için ulusal gücün çeşitli unsurlarını kullanırlar. İçsel faktörlerden devletlerin kapasite/güçleri, aynı zamanda devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarını da belirler. Bir diğer deyişle devletlerin uluslararası sistemdeki konumları, içsel faktörlerin bir unsuru olan kapasitelerinin/güçlerinin türevidir. Devletlerin kapasite/güçleri, dış politika davranışlarının belirlenmesinde içsel ve dışsal faktörlerin önem ve önceliklerini de belirleyici niteliğe sahiptir. Daha önce de ifade edildiği gibi, dış politika davranışlarının belirlenmesinde büyük devletler daha çok iç faktörlerin etkisi ile hareket ederken, orta büyüklükte devletler ve küçük devletlerin dış politika davranışlarında, dış/sistemik faktörler daha ağırlıklıdır.

Kısaca iç faktörler, yukarıda çeşitli sebeplerle ifade edildiği gibi büyük devletlerde dış politika davranışlarına etki eden esas faktörü oluştururken; orta büyüklükte devletler ve küçük devletler de ise, dış faktörlerle etkileşimleri bir diğer deyişle onlara kazandırdıkları anlam çerçevesinde etkiye sahiptirler.

- Bir diğer faktör, devletlerin uluslararası sistem içerisinde göreceli güç durumu ve kapasite dağılımıdır. Bu faktör; uluslararası sistem ve sistem içerisinde devletin göreceli gücü ile ilgili olduğu için sistemik bir özellik taşımakla birlikte içsel/ulusal kapasite ve gücün yarattığı bir faktördür. Uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletleri hayatta kalma mücadelesine yöneltmekte ve bu yönelim “güç dengesi”

¹⁶⁷ Janica Gross Stein, “Dış Politikada Karar Verme: Rasyonel, Psikolojik ve Nörolojik Modeller”, **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, ed., S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, 2. bs., çev., Nasuh Uslu, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016, s.130-146.

politikası izlemeyi zorunlu hale getirmektedir. Güç dengesi politikası izleyen devletler, güç dengesinin yarattığı kısıtlama ve fırsatlar nedeniyle, uluslararası sistemdeki göreceli güçlerine göre dış politika davranışı sergilerler. Devletlerin dış politika davranışları, sistemik faktör olarak, güç dengesinin yanı sıra; uluslararası hukuk, uluslararası örgütler ve uluslararası rejimlerin de etkisi altındadırlar. Fakat ikinciler olarak sıraladığımız faktörler, etkisi az olan ve etki yaratabilmeleri için “*güç dengesi*” zeminine ihtiyaç duyan faktörlerdir. Bu noktada sistemik faktörlerin, diğer faktörlerin aksine, devletler tarafından kontrol edilemeyen bir özellik taşıdıklarını ve bu nedenle dış politika davranışlarına etkilerinin de kontrol edilemediğini ifade etmeliyiz.

Sistemik faktörlerin dâhil edildiği analizlerde;

- Dış siyasal ortamın anarşik bir yapıya sahip olması, aktörler tarafından kontrol edilememesi yani hiyerarşik bir yapıya dönüştürülememesi,

- Devletlerin uluslararası siyasal sistemdeki kapasiteleri, konumları, oynadıkları rol, sistemdeki kutuplaşma durumu, uluslararası siyasal sistemin karmaşıklık düzeyi, durumun kritikliği ile devletlerin özellikleri ve yönetim biçimleri dikkate alındığında; orta büyüklükte devlet ve küçük devletlerin, sistemik faktörlerin yarattığı sınırlama ve imkânları, büyük devletler kadar kontrol edemedikleri ifade edilebilir. Bu kapsamda, orta büyüklükte devletler ile küçük devletlerin dış politika davranışlarının oluşmasında, sistemik faktörlerin etki ve önceliğinin daha fazla olduğu öngörülebilir.

- Son olarak dışsal ortam faktörleri çerçevesinde küresel ve bölgesel güçlerin bölge politikalarının da dış politika davranışlarına etki eden faktörlerden biri olduğunu ve dış politika davranışlarının belirlenmesinde dikkate alınması gerektiğini ifade etmek gerekir.

Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin neler olabileceğine, dış politika analizi kapsamında daha önce yapılan ve literatürde mevcut çalışmalar açısından da bakabiliriz. Bu kapsamda, Kenneth Thompson ve Roy Macridis bir çalışmalarında, dış politika analizinde yer alan önemli faktörleri, “*dış politikanın elemanları*” ve “*dış politika oluşturma süreci*” olarak iki grupta toplamaktadırlar. Dış politika elemanlarını “*nispeten sürekli olanlar*” (coğrafya, doğal kaynaklar, vd.), “*süreklilik niteliği daha az olanlar*” (ekonomik ve askeri yapı) ve “*insani öğeler*”, nitel ve nicel, (nüfus, siyasa yapıcılar ve liderler, ideoloji ve enformasyonun rolü) şeklinde sınıflandıran yazarlar, dış politika oluşturma sürecinde de “*devlete ait birimler*” (yürütme, yasama) ve “*devlet*

dışı birimler” (siyasal partiler, çıkar grupları, iletişim medyası, kamuoyu) olmak üzere başlıca iki temel kategoriye işaret etmektedirler.¹⁶⁸

Alana ilişkin kantitatif çalışmaları ile tanınan Rudolph Rummel’in öncülüğünde geliştirilen bir projede ise devletlerin dış politikalarını etkilediği düşünülen 27 ana proje sıralanmıştır.¹⁶⁹ James Rosenau ise benzer kaynakların zaman içerisinde değişikliğe uğrama ölçütlerine uygun olarak bir sınıflandırma yapmıştır.¹⁷⁰ Bu sınıflandırmalar ışığında Faruk Sönmezoğlu ise, bir devletin dış politikasının içerisinde olduğu uluslararası ortamı esas alarak, dış politika davranışlarını etkileyen temel öğeleri Tablo 1.3’de gösterilen üç başlık altında toplamıştır.¹⁷¹

DIŞ POLİTİKAYI ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER		
GENEL ORTAM	İÇSEL ORTAM	DIŞSAL ORTAM
1. FİZİKİ ÇEVRE - Coğrafi/Topografik Yapı - Denizler - Mevki ve Jeopolitik - Doğal Kaynaklar 2. BEŞERİ ÇEVRE - Nüfus ve Nüfus Hareketleri - Etnik ve Dini farklılaşmalar	1. SOSYO-POLİTİK YAPI - Siyasal Rejim - Kamuoyu 2. KARAR ALMA SÜRECİ - Karar Alma Zemini - Karar Alıcılar	ULUSLARARASI SİSTEM - Güç Dengesi - Uluslararası Hukuk - Uluslararası Örgütler/ Kuruluşlar

Tablo 1.3: Dış politikayı Etkileyen Temel Faktörler-1

Ertan Efeğil ise dış politika davranışına etki eden faktörleri, Tablo 1.4’de görülen dört başlık altında toplamıştır.¹⁷²

¹⁶⁸ Kenneth W. Thompson ve Roy C. Macridis, ed., **Foreign Policy in World Politics**, 5. bs., London, Prentice/Hall, 1976, s.6.

¹⁶⁹ Patrick M. Morgan, **Theories and Approaches to International, What Are We to Think?**, 2. bs., Palo Alto Ca., Page Ficklin, 1975, s.183-184.

¹⁷⁰ Rosenau, **“The Study of Foreign Policy”**, a.g.e., s.16.

¹⁷¹ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, a.g.e., s.257-258.

¹⁷² Efeğil, **Dış Politika Analizi Ders Notları**, a.g.e., s.4.

DIŞ POLİTİKAYI ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER			
PSİKOLOJİK FAKTÖRLER	İÇ FAKTÖRLER	DIŞ FAKTÖRLER	SOSYOLOJİK VE KÜLTÜREL FAKTÖRLER
- Liderin Kişiliği - Liderin Algılama Şekli - Liderin Nasıl Algıladığı - Liderin Bilişsel Kapasitesi - Liderin Dış Politika Emelleri - Liderin Değer Yargıları	- Devlet Kurumları - Medya - Kamuoyu, vb.	- Sistemin Yapısı - Evrensel Değerler, vb.	- Tarih - Din - Milliyetçilik - Siyasal Kültür, vb.

Tablo 1.4: Dış Politikayı Etkileyen Temel Faktörler-2

Sonuç olarak yapılan çalışmada toplanan veriler ve ulaşılan sonuçlar çerçevesinde, dış politika davranışlarına etki eden faktörleri;

- Ortamsal faktörler,

- Genel ve özel ortam faktörleri:

- Genel ortam faktörleri:

- Fiziki çevre,

- Beşerî çevre,

- Özel ortam faktörleri: Devletin dış politika ortamındaki mevcut durumun

ve ortaya çıkan olayın/yaşanan gelişmelerin niteliği,

- İçsel Ortam Faktörleri: İç siyasal durum/sosyo-politik yapı;

- Siyasal rejim,

- Kamuoyu,

- Dışsal ortam faktörleri,

- Sistemik faktörler,

- Uluslararası sistemik faktörler:

- Güç dengesi,

- Uluslararası hukuk,

- Uluslararası örgütler,

- Uluslararası rejimler,

- Bölgesel faktörler:

- Bölgesel güç dengesi,

- Bölgesel örgütler/kuruluşlar,

- Bölgesel rejimler,
- Küresel ve bölgesel güçlerin bölge politikaları,
- Büyüklük kategorilerinden bağımsız olarak hedef ülke/ülkelerin, dış politika davranışlarına etki etme potansiyeline sahip özel nitelikleri,
- Diğer faktörler,
- Karar birimi,
- Devletin kapasite ve gücü başlıkları altında kategorize edebiliriz.

Yukarıda ortaya konan kategorizasyon, Tablo 1.5’de dir.

DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER			
ORTAMSAL FAKTÖRLER			DİĞER FAKTÖRLER
GENEL ve ÖZEL ORTAM FAKTÖRLERİ	İÇSEL ORTAM FAKTÖRLERİ	DIŞSAL ORTAM FAKTÖRLERİ	
1. GENEL ORTAM - FİZİKİ ÇEVRE - Coğrafi/Topografik Yapı - Denizler - Mevki ve Jeopolitik - Doğal Kaynaklar - BEŞERİ ÇEVRE - Nüfus ve Nüfus Hareketleri - Etnik ve Dini farklılaşmalar 2. ÖZEL ORTAM/ DPO’DA MEVCUT DURUMUN VE ORTAYA ÇIKAN OLAYIN/YAŞANAN GELİŞMELERİN NİTELİĞİ	İÇ SİYASAL DURUM 1. SİYASAL REJİM 2. KAMUOYU	1. UA SİSTEMİK FAKTÖRLER - Güç Dengesi - Uluslararası Hukuk - Uluslararası Örgütler/ Kuruluşlar - Uluslararası Rejimler 2. BÖLGESEL SİSTEMİK FAKTÖRLER - Bölgesel Güç Dengesi - Bölgesel Örgütler/ Kuruluşlar 3. HEDEF ÜLKELERİN DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINA ETKİ ETME POTANSİYELİNE SAHİP ÖZEL NİTELİKLERİ 4. KÜRESEL VE BÖLGESEL GÜÇLERİN POLİTİKALARI	1. KARAR BİRİMİ 2. ULUSAL KAPASİTE, GÜÇ/ETKİ VE İMKANLAR

Tablo 1.5: Dış Politika Davranışlarını Etkileyen Faktörler

Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve önem sırası, yani esas faktörün tespiti de odaklanılması gereken bir başka konudur. Esas faktörün doğru olarak tespit edilmesi hem tehdit ve fırsatların hem de ulusal çıkar ve ona bağlı olarak tespit edilen dış politika çıktılarının doğru ve uyumlu olmasını sağlayarak, sağlıklı bir dış politika yapımı ve analizine imkân verir. Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve öncelikleri; ulusal çıkarın niteliği ile devletlerin başta kapasite ve güçleri olmak üzere özelliklerine/niteliklerine göre belirlenmektedir. Mevcut durumun ve ortaya çıkan olayın/yaşanan gelişmelerin niteliği, devletlerin “*varoluşla ilgili çıkarları*”nı etkiliyorsa, bu durumda devletler, beka ve egemenliklerini koruyacak şekilde, gerekirse, “*Şekil 1.3: Artan Ölçekli Dış Politika Yaptırımları Şeması*”nda ifade edilen yaptırımların en tepesinden yani “*askeri eylemler*”den başlayarak bir takım dış

politika davranışları sergileyebilir. Bu durumda devlet davranışları, devletlerin büyüklük kategorilerinden bağımsız olarak, “*mevcut durumun ve ortaya çıkan olayın/yaşanan gelişmelerin niteliği*”nin etki ve önceliği çerçevesinde gelişir. Bu durumda bile, mevcut durumu esas faktör olarak kabul eden dış politika davranışlarında, devletler yine de kapasite ve güçleri çerçevesinde dış politika çıktıları belirlerler. Bahse konu duruma ilişkin “Dış Politika Davranışları Şeması”, Şekil 1.4’de dir.

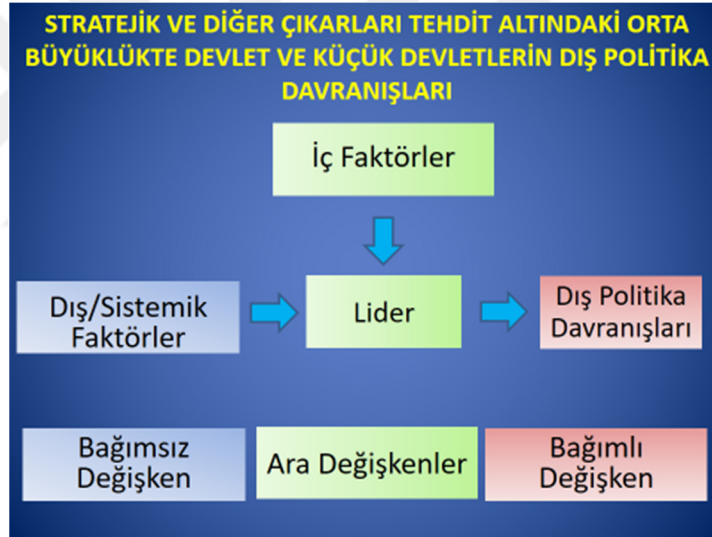

Şekil 1.4: Varoluşla İlgili Çıkarları Tehdit Altındaki Devletlerin Dış Politika Davranışları

Mevcut durum ve olayın niteliği, eğer devletlerin “*stratejik çıkarları*” ile “*diğer çıkarlar*”ını etkiliyorsa, devletlerin dış politika davranışları, kapasite ve güçlerine göre belirlenmektedir. Bu durumda çeşitli gerekçelerle ifade edildiği gibi büyük devlet dış politika davranışlarında, iç faktörler; orta büyüklükte devlet ve küçük devlet dış politika davranışlarında ise sistemik faktörler etkili ve önceliklidir. Bahse konu duruma ilişkin “*Büyük Devlet Dış Politika Davranışları Şeması*”, Şekil 1.5’de, “*Orta Büyüklükte Devlet ve Küçük Devlet Dış Politika Davranışları Şeması*” ise Şekil 1.6’da dır. Bu tespitlere ilave olarak şunu da ifade etmek gerekir ki, ulusal çıkarın niteliği ne olursa olsun her durumda, hedef devlet/devletlerin kapasite ve güçlerinden bağımsız, dış politika davranışlarına etki etme potansiyeli bulunan bazı özelliklerinin de dış politika davranışlarına etkileri dikkate alınmalıdır.

Şekil 1.5: Stratejik ve Diğer Çıkarları Tehdit Altındaki Büyük Devlet Dış Politika Davranışları

Şekil 1.6: Stratejik ve Diğer Çıkarları Tehdit Altındaki Orta Büyüklükte Devlet ve Küçük Devletlerin Dış Politika Davranışları

Dış politikada devletlerin sergiledikleri tüm dış politika faaliyetlerinin, “*dış politika süreci*” olarak ifade edilen bir süreç içerisinde birbirini takip ettikleri, bütüncül bir yapı oluşturdukları, “*Dış Politika Analizi*”nin ise bir bütün olarak dış politika sürecinin analizi olduğu, bu çerçevede; dış politika sürecinin doğru bir şekilde ortaya konabilmesinin, analizin sağlığı ve doğruluğu açısından büyük önem arz ettiği yukarıda ifade edilmişti. Bu çerçevede, dış politika sürecinin; temel girdilerinin neler olduğu, hangi ortam ve faaliyetleri kapsadığı, bu ortam ve faaliyetlerin nitelikleri, bunların karşılıklı etkileşimleri ve sonuçları ile hangi faaliyetin kimler tarafından yerine getirildiğinin sağlıklı tespitinin asgari bir zorunluluk olarak karşımıza çıktığı vurgulanmıştı.

Bu kapsamda bir dış politika süreci;

- Felsefi, teorik ve pratik tüm analiz seviyelerini kapsamalı ve bu temelde; dış politika yapımı, uygulaması ve geri besleme süreçlerini bünyesinde bulundurmali,
- Dış politika analizinin özellikleri, neoklasik realist teori ve dış politika analizinde güç yaklaşımı ile uyumlu olmalı,
- Sisteme, yapı ve süreç boyutları bir arada olacak şekilde yaklaşmalı ve bir süreç mantığı çerçevesinde, aktörler arasındaki ilişkilerin düzenini anlamamızı sağlamalı,
- Ortamsal faktörleri, karar birimini ve aktörlerin başta kapasite, güç ve imkânları olmak üzere dış politika davranışlarına etki eden diğer tüm niteliklerini sürece dâhil etmeli,
- Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve öncelikleri ile aralarındaki etkileşimi dikkate almalıdır.

Bahse konu ihtiyacı karşılamak ve sağlıklı bir dış politika analizinin zeminini oluşturabilmek adına geliştirilen “dış politika süreci”, Şekil 1.7’de dir.

Şekil 1.7: Dış Politika Süreci

Şekil 1.7’de geliştirilen “Dış Politika Süreci Şeması”nda beyaz renk ile gösterilen unsurlar, dış politika davranışlarına etki eden faktörlerdir. Şekilde yeşil renk ile gösterilen dış politika çıktıları ise, daha önce de çeşitli sebeplerle ifade edildiği gibi aynı zamanda, devletlerin dış politika davranışlarıdır.

“Şekil 1.7: Dış Politika Süreci” incelendiğinde; “tarihi arka plan” temelinde oluşan “politik zihniyet” ve politik zihniyete dayalı olan “teorik tercih”, dış politika ortamı ve dış

politika davranışlarına etki eden faktörlere kaynaklık etmektedir. Dış politika sürecinde; ortamsal faktörler, karar birimi, ulusal kapasite, güç/etki ve imkânların etkileşimi ile ortaya çıkan “alan koşulları”, dış politikada aktörlerin karşısına çıkan “fırsat ve tehditler”in tespitine imkân sağlamaktadır. Alan koşulları ile ulusal kapasite, güç/etki ve imkânları analiz eden karar birimi, ortaya çıktığını ön gördüğü fırsat ve tehditleri hem siyasi bir aktör hem de ulusal bir aktör olarak değerlendirir ve “ulusal çıkar”ın niteliğini ortaya koymaya çalışır. Ulusal çıkarın niteliği, dış politika çıktılarının tespitine kaynaklık eder ve onlara ışık tutar. Dış politika çıktıları, dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etkileşimiyle oluşan çıktılardır. Amaç ve stratejiler, dış politika analizinin gizlilik içeren faktörleri; vasıtalar ise gizlilik içermeyen yani gözlenebilen, esas faktörü niteliğindedir. Dış politika davranışları hem dış politika davranışlarına etki eden faktörlerle, dış politika çıktılarının hem de dış politika çıktılarının yani dış politika amaçları ile strateji ve vasıtalarının kendi aralarında uyumlu olmasını gerektirir. “Şekil 1.2: Dış Politikanın Temel İmkânlarıyla Araçlar Arası Bağlantılar Şeması”, bahse konu uyumun sağlanmasında yardımcı olabilir. Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin sahip oldukları/yarattıkları kapasite ile oluşan imkânlar, dış politika davranışlarında kullanılan bazı vasıtalara kaynaklık ederler, bu kapsamda; devletler hangi imkâna sahip iseler o imkâna uygun vasıtalarla dış politika oluşturur ve uygularlar. Devletlerin dış politika davranışları/uygulamalarının uygunluğu ve dış politika süreci ile uyumluluğu ise, dış politika çıktılarından vasıtaların uygun bir sıra ile doğru bir şekilde kullanılması ile mümkündür. Bahse konu husus, “Şekil 1.3: Artan Ölçekli Dış Politika Yaptırımları Spektrumu”nun esas alınması ve dış politika uygulamalarında kullanılması ile sağlanabilir. Dış politika analizi çalışmaları, yukarıda çeşitli vesilelerle ifade edildiği gibi dış politika sürecinin tüm aşamalarının birbiri ile bağlantılı ve uyumlu olup olmadığını ortaya koymaya odaklanan çalışmalardır. Dış politika sürecinin aşamaları arasındaki bağlantıyı gerektiği şekilde oluşturamayan, her aşamada gerekli uygunluk ve uyumluluğu sağlayamayan dış politika yapım süreçleri ve analizleri eksik çalışmalara sebep olabilir.

Sağlıklı bir dış politika analizi; Şekil 1.7 Dış Politika Süreci’nde yer alan bütün unsurların sürece dâhil edilmesini, bu unsurlara gerekli önceliklerin verilmesini ve birbirleri ile etkileşimlerinin dikkate alınmasını gerektirir. Bahse konu esaslar temelinde bir dış politika analizi yapılabilmesi için geliştirilecek bir metodolojinin;

- Dış politika sürecinde birbirini takip eden unsurların uygunluk ve uyumluluğunu analiz eden, yapı ve süreç boyutlarını kapsayan bir sistem yaklaşımı içerisinde yapılmasına,

- Birbirini takip eden unsurlardan önceki unsurun bir sonrakine kaynaklık edecek ve veri sağlayacak şekilde analizlere dâhil edilmesine,

- Dış politika sürecine bir bütün olarak yaklaşan, bu sayede sürecin tüm unsurlarının etki ve önceliklerini dış politika analizine yansıtan bir yaklaşım sağlamasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu kapsamda yukarıda sıralanan esas ve ihtiyaçları karşılayacağı öngörülen dış politika analizi metodolojisi, *“Dış Politikada Uygunluk ve Uyumluluk Analizi”* adı ile aşağıda ortaya konmaya çalışılmıştır:

- Karar biriminin rasyonalite analizi,
- Ulusal kapasite, güç/etki ve imkânların doğru bir şekilde tespit edilmesi,
- Türkiye'nin dış politika ortamı ile dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin tespiti, öncelik ve etkilerinin belirlenmesi arasındaki uyumluluk,
- Türkiye'nin dış politika davranışlarına etki eden faktörler ile dış politika alan koşullarının uyumluluğu,
- Alan koşulları, ulusal kapasite, güç/etki, imkânlar ve karar birimlerinin karşılıklı etkileşimi ile karar ve uygulama birimi tarafından ortaya konan fırsat ve tehditlerin uyumluluğu,
- Fırsat ve tehditler ile ulusal çıkarın niteliğinin doğru tespit edilmesinin uyumluluğu,
- Ulusal çıkarlar ile dış politika amaçlarının uyumluluğu,
- Dış politika amaçları temelinde, dış politika çıktılarının içsel uyumluluğu,
 - Dış politika amaçları ile dış politika stratejilerinin,
 - Dış politika amaçları ile dış politika vasıtalarının,
 - Dış politika stratejileri ile dış politika vasıtalarının uyumluluğu,
- Dış politika çıktıları ile dış politika davranışlarının uyumluluğu,
- Geri besleme sürecinin uygunluğu başlıkları altında oluşturulmuştur.

“Dış Politikada Uygunluk ve Uyumluluk Analizi” metodolojisinin yukarıda sıralanan alt maddelerinin neleri kapsadığı ve ilgili madde kapsamında yapılacak uygunluk ve uyumluluk analizlerinin nasıl yapılacağı, *“3.1. Dış Politika Uygunluk ve Uyumluluk Analizi Çerçevesinde Toplanan Veri ve Ulaşılan Sonuçların Tasnifi”* alt başlığında açıklanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2001-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI

“Dış Politika Analizinde Neo klasik Realist Yaklaşım: Türkiye’nin Suriye Politikası” başlıklı tez çalışmasının, *“Dış Politika Davranışları ve Dış Politika Analizinin Teorik Alt Yapısı”* başlıklı 1’inci Bölümü’nde konu; teorik olarak incelenmiş, ulaşılan teorik sonuçlar çerçevesinde hipotez sınaması yapılmış ve dış politika analizi için bir metodoloji önerisinde bulunulmuştur.

İkinci bölümde, *“2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası”* ortaya konmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise, 2’nci Bölümde ortaya konan 2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası, 1’inci bölümde ulaşılan teorik sonuçlar ve ortaya konan dış politika analizi metodolojisi kullanılarak analiz edilecektir.

2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikasını, dönemsel sistemik faktörleri ana değişken, içsel faktörleri de sistemik faktörlere etki eden ara değişkenler olarak almak koşuluyla, iki farklı dönem olarak incelemek mümkündür. Bu çerçevede 2001-2017 yılları arasındaki zaman dilimini;

- Birinci Dönemi, 11 Eylül 2001-2009 yılı başı,
- Geçiş Dönemini de bünyesinde barındıran ikinci dönem ise, 2009-2017 yılları arasında kalan dönem olarak incelemek mümkündür.

Bu tasnifte birinci dönemin başlangıç noktası, 11 Eylül 2001 olayları; bitiş noktası ise, ABD Başkanı George W. Bush Dönemi’nin tamamlanması bir diğer deyişle 2009 yılı başı olarak belirlenmiştir. Bünyesinde bir de geçiş dönemi barındıran ikinci dönemin başlangıç noktası, 2009’da Başkan Barrack H. Obama’nın ABD Başkanlığı görevine başlamasıdır. İkinci dönemin bünyesinde barınan geçiş dönemi, 2011’de Suriye’de Arap Baharı’nın etkilerinin görülmesi ile tamamlanmaktadır. İkinci Dönemin bitişi ise 2016 yılı sonunda Obama’nın görevini tamamlaması olarak belirlenmiştir. Tasnif yapılırken, bahse konu küresel ve bölgesel gelişmelerin yarattığı dinamiklerin dışsal faktörlere; başta 2002’de Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara gelmesi olmak üzere dönem içerisinde yaşanan, iç gelişmelerin ise yukarıda sıralanan küresel ve bölgesel gelişmelere ara yüz oluşturarak, Türkiye’nin dış politika davranışlarına etki eden içsel faktörlere kaynaklık ettikleri ön görülmüştür.

2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikasını ortaya koymadan önce, bu politikaların arka planını ortaya koymak hem uygulanan politikaların anlaşılması hem de üçüncü bölümde yapılacak olan dış politika analizi için faydalı olacaktır.

2.1. TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASININ ARKA PLANI

Türkiye’nin Suriye Politikasının arka planını iki ana başlık altında incelemek mümkündür;

- Bunlardan birincisi, Türk dış politikasının temel esasları,
- İkincisi ise, 2001-2017 Dönemi Türkiye’nin dış politika davranışlarını etkileyen faktörlerdir. Bu alt başlığı da,

- Türkiye’nin dış politika ortamı ve dinamikler,
- Türkiye’nin Orta Doğu Politikası,
- Suriye Krizi, krizin küresel, bölgesel ve yerel/Türk Dış Politikasına etkileri başlıkları altında incelemek uygun olacaktır.

2.1.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMEL ESASLARI

2.1.1.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMELLERİ

Ülkelerin dış politikaları bazı temel ilke ve ihtiyaçlara dayanır. İhtiyaçlar zaman içerisinde değişiklik gösterse de dış politikanın temel ilkeleri süreklilik taşırlar.¹ Temel ilkeler, yapısal ve süreklilik taşıyan öğelerin bir türevi olmaları nedeniyle, ülkede iktidarlar değişse de dış politikanın ana karakterinin ve temel anlayışının aynı kalmasının gerekçesini oluştururlar. Ülkenin nitelikleri, uluslararası sistemik yapı ve ülke dış politikasının temel niteliklerini dikkate almayan yaklaşımlar, ülkenin yapısı ile uyuşmayan yaklaşımlar olarak, dış ve içyapısal özelliklerle uyum sağlamayacağı için “sorunlu” dış politika davranışlarına sebep olabilirler. Temel ilkeler, “yapısal özellik” kaynaklı olduklarından, dış politika anlayışında nasıl bir değişiklik yapılırsa yapılsın dikkate alınmak zorunluluğu vardır.

Türk Dış Politikasının temel ilkeleri, standart ve pratik nitelikli olmakla birlikte, stratejik kaygılar taşımanın yanı sıra Türkiye’ye özgü yapısal ve tarihsel faktörler temelinde şekillenmiştir.² Bahse konu temelleri anlamak için, Türk Dış Politikasının arka planını da oluşturan, “*Türk Dış Politikasını etkileyen temel öğeler*”i sıralamak ve bunların Türk Dış Politikasına etkilerini ortaya koymak faydalı olacaktır. Oran, Türk Dış Politikasını etkileyen temel öğeleri;

- Kültürel,
- Tarihsel,
- Stratejik,

¹ Faruk Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, İstanbul, Der Yayınları, 2016, s. 787.

² Kemal H. Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s.161.

- İçyapısal boyut olarak dört ana başlık altında incelemiştir.³ Bu faktörlere beşinci olarak, kültürel ve tarihsel etkilerin sonucunda ortaya çıkan, “yönetici kadronun nitelikleri”ni de eklemek gereklidir.⁴

Kültürel açıdan Türkiye; Asya, Orta Doğu/İslam ve Batı olmak üzere çok yönlü bağlantılara ve kültüre sahiptir.⁵ Anadolu toprakları üzerinde kurulu olan ve boğazları bünyesinde barındıran Türkiye, konumu ve yukarıda özetle ortaya konmaya çalışılan çok yönlü kültürel yapısıyla, Avrupa/Balkanlar ile Asya/Orta Doğu-Orta Asya arasında maddi ve moral bir bağlantı öğesidir. Sosyo-kültürel anlamda bir kimlik sorunu yaratan bu ikircikli konum, Türkiye’nin Batı mı yoksa Doğu merkezli mi bir yaklaşım içerisinde olması gerektiği? konusunda tartışma yaratmıştır.⁶ Kültürel çok yönlülüğe ve ikircikli konuma rağmen, “Batı kültürü” etkisi, hem tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmeler hem de ülkenin jeopolitik ve jeostratejik gereklilikleri nedeniyle başat rol oynamıştır. Bu durum;

- Batı kültürü etkisinin sonuçları ile diğer iki kültürün yarattığı etkilerin sonuçları arasında uyumsuzluk yaratmış,

- Batının Türkiye’yi “Batılı” kabul etmesine yetmemiş,

- Türk insanı, Doğu ve Batı kültürleri arasında bir kimlik sorunu yaşamış,

- Yönetici kadro ile halk arasında ihmal edilemeyecek farklılıklara sebep olmuştur.⁷

Tarihsel boyut açısından devir alınan mirası doğru bir şekilde anlayabilmek için, Türk Dış Politikasının temel yaklaşımları ile bu yaklaşımların oluşmasındaki bazı endişe ve kuşkuların iyi bir şekilde anlaşılması gereklidir. Bu nedenle;

- Anadolu ve Osmanlı Devleti’nin nitelikleri ile Osmanlı’nın son dönemlerinde yaşanan bazı gelişmelere,

- Bu dönemdeki içsel ortam ve dinamiklere,

- Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki benzerliklere ve farklılıklara kısaca göz atmakta yarar vardır.

Tarihsel boyut açısından, Anadolu ve Osmanlı Devleti’nin niteliklerini dikkate alarak kısaca şunları ifade etmek mümkündür:

³ Baskın Oran, ed., **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, 5. bs., İstanbul: İletişim yayınları, 2002, s.20-29.

⁴ a.e., s.52-53.

⁵ a.e., s.20.

⁶ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.9.

⁷ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.21.

- Temelde “*Anadolu’nun etnik ve dinsel yapısı*”, Osmanlı dış politikası üzerinde etkili olmuştur. Anadolu’nun etnik, dinsel ve sınıfsal yapısının çıkardığı sorunlar, Osmanlının Bizans’a göre daha adil bir düzen yaratması, Batı’nın “*Dar-ül Harp*” ilan edilmesi, Anadolu Yarım Adası’nın Doğu Anadolu arazisine göre daha düzgün bir yapıya ve verimli topraklara sahip olması, Anadolu’nun göçmen olmayan eski halklarının yaşadığı bölgelerin fethedilmeye müsait olmaması ve bazıları ile kurulan sosyo kültürel bağlar Osmanlı’yı sürekli Batı’ya doğru harekete geçirmiştir.

- Osmanlı’yı batıya gitmeye zorlayan bir unsur da Türkmenlerdir.⁸ İstanbul’un fethi sonrasında yerleşik bir topluma dönüşen Osmanlı için dinsel/mezhbpsel sorun olan ve Şah İsmail İran’ı ile ilişkileri dikkate alındığında devletin güvenliği konusunda hassasiyet yaratan Alevi Türkmenlerin, doğudaki baskılarını azaltmak maksadıyla, Balkanlarda yeni fethedilecek Serhat boylarına yollanması politikası da Osmanlı’yı batıya yönelten bir etken olmuştur.

- Avrupa devletlerinin özellikle duraklama döneminden itibaren, Osmanlı Anadolu’sundaki gayrimüslim toplulukları bahane ederek baskı uygulamaları, Osmanlı’nın Batı’ya yönelmesine ve diplomasi ile güç dengesine önem vermesine sebep olmuştur.⁹

Osmanlı’nın son dönemlerinde yaşanan gelişmeler kapsamında ise kısaca şunları ifade etmek mümkündür:

- Her şeyden önce, başarılarla dolu tarihsel geçmiş geride kalmıştır.

- Müteakiben, Osmanlı Devleti, 1’inci Dünya Savaşı yenilgisi ile son derece ağır şartları ve işgali beraberinde getiren Mondros Mütarekesi’ni 30 Ekim 1918’de imzalayarak savaşı sona erdirmiş, ardından ülkenin büyük bölümü itilaf devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır.

- Rusya’da 1917 yılında iktidara gelen Bolşeviklerin Sovyet Rusya’sı da sadece bir devlet değil aynı zamanda yeni bir yaşam biçimi ve yeni bir dünya düzeni öneriyordu.¹⁰ Sovyet Rusya’nın varlığı, Anadolu’nun kurtuluş mücadelesinde esneklik sağlayıcı bir imkân yaratıyordu.

- Sevr’i imzalatan İtilaf devletlerinin Anadolu’yu savaş sonrasında daha fazla sıkıştıracak durumları da yoktu.¹¹

⁸ a.e., s.28.

⁹ a.e., s.27-28.

¹⁰ Faruk Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası: 1914-1945**, İstanbul: Der Yayınları, 2015, s.83-85.

¹¹ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.98-101.

- Nihayet bu gelişmelerin bir sonucu olarak, “*Türk Ana Yurdu*”nun da elden çıkmasına yol açabilecek bir sürecin başlaması ile Anadolu’nun kurtarılması esas alınarak, “*sınırlı bir amaç*” çerçevesinde yeni bir oluşum meydana getirilmiştir.¹²

Bu dönemde içsel ortam ve dinamiklere de kısaca göz atmak gerekirse,

- Her şeyden önce, Anadolu’nun hali harap,¹³ 1911’den beri savaşan Anadolu halkı savaş yorgunuydu.¹⁴

- Kurtuluş Savaşı başladığında böyle bir mücadele için maddi imkânlar çok sınırlıydı/sıfıra yakındı,

- Anadolu’da sürekli isyanlar çıkıyordu,¹⁵ Selek’e göre halk isyanlara, Kurtuluş Savaşına katıldığından daha istekli katılıyordu,¹⁶

- Eşrafta, ulusal bilinç değil yerel bilinç daha hâkimdi, “*redd-i ilhak*” ve benzeri derneklerle kurtuluş çareleri aranıyordu.¹⁷

- Kurtuluş Savaşı’nın başlangıcı aşamasında;

- İstanbul’da büyük devletlerin etkisi altındaki hanedan ve eski devletin varlığını koruma anlayışı,

- Ankara’da ise, bunun mümkün gözükmemesi çerçevesinde yeni bir başlangıç anlayışı ve arayışı bir arada var olmuştur. Zaman içerisinde birinci anlayış/eğilim güç kaybetmiş, ikinci anlayış/eğilim önem kazanmıştır.¹⁸

- Kurtuluş Savaşı dış politikasının temel amacı, “*bağımsızlığın kazanılması*” olmuştur. Bu amaç çerçevesinde, daha sonra Türk Dış Politikasının temel ilkelerine kaynaklık edecek iki ilke; dönemin dış politikasının ilkeleri olmuştur.

- Bunlardan birincisi; “*Realizm Temelinde Bağımsızlık*”tır. Bu ilke temelinde ele alındığında, Kurtuluş Savaşı bir “*revizyonizm*”dir. Bu revizyonizm;

- Durmayı bilen, rasyonel ve gerçekçiydi,

- Lozan’dan sonra statükoculuğa dönüşmüş, aldığıyla yetinmiş ve içte güçlenmeye yönelmişti,

¹² Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası: 1914-1945*, a.g.e., s.9.

¹³ Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)*, a.g.e., s.98.

¹⁴ Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası: 1914-1945*, a.g.e., s.86.

¹⁵ Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)*, a.g.e., s.101.

¹⁶ Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C: 1, 3. bs., İstanbul, Burçak Yayınevi, 1966, s.65.

¹⁷ Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1: 1919-1980)*, a.g.e.

¹⁸ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası: 1914-1945*, a.g.e., s.83-86.

- En önemlisi bu revizyonizm, Batı sistemine karşı, “*anti-sistem*” nitelikli değildi, büyük devletlerin tepkisinin belli bir noktadan sonra azalmasını sağladı.

- İkinci ilke ise, “*Dengecilik Temelinde Batıcılık*”tır. Bu ilke uygulanırken;

- Batı’ya karşı Batı,

- Batı’ya karşı Sovyetler kullanılarak, Batıcılık temelinde denge sağlanmış ve Kurtuluş Savaşı dış politika hedefine/amacına ulaşılmıştır.¹⁹

Cumhuriyet öncesi dönem dikkate alındığında; Bizans da dâhil olmak üzere bu coğrafyada yaşayan devletlerin; statükoyu iyi değerlendiren dikkatli bir dış politika izlemeleri halinde, stratejik önemleri yüksek olmuş ve olduklarından daha fazla bir devlet rolü oynayabildikleri gözlenmiştir. Türk Dış Politikasının “*statükocu*” ve “*dengeci*” niteliğinin köklerini buralarda aramak gerekir.²⁰

Bu noktada Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki benzerlik ve farklılıklara kısaca göz atmak, tarihsel açıdan Türk Dış Politikasının temel yaklaşımları ile bu yaklaşımların oluşmasındaki bazı endişe ve kuşkuvarın iyi bir şekilde anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Varisi olunan Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti; aynı coğrafyada, aynı insan malzemesi ile birbirinin devamı olarak kurulmuş iki orta büyüklükte devlet olarak benzer dış politik özellikler taşımaktadırlar. Her iki devlette bekalarını; güç dengesi sağlamak ve ondan yararlanarak yaşamak, işgal edilme tehdidi yoksa başka devletler arasındaki savaşa karışmamak ilkelerini uygulayarak muhafaza etmeye çalışmışlardır.²¹

- Bunlara ilave olarak Oran’a göre, Türkiye diplomasisi Osmanlı diplomasisinin doğal uzantısıdır. Türk Dış Politikasının yürütülmesinde görülen anlamlı inatçılık ve imparatorluk gururunun köklerini burada aramak gerekir. Bu gururun aynı zamanda Kurtuluş Savaşı’nı başlatan bir unsur olduğu da ifade edilmelidir.²²

- Bu kapsamda yeni Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı sorumluluğunu hiçbir zaman üzerinden atmaya çalışmamış; Osmanlının devletini değil, rejimini reddetmiştir.²³

Yukarıda ifade edilen benzerliklere rağmen, bu iki devletin dış politikaları arasında yönetim felsefesinden kaynaklanan farklar da aynı derecede büyüktür.

¹⁹ Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.104-109.

²⁰ a.e., s.19.

²¹ a.e.

²² a.e., s.23.

²³ a.e., s.19-24.

- En basit anlamıyla, Osmanlı İmparatorluğu, mevcut yapısını korumak maksadıyla değişmemek, Türkiye Cumhuriyeti ise güçlenmek ve hayatta kalabilmek için, bir başka deyişle *“Muhasır Medeniyet Seviyesine ulaşmak”* / Batı gibi olmak için kökten değişmeyi amaçlamıştır.

- Diplomatik açıdan bir farklılıktan bahsetmek gerekirse, Oran’a göre; *“Osmanlı diplomasisine verilen görev, çok uluslu ve çok dinli-mezhepli bir imparatorluğun, Türk diplomasisine verilen görev ise ulus devletin ayakta tutulmasıdır.”*²⁴

Tarihsel boyut açısından devir alınan miras yukarıda ifade edildiği şekilde kısaca ortaya konduktan sonra, bu noktada yeni devletin kuruluşu aşamasındaki gelişmelere ve Cumhuriyet dönemi Türk Dış Politikasına, uluslararası sistemde yaşanan gelişmeleri esas alan bir yaklaşımla kısaca göz atmak; Türk Dış Politikasında tarihsel süreç içerisindeki değişim ve gelişme ile bu değişim ve gelişmenin dinamiklerinin anlaşılmasına fayda sağlayacağı gibi Türk Dış Politikasının temellerini anlamak ve temel ilkeleri sağlıklı bir şekilde belirlemek açısından da faydalı olacaktır.

- Sönmezoğlu’na göre *“Kurtuluş savaşı ile Türkiye Cumhuriyeti’nin topraksal hedefi olan “Misak-ı Milli”ye büyük ölçüde yaklaşılmış ve bunun da Lozan Barış Antlaşması ile siyasi ve hukuki anlamda tescil edilmiş olması, Türk Dış Politikasında Lozan temelinde mevcut durumu koruma düşüncesini oluşturmuştur.”*²⁵ Kurtuluş Savaşı ile ulaşılan devletin coğrafi yapısının korunması temelinde, Atatürk’ün *“Yurtta Sulh Cihanda Sulh”* deyişiyle yeni Cumhuriyetin dış politika çizgisi belirginleşmiş ve bu anlayış, uzun yıllar küçük sayılabilecek bazı sapmalar olsa da değişmeden sürdürülmüştür. Sönmezoğlu’na göre bu anlayış, *“Türk Dış Politikasının risk almaktan uzak, hatta bazen pasif olarak nitelenebilecek ölçüde ihtiyatlı bir çizgiye oturmasının da zeminini oluşturmuştur.”*²⁶

Karpat’a göre ise, Cumhuriyet’in kuruluşu itibarıyla 1923 yılında, Türk Dış Politikası iki ana eksen etrafında dönmüştür;

- Bunlardan birincisi, ülkenin bağımsızlığının korunması ve SSCB’nin ideolojik ve bölgesel yayılması karşısında güvenliğin sağlanması,

- İkincisi ise, ülkenin modernist ve laik ulusal rejiminin korunmasıdır.²⁷

1923-1945 yılları, dünyanın bir büyük savaştan diğerine savrulduğu, iki büyük savaş arası dönemdir. Bu yıllarda uluslararası sistem, bir önceki yüzyıldan devralınan

²⁴ a.e., s.24.

²⁵ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.10.

²⁶ a.e.

²⁷ Karpat, a.g.e., s.161.

“Klasik Güç Dengesi Sisteminin bozulmuş bir hali” olarak tanımlanabilir. Sönmezoğlu’na göre bu dönemde sistem; hem *“kısa vadeli çıkar motivasyonuna dayalı”* hassas ittifakları bünyesinde barındırmış hem de sürekli nitelik taşıyacak bazı ittifaklara kaynaklık etmiş ve bu ittifakların tohumlarının atılmasına sahne olmuştur.²⁸ Bu nedenle, Türk Dış Politikasının ilk yıllarında, ittifak oluşumları önem kazanmıştır. Bununla beraber dönemin başlarında Lozan’dan arda kalan sorunlarla uğraşan, dönemin ortalarında özellikle Batı ile sorunlar yaşandığında SSCB ile iyi geçinen, devletçiliği ve planlamayı önemseyen ve otoriter yönetimlerin bazı uygulamalarını dikkate alan bir ülke iken, 2’nci Dünya Savaşı yaklaştıkça demokratik nitelikli Batı Avrupa rejimlerine daha yakın durmayı amaçlayan bir dış politika izlenmiştir. Türk Dış Politikasındaki bu değişim, ülke dış politikasının bozuk klasik güç dengesinden, ideolojilerin giderek ön plana çıktığı bir kutuplaşma zeminine/uluslararası sisteme ayak uydurma çabasının bir sonucu olarak görülebilir.

1945-1991 yılları arasındaki Soğuk Savaş döneminin tümü için bir değerlendirme yapmak gerekirse, Türkiye bu dönemde ortaya çıkan SSCB tehdidinin de gereği olarak kendisini Batı’ya yaklaştıran bir modernleşme sürecinden geçmiş ve dönem içerisinde oluşan siyasi/askeri bağımlılığa rağmen, SSCB karşısında daha güvenli hale gelmiştir. Bu yöneliş, Türkiye’yi Müslüman komşularından da bir o kadar uzaklaştırmıştır. Bu gelişmeler, Türk Dış Politikasının tamamlayıcı hedefleri olan; Sovyetlere karşı güvenliğin sağlanması ile kültür, ekonomi ve siyasal sistemin modernizasyonuna hizmet etmiş, iç barışı ve ülkedeki uyumu sağlamakla beraber, tutarlı ve istikrarlı bir dış politika meydana getirmiş ve Soğuk Savaş dönemi sonuna kadar aynı tutarlı ve istikrarlı yapısını devam ettirmiştir.²⁹

Sönmezoğlu Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde;

- Devletler arası ilişkilerde, dinsel olanlar hariç, ideolojik faktörlerin öneminde, jeopolitik faktörlere göre nispi bir azalmanın var olduğu, bununla birlikte; etnik ve dinsel motivasyonlu hareketliliğin etkisini bir süre daha sürdüreceği,
- Alt sistemlerin önem ve etkinliğinin arttığı, uluslararası sistemin alt sistemlerin hâkimiyetinde bir görünüm kazanmakta olduğu,
- Kısa dönemde, siyasal akımlar ve yönetim biçimleri esas alındığında, çoğulcu Batı demokrasilerine ve bu paraleldeki siyasal düşünceye karşı ciddi bir alternatifin oluşmayacağı,

²⁸ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.796.

²⁹ Karpat, a.g.e., s.162-163.

- Kuzey Amerika ve Avrupa'nın yanı sıra, Uzak Doğu/Pasifik bölgesinin de yeni bir güç odağı olarak belirginleşeceği,

- Bütünleşme çabalarının; AB'nin cazibesi ve karşılıklı bağımlılık olgusunun bir sonucu olarak çeşitli düzeylerde hız kazanacağını ifade etmiştir.³⁰

Yukarıda yarattığı imkân ve kısıtlamaların ortaya konduğu Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem çerçevesinde, SSCB'nin dağılması ve blokların ortadan kalkmasıyla bölgeselciliğin giderek önem kazanması, teknolojiye baş döndürücü gelişme ile toplumsal yaşamın her alanında varlığını hissettiren küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık olgularının yeni döneme damgasını vurması, dönemsel olarak uluslararası sistemde radikal bir değişim yaratmıştır.³¹ Bu değişim; 1945 yılına benzer bir kopuş, ikinci bir paradigma değişikliği ve Türk Dış Politikası ortamında da halen etkisini sürdürecektir boyutta ciddi değişikliklere neden olmuştur.³² Karpat'a göre, SSCB yıkıldıktan sonra Türk Dış Politikasının yeni bir safhaya girdiği söylenebilir. Bu yeni safhada Türklerin bir etnik kültürel grup olarak tarihsel ve kültürel mirasları yeniden canlanmış ve Türk Dış Politikasının gidişatı üzerinde etki etme potansiyeline sahip bir etken olarak yeni bir canlılık ve anlam kazanmıştır.³³ Ahmet Davutoğlu'na göre ise, *"Soğuk Savaş sonrası dönem dinamik çerçevede, müthiş bir ölçek büyümesini beraberinde getirmiştir. Türkiye psikolojik ve stratejik açıdan hazırlıksız bir şekilde kendisini küresel ve bölgesel ölçek büyümesinin içinde buluvermiştir".*³⁴

Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye;

- Osmanlı mirasıyla yüzleşmek,
- Etnik ve milli yakınlıkları dikkate almak,
- Stratejik konumunu yeniden düşünmek,

- Gelecekte Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization (NATO)) korumasından yoksun kalma ihtimalini hesaba katmak zorunda kalmıştır.³⁵

Türk Dış Politikasının yukarıda sıralanan yeni girdilerinin oluşturduğu durum ve şartlar;

³⁰ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.33-37.

³¹ a.e., s.798.

³² a.e., s.797.

³³ Karpat, a.g.e., s.175.

³⁴ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 8. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2002, s.73.

³⁵ Karpat, a.g.e., s.162.

- Osmanlı mirasını, Türk Dış Politikasını şekillendiren güçlerden biri haline getirmiş,

- SSCB'nin dağılması, Türkiye'nin stratejik ve askerî açıdan Batı için taşıdığı önemi azaltmış, "*Türk Düşmanlığı*" fikriyatının patlak vermesine sebep olmuş ve bu çerçevede, ayrılıkçı etnik temelli terör ve Ermeni sorunları Türkiye'yi kontrol altında tutmak ve bölgesel rol oynamasını engellemek maksadıyla daha etkili bir şekilde kullanılmaya başlamış,

- Resmi çevrelerde, Türkiye'yi yerleşik dış politikasını terk etme kaygısıyla karşı karşıya bırakmış,

- Türkiye'ye nüfuzunu Kafkasya, Balkanlar ve Orta Asya'ya doğru genişletmek için kültürel ve tarihsel zenginliklerini kullanmak konusunda fırsatlar sağlamış,

- Dönemsel olarak Türkiye'ye, dünyanın en istikrarsız bölgeleri olarak kabul edilen Balkanlar ve Orta Doğu'da potansiyel olarak temel oyuncu haline gelme fırsatı doğurmuş,

- NATO'nun geleceği ile ilgili olarak ortaya çıkan belirsizlik, Türkiye açısından yeni güvenlik projeksiyonları geliştirilmesine sebep olmuştur.³⁶

Sönmezoğlu'na göre ise, bu dönemde Türk Dış Politikasının yapım ve uygulanmasında; uluslararası sistemin yani Türkiye'nin dış politikasının üzerinde uygulandığı dış dünyanın temel özellikleri, ana kriter niteliği taşımıştır. Bununla birlikte bahse konu dönemde, ülke dış politikasında esas belirleyici niteliğe sahip dış dünyaya ilişkin değişkenler, önemli ölçüde çeşitlenmiştir. Ankara, ülke dış politikasını NATO-Varşova Paktı ikileminin merceği ile görme alışkanlığını terk ederek, küresel ve bölgesel politikaları birlikte dikkate alan zorlu bir yaklaşıma geçmiştir. Bu dönemde komşu coğrafyalarda ortaya çıkan yeni devlet ve yapılanmalar, ülke dış politikasına değerlendirilebilir önemli zenginlikler katmakla beraber, çelişkilerin ve çapraz baskıların kaynağını da oluşturmuşlardır.³⁷

Ekonomik durumun genellikle etkin ve inisiyatif alan dış politika uygulamalarına imkân verecek ölçüde olumlu olmadığı bir dönem olarak niteleyebileceğimiz bu yıllarda Türk Dış Politikasının genelde uluslararası gelişme ve belirleyicileri temel alan, karar alma mekanizmasında çoğu zaman askerlerin de önemli rol oynadıkları bir biçimde oluşturulduğu görülmektedir. "*Lozan Statüsüne Bağlılık*" ve "*Yüzünü Batı'ya Dönmek*" konularında gerek soyut düzlemde gerekse uygulama alanında pek

³⁶ a.e., s.162-163.

³⁷ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.798.

fazla bir değişikliğin gözlenmediği bu yıllarda, “*güvenlik endişesi*” konusuna ilişkin olarak uluslararası koşullar çerçevesinde bir değişim yaşanmıştır. “*Kuzey’deki Büyük Komşu*”nun SSCB’den Rusya Federasyonu’na (RF) dönüşmesi, buna paralel olarak da RF ile doğrudan kara sınırı kalmaması Türkiye’nin tehdit algısında da değişikliğe sebep olmuştur. Her ne kadar iki ülkenin Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasında giriştiği rekabet zaman zaman “*eski günleri*” hatırlatan bazı gerginliklere sahne olmuşsa da sonuçta NATO’nun yeni tehdit algılamasıyla da paralel olarak, RF’den tehdit algılaması uzunca bir zaman sonra söz konusu olabilen en düşük düzeylerden birine inmiştir. Nitekim bu yıllarda Türkiye’nin tehdit algılamalarında, özellikle 1999 yılına kadar Yunanistan ve Suriye daha öncelikli bir konuma gelmişlerdir.³⁸

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye’nin azaldığı ön görülen öneminin dönem içerisinde Türkiye’ye yakın alt bölgelerde (Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya) ABD çıkarları çerçevesinde ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak yeniden artması ve Türkiye’nin bu gelişmelerde ABD ile birlikte hareket etmesi başarılı gözükmesine sebep olmuştur.³⁹ Bununla birlikte, ekonomik zayıflıklar içerisindeki bir orta büyüklükte devletin hegemon güç ile kuracağı bağımlılık ilişkisinin, menfaatler çatıştığında onu hareketsiz bırakacağı ve ABD’nin “*yenidünya düzeni*” ile kurduğu yeni yapıda da bunun kaçınılmaz olacağı anlaşılmıştır. Nitekim bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi 11 Eylül sonrası Türkiye’nin yaşıadığı sıkıntıların temelinde bu ilişki düzeninin yattığı görülecektir.

Dönem içerisinde Kafkasya ve Orta Asya ile Orta Doğu bölgesinde bölgesel güç olarak faaliyette bulunan RF ile yakınlaşma yaşanmıştır. RF ile bu yakın ilişkilerin Türkiye açısından bazı önemli sonuçları olmuştur.⁴⁰

- Türkiye, Çeçenistan yanlısı dış politikasını terk etmiştir,
- Türkiye kökenli firmaların RF’de yatırım imkânları artmış ve RF’den gelen turistler ekonomiye katkı sağlamışlardır,
- RF, Türkiye’nin en önemli enerji sağlayıcısı konumuna yükselmiş ve Türkiye büyük ölçüde RF’ye enerji konusunda bağımlı hale gelmiştir,

³⁸ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.XXIII ve 796-797.

³⁹ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.239-242.

⁴⁰ Ali Balcı, **Türk Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2017, s.272-275.

- “Avrasya’da İş birliği İçin Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Partnerliğe” belgesi imzalanmış ve bu belge çerçevesinde, Orta Asya Ülkeleri ile ilişkilerde iki ülke, Türkiye’nin ABD ile iş birliğini sınırlandıracak boyutta, angaje bir konuma gelmiştir,

- Bu yakın ilişkinin, özellikle AB reformları ile güç kaybına uğrayan iktidar yapılarının gözünde, RF’yi alternatif bir merkez olarak öne çıkarttığı iddia edilmektedir.

Dönem içerisinde iç politik açıdan genel olarak; koalisyon hükümetleri yönetiminde içteki siyasal kaos, dış politika yönetimine de yansımış,⁴¹ siyasi açıdan Türkiye’deki Bölücü Terör Hareketi (Kürdistan İşçi Partisi / Partiya Karkerên Kurdistan- (PKK)), ekonomik açıdan ise krizler ile mücadelenin belirleyici olduğu bir ortam söz konusu olmuştur.⁴²

11 Eylül’e giden süreçte, özellikle dönemin ikinci yarısında meydana gelen iç politik gelişmelere kısaca göz atmadan önce şunu belirtmek gerekir ki; 1997-2002 yılları arasındaki koalisyon hükümetlerinde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan İsmail Cem, temelde Batı’ya dönük bir dış politika anlayışına sahip olmakla beraber, bunun Türkiye’yi bölgesinde tarih, coğrafya ve kültürel öğelerin sağladığı zenginlikten yararlanan bir dış politika izlemekten alıkoymaması gerektiğine inanmaktaydı. Balkanlar, Kafkasya/Orta Asya ve Orta Doğu’nun çeşitli sorunlarına ilişkin tutarlı politikalar yürütmenin önemine vurgu yapan İsmail Cem, Türkiye’nin bu coğrafyalarda daha yaratıcı politikalar üretmesi gerektiğini düşünüyor, bu yönde uygulamalarda bulunmaya çalışıyordu.⁴³

Bahse konu dönemde yaşanan gelişmelere kısaca göz atarsak,

- Bu dönem Sönmezoğlu’nun ifadesi ile diğer askeri müdahalelerden farklı olarak Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kapılarının ardında cereyan eden bir tür “darbe” olan⁴⁴ 28 Şubat Süreci ve sonrasında yaşanan gelişmelerin siyasi ve psikolojik baskısı altında bir ara dönem olarak nitelendirilebilir.

- Bu dönem içerisinde kurulan ve dışarıdan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) desteğine ihtiyaç duyan üçlü koalisyon hükümeti ülkeyi 18 Nisan 1999’da genel seçimlere götürmüştür. Seçimlerden Abdullah Öcalan’ın Kenya’da yakalanması ile destek ve popülaritesi artan Bülent Ecevit liderliğindeki Demokratik Sol Parti (DSP) birinci parti çıkmış ve Anavatan Partisi (ANAP) ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) üçlü

⁴¹ a.e., s.239.

⁴² Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.27.

⁴³ a.e., s.797-798.

⁴⁴ a.e., s.88-89.

koalisyon hükümeti kurmuşlardır. Bahse konu iki koalisyon hükümeti de ekonomide yapısal reformlar gerçekleştirmiş, 1999 Helsinki Zirvesinde resmi AB adaylık statüsü almayı başarmış ve “*Medeniyetler İttifakı*” yaklaşımını geliştirmiş olmalarına rağmen, 1999 depremlerinin ve 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle, istikrarsız bir görüntü ortaya koymuşlardır.⁴⁵ Bu görüntü, yukarıda ifade edilen 28 Şubat Süreci ve sonrası yaşanan gelişmelerin siyasi ve psikolojik baskısıyla birleşince, 2001 ve sonrası oluşan siyasal anlayışlara zemin hazırlayan “*siyasal ortam*”ın temel kaynağını oluşturmuşlardır.

- 15 Şubat 1999’da Öcalan’ın yakalanmasıyla, 1990’lar boyunca terörün yarattığı tehdit ve güvenlik baskısının hem fiziki hem de psikolojik gerekçelerinden birinin etkisinin azaltılması sağlanmıştır. Bu yıllarda PKK liderliğinin Suriye’nin başkenti Şam’da üslendiği biliniyor, bu durum da Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerginlik kaynağı oluşturuyordu.⁴⁶ Öcalan’ın yakalanması, Suriye’yi tehdit algısının dışına çıkartmıştır.⁴⁷

- Refah Partisi’nin (RP) devamı olan Fazilet Partisi’nin, 18 Nisan 1999 seçimlerinde oy kaybına uğraması neticesinde, benzer şekilde 1990’lara hâkim olan rejimin laik karakterinin tehlikede olduğu söylemi etkisini kaybetmiştir. RP’nin etkisinin azalması ve gündemden düşmesi, İran’a yönelik “*tehdit*” endişesini önemli ölçüde azaltmıştır.⁴⁸

- 17 Ağustos 1999 İzmit Depremi devletin ve devleti temsil eden organların başarısızlığını ilan etmiş ve “*devlet baba*” imajını çökerterek, devletin başta güvenlik olmak üzere dayandığı meşruiyet zemininde de ağır hasar yaratmıştır. İzmit Depremi, insani yardımda bulunan Yunanistan’ın düşman ülke imajını belli oranda değiştirmiştir.⁴⁹ Bu dönemde İki ülkenin dışişleri bakanları; İsmail Cem ve Yorgo Papandreu dostluğunda simgeleşen Türkiye-Yunanistan yakınlaşması önem kazanmıştır.⁵⁰

- Türkiye, 10-11 Aralık 1999’da yapılan Helsinki Zirvesinde AB’ye aday ülke olarak kabul edilmiştir.⁵¹ AB’ye aday ülke olma süreci, “*Eşitsiz İlişki*”⁵² temelinde yürüse de bahse konu süreç, sivil-siyasi aktörlerin önünü açarken, güvenlik ve tehdit

⁴⁵ Hasan Kösebalan, **Türk Dış Politikası**, Ankara, BingBang Yayınları, 2014, s.276-277.

⁴⁶ Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.90.

⁴⁷ Balcı, a.g.e., s. 261.

⁴⁸ a.e.

⁴⁹ a.e.

⁵⁰ Faruk Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e.

⁵¹ Balcı, a.g.e.

⁵² Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-2:1980-2001)**, 14. bs., İstanbul: İletişim yayınları, 2013, s. 228-230.

temelinde işleyen hâkim dili değiştirmiş ve onun aktörlerini sınırlandırmıştır.⁵³ Başta Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) olmak üzere büyük sermaye çevreleri ile sivil toplum kuruluşları, her şart ve koşulda, AB süreci doğrultusunda ilerlemek gerektiğini savunuyorlardı.⁵⁴ AB üyelik sürecinin başlaması ile birlikte; içeride yapılan reformlar sayesinde, sivil siyaset güçlendirilirken, dış politikada güvenlik ve tehdit üzerine kurulu ilişkiler yerini iş birliği, karşılıklı bağımlılık ve ticaret üzerine temellendirilen yeni bir ilişki biçimine bırakmıştır. Yeni ilişki biçimi, Türk Dış Politikasında ekonomik ilişkilere verilen önemi artırmış, bunu yeni bir ilke olarak ön plana çıkartmıştır. Balcı'nın Mesut Özcan'dan alıntı yaparak "*Dış Politikanın Avrupalılaşması*"⁵⁵ olarak ifade ettiği süreç⁵⁶ dış politikada; normatif değerlerin benimsenmesi ve yaygınlaşması ile devam eden sınır anlaşmazlıklarını ve diğer meseleleri çözme gayreti içerisinde olmayı öngörüyordu.⁵⁷

- Bu dönemde 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında yaşanan mali krizler Türkiye ekonomisini önemli ölçüde etkilemiş⁵⁸ ve dış politika davranışlarında ekonomik kaygıların ön plana çıkmasına sebep olmuştur.⁵⁹ Dönemin Cumhurbaşkanı Necdet Sezer ile Başbakanı Bülent Ecevit arasındaki "*anayasa fırlatma olayı*", bir mali krize dönüşmüş ve ekonomik olarak ülkeyi sarsmıştır.⁶⁰ Bu çerçevede, ekonomik kazancın artırılması ve "*komşularla iyi ilişkiler*" bu dönemin dış politikasının temel ilkelerinden biri haline gelmiştir.⁶¹ İsmail Cem'in ifadeleriyle, dış politikanın özellikle, tarihsel ve kültürel yakınlıkları olan komşu devlet ve bölgelerle geliştirilecek iyi ilişkiler üzerinde temellendirilmesine öncelik verilmiştir.⁶²

- Üçlü Koalisyon Hükümeti'nin Dış İşleri Bakanı İsmail Cem'in yukarıda genel hatları ile değinilen dış politika anlayışı, Avrupa'ya yakın liberal bir çizgide ilerlemek istikametindeydi ve Türkiye'nin, medeniyetler arasında bir köprü işlevi görebileceği öngörüsüne sahipti.⁶³ Cem, o yıllarda görev süresi en uzun süren Dış İşleri Bakanı

⁵³ Balcı, a.g.e., s.261.

⁵⁴ Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e.

⁵⁵ Mesut Özcan, **Harmonizing Foreign Policy: Turkey the EU and the Middle East**, England: Ashgate Publishing Ltd., 2008, s.147-164.

⁵⁶ Balcı, a.g.e., s.262.

⁵⁷ Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C: 2, No: 6, 2006, s.5.

⁵⁸ Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.91.

⁵⁹ Balcı, a.g.e., s.263.

⁶⁰ Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e.

⁶¹ Balcı, a.g.e., s.261-263.

⁶² İsmail Cem, **Turkey at the New Country: Speeches and Texts Presented at International Fora (1995-2001)**, Mersin, Rustem Publishing, 2001, s.8 ve 25.

⁶³ Kösebalan, a.g.e., s.275-276.

olmuş ve dışışleri kadroları ile öncekilere göre daha az sorun yaşamıştır.⁶⁴ “*Aktif ve Yapıcı dış politika Vizyonu*” sayesinde Cem, Türkiye’yi kendinden korkmayan aksine, komşularına, bölgesine ve dünyaya katkı verebilecek potansiyel taşıyan bir ülke olarak tahayyül ediyordu.⁶⁵ Bu anlayış, özellikle sosyo-kültürel yönleriyle, tamamen farklı ve ütopyacı bir nitelik kazansa da 2001 sonrası geliştirilen dış politika yaklaşımına fikirsel olarak kaynaklık etmiştir.⁶⁶

- 28 Şubat sürecinde, Fazilet Partisinin Anayasa mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından, bu siyasal hareket içerisinde Necmettin Erbakan liderliğindeki “*Millî Görüş*” çizgisinden farklılaşmaya başlayan Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki “*yenilikçi*”ler, Adalet ve Kalkınma Partisi’ni 14 Ağustos 2001’de kurmuşlardır.⁶⁷ Bahse konu oluşum, Türkiye’nin sosyo-politik ve kültürel şartları temelinde, yukarıda sıralandığı ve ifade edildiği gibi diğer faktörlerle birlikte, 28 Şubat sürecinin ürünü olarak ortaya çıkmış ve 28 Şubat sürecinin yarattığı “*siyasal ortam*”a bağlı olarak gelişmiştir.

Sonuç olarak; hem uluslararası sistemin yarattığı sınırlama ve fırsatlar hem de Türkiye’nin sosyo-politik yapısı ile dönem içinde taşıdığı özellikler ve yaşanan gelişmeler; Cem’in ifadesiyle, “*Türkiye’nin dış politika davranışlarının belirlenmesinde, “yeni bir paradigma” çerçevesinde yeni bir güç anlayışını beraberinde getirmiştir. Bu güç ekonomik etkinliğe ve bunun sürdürülebilirliğine dayanmaktadır. Dünya bütünüyle küresel bir pazara dönüşürken, tarihsel, kültürel ve politik değerlerle desteklenen ekonomik unsurlar yeni binyılda ülkelerin üsleneceği rolleri şekillendirecektir. Böylesi bir gücü hayata geçirmenin yolu ise Türkiye’yi; Avrupalı, Akdenizli, Balkan, Kafkasyalı ve Ortadoğulu kimliklerin ya da Balkanlardan Orta Asya’ya yayılan geniş tarihi ve kültürel coğrafyanın buluşma noktası haline dönüştürmekten geçmektedir.*”⁶⁸ Balcı ise, dönem içerisinde ekonomik ilişkilerin öncelikli bir hal aldığı, bunun siyasetteki karşılığı olan komşularla ve yakın çevre ile sorunların çözümüne odaklanıldığı, bunun ön koşulu olarak Türkiye’nin, komşularıyla mevcut problemlerini çözmeyi öncelikli dış politika hedefi haline getirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu çerçevede, Avrupalılaştırmanın bu politika anlayışına hem kurumsal destek sağladığı hem de dış

⁶⁴ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.89.

⁶⁵ Fuat Keyman, “İsmail Cem ve Türkiye’nin dış politika Vizyonu”, **Radikal**, 2 Şubat 2007.

⁶⁶ Mehmet Ali Tuğtan, “Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu”, **Uluslararası İlişkiler**, C: 13, No: 49, 2016, s. 3-24.

⁶⁷ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.91.

⁶⁸ İsmail Cem, “Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium”, **Turkish Policy Quarterly**, C:1, No:1, 2002, s.2.

politikayı normalleştirerek tehdit ve güvenliğe odaklanan alternatif dış politika dilinin bu sürece etkilerini sınırladığını ifade etmiştir.⁶⁹

Stratejik boyutu; jeopolitik konum, komşular ve Türk Boğazları alt başlıklarından oluşan “Coğrafi Faktör”,⁷⁰ “Bölgesel Güvenlik Çemberleri” ve “Dünya Güç Eksenleri” başlıkları altında incelemek mümkündür.⁷¹

- Coğrafi faktör Türk Dış Politikasını hem olumlu hem de olumsuz etkileyen çok önemli verilere kaynaklık etmektedir. Bu kapsamda;

- Sander’in altını çizdiği gibi, Anadolu Yarımadası; eski dünyayı oluşturan Avrupa, Asya ve Afrika’nın merkezinde/geçiş noktasında ve doğu-batı istikametinde bulunan tek önemli yarımadadır.⁷² Bununla birlikte, sanayileşmiş Batı ile bu sanayilere enerji arzında bulunan Orta Doğu ve Hazar gibi enerji kaynakları arasında yer almaktadır.⁷³

- Yukarıda ortaya konan coğrafi konumu Türkiye’ye jeostrateji ve jeo ekonomik önem kazandırırken,⁷⁴ göç yolları üzerinde bulunması, bu yolların hem istikrarsızlığı taşıması hem de kolay erişilirlik imkânı sağlaması ve müdahaleye açık hale getirmesi⁷⁵ bu devletlere, toprak bütünlükleri ve bağımsızlıkları konusunda da bir güvensizlik duygusu yaratmıştır.⁷⁶ Bu duygu, Türk Dış Politikasında güvenlik faktörünün fazlasıyla önemsenmesine yol açmıştır.⁷⁷

- SSCB/RF ve İran hariç komşu ülkelerin bağımsızlık mücadelelerinin Osmanlı İmparatorluğuna karşı gerçekleşmiş olması ve bu süreçte her iki taraf içinde zaman zaman “kazanılmış zaferler” ve/veya “seçilmiş travmalar”⁷⁸ yaratması, ülkelerin güvenlik algılarında ve dış politika davranışlarında etkili olmuştur.⁷⁹

⁶⁹ Balcı, a.g.e, s. 263-264.

⁷⁰ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s. 24-25.

⁷¹ a.e., s.24-27.

⁷² Oral Sander, **Türkiye’nin Dış Politikası**, der., Dr. Melek Fırat, Ankara: İmge Yayınevi, 4. bs., 2013, s.80.

⁷³ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.24.

⁷⁴ Sander, **Türkiye’nin Dış Politikası**, a.g.e.

⁷⁵ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e.

⁷⁶ Sander, **Türkiye’nin Dış Politikası**, a.g.e.

⁷⁷ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e.

⁷⁸ Vamik D. Volkan, “Large Group Identity and Chosen Trauma”, **Psychoanalysis**, No: 6, December 2006; (çevrimiçi) http://www.pschoanalysisdownunder.com.au/downunder/backissues/6/427/large_group_vv, Erişim Tarihi: Ekim 2012; Güliden Ayman, **İyi Komşuluğun Formülü: Türk Dış Politikasında Teritoryal Sorunlar**, İstanbul, Yalın Yayıncılık, 2012, s. 21.

⁷⁹ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası:1991-2015**, a.g.e., s. 9-10.

- Ayman ve Oran'ın ortak bir kanaat ile ifade ettikleri gibi, bir ülkenin taşıdığı nitelikler ve komşu sayısı, o ülkenin güvenliği arasında güçlü bir bağ bulunduğu, komşu sayısı arttıkça; saldırıya uğrama, tehdit edilme ve birden fazla cephede savaşa girme olasılığının arttığı bilinmektedir.⁸⁰ Türkiye'nin, dünyanın çok hassas bir jeostratejik bölgesinde, nitelikleri güven telkin etmeyen, soğuk savaş sonrası sekize çıkan, hatta deniz üzerinden düşünüldüğünde 11 olan komşu devletle çevrili olması ciddi güvenlik sorunlarına kaynaklık etmektedir. Türkiye'nin, zaman zaman iki hatta PKK ile 2,5 cepheli bir tehditle karşı karşıya kalıyor olması⁸¹ ve üç komşusu ile yaşadığı bölücü terör kökenli ilişkilerin yarattığı tehditler hem coğrafi konumun jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinin hem de komşularıyla yaşadığı *"teritoriyal sorunlar"*ın katkısıyla, çok parçalı bir sınır yapısına sahip olmasının sebebi/türevi olarak görülebilir. Bu çerçevede, Cumhuriyetin iki süper güçten biri olan SSCB ile ortak kara ve deniz sınırına sahip olması ve bir dönem bağlaştığı/peyki olan Bulgaristan sınırı ile birlikte düşünüldüğünde⁸² bu durumun yarattığı güvenlik sorunu hem Ruslar hakkında oluşan tarihsel anlayış/yargı hem de 2'nci Dünya Savaşı ve sonrasında toprak talebine kadar giden tehdit algısı/fili tehdit, ciddi bir güvenlik sorunu yaratarak, Türk Dış Politikası davranışlarında sürekli tanık olduğumuz dikkat ve ılımlılığa sebep olmuş, Türkiye'yi sıkı NATO bağlaşıklığına götürmüştür.⁸³ Ayrıca, Türkiye'nin Orta Doğu'daki konumu ve bölgede yaşanan siyasal istikrarsızlık da Türkiye açısından kuşku duyulan ve güvenlik sorunu yaratma potansiyeline sahip bir durum olarak görülmüştür. Bu potansiyel tehdit, Türkiye'nin Batı'nın askeri ve siyasal örgütlenmesine katılıp, üyeliğini sürdürmesi konusunda yönlendirici bir etkiye sahip olmuştur.⁸⁴

⁸⁰ Ayman, a.g.e, s. 14-17; Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s. 24-25.

⁸¹ Fikret Bila, "İki Buçuk Savaş", **Milliyet**, 27 Kasım 1994; (çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/iki-bucuk-savas-5247515>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019, Bila'nın makalesinde göre Elekdağ: *"Türkiye'nin yaşamsal hakları ve toprakları üzerinde hak iddia eden Yunanistan ve Suriye, ülkemize karşı çıkar birliği içindedir ve Türkiye'yi çöktürmek amacıyla PKK'ya her türlü yardımı yapmaktadır. Türkiye, bu ülkelere karşı savunma planlamasını, aynı anda iki ayrı cephede çatışmaya zorlanacağı varsayımı üzerine dayandırmalıdır"* vurgusunu yapmaktadır.

⁸² Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, a.g.e., s.82.

⁸³ Haluk Ülman ve Oral Sander, "Türk Dış Politikası'na Yön Veren Etmenler, II", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C: 27, No: 1, 1972, s. 1-24; Oral Sander, a.e., s.82-83.

⁸⁴ Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, a.g.e., s.83-84.

- Oran'ın ifade ettiği gibi, Boğazlara sahip olması Türkiye'nin stratejik önemini, bölgesel boyuttan küresel boyuta taşımaktadır.⁸⁵ Bu kapsamda, Ülman ve Sander'in vurguladığı gibi Türkiye, en stratejik su yollarından biri olan Türk Boğazlarının denetimini elinde bulundurması nedeniyle; bölgesel bir güç olma potansiyeline sahip olmanın yanı sıra küresel gelişmeleri etkileme ve küresel olumsuzluklardan da etkilenme durumundadır.⁸⁶ Ayrıca Boğazların stratejik konumu ve özellikle de savunulma güçlüğü dikkate alındığında ilave bir güvenlik sorunu ortaya çıkartmaktadır.⁸⁷

- Türkiye'nin üzerinden geçen ve hepsi ayrı bir önem arz eden; Avrupa, Balkan, Akdeniz, Orta Doğu ve Kafkas perspektiflerinden oluşan beş bölgesel güvenlik çemberi bulunmaktadır. Türkiye'nin, güvenlik sorununa bakışını belirleyen bu beş bölgesel güvenlik çemberi/perspektifin, Türkiye açısından yarattığı ikilemleri kısaca aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür.

- "*Küresel güç dengesi*" yaklaşımından etkilenen Avrupa perspektifi, Batı ittifakı içerisinde yer almak fakat RF ve diğer bölgesel güçlere/ülkelere tehdit oluşturmamak ikilemini oluşturmaktadır. Aynı perspektif, AB sürecinde; AB'ye girmek ama içişlerine müdahale ettirmemek ikilemi yaratmıştır.

- Türkiye'nin Avrupa'ya açılış kapısı olan Balkanlar, ayrıca sosyo-kültürel sebeplerle de büyük önem arz etmektedir. Bu nedenlerle; bu hattın her zaman açık kalması ve Türkiye'nin bu bölgede ilişkilerini etkin olarak sürdürmesi zorunludur. Bu zorunluluk Oran'ın ifade ettiği gibi Balkan perspektifinde, Balkanlar'da etkinliği sürekli kılmak fakat Bulgaristan ve Yunanistan yollarından en az birini açık tutmak ve bölge ülkelerinde değişik sebeplerle tehdit/endişe yaratmayacak şekilde davranmak ikilemi yaratmaktadır. Bu nedenle Türkiye, bahse konu devletlerle aynı anda sorunlu olmamalıdır.⁸⁸

- Akdeniz perspektifi, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemen konumları ile Ege Denizi ve Akdeniz de oluşturabilecekleri kısıkaçı açmak/ortadan kaldırmak sürecinde ortaya çıkmaya aday bir ikilemdir. Bu ikilemi, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Ege ve Akdeniz'de oluşturabilecekleri kısıkaç ve Türkiye'nin bu kısıkaç karşı geliştireceği politikaların yaratacağı olumsuz

⁸⁵ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.24-25.

⁸⁶ Ülman ve Sander, a.g.e., s.85-86.

⁸⁷ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1: 1919-1980)**, a.g.e.

⁸⁸ a.e., s.26

sonuçlar olarak ifade etmek mümkündür. Bu ikilemde Balkan perspektifinde ele alınan Yunanistan faktörü, Avrupa ülkelerinin Türk-Yunan ilişkilerine bakışı ve ABD'nin NATO ittifakı temelinde konuyu ele alışı dikkate alınarak yaklaşılması gereken hassas bir durum arz etmektedir. Yunanistan ve Güney Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ye aday olmaları ile bahse konu ikilemin çapı daha kurumsal bir hal almış ve Türkiye'nin de AB sürecinde bulunması nedeniyle Türkiye'nin geliştireceği politikalar konusunda hassasiyeti artırmıştır.

- Küresel sistem, bölgede yaşanan istikrarsızlıklar ve bölgenin hem jeopolitik hem de Jeoekonomik değişkenlerinden etkilenen Orta Doğu bölgesinde Türkiye'nin ikilemi; bir yandan etkin rol oynarken diğer yandan bölgede var olan sorunlara ve bu sorunlardan kaynaklı çatışmalara çekilmektir.⁸⁹ Bu ikilem; Türkiye'de yaşanan “*terör sorunu*” ve güney komşularımızın soruna bakışı/yaklaşımları ile ele alındığında hem güvenliğini hem de gücünü koruması açısından son derece büyük hassasiyet yaratma potansiyeli olan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

- RF'nin egemen konumda bulunduğu ve Türkiye açısından da petrol ve doğal gaz boru hatlarının çok önemli kıldığı Kafkasya perspektifinde Türkiye'nin ikilemi; tarihi ve kültürel bağlarını kullanarak bölgede hem etkili olmak hem de enerji hatlarını kendi üzerinden dünyaya açmak, bunu yaparken de RF ile ilişkilerini korumak ve geliştirmektir.⁹⁰

Bölgesel güvenlik çemberleri ile ilgili yukarıda ulaşılan tespitler çerçevesinde;

- Bu çemberlerin her birinin Türkiye açısından farklı ikilemler yarattığı,

- Birbirinin içine geçmiş olduğu,

- Bunların içindeki güç dengelerinin birbirine bağlı olduğu, Türkiye'nin bunlar arasındaki güç dengesinde tam bir dingil görevi yapmak ve uyum sağlamak zorunda olduğu,

- Çemberler arasında doğal sınırlar ve engellerin olmadığı, aralarındaki coğrafi farklılıkların tamamen yapay olduğu, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve komşuların sayısı ile niteliklerine bakıldığında, ülkenin güvenlik sorunlarına bütün olarak yaklaşmak ve politika geliştirmek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.⁹¹

- Türk Dış Politikasını etkileyen temel faktörlerden “*stratejik boyut*”un üçüncü alt unsurunu oluşturan “*Türkiye’den geçen güç eksenleri*”ne de kısaca göz atacak olursak, Anadolu, bir “*köprü*” olduğu önermesi üzerinden coğrafi bir anlam taşımasının

⁸⁹ a.e.

⁹⁰ Oral Sander, **Türk Dış Politikasını Etkileyen faktörler, Konferans Notları**, 1990.

⁹¹ a.e.

ötesinde; jeostratejik, jeoekonomik ve jeokültürel anlamlar taşımakta ve bu anlamlarla bağlantılı olarak stratejik, ekonomik ve kültürel güç eksenleri üzerinde bulunmaktadır. Soğuk savaş döneminde, Doğu-Batı; Soğuk Savaş sonrasında, kuzey-güney eksenlerinin tam olarak Türkiye üzerinden geçmesi, yukarıda ifade edilen anlamlarla direk olarak bağlantılıdır. Bahse konu eksenlerin hem merkezinde hem de tam üzerinde bulunan Türkiye bu konumuyla, dış politika yapımı ve uygulamasında hem stratejik ve ekonomik hem de kültürel açıdan, gücü ve özelliklerine uygun bir denge içerisinde hareket ederek, ortaya çıkması muhtemel ikilemlere tedbir alması gerekmektedir.⁹²

- Türk Dış Politikasını etkileyen temel faktörlerden dördüncüsü olan “*İç Yapısal Boyut*”un etkilerine ise; güvenlik ve ideolojik/ekonomik açıdan bakmak yeterli olacaktır.

- Güvenlik açısından; kuruluşunda Osmanlı’nın etnik azınlıklarından en önemli/güçlü/hacimli bölümü olan “*Kürtler*”i devralan Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan sadece 16 ay geçtikten sonra ve hiç kesintisiz 1938’lere kadar devam eden dış destekli bir ayaklanma ile karşı karşıya kalmıştır. Ardından 1960’lardan başlayarak, günümüze kadar devam eden ve halen sürmekte olan dış destekli PKK terörü, Türk Dış Politikasında çok önemli izler bırakmıştır. Bahse konu terörün varlığı Türk Dış Politikasında, güvenliği birincil konu haline getirmiştir. Bu durum, hem ülkenin kaynaklarını ve gücünü terörle mücadeleye harcayarak güçlenmesini engellemiş hem de güç politikaları yanı sıra normatif politikalar geliştirilmesini sınırlayan ana etken olmuştur.

- İdeolojik/ekonomik açıdan; “*sermaye birikimi*” olarak da ifade edilen “*kalkınma modeli*”, ülkenin dış müttefik seçimi ve gelişme çabalarını etkileyen başlıca faktör olduğu için Türkiye’nin dış politikası açısından önemli olmuştur. Liberal siyaset anlayışının benimsenmesi ve kapitalist ekonomik modelin seçilmesi, güvenlik kaygıları ile Türkiye’yi Batı’ya yaklaştıran en temel gerekçelerden birisini oluşturmuştur.⁹³

- Türk Dış Politikasının temellerini anlamak açısından, belirleyici bir niteliğe sahip olması nedeniyle, beşinci unsur olarak “*Yönetici kadronun nitelikleri*”ni incelemek de son derece önemlidir. Devletin kuruluş aşaması ile doğrudan veya dolaylı olarak yakın bir bağı bulunan kadrolar, ülke dış politikasındaki sürekliliğin kaynağı olmakla

⁹² Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.24-27.

⁹³ a.e., s.28-29.

birlikte,⁹⁴ ülkenin dış politikasına ilişkin amaç ve uygulamalar düzeyinde bazı öge ve tercihlerin belirlenmesinde ana unsur olmuşlardır.⁹⁵ Bunun yanında ülkenin coğrafi konumu ve bu konumun ülkeyi yönetenlerin güvenlik algısına olan etkisi de ülkenin dış politikasında süreklilik ögesine etki eden faktörlerden birisi olarak görülmektedir.⁹⁶ Bu çerçevede Türk aydını, nitelikleri ve taşıdığı özellikler nedeniyle, Türk Dış Politikasının Batı'cı bir niteliğe bürünmesinin temel kaynağı olmuştur.

Bu bağlamda Türkiye'de Batıcılığı anlayabilmek için her şeyden önce bu ülkedeki aydınları⁹⁷ tanımak gerekir. Türkiye'de aydınlar çok çeşitli nedenlerle diğer az gelişmiş ülke aydınlarından farklılık gösterir. Bunun nedenlerini ve bunların Batı ile ilişkiler açısından doğurduğu sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür.

- Osmanlı ülkesi emperyalist işgali tanımamıştır. Bu nedenle hem ülke Batı'ya karşı nefretle bilenmemiştir hem de aydınların yükseliş kanalları sömürgeci tarafından tıkanmamış, aydın Batı'ya karşı yabancılaşmamıştır.

- Türkiye Avrupa'da toprağı olan ve beyaz ırktan oluşan bir ülkedir. Diğerlerinde renk duvarı yüzünden oluşan Batı düşmanlığı burada yoktur.

- Cumhuriyetin kurulduğu dönem, Sovyet devriminin bile tamamlanmadığı yıllardır. Bu nedenle hem tek kalkınma modeli batı'dır hem de *"ikinci kuşak aydın"* diyebileceğimiz solcu aydınların yeni Cumhuriyet kadrolarını etkilemeleri mümkün olmamıştır. Bu nedenlerle, Türkiye'de Batı'yı almak diğer az gelişmiş ülkelere oranla daha kolay, daha sorunsuz ve daha radikal olmuştur. Sonuç itibarıyla hem Türkiye'nin yapısı Batı'ya yabancılık çekmemiş hem de Türk aydınının Batı eğitilmiş olması onun Batı'ya sempati ile yaklaşması ve karşı çıkmamasına kaynaklık etmiştir. Batı'yı hem alt yapı hem de üst yapı olarak aynen ve sistemik olarak uygulayacaktır. Bu da onu dış politikada Batı dışında bir alternatif düşünmemeye götürecektir.⁹⁸

Yukarıda sıralanan Türk aydınının nitelikleri çerçevesinde, M. Kemal Atatürk'ün taşıdığı nitelikleri de kısaca belirtmek gerekirse;

- Birincisi, Atatürk, Osmanlı'nın Batı'ya en açık kurumu olan Harbiye'dendir.

⁹⁴ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.788.

⁹⁵ a.e., s.788-789.

⁹⁶ a.e.

⁹⁷ Bkz: Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.51-53. Aydın; aydınlanma değerlerini özümseyen ve taşıyan anlamına gelmektedir. Aydın, bir sınıf olmayan ama bir tabaka olan küçük burjuvazinin okumuş kanadını oluşturur. En güzel tanımıyla aydın, *"modernleşme kendi ülkesine ulaşmadan, modernleşmenin ürünü olan toplumsal öge"* olarak tanımlanabilir.

⁹⁸ a.e., s.52-53.

- İkincisi, kişisel nitelik olarak olağanüstü gerçekçidir ve bu da onu Batılı büyük devletlerle doğrudan çatışmamaya ve uzlaşmaya götürecektir.

- Üçüncüsü ise, Atatürk'ün yapısı incelendiğinde, onun Batı'yı üst yapısı ile olduğu kadar alt yapısıyla da almak istediği görülmektedir.⁹⁹

Kurtuluş Savaşı'nın lideri M. Kemal Atatürk'ün taşıdığı niteliklerin türevi olarak ortaya çıkan Atatürk mirası ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın çarpıcı özelliklerini; birbirinden farklı ama aralarında bağlantı bulunan üç alt başlık altında toplamak mümkündür. Bunları,

- XIX. Yüzyıl Avrupa Modeli'ne uygun bir ulus devlet kurma mücadelesi ile buna koşut olarak uluslararası sistemin yeni üyesine, rahat ve yararlı bir uluslararası durum yaratma çabası,

- “*Yurtta Barış Dünyada Barış*” ilkesi ve bu ilkeye kaynaklık eden esasların, Türk Dış Politikasının her alanında uygulanması,

- “*Çağdaş Uygarlık*” ilkesi olarak ifade etmek mümkündür.

Sander'e göre yukarıda ortaya konmaya çalışılan aydın yaklaşımları ve ulusal kurtuluş hareketinin kendine özgü nitelikleri, Türkiye'nin eski Asya-Arap kültür ve gelenek alanından koparak Batılılaşmış bir ülke biçimine dönüştürülmesinde birinci derecede etkili olmuştur. Bu, özellikle de Türkiye'nin Batı'ya yönelik dış politikasını biçimlendirmiştir.¹⁰⁰

Türk Dış Politikasının temelleri konusunda yukarıda sıralanan ve beş başlık altında tasnif edilen veriler çerçevesinde;

- Her şeyden önce, mevcut uluslararası sistemik etkilerin yarattığı sınırlama ve imkânlar çerçevesinde, ülkenin coğrafi konumunun ve Türk aydınının niteliklerinin, “*Türk Dış Politikasının temel nitelikleri*”nin belirlenmesinde esas unsurlar olduğu,

- Ülkenin coğrafi konumu ve bu konumun Türk aydınının kafasında yarattığı “*güvenlik algısı*”nın, orta büyüklükte devlet niteliği taşıyan Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Türk Dış Politikasının başat niteliğini oluşturduğu,

- Ülkenin sosyo-kültürel yapısının, tarihsel özelliklerinin, jeo-politik konumunun ve başta ekonomik şartlar olmak üzere içyapısal boyutun; “*güvenlik algısı*” yanı sıra “*statükoculuk*” ve “*Batıcılık*” temel niteliklerine de kaynaklık ettikleri,

- “*Statükoculuk*” ve “*Batıcılık*” temel ilkelerinin aynı zamanda, “*ülkenin beka ve güvenliği*”nin gereği olarak, vasıta işlevi gören bir nitelik de taşıdığı,

⁹⁹ a.e., s.51.

¹⁰⁰ Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, a.g.e., s.79.

- 1950'lerden sonra ve özellikle son dönemlerde (2000'ler) “Batıcılık” temel ilkesinin bir “meşruiyet” vasıtası olarak işlev gördüğü ve önem kazandığı sonucuna ulaşılmıştır.

2.1.1.2. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ

Ülkelerin dış politikaları yukarıda çeşitli sebeplerle ifade edildiği gibi bazı ihtiyaç ve temel ilkelere dayanır. İhtiyaçlar, uluslararası sistemin yapı, aktör ve davranış kalıpları ile dış politikayı etkileyen dış ve iç faktörlerin zaman içerisinde farklılaşması ile ortaya çıkarlar ve ülkelerin dış politika davranışlarındaki değişikliğe kaynaklık ederler.¹⁰¹ Dış politikanın temel ilkeleri ise, süreklilik taşıyan ilkelere¹⁰² ve ülkede iktidarlar değişse de dış politikanın ana karakteriyle temel anlayışının değişmemesinin temel gerekçesini oluştururlar.

Bu çerçevede Türk Dış Politikasının temel esasların kaynaklık ettiği,

- Statükoculuk/”Lozan Barış Antlaşması” temelinde mevcut durumu koruma düşüncesi,

- Batıcılık,

- Güvenlik endişesi Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşundan itibaren Türk Dış Politikasının temel/süreklilik taşıyan ilkeleri olarak ifade edilebilir.

Oran’a göre Statükoculuğun Türkiye uygulamasındaki anlamlarından birincisi; “mevcut sınırları sürdürme, onlardan memnun olma, onları değiştirmek istememe, bunun bir sonucu olarak da dış azınlıklarla ilgili olarak irredantizm politikası¹⁰³ gütmeme anlamına”¹⁰⁴ gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş antlaşması niteliğindeki “Lozan Antlaşması”nın oluşturduğu statükoya bağlılık, Türk Dış Politikasının en az değişen unsurlarından biridir. Sönmezoğlu’na göre Kurtuluş Savaşı’nın amacı/hedefi olan “Misak-ı Milli”, “Kurtuluş savaşı ile “de facto”, Lozan Antlaşması ile de “de jure” bir anlam kazanmıştır”. Bu çerçevede Lozan, Misak-ı Milli’ye çok büyük ölçüde yaklaşılmış olması nedeniyle hem belirlenen mevcut durumu koruma düşüncesinin hem de Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde sözü edilen; “Pan-İslamist” ve “Pan-Türkist” düşünceler paralelinde geliştirilen “İrredantist” siyasetlerin esas olarak terk edilmiş olduğu düşüncesinin temelini oluşturmaktadır.

¹⁰¹ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e. s.788.

¹⁰² a.e., s.787.

¹⁰³ Bkz.: Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.47. İrredantizm, bir devletin, kendi sınırına bitişik soydaşlarının yaşadığı yerleri kendi ülkesine katma politikasıdır.

¹⁰⁴ a.e., s.46-47.

Lozan statüsü bu anlamda, Osmanlı döneminin son yurtsever üyelerinin çizdiği bu çerçeveye de bağlılık anlamına gelmektedir.¹⁰⁵ Bu anlamda statükoculuğun birçok nedeni vardır. Her şeyden önce, Kurtuluş Savaşı sonrasında, “kuruluş” dönemini tamamlama, içte rejimin ve devletin sağlamlaştırılması gerekiyordu. Dışta bir SSCB gerçeği vardı. İrredantist politikalardan uzak durmak hem güçlenmek hem de iç dengeleri oluşturmak için gerekliydi.¹⁰⁶

Daha sonraki dönemlerde bu tutumdan küçük sayılabilecek bazı sapmalar olsa da esas olarak sürdürüldüğü ifade edilebilir. “Lozan statüsüne bağlılık” temel ilkesi, Türk Dış Politikasının maceradan uzak ve hatta bazen pasif olarak nitelenebilecek ölçüde ihtiyatlı bir çizgiye oturmasının da zeminini hazırlamıştır.¹⁰⁷ Bununla birlikte Türk Dış Politikasında gerektiğinde sınırlar dışına çeşitli müdahaleler yapılmıştır. Kurtuluş Savaşı’nın kendisi tam bir revizyonizm olmakla birlikte,

- Lozan Boğazlar Sözleşmesi’nin 1936’da Montrö ile değiştirilmesi,
- 1939’da Hatay’ın anavatan topraklarına katılarak Lozan sınırlarının genişletilmesi,
- 1950-1953’de Kore’ye asker gönderilmesi,
- 1974’de Kıbrıs’a askerî harekât icra edilmesi,
- 1993’de Somali, 1994’de Bosna, 1999’da Kosova ve 2001’de Makedonya müdahalelerine asker gönderilmesi¹⁰⁸ sınırlar dışına yapılan müdahalelere örnek olarak gösterilebilir.

Bu örnekler çerçevesinde Türk statükoculuğunun bu anlamı tahlil edildiğinde, üç sonuç çıkartmak mümkündür.

- Birincisi, Anadolu Hareketi, Kurtuluş Savaşı içinde bile revizyonizmi dar yorumlamıştır. Savaş biter bitmez de statükocu politika başlamış ve bu günlere kadar da devam etmiştir.

- İkincisi, Montrö/Montreux ve Hatay, dönemin revizyonist ülkelerinin aksine, uluslararası hukuka uygun olarak ve silah kullanmadan gerçekleştirilmiştir.

- Üçüncüsü, sınır dışına müdahale olaylarından Kıbrıs, 1960 Garanti Antlaşması’nın uygulamasıdır. Kuzey Irak’a yapılan “sıcak takip” harekâtları ise genel

¹⁰⁵ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.789-791.

¹⁰⁶ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e.

¹⁰⁷ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.789.

¹⁰⁸ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.48.

anlamda BM Antlaşması Madde:51 “*Nefsi Müdafaa Hakkı*” esas alınarak, 1998’e kadar Irak’la bu konuda yapılan antlaşma, ondan sonra da Irak ve ABD’nin rızasına dayanarak yapılmış ve Irak’ın statükosunu bozmamıştır. Diğer müdahaleler de uluslararası örgüt harekâtlarıdır ve amaçları Batıcı statükoyu korumaktır.¹⁰⁹

Statükoculuğa ve Lozan statükosuna bağlı dış politikaya yönelik en ciddi sorgulama Soğuk Savaş sonrası dönemde ilkin Başbakan ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından atılmıştır. “*Yeni Osmanlıcilık*” olarak ifade edilen bu yaklaşım, kısaca Türkiye’nin Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında, etno/dinsel bağları da kullanarak etki alanı yaratmaya yönelik bir dış politika izlenmesini öneren bir yaklaşım içermiştir. Kavramın Türk Dış Politikasına ilişkin olarak gerek bakış açısı gerekse uygulama açısından en fazla gündeme geldiği dönem, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara geldiği 2002 sonrası olmuştur. Özellikle önceleri danışman, sonra Dışişleri Bakanı ve daha sonra da Başbakanının yaptığı çözümleme ve uygulamalarda bu kavramı çağrıştıran birçok ögenin bulunduğu konuşulmaya başlanmıştır.¹¹⁰

Statükoculuğun Türkiye uygulamasındaki anlamlarından ikincisi ise; mevcut dengeleri sürdürmektir. Bunun anlamı, mevcut düzen içinde dengeleri sağlamak ve sürdürmektir.¹¹¹ Mevcut durumu korumak da değiştirmek gibi çeşitli nitelik ve büyüklükteki etki araçlarının varlığına ve/veya kullanılmasına bağlıdır. Bu da korunmak istenen statükoyu değiştirmek isteyenlerin etki kapasitesi ile ilgilidir.¹¹²

Rakibin etki kapasitesinin belirgin üstünlüğü karşısında izlenebilecek iki yol vardır.

- Bunlardan birincisi, ittifaklar geliştirmek,
- İkincisi ise, güçlü rakibin küçük ve makul bazı arzularını dikkate alarak mevcut durumun genelini korumaktır.

Yeni cumhuriyet statükonun korunması siyasetini uygulamak açısından daha çok bunlardan birincisini uygulamıştır.¹¹³ Bu uygulama, 2’nci Dünya Savaşı sonrasında statükonun korunması konusunda oldukça belirgin bir strateji değişikliğiyle ortaya çıkmıştır. Bu durum, gerek savaş sonrasında uluslararası sistemin iki kutuplu yapısının yönlendirmesiyle savaş sırası ve sonrasında SSCB’nin Türkiye’ye yönelik

¹⁰⁹ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.46-48.

¹¹⁰ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.790-791.

¹¹¹ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.49.

¹¹² Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.790.

¹¹³ a.e.

politikasının bu ülkeden tehdit algılamasına neden olacak belirgin özellikler göstermesi, gerekse bu dönemde Türkiye'nin siyasal ve sosyo-ekonomik hayatındaki gelişmelerin kapitalist Batı dünyası ile daha yakından bir işbirliği arzusunu destekleyen özellikler göstermesi neticesinde, ülkenin Batı Bloku'na ve bu çerçevede NATO'ya yönelmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Batı Bloku'nun temelde statükonun korunmasından yana bir konuma sahip olduğu hatırlanırsa, Türkiye bu dönemden itibaren aynı politikayı bu strateji çerçevesinde izlemeye devam etmiştir.

İttifaklar geliştirmeye dayalı uygulama, iki farklı türden denge uygulamasına yol açmıştır.

- Birincisi, Batıcı politikalara rağmen Türkiye, jeopolitik konumunun bir gereği olarak, her zaman Batı ile karşıtları arasında bir tür denge oluşturmaya çalışmıştır.

- İkincisi ise Batı'yı oluşturan ögeler arasında statükocu-revizyonist saflaşmasını kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirerek denge sağlamaya çalışılmasıdır.¹¹⁴

Oran'a göre, ittifaklara dayalı dengenin iki türü birlikte ele alındığında, Türk statükoculuğu bakımından üç sonuca ulaşılabilir.

- Birincisi, statükoculuk ile batıcılığı aynı madalyonun iki yüzü olarak görmek mümkündür.

- İkincisi, her iki tür denge birlikte kurulabildiğinde Türkiye açısından statükocu politikaları sürdürmek kolaylaşmış, kurulamadığı durumlarda ise zorlaşmıştır.

- Üçüncüsü ise, her iki tür dengenin kurulabildiği durumlarda Türkiye'nin dışta görece özerkliği artmış, aksi durumda ise azalmıştır.¹¹⁵

"*Yüzünü Batı'ya Dönmek/Batıcılık*" bir dış politika ilkesi olarak, devlet yönetiminin ve dolayısıyla dış politikanın; Batı uygarlığına yönelme, onu benimseme ve onun esaslarına göre yürütülmesini ifade eder.¹¹⁶ Oran Batı'nın, sadece bir coğrafi alanı ifade etmediğini, altyapı açısından kapitalizme; üstyapı açısından ise insan aklının üstünlüğüne dayanan bir uygarlık biçimi olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁷ Oral Sander, bir cumhuriyet olarak Türkiye'nin izlediği dış politikanın hiç değişmeyen özelliğini, "*Batı'ya yönelik olmak*" şeklinde vurgulamıştır.¹¹⁸ Cumhuriyet öncesinde de izleri bulunan bu eğilimin ülke dış politikasına yansımaları, Batı dünyası temsilcileri sayılan,

¹¹⁴ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e.

¹¹⁵ a.e.

¹¹⁶ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s. 791-792.

¹¹⁷ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s. 49.

¹¹⁸ a.e., s.71.

kronolojik olarak İngiltere/Almanya, ABD ve AB ile olan iş birliğinin önemszenmesi olarak kendisini hissettirmiştir.¹¹⁹

Oran'a göre, *"Türkiye her dönemde hangi Batı kavramı başatsa, o Batı'dan daha çok etkilenmiştir"*.¹²⁰ Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne, Türk Dış Politikasında eğer Batı dünyasının temsilcisi veya temsilcileri ile ilişkiler iyi ise genellikle başka bir partner aranmamıştır. Ancak Batı dünyası ile kriz yaşanan dönemlerde genellikle Batı ile ilişkilerin düzelmesine kadar geçici olarak farklı bazı dış politika tutumları görülmüştür. Dolayısıyla Türk Dış Politikasında temel olan Batı dünyası ile iş birliğidir.¹²¹

Sander ise Türk Dış Politikasındaki, sürekli Batı'ya yönelişi üç dizi faktöre bağlamaktadır. Bu faktörleri; *"Atatürk'ün dış politikanın temellerine ilişkin mirası ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın çarpıcı özellikleri; Türkiye'nin Coğrafi Konumu, uluslararası sistemdeki yeri ve bu özelliklerin yol açtığı güvensizlik duygusu; ilk iki etmenin hazırladığı siyasal çerçeve içinde gelişen bir ekonominin gerektirdiği tercihler"* olarak sıralamıştır.¹²²

Oran, Batıcılığın kökenleri çok güçlü olsa da Türkiye'nin çok yakın zamanlara kadar yarı-feodal etkiden kurtulamamış bir ülke olmasını, Batıcılığın esas olarak yukarıdan devrimle getirilmiş bir akım olmasına bağlamaktadır.¹²³ Batıcılık bir yukarıdan devrimle mi gelmiş yoksa tarihi ve toplumsal şartların bir ürünüdür? bunu anlayabilmek için, Türk Dış Politikasında Batıcılığa yönelişin sebeplerine bakmak faydalı olacaktır. Bu aynı zamanda batıcılığın neden Türk Dış Politikasının temel ilkesi olduğu sorusuna cevap vermek açısından da önemlidir.

- Tarihsel açıdan Anadolu'nun coğrafi, kültürel ve diğer yapısal özellikleri ile gaza geleneği etkisi, Osmanlı İmparatorluğu öncesinde de Türkleri hep Batı'ya yönelten önemli gerekçelerden biri olmuştur.

- İttihat ve Terakki'nin, milliyetçi ve Batıcı olması,¹²⁴ Cumhuriyeti kuran kadrolar içerisinde İttihatçıların ağırlık ve gücü de Batı'ya yönelmede etkili olmuştur.

- Türkiye'nin sınıfsal yapısı ve özellikle seçtiği kalkınma modeli Türkiye'yi Batı'ya yöneltmiştir.

¹¹⁹ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e.

¹²⁰ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.50.

¹²¹ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e.

¹²² Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, a.g.e., s.72.

¹²³ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s. 49-51.

¹²⁴ a.e., s. 50.

- Batı'nın kültürel etkisi, Türk insanının oluşturduğu bütün sosyal kesimlerde; Doğulu değil, Batılı olarak anılma duygusunu geliştirmiştir.

- Yukarıda ifade edildiği gibi, orta büyüklükte bir devlet olarak statükoya önem veren ve Osmanlı'dan beri temel strateji olarak benimseyen, Türkiye için; Batıcılık statükoculuk ile özdeşir.¹²⁵

- 1950'lerde ortaya çıkan az gelişmiş ülke milliyetçiliğinin ilk prototipi sayılabilecek Türkiye Cumhuriyeti'nde de milliyetçilik ile Batıcılık özdeşir. Bu özdeşlik hem modernliğin ve batılılaşmanın simgesi hem de Türk Kurtuluş Savaşı'nı başlatan ve milli mücadelenin ideolojik gücü sayılan, "*milliyetçilik*" ilkesi temelinde, "*modernite*"nin temsilcisi Batı'ya yönelmeye kaynaklık etmiştir.¹²⁶

Sönmezoğlu'na göre de yukarıda ifade edilen tarihi ve toplumsal kaynaklar dikkate alındığında, Batıcılığın bir dış politika ilkesi/politikası olarak benimsenmesi, sadece uluslararası politikanın gereği ve mantığı ile değil, aynı zamanda ülkedeki toplumsal sistemin, rejimin sigortası sayılması mantığı ile de ilişkilidir. Nitekim Türk Siyasal hayatında gerek solda gerekse sağda, doğrudan ülkenin siyasal sistemini/rejimini değiştirmeyi amaçlayan bütün radikal hareketler Batı ile ilişkilerin karşısında yer almışlardır.¹²⁷

Türk Dış Politikasının bir diğer süreklilik gösteren temel ilkesi ise ülkenin jeopolitik konumundan kaynaklanan "güvenlik endişesi"dir.¹²⁸ "*Statükoculuk*" ve "*Batılılaşma*" ana ilkelerine de kaynaklık eden "güvenlik endişesi", temelde Türkiye'nin coğrafi konumu ve kurucu kadroların tarih bilinci ile ilgilidir. Çeşitli jeopolitik ve jeokültürel alanların kavşak noktasında bulunan Anadolu'nun yüzyıllar boyunca çeşitli göç ve istila hareketlerine sahne olmuş olması, bu coğrafyada kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih bilinci içerisinde yer almaktadır. Bu çerçevede, Türkiye Cumhuriyeti'nin komşuları ve bu komşuların çeşitli özellikleri, güvenlik endişesinin en önemli ögesini oluşturmaktadır.¹²⁹ Bu nedenle, Türkiye'nin komşularının niteliklerini, "*güvenlik endişesi*" yaratmaları potansiyelleri açısından ele almak bu ilkenin gerekliliğini anlamak açısından faydalı olacaktır.

Coğrafi konumu Anadolu'yu, Osmanlı döneminin büyük bir bölümünde ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde kuzeyinde büyük ve genellikle hasım bir güçle birlikte

¹²⁵ a.e.

¹²⁶ a.e., s. 50-51.

¹²⁷ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e, 791-792.

¹²⁸ a.e.

¹²⁹ a.e.

yaşamak durumunda bırakmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında iki ülke arasında söz konusu olan “*stratejik ortaklık*” Ankara Hükümeti’nin kaderini belirleyen önemli etkenlerden birisini oluşturmuştur. İki savaş arası dönemin büyük bir bölümünde de en azından 1939 yılına kadar, Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkinin temelde, karşılıklı çıkarlara saygı zemininde, çok az sorunla karşılaşarak ilerlediği söylenebilir. Bu süreçte belki tarihsel ve ideolojik kuşklar nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkilerin hiçbir zaman tam ve karşılıklı güvene dayalı olmadığı söylenirse de Türkiye’nin dönem içerisindeki tehdit algılamasında SSCB’nin birinci sırada olmadığı ortadadır. Bu dönemde tehdit algısı açısından, İtalya çok daha belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Türkiye ile SSCB arasındaki bu durum; iki savaş arası dönem de yukarıda ifade edildiği gibi potansiyel bir nitelik taşıırken, 2’nci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin güvenlik algılamaları üzerinde fiilen çok önemli bir rol oynamıştır.

Komşulardan Yunanistan, Bulgaristan, Irak ve Suriye önceki yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliği altında bulunmuş toplumlardır. Bu ülkelerin ulusal uyanışları ve ulusal kimlikleri Osmanlı’ya karşı gelişmiştir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti’ne yönelik politikalarında da zaman zaman bu dönem ve duyguların izleri görülmektedir. Bu nedenle söz konusu ülkelerle Türkiye arasında karşılıklı güvene dayalı ve istikrarlı politikalar geliştirilmesi kolay olmamıştır. Özellikle Yunanistan ile 2’nci Dünya Savaşı sonrası dönemde karşılıklı tehdit algılama sorunları zaman zaman diğer ülkeler ile olan sorunların önüne geçecek ölçüde yoğunluk kazanmıştır.

Bir diğer komşu İran ile tarihten gelen bir rekabet söz konusudur. Şahlık döneminde “*tatlı bir rekabet*” halinde gözüken bu ilişki 1979 sonrasında “*açık bir çekişme*” örneği haline dönüşmüştür. Gerek iki ülke arasında sahip olunan siyasal rejimlere yönelik çekişme, gerek iki devletin giriştikleri birbiri ile bağdaştırılması zor ittifak ilişkileri gerekse üçüncü taraf üzerinde yürüttükleri mücadeleler, Türkiye açısından bu genel güvenlik endişesini besleyen bir süreci temsil etmektedir. Her ne kadar taraflar arasındaki ilişki son on yıllarda daha çok “*tatlı bir rekabet/iş birliği*” şeklinde gözüксе de yine zaman zaman “*açık bir çekişme*” haline dönüşebilmektedir.

Kafkasya’da yeni oluşan komşulardan Azerbaycan ve Gürcistan bu günkü konumuyla Türkiye açısından bir güvenlik endişesi nedeni değildirler. Fakat yeni komşular arasında yer alan ve soykırım iddiası dışında Türkiye’ye yönelik toprak iddiası olmadığına dair bir açıklama yapmaktan kaçınan ve bugün Türkiye ile olan sınır bölgelerinde RF askerlerinin bulunmasını sağlayan Ermenistan ile ilişkiler farklıdır. Gerek bölgede RF’nin desteği temelinde politika gütmesi gerekse başta ABD

olmak üzere çeşitli Batı ülkelerinde Türkiye karşıtı lobi faaliyetleri içerisinde bulunması nedeniyle bu komşu da Türkiye'nin güvenlik endişelerinin başka bir halkasını oluşturmaktadır.

2.1.1.3. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

Türk Dış Politikasının temelleri ve temel ilkelerini ortaya koyduktan sonra, bunların kaynaklık ettiği temel özelliklere/niteliklere de kısaca göz atarak, Türk Dış Politikasının esasları ile ilgili incelemeyi tamamlamış olacağız.

Bu noktada öncelikle, Türk Dış Politikası yapımı ve uygulanmasında etkili olan güç ve faktörlerin ele alınmasında fayda olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de de dış politika, Dışişleri Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.¹³⁰ Bununla birlikte kararların oluşum sürecinde başka kişi ve kurumlar da rol almakta, dönem ve koşullara göre bu süreci çeşitli şekillerde ve düzeylerde etkilemektedir. Oran, Türk Dış Politikasının oluşum sürecini etkileyen faktörleri kısaca;

- Liderlik,
- Dönemsel olarak bürokratik kurumların taşıdıkları ağırlık,
- Dış politik sürece basın ve kamuoyunun etkisi,
- Ekonomik gelişmeler,
- Diğer baskı grupları ile ordunun etkisi/rolü olarak sıralamıştır.¹³¹

Cumhuriyet tarihi boyunca, Türk Dış Politikasının yapım ve uygulanması süreçlerinde Dışişleri Bakanlığı merkezi konumunu sürdürmüş, belli dönemlerde perde gerisinde kalsa da dış politikanın üretildiği ana kaynak olmuş, onu en çok dışlamaya çalışan politikacılar dahi bakanlığın desteğine ihtiyaç duymuşlardır.¹³²

Türk Dış Politikasında Cumhuriyet tarihi boyunca, aktörlerin “*Karar Verme Süreci*”ni etkileme kapasiteleri açısından şu şekilde bir tespitte bulunmak mümkündür:

- Liderlerin belirleyici olduğu dönem: 1919-1950,
- Dışişleri Bakanlığı'nın etkisinin arttığı dönem: 1950-1960,
- Kamuoyunun, muhalefet partilerinin ve aydınların etkili olabildiği dönem: 1960-1980,
- 12 Eylül dönemi: 1980-1983,

¹³⁰ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s. 73.

¹³¹ a.e.

¹³² a.e.

- İş dünyasının ön plana çıktığı dönem: 1983-1991,
- Ordunun ağırlığının arttığı dönem: 1990'lar/1991-2002.

Türk Dış Politikasının özelliklerinin zaman içerisinde nasıl bir değişiklik gösterdiğini de görebilmek açısından, Türk Dış Politikasının özelliklerine Cumhuriyetin kuruluş döneminden itibaren başlamak faydalı olacaktır. Atatürk'ün yaptığı konuşmalar ve dış politika olaylarına yaklaşımını incelediğimizde şu öğelerin ön plana çıktığını söyleyebiliriz:

- Gerçekçi stratejiler izlenmesi ve taktikler geliştirilmesi,
- Diyaloga açık olunması,
- Geçmişten gerekli derslerin çıkarılarak geleceğe ilişkin planların kurgulanması,
- Aktif bir dış politika izlenmesi fakat serüvencilikten uzak durulması,
- İrredantist olunmaması, ırkçılığın reddedilerek insani değerlerin ön plana çıkarılması,
- Yurtta barış, dünyada barış,
- Kendi gücüne dayanma.¹³³

Murat Erdoğan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemindeki temel hedef ve ilkeleri;

- Egemenlik ve eşitliği esas alan ilişkiler,
- Antlaşmalara ve hukuka saygı,
- Uyuşmazlık ve sorunların barışçıl yollarla çözümü,
- İttifaklardan uzak durma,
- Uluslararası örgütlere karşı çekimserlik,
- Mevcut statüko ve dengeleri koruma,
- Batılılaşma ve demokratikleşme olarak sıralamıştır.¹³⁴

Hasan Köni ise, dış politikayı inceleyen kitaplarda yaptığı analiz neticesinde, Türk Dış Politikasının temel özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamıştır:

- İttifaklara önem verilir,
- "*Devletlerin Eşitliği*" ilkesine uyulmasına dikkat edilir,
- Barışçıdır: Eşitliğe dayanan dostluk ve ittifaklar kurulur,
- Bağımsızdır: Bağımsızlığı her şeyin üzerinde tutar,

¹³³ Mehmet Gönübol, Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, der., B. Türkdogan, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s.3-27.

¹³⁴ Kemal Yakut, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1938)", **Türk Dış Politikası-1**, ed., H. Bağcı, K. Yakut, Anadolu Üniversitesi Yayınları, t.y., s.64.

- Gerçekçidir: Dünyadaki siyasi ve ekonomik gelişmeleri göz önünde tutan bir politika izler,

- Hukuka bağlıdır,

- Milli güç unsuruna dayanır,

- Ülkenin ve halkının menfaatlerini dikkate alır, milli çıkarların korunmasına önem verilir ve milli bir dış politika takip edilir.

- Bilim ve teknolojiyi rehber kabul eder.¹³⁵

Sönmezoğlu ise en temel düzeyde, tüm kapanan dönemler açısından temel varsayım olarak; *“Türkiye özelliklerine sahip bir ülkenin dış politikasını etkileyen dış faktörlerin iç faktörlere göre biraz daha büyük önem taşıdığıdır”* tespitini yapmıştır. Bu noktada Sönmezoğlu, bu genel saptamanın, ülkenin iç faktörlerinin dış politika üzerindeki etkisini ihmal etme anlamına gelmediğini de vurgulamaktadır.¹³⁶ Son yıllarda Türkiye gibi bir ülkenin dış politikasında genel nitelikli dış etkenler doğrultusuna tam uymayan, daha çok iç gerekçelerle açıklanabilecek tutumlara rastlamak da mümkündür. Bu türden tutumların ülke dış politikasında oynadığı rolün oranında, son yıllarda önemli bir artış vardır.¹³⁷

Yukarıdaki veriler çerçevesinde Türk Dış Politikasında Cumhuriyetin kuruluş döneminden günümüze, batılılaşma/modernleşme ve demokratikleşme, bilim ve teknolojiyi rehber kabul etme, bağımsızlık, barışçılık, gerçekçilik, hukuka bağlılık, milli güç unsurlarına dayanma ve ulusal çıkar'ın korunması özellikleri muhafaza edilirken; kuruluş döneminde daha içe kapalı, ittifak ve uluslararası kuruluşlara daha mesafeli bir anlayış söz konusuysa zaman içerisinde, özellikle dış faktörlerin etkisi ile ortaya çıkan başta güvenlik sorunları ve ekonomik ihtiyaçların bir sonucu olarak ittifaklara ve uluslararası kuruluşlara katılınması önemli bir özellik olarak ortaya çıkmıştır.

2.1.2. 2001-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1.2.1.TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA ORTAMI VE DİNAMİKLER

¹³⁵ Hasan Köni, **Kaos: Batı Hakimiyetinin Çöküşü**, 2. bs., İstanbul, Wizart Edutainment, 2016, s.179.

¹³⁶ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.3.

¹³⁷ a.e., s.4.

2.1.2.1.1. ULUSLARARASI ORTAM VE DİNAMİKLER

2.1.2.1.1.1. KÜRESEL ORTAM VE DİNAMİKLER

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni uluslararası sistem, belirgin bir yapısal karaktere sahip gözükmemektedir. Bu özelliği de zaten yeni döneme ilişkin genel bir kural halini almıştır. Kısaca, “ABD’nin yönlendirici liderliği altındaki bir güçlü devletler oligarşisi” olarak ifade edilen uluslararası sistem, bu dönemin bölgesel alt-sistemlerini de etkilemiştir. Bu dönemin genel uluslararası sisteminde ABD’nin tam bir hegemonyası söz konusu olmasa da uluslararası sistemin genel özellikleri ile ABD Başkanının kim olduğu arasında belirgin bir ilişki gözlenmektedir. Bu nedenle “ABD’nin Dış Politika Mantığı ve Uygulamalarını” anlamaya/açıklamaya çalışan analizler bahse konu dönemin analizleri açısından önem taşımaktadır.¹³⁸

Bu kapsamda dönemsel ABD dış politika stratejisi ve araçlarına kuş bakışı bir yaklaşımla göz attığımızda,

- Bush döneminde, “Bush Doktrini” olarak anılan anlayış çerçevesinde, karşı tarafı etkileme açısından “izole etme” ya da “caydırma” kavramları yerine “ön alıcı vuruş (pre-emptive strike)” kavramını öne çıkartan, tek taraflı eylemler çerçevesinde sonuç almaya yönelik, uygulamada müttefikleri ve meşruiyet açısından önem taşıyan uluslararası örgütleri devreye sokmaya çalışan çok taraflı diplomasi ile zaman kaybetmeyi istemeyen bir “müdahale stratejisi” uygulanmış, bu kapsamda dış politika araçları olarak, askeri güç ve bunu destekleyebilecek ekonomik kapasiteye dayanan “sert güç” kullanılması esas alınmıştır. Hedefte “şer eksen (axis of evil)” olarak ilan edilen ülkeler vardır. Bu dönemde Bush doktrinin teorisyenleri ve uygulayıcıları olarak ortaya çıkan “Yeni Muhafazakârlar”a göre önemli olan askeri güç ve bunu destekleyebilecek ekonomik kapasitedir. Bunun dışında çeşitli yumuşak güç öğeleri, meşruiyet ve bunlar gibi kavramlar ya çok önemsiz ya da ikinci derece de önemlidir. Bu yaklaşımın en somut örneği Irak’ın işgali olmuştur. Bu dönemde sırasıyla, Afganistan’da iktidarda olan Taliban yönetimi Bin Ladin ve adamlarını desteklemek ve topraklarında barındırmak suçlamasıyla devrilmiş, ardından ABD yönetimi daha zayıf argümanlarla, daha az uluslararası kamuoyu desteği ve daha zayıf uluslararası meşruiyet zemininde Saddam Hüseyin rejimini devirmek için Irak’a saldırmış ve kısa

¹³⁸ a.e., s. 435.

sürede devirmiştir. Bununla beraber her iki örnekte de ABD operasyonlar sonrasında, özellikle Irak'ta durumu kontrol altına almakta çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır.

- Obama döneminde ise, Washington yönetiminin *“hegemonyacı”* tutumu özde değişmese de uygulanan strateji ve kullanılan araçlar açısından önemli değişiklikler gözlenmeye başlamıştır. Göreve başlamasının ardından ülkesinin Orta Doğu coğrafyası ile ilgili sorunlara önem verdiğinin ve farklı yaklaşacağının sembolik bir göstergesi olarak, ilk Atlantik ötesi gezisine bu bölgeden ve Türkiye'den başlaması, ülkesinin *“İslam ile savaşta olmadığı”* ifade etmesi önemlidir. ABD'nin dünyadaki çeşitli sorunlar ve anlaşmazlıklar karşısında alacağı tutumları belirlerken, müttefikleriyle iş birliği içerisinde olmaya önem vereceğini açıklayan Obama'nın dış politika stratejisi, *“çok taraflı ittifak stratejileri”*nden oluşurken, ülkesinin hegemonyasını sürdürmek ve isteklerini başkalarına kabul ettirme açısından dış politika araçları olarak ekonomik yöntemlere ve *“yumuşak güç”* öğelerine ağırlık verdiği görülmüştür.¹³⁹

Kısaca, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemi tanımlamak açısından başvurulun, *“ABD'nin yönlendirici liderliği”* ifadesinde geçen *“yönlendirici liderlik”* 11 Eylül sonrası zayıflamış ve zorlaşmıştır.¹⁴⁰

Dönem içerisinde küresel çapta dinamizm yaratan ve Orta Doğu coğrafi alt sistemine etkileri olan dış gelişmeler olarak;

- Küreselleşme olgusu ve dönemsel etkileri,
- 11 Eylül 2001 (9/11) olayı ve etkileri,
- George W. Bush yerine Barack H. Obama'nın ABD Başkanı olması dikkate alınmalıdır.

Küreselleşme geniş anlamda Batı yayılmasını anlatır. Dar anlamda ise bu yayılmanın üçüncü ve şimdilik son aşaması olarak, Batı'nın, altyapısıyla yani kapitalizmle ve üst yapısıyla (genel anlamda kültürüyle) tüm küreyi etkisi altına almasıdır. Küreselleşmenin özünü, kapitalist sistemde karın büyütülmesi için pazarın büyütülmesi gerektiği düşüncesi oluşturur, devletle ilgisi yoktur.

20'nci Yüzyılın sonuna doğru özellikle telekomünikasyon alanındaki gelişme, daha öncekilere benzer şekilde Batı'da ortaya çıkan ve *“Bilgi Çağı”* diye anılan, üretimde, sermayede, emekte ve sistemde yaşanan değişiklikler sayesinde *“3'üncü Sanayi Devrimi”*ni yaratmıştır. Bu süreçte ayrıca ulusal kapitalizmden küresel

¹³⁹ a.e., s.435-437.

¹⁴⁰ a.e., s.437

kapitalizme geçişin sonucu olarak neo-liberal küresel ekonomik politikaların etkisiyle, birbiri ardına doludizgin yaşanan ekonomik krizler ortaya çıkmıştır. Tüm dünyayı etkileyen ve yeniden yapılandıran bu olgu uluslararası ilişkilerin doğasını da değiştirmiştir.

Bu noktada, yaşanan sürecin/küreselleşmenin dönemsel sosyo-politik sonuçlarına kısaca göz atarak, uluslararası ilişkiler alanındaki etkilerini ortaya koymaya çalışalım.

- Her ne kadar devletler, bu süreçte de uluslararası politikanın temel aktörü olmakla birlikte, artık büyük çok uluslu şirketler de uluslararası politikada belli bir etki yaratma gücüne kavuştular. Dev şirketlerin “ulusal aidiyetleri” ortadan kalkma sürecine girdi. Bu durum, devletlerin başta sermaye olmak üzere, üretim unsurlarına ulaşmasını ve sosyal içerikli yatırımlar yapmasını sınırlayan bir güç yaratarak, bu ülkelerde ekonomik ve sosyal krizlerin ağırlaşmasına sebep oldu.

- Ekonomik krizlerin ağırlaşması, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkeler aleyhine hasmane/düşmanca bir tutum yaratacak şekilde radikal/özellikle İslami radikal grupların güçlenmesine sebep oldu. Bu ülkelerde, küresel güçlerin de müdahaleleri ile ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık ve ekonomik sıkıntıların yarattığı göç dalgaları, mülteci çeken Avrupa ülkelerinde İslamofobi/Müslümanofobi biçiminde bir göçmen ve yabancı düşmanlığının yükselmesine sebep oldu.

- Şirketlerin ön plana çıkmasıyla birlikte, dünyada devlet ve kar kavramları da değişmeye başladı. Toprak esaslı “Teritorial Devlet” tipinden ticarete önem veren “Ticaret Devleti”ne geçiş çok hızlandı. İşgalin, devletlere verdiği zarar da düşünüldüğün de karın maksimizasyonu için barış ve istikrarın daha önemli olduğu anlaşıldı. Bunun sonuçları olarak;

- İşgale uğrayan devlet halkının tepki ve direncinden sakınılarak amaçlara ulaşılması sağlandı,

- Yumuşak güç unsurları önem kazandı,

- İşgal edilen ülkeye savaş malzemesi ve ihalesine konu olan ürünler yerine, katma değeri yüksek ve daha fazla kar sağlayan “bilgi çağı ürünleri” satışı yapılabilirdi.

- Bu süreç olumlu anlamda, daha liberal bir uluslararası ortam yaratarak demokrasinin yaygınlaşması ve gelişmesi açısından da fayda sağladı.¹⁴¹

¹⁴¹ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, a.g.e., s.34-50.

Küresel etkisi büyük olan ve İngilizce terminolojide kısaca “9/11” diye anılan terör olayı, 2001’den itibaren dünya politikasında bambaşka bir dönem başlatmıştır.¹⁴² 11 Eylül 2001’de köktendinci El Kaide örgütü militanlarının kaçırdıkları uçaklarla, New York’ta Dünya Ticaret Merkezi’ne ve Washington’da ABD Savunma Bakanlığı’na (PENTAGON) düzenledikleri intihar saldırıları, binlerce insanın ölümüne ve çok büyük maddi kayba sebep olmuştur. Dünyada büyük bir yankı uyandıran saldırılar, özellikle, tarihte doğrudan bu tip bir saldırı ile karşılaşmamış olan ABD halkına kendi topraklarında vurulmanın şokunu yaşatmıştır.¹⁴³

Bu olayın etkisi ile ABD, yukarıda ifade edilen Bush dönemi dış politika stratejisi çerçevesinde uluslararası ve insan hakları hukukunu hiçe sayan yasalarla dünyaya müdahale etmeye başlamış ve bahse konu uygulamanın ilk örnekleri, Afganistan ve Irak’ın işgali ile ortaya çıkmıştır. Bu eylemlerde ABD; 12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmelerini, 10 Aralık 1948 BM İşkence Sözleşmesini ve genel olarak uluslararası hukuku ayaklar altına almıştır.¹⁴⁴

Bu durumdan başlıca iki güç odağı yararlanmıştır.

- Bir taraftan El Kaide Örgütü ve lideri Usame Bin-Ladin, kendi söylemiyle, “İslam’ın baş düşmanı, Siyonistlerin baş destekçisi” ABD’yi kendi topraklarında vurma başarısı göstererek ABD’nin Orta Doğu politikalarından şikayetçi olan birçok radikal İslami grup arasında prestij kazanmıştır.

- Diğer taraftan ABD Başkanı George W. Bush ve “Yeni Muhafazakârlar” olarak bilinen sertlik yanlısı yönetim kadrosu bu gelişmeyi, ülkelerinin dünyadaki tartışmasız hegemonyası için gerekli bazı adımların atılması açısından bir fırsat olarak görmüşlerdir. Onlara göre SSCB ile girilen Soğuk savaşı kazanan ABD, bir hegemon güç olarak, uluslararası sistemin düzeninin bekçisidir ve düzenin korunması için tek başına da harekete geçebilir.¹⁴⁵

ABD’de Bush döneminde ortaya konan dış politika anlayışı ve daha sonra Başkan değişimi ile Obama döneminde ortaya çıkan yeni durum uluslararası sistemde, ABD’nin “yönlendirici liderlik” niteliğini zayıflatıcı bir etki yaratmıştır. Özellikle ABD’nin Bush döneminde Irak’ta giriştiği işgal sonrasında bir türlü duruma hâkim olamaması,

¹⁴² Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-3: 2001-2012)**, İstanbul: İletişim yayınları, 2013, s.16.

¹⁴³ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.436-437.

¹⁴⁴ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-3: 2001-2012)**, a.g.e., s.16-20.

¹⁴⁵ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.436-437.

Ülkede ciddi bir kargaşanın ortaya çıkararak Washington yönetimini zor durumda bırakması, bu resmin ortaya çıkmasında en önemli etken olmuştur.

Ayrıca yine bir önceki dönem sistem özelliği olarak, *“Soğuk Savaş sonrası dönemin dünyasında ülkelerin ekonomik/teknolojik kapasiteleri ve bunları harekete geçirebilme yetenekleri açısından, çok merkezli bir yapıdan söz etmek mümkündür”* şeklinde ifade edilen durum, 21’inci Yüzyıl dünyasında daha da belirginleşmiştir. Bu zeminde başta Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere ortaya çıkan Batı dışı güçler giderek kendilerini daha fazla hissettirmeye başlamışlar, özellikle de ABD bünyesinde ortaya çıkan bazı ekonomik sorunların artış gösterdiği dönemlerde bu durum daha da açık bir biçimde gözlenmiştir. Bununla birlikte bu durumun nispi bir g kaymasına işaret ettiğini, ABD’nin hala dünyadaki toplam GSMH’nin yaklaşık beőte birini ürettiğini ve bu oran ile bu konuda yapılan bir sıralamada hala *“birincil ülke”* konumunda bulunduğunu unutmamak gerekmektedir.¹⁴⁶

Türk Dış Politikasının BM ve uluslararası hukukla ilişkisine de uluslararası ortam bahsinde kısaca göz atmak faydalı olacaktır. Dönemin ilk bölümünde Türkiye, gerek BM rgt ile olan olumlu ilişkileri açısından ne çıkmış gerekse çeşitli uluslararası hukuk düzenlemeleri konusunda olumlu yönde bazı önemli sayılabilecek hamleler yapmıştır. Bununla birlikte Türkiye henüz her iki düzlemde de günümüz dünyasında demokratik kurumsallaőmalarıyla ve buna paralel uygulamalarıyla ne çıkan devletler topluluğunun oldukça gerisinde görülmektedir.

Türkiye bu dönemde BM ile ilişkileri açısından,

- Soğuk Savaş sonrası başlayan barış güçlerine katılmaya olan ilgisini artırmış,
- BM rgt bünyesindeki platformlarda daha aktif olmuş,
- BM Güvenlik Konseyi bünyesinde bir reform ihtiyacı olduğu görüőünü ısrarla dile getirmiş,
- 2009-2010 dönemi BM Güvenlik Konseyi geçici yeliği için aday olmuş, seçilmiş ve başta İsrail-Filistin Sorunu olmak üzere bazı kritik sorunlara yönelik Güvenlik Konseyi Başkanlık açıklaması yapılmasını sağlamış,
- İran nükleer programı ile ilgili anlaşmazlığa yönelik süreçte, BM’nin etkinliğini artıracak bir yaklaşımin esas olması konusunda tavsiyelerde bulunmuş, bölgedeki hiçbir ülkenin -İsrail dâhil- nükleer kapasiteye sahip olmaması gerektiğini savunmuő,

¹⁴⁶ a.e., s.435-438.

İran'a da BM'ye bağlı denetim kurumlarına açık olması ve gerekli güven ortamının sağlanması gerektiğini deklere etmiştir.¹⁴⁷

Türkiye genel olarak, uluslararası sorunların çözümünde uluslararası hukuki normlara dayalı, uluslararası mahkeme ve benzeri yöntemler yerine daha çok ülkelerin kapasiteleri temel alınarak oluşturulan görüşme zeminleri yoluyla ulaşılan siyasi çözümlere yakın durmuştur. Nitekim Türkiye Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni oluşturan Roma Tüzüğü'ne taraf olmamıştır.

Türk Dış Politikasının uluslararası hukuk ile olan ilişkisinin konularından bir tanesi, ülkenin BM sistemi içindeki insan hakları düzenlemeleri karşısındaki pozisyonu ile ilgilidir. Türkiye BM sistemi içinde yer alan “çekirdek” İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Protokollere imza koyarak onaylamıştır.

Türkiye'nin BM'nin konu ile ilgili komisyonlarına sunduğu raporların değerlendirilmesi sonucunda da bazı sonuçlara ulaşılabılır. Bu kapsamda; AB'ye uyum süreci çerçevesinde gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler ülke içi ve dışında memnuniyetle karşılanırken, ulusal düzeyde insan hakları, etnik ve cinsiyet ayrımcılığı, hakların kısıtlanması, engellilerin sorunları ve kadına karşı şiddet uygulamalarında hep olumsuzluklar not edilmektedir.

Bu dönemlerde Türk Dış Politikası ile uluslararası hukuk alanının kesiştiği konulardan birisi de çevre sorunlarına ilişkin düzenlemeler karşısında Türkiye'nin tutumudur. Daha önceki yıllarda yaygın, yani klasik uluslararası hukuk anlayışına göre “ikincil önemde” gözüken uluslararası hukuk konularından olan çevre sorunlarına ilişkin düzenlemelere katılma konusunda Türkiye'nin oldukça seçici olduğu söylenebilir. Bu kapsamda, AB üyeliği sürecine paralel olarak, söz konusu anlaşmalara taraf olması yönündeki talep ve baskıların etkili olduğu görülmektedir. Kyoto Protokolü'ne taraf olunması bu sürece bir örnek olarak gösterilebilir.¹⁴⁸

Toplanarak, yukarıda sıralanan tüm veriler çerçevesinde, dönemsel küresel sistem ve dinamiklerin, Orta Doğu bölgesel alt sistemine ve bölge ülkelerinin dış politika davranışlarına etkilerini kısaca özetlemek gerekirse;

- Siyasi/askerî açıdan, göreceli olarak daha güçlü bir otonomi sağlamış, bu sayede uluslararası sistemik etkilerin imkân ve sınırlamalarıyla, ulusal çıkar arasında dengeyi esas alan bir dış politika yapımı ortaya çıkmıştır. Bu durum ayrıca, küresel

¹⁴⁷ a.e., s.484-490.

¹⁴⁸ a.e., s.484-492.

dengelerin yanı sıra bölgesel güç dengesini de dikkate almayı gerektiren bir dış politika ortamı yaratmıştır.

- Ekonomik çok merkezlilik ise, küresel açıdan bölge ülkelerinin daha esnek ve çok taraflı dış politika yapımına imkân sağlamış; bölgesel açıdan, bölgesel güç dengesinin, iş birliğini de dikkate alan bir anlayışla yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır.

- Yumuşak güç unsurlarının göreceli önemini artırmış, bölge ülkelerini dış politika vasıtalarının seçimi açısından; sert güç yerine, akıllı gücü esas alan ve iş birliğini önceleyen bir yaklaşıma yöneltmiştir.

2.1.2.1.1.2. BÖLGESEL ORTAM VE

DİNAMİKLER

Dönem içerisinde, uluslararası sistemin “*ABD hegemonyasında bir çokuluslu güçler oligarşisi*” arz eden yapısının yarattığı esneklik ve çok kutuplu sistemsel yapıya doğru kayış içerisinde olması, yukarıda ifade edildiği gibi, alt bölgesel sistemlerin ana sistemden özerklik derecelerini bir önceki döneme göre oldukça artırmıştır. Benzer durum, başta Orta Doğu olmak üzere Türkiye’nin komşu olduğu Balkanlar ve Kafkaslar gibi alt sistem diyebileceğimiz coğrafyalarda da söz konusu olmuştur.¹⁴⁹ Yeni uluslararası sistemin bahse konu niteliği, Orta Doğu coğrafi alt sisteminde, çok kutuplu bir yapı ve klasik güç dengesi sistemine benzer bölgesel bir sistem yaratmıştır. Bölgede oluşan yeni coğrafi alt sistem, yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi esas olarak küresel güçlerin müdahalelerinin etkisi altında oluşan çok kutuplu bir bölgesel yapı ve bölgesel güç dengesi mekanizmasının işlediği bir sistemik özellik göstermektedir.

21’inci yüzyılda uluslararası politikanın temel çatışma eksenini, ABD ile Orta Doğu ve İslam coğrafyası arasındaki ilişkilerin oluşturmaya başlaması¹⁵⁰ ve Orta Doğu coğrafi alt sisteminde, başta ABD ve Batı olmak üzere küresel güçlerin müdahaleleri, bölgenin daha hassas bir hale gelmesine sebep olmuştur. Ayrıca ABD ve Batı’nın hem küresel hem de bölgesel aktörler ya da onların oluşturdıkları ittifaklar tarafından dengelenme gayreti de bahse konu dönemde dış ve iç müdahaleleri artıran istikrasız bir durum yaratmıştır.

Bu noktada Orta Doğu coğrafi alt sisteminin, bir sonraki bölümde incelenecek olan Türkiye’nin Suriye Politikasına etkilerini sağlıklı bir şekilde tespit edebilmek için,

¹⁴⁹ Sönmezoğlu, a.e., s.27.

¹⁵⁰ a.e., s.435.

- Önce kısaca Orta Doğu coğrafi alt sisteminin ülkelerin dış politika davranışlarına etki edebilecek niteliklerini,
- Sonra küresel ve bölgesel güçlerin Orta Doğu politikalarını,
- Daha sonra da bölgesel dinamik niteliği taşıyan olayları ele alarak bunların etkilerini ortaya koymak faydalı olacaktır.

Orta Doğu bölgesini çalışan ve burada faaliyet gösteren birçok siyaset bilimci ve seyyahın 19'uncu yüzyılın sonlarından itibaren, "*Orta Doğu*" tabirini genellikle Balkanlar için kullanmaları,¹⁵¹ kavramın; coğrafi anlamından çok, kültürel bir zıtlığa ve ayrıma işaret ettiğini göstermektedir.¹⁵² Kavram daha sonra, Müslüman hâkimiyet sahalarının daralmasına paralel olarak; Müslüman-Hıristiyan ayrımını da yansıtan jeokültürel bir nitelik taşıyarak Doğu-Batı ayrımını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu nedenle Orta Doğu ve yakın Doğu kavramları, objektif bir coğrafi kavram olmaktan çok Avrupa merkezli sübjektif, jeokültürel bir ayrımı ifade etmektedir. "*Orta Doğu*" ve "*Yakın Doğu*" kavramlarının ifade ettiği alan, konjonktüre göre kazandığı yeni nitelikler çerçevesinde sürekli olarak yeniden çizilmiş, Batı siyasetçileri ve araştırmacıları tarafından Osmanlı'nın gerilemesine uygun olarak yeniden tanımlanmıştır.¹⁵³ Bu sebeple kavramın, paradigma bağımlı olduğu ve tanımladığı bölgenin; farklı bakış açıları ve konjonktürler için değişen alanları kapsayabileceği ifade edilebilir.¹⁵⁴

Akademisyen kimliği ile Davutoğlu'na göre, Orta Doğu Bölgesi'nin coğrafi konumunun yarattığı hem politik ve ekonomik hem de kültürel çok yönlü alışveriş, Orta Doğu'yu dünya tarihini etkileyen değişme ve gelişmelerin yaşandığı bir bölge haline getirmiştir. Bu sebeple dünya hâkimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Orta Doğu hâkimiyeti, önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur.¹⁵⁵ Bu durum, aynı zamanda bölgedeki toplumların yapılarını ve niteliklerini de etkilemiş, tarih boyunca Orta Doğu'da, iç gelişmelerle dış müdahalelerin karşılıklı etkileşimleriyle oluşan çok yönlü, dinamik bir yapı varlığını sürdürme gelmiştir.¹⁵⁶ Bu özellikleri ile Orta Doğu bölgesi, XIX ve XX'nci yüzyıllar hariç, tarih boyunca sürekli olarak "*merkez*" konumunda olmuştur.¹⁵⁷

Ortadoğu dini, siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerin yanı sıra, bölgedeki ve bölge dışındaki bir kısım devletlerin ve devlet dışı aktörlerin de etkileri ile tarihin her

¹⁵¹ Roderic H. Davison, "Where is the Middle East", **Foreign Affairs**, C: 38, No: 4, July, 1960; William Miller, **Travel and Politics in the Near East**, New York, Frederick A. Stokes, 1898.

¹⁵² Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, a.g.e., s.121.

¹⁵³ a.e., s.121-122.

¹⁵⁴ a.e., s.129.

¹⁵⁵ a.e., s.130-131.

¹⁵⁶ a.e., s.131.

¹⁵⁷ a.e.

döneminde çeşitli çatışmalara sahne olmuştur.¹⁵⁸ Bahse konu çatışmalarda bölge dışı aktörler olarak, ABD ve RF gibi bölgede çıkarı olan küresel ve bölgesel güçler; bölge içinden ise Vahhabi Suudi Arabistan, Şia İran ve İsrail başta olmak üzere diğer bölge devletleri karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bölge içi ve dışı aktörlerin destekledikleri devlet dışı aktörler de bölgede yaşanan çatışmalarda aktif rol oynamaktadırlar.¹⁵⁹

Yaklaşık dört asır Osmanlı Devleti egemenliğinde kalan Orta Doğu, uluslararası sisteme 1'inci Dünya Savaşı sonunda dâhil olmuş ve bu tarihten itibaren, başta sahip olduğu zengin enerji kaynakları olmak üzere değişik faktörlerle küresel ve bölgesel güçlerin rekabet alanı olmaktan kurtulamamıştır.¹⁶⁰ Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB liderliğinde bloklar halinde ortaya çıkan Doğu-Batı ayrışması, Orta Doğu'da da yoğun bir şekilde yaşanmıştır.¹⁶¹

Davutoğlu tarafından Soğuk Savaş sürecinde Orta Doğu'nun belirginleşen özellikleri; *"ideolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma, petrol eksenli jeoekonomik yapılanma, küresel stratejik rekabeti yansıtan jeopolitik hat ayrışması, İsrail'in kurulması ile doğan ve gittikçe tırmanan bölge içi kültürel ve siyasi çatışma alanı"* olarak sıralanmıştır.¹⁶²

Soğuk Savaş sonrasında ise ABD bölgeyi tek başına kontrol etme gayreti içerisine girmiştir.¹⁶³ 2000'li yıllarda ABD diğer büyük oyuncuların bölgeye girmelerine ve bölgedeki ağırlığına meydan okuyacak girişimlerde bulunmasına izin vermeme gayreti içerisinde olmuştur. AB ekonomisi ve güvenliği açısından önemli olan bölgede, ancak ABD'nin izin verdiği oranda etkili olabilmektedir. Çin bölgede ABD ile siyasi ve askeri değil, ticari bir güç olarak mücadele edebilmektedir.¹⁶⁴ RF, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Putin iktidarının politikaları neticesinde,¹⁶⁵ SSCB dönemindeki gücüne sahip olmamakla birlikte bölgesel bir güç/yerel bir oyuncu olarak sahneye girebilmiştir. Bu gelişmeler Orta Doğu'da yeni bir bloklaşmaya doğru gidildiğine işaret etmektedir.¹⁶⁶

¹⁵⁸ Yıldırım Deniz, "Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri", **Tesam Akademi Dergisi**- Turkish Journal of TESAM Academy, C: 3, No: 1, Ocak - January 2016, s.129.

¹⁵⁹ a.e.

¹⁶⁰ Mustafa Üren, "Jeopolitik Bakış Açısıyla Rusya ve Orta Doğu", **Yeni Orta Doğu**, ed., S. Demir ve O. Bingöl, Ankara, Barış Kitap, 2017, s.477.

¹⁶¹ Deniz, a.g.e.

¹⁶² Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, a.g.e., s.135.

¹⁶³ Deniz, a.g.e.

¹⁶⁴ Zafer Parlak, "ABD'nin Orta Doğu Politikasına Genel Bir Bakış", **Yeni Orta Doğu**, ed., S. Demir ve O. Bingöl, Ankara, Barış Kitap, 2017, s.431.

¹⁶⁵ Deniz, a.g.e.

¹⁶⁶ Deniz, a.g.e., s.141-142.

ABD'nin Orta Doğu politikasının temelinde, “*bekasının, hegemonyasının devam etmesine bağlı olduğu*” düşüncesi yatmaktadır. Bir başka deyişle, dönemin Başkanları olan G. W. Bush ve B. H. Obama dönemlerinde, ABD'nin dış politika amacının, ABD hegemonyasını korumak ve sürdürmek olduğu, bunun bir yolunun da ABD'nin hayati çıkarlarının bulunduğu Orta Doğu'nun kontrolünden geçtiği ifade edilebilir. Deniz'e göre dünyanın bir numaralı enerji tüketicisi konumundaki ABD;

- Ülkesinde kurduğu ucuz enerjiye dayalı ekonomiyi sürdürmeyi, bunun yanı sıra Ortadoğu'daki zengin enerji kaynaklarını dünyaya pazarlayarak gelir elde etmeyi,
- Diğer küresel aktörlerin bölgeye girmesini engellemeyi ve bölgede tam bir hâkimiyet kurmayı,
- Stratejik ortağı İsrail'in güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır.¹⁶⁷

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında küresel egemenliğini perçinlemeye çalışan ABD, 11 Eylül saldırıları sonrasında dış politikasına özellikle “*Büyük Orta Doğu projesi (BOP)*” ile “*Genişletilmiş Orta Doğu*” ve Kuzey Afrika'da “*terörle mücadele*”yi eklemiş, bu sayede politikalarına destek almak ve meşruiyet kazandırmak istemiştir. ABD bu süreçte, bölgenin yeniden yapılandırılması için yoğun bir çaba içine girmiştir. Yeni Muhafazakâr çevrelerce 1997'de hazırlanmış olan ve dünyanın ABD çıkarları çerçevesinde yeniden şekillendirilmesini öngören “*Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi*” G. W. Bush'un başkan olması ile hayata geçirilmeye hazır hale getirilmiştir.¹⁶⁸ 11 Eylül saldırıları sonrasında yönetimdeki Yeni Muhafazakârlarca şekillenen ve Afganistan ile Irak'a karşı başlatılan “*Teröre Karşı Savaş*” özellikle Orta Doğu'da ABD'nin İslamiyet'e karşı savaşı olarak algılanmış, bölgedeki Amerikan karışıklığını artırmış, ABD'yi bölgede zayıflatmış ve sevilmeyen bir ülke haline getirmiştir.¹⁶⁹

G. W. Bush'tan sonra ABD Başkanı olan Barrack Obama Orta Doğu'daki iki kilit ülke olan Türkiye ve Mısır'da 2009'da yaptığı konuşmalarda, kendi yönetiminin Yeni Muhafazakârların saldırgan ve tek taraflı politikalarını izlemeyeceğini, sorunlara barışçı ve katılımcı çözümler arayacağını, özellikle de Filistin sorununu çözeceğini ifade etmiştir. Obama yeni bir başlangıç müjdesi verse de arzu edilen istikrar bölgeye bir türlü gelememiştir. Irak'taki bölünme daha da artmış, Suriye kendini bir iç savaşın

¹⁶⁷ a.e., s.142-143.

¹⁶⁸ Parlak, a.g.e., s.431-432.

¹⁶⁹ Tuğçe E. Öztürk, “Barrack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası”, **TASAM**, 11 Temmuz 2009; (çevrimiçi) <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1102/barrack-obama-imaji-uzerinden-amerikan-dis-politikasinin-yeniden-insasi>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2016.

içinde bulmuş, Libya parçalanmış ve istikrarsızlık bütün bölgeye yayılmıştır. Türkiye ve Mısır darbelere/darbe girişimlerine maruz kalmış, Suriye ve Irak'ın bir bölümü Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) kontrolüne geçmiş ve İslamofobi dünya geneline yayılmıştır.¹⁷⁰

ABD mevcut anlayış içerisinde Orta Doğu'da bulunmanın maliyetini gördüğü ve bunun sürdürülemez olduğunu anladığı için 2000'li yıllardan itibaren bölgeyi stratejik ortakları ve müttefikleri vasıtası ile kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Bu dönemde, İsrail karşıtı İran ve Suriye ABD'nin en önemli tehdit algıları olmuştur. RF ve onun da arkasında Çin'in bu ülkeleri desteklemesi, Ortadoğu'da yeniden küresel bir mücadelenin başlamasına neden olmuştur.¹⁷¹

Obama döneminde güç kullanmayı son seçenek olarak gören ve diplomasiyi öne çıkaran yeni doktrin¹⁷² çerçevesinde askerlerini geri çekmeye başlayan ABD, bölgede "vekâlet savaşları" olarak isimlendirilen yeni müdahale yaklaşımlarını esas alan politikalar izlemeye başlamıştır. Bu kapsamda, vekâlet savaşları yaklaşımı Suriye'de, Şii-Vahhabi gerginliğini körükleyerek, bölgesel bir sıcak çatışmanın çıkmasına da potansiyel oluşturmaktadır.¹⁷³

Küresel ve bölgesel güçlerin rekabet alanı Orta Doğu'da bu rekabete katılan önemli aktörlerden biri de Rusya'dır.¹⁷⁴ RF, uluslararası sistemde büyük güçlerden biri olduğuna inandığında, bunu ilk test ettiği alanlardan birisi Orta Doğu olmaktadır.¹⁷⁵

Soğuk Savaş kaybeden SSCB'nin dağılmasıyla doğal sınırlarına gerileyen Rusya, Orta Doğu'yu terk etmiştir. "*Yeni Dünya Düzeni*" tartışmalarının yapıldığı bu dönemde ABD, küresel alanda olduğu gibi Orta Doğu'da da rakipsiz kalmıştır.¹⁷⁶ Bahse konu gelişme çerçevesinde Rusya, ABD'nin bölgedeki etki alanını genişletmesini büyük bir "*ulusal güvenlik tehdidi*" olarak görmüştür.¹⁷⁷

Rusya bu süreçte, önce ülke içini tahkim etmiş, ardından da siyasi, ekonomik ve askeri örgütlenmelerle post-Sovyet alanındaki otoritesini yeniden tesis etmeye

¹⁷⁰ Parlak, a.g.e., s.431-433.

¹⁷¹ Deniz, a.g.e., s.142-143.

¹⁷² Birol Akgün, **ABD'nin Suriye Politikası, Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)**, Stratejik Düşünceler Enstitüsü, SDE Uluslararası İlişiler Program Koordinatörlüğü, 2012, s.11.

¹⁷³ Deniz, a.g.e.

¹⁷⁴ Üren, a.g.e.

¹⁷⁵ Muharrem Erenler, "Russia's Arab Spring Policy", **Bilgi Strateji Dergisi**, C: 4, No: 6, 2012, s.173.

¹⁷⁶ Üren, a.g.e., s.479.

¹⁷⁷ **BBC News Türkçe**, "Rusya'da Yeni Askeri Doktrin: En Büyük Tehdit Nato", 26 Aralık 2014, (çevrimiçi) <http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141226-rusya-askeri-doktrin>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

çalışmıştır.¹⁷⁸ Arka bahçesi olarak kabul ettiği post-Sovyet alanında varlığını yeniden pekiştiren RF, dikkatini yeniden Soğuk Savaş sonunda terk etmek zorunda kaldığı Orta Doğu'ya çevirmiştir.¹⁷⁹ Putin yönetimindeki RF, eski Sovyetler Birliği coğrafyasında ABD ve NATO ile mücadele kapsamında Ukrayna ve Gürcistan örneklerinde görüldüğü gibi, yeri geldiğinde doğrudan müdahale etmektedir. RF'nin son dönemdeki Suriye politikası ve müdahalesini bu açıdan değerlendirmek gerekir.¹⁸⁰ Nitekim 2015'ten itibaren Suriye'deki hava operasyonlarına iştirak ederek, mevcut rejime destek vermek suretiyle, Orta Doğu'daki varlığını devam ettirmede kararlı bir tutum sergilemektedir.¹⁸¹ Konuya Rus çıkarları açısından bakıldığında, Orta Doğu ve onun devamı niteliğindeki Akdeniz jeopolitik bakımdan bir bütündür.¹⁸² Bu jeostratejik bakış açısıyla, Akdeniz ve Orta Doğu arasındaki Suriye'nin Rusya açısından jeopolitik önemi büyüktür.¹⁸³ RF Orta Doğu'daki mücadelede başarılı olarak, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi ABD'nin karşısına küresel bir güç olarak yeniden çıkma şansını yakalamayı hedeflemektedir.¹⁸⁴

Öte yandan Orta Doğu'daki gelişme ve bölgesel dinamikler de ABD'nin dengelenmesi için Rusya'nın bölgede rol almasını zorunlu hale getirmektedir. Bunu yapmadığı takdirde, hem bölgedeki olumsuz gelişmelerin kendi egemenlik ve etki alanlarına bazı yansımalarından hem de radikal İslamcı terör örgütlerinin bölgede güç kazanmasının kendi iç güvenliğine olumsuz etkileri olacağından endişe duymaktadır.¹⁸⁵

RF'nin Orta Doğu politikasının çerçevesini yukarıda ifade edildiği şekilde çizdikten sonra, günümüz politikalarını anlayabilmek için Putin dönemi bölge politikalarına bakmak faydalı olacaktır.

Her şeyden önce RF'nin bölgeye yönelik politikasının Sovyet döneminde olduğu gibi ideolojik değil tamamen pragmatik esaslara dayandığı söylenebilir.¹⁸⁶ Realist bir

¹⁷⁸ Mikhail Margelov, **Russia's Vision for The Middle East and North Africa, Speaking Transcript**, Catham House, London, 2013, s.5.

¹⁷⁹ a.e.

¹⁸⁰ **BBC News Türkçe**, "Rusya'da Yeni Askeri Doktrin: En Büyük Tehdit Nato", 26 Aralık 2014, (çevrimiçi) <http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141226-rusya-askeri-doktrin>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

¹⁸¹ Üren, a.g.e., s.480.

¹⁸² Bülent Aydın Ertekin, "Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharındaki Rolü", **Bilge Strateji Dergisi**, C: 4, No: 7, 2012, s.132.

¹⁸³ Üren, a.g.e., s.494-496.

¹⁸⁴ Erenler, a.g.e.

¹⁸⁵ Üren, a.g.e., s.480.

¹⁸⁶ Andrei P. Tsygankov, **Russia's Foreign Policy**, New York, Rowman&Littlefield, 2016, s.135.

anlayışla hazırlanan söz konusu politikanın dört temel hedefe odaklandığı görülmektedir. Bu hedefler;

- RF'nin bölgedeki varlığının yeniden güçlü bir şekilde tesis edilmesi ve ABD'nin bölgede tek taraflı uygulamalarına son verilmesi,¹⁸⁷

- Orta Doğu'nun RF için uygun bir pazar haline getirilmesi,¹⁸⁸

- Müslüman nüfusu üzerinde daha fazla etki sahibi olabilmek için, bölgedeki İslam ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi ve bu sayede radikal İslamcı örgütlerin kendi egemenlik ve etki sahasına nüfuz etmelerinin engellenmesi olarak sıralanabilir.¹⁸⁹

- Sonuncu hedef ise, bölgenin büyük güçlerinden biri olarak bölgesel sorunların çözümünde aktif rol almak suretiyle arabuluculuk yaparak bölgesel sorunlara çözüm bulunması ve bunun neticesinde Orta Doğu genelinde yeniden itibar kazanılmasıdır.¹⁹⁰

RF, Orta Doğu ile ilgili hedeflerine ulaşabilmek amacıyla bölgedeki gelişmelerle ilgisi olan aktörlerle pozitif ilişki geliştirmeyi öngören bir strateji geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Böylece, İsrail ile iyi ilişkiler geliştirirken, aynı zamanda onun düşmanı olarak kabul edilen, İran, Hamas ve Hizbullah gibi aktörlerle de ilişkilerin geliştirilmesine özen göstermektedir. Bunun için gerekirse dengeleyici güç olarak devreye girilmektedir.¹⁹¹

RF, büyük güç statüsünü yeniden elde edebilmek için ekonomik gücün rolünün önemli olduğunu farkındadır. Bu nedenle bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine öncelik vermiştir.¹⁹² Özellikle silah sanayi, petrol ve doğal gazı ihtiva eden enerji ticareti önemli ekonomik faaliyetlerdendir.¹⁹³

Rusya, bölgeyi ilgilendiren sorunların çözümünde diplomasiye öncelik verilmesinden yanadır. Bunun için arabuluculuk hizmetini bölgeye nüfuz etme ve bölgenin büyük gücü olduğunu gösterme fırsatı olarak görmektedir. Taraflar arasında

¹⁸⁷ Zvi Magen and Olena Bagno Moldavsky, "New Directions in Russia's Foreign Policy: Implication for The Middle East", **Strategic Assessment**, C: 13, No: 4, 2011, s.78.

¹⁸⁸ Alexey Malashenko, **Russia's Policy in the Middle East and The Fight Against Extremism**, POMEAS Policy Brief, No: 3, İstanbul, 2014, s.2.

¹⁸⁹ Elaheh Koolae and Hamidreza Azizi, "Expansion of Russia-Hamas Relations: Sources and Implications", **Journal of Power, Politics&Governance**, C: 3, No: 2, December 2016, s.46; Üren, a.g.e., s.495.

¹⁹⁰ Olana Bagno, "Russia in The Middle East: An Unlikely Comeback", **Strategic Assessment**, C: 12, No: 2, 2 Ağustos 2009. s.96.

¹⁹¹ Zvi Magen, **Russia and The Middle east: Policy Challenges**, Memorandum, No: 127, INSS; Ramat Aviv, 2013, s. 32.

¹⁹² Marcin Kaczmarek, "Russia's Middle East Policy After The Arab Revolutions", **Center for Eastern Studies**, No: 59, 26 Temmuz 2011, s.1.

¹⁹³ Üren, a.g.e., s.499.

uzlaşma sağlanamayan sorunların çözümü için en uygun mekanizmanın BM olduğunu düşünmektedir. Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi daimî üyeliğini etkin bir vasıta olarak kullanma eğilimindedir.¹⁹⁴

RF son dönemde etki alanını İran ve Suriye'nin dışına taşımaya çalışmaktadır. Mısır'da Sisi ve Şiilerin hâkim olduğu Irak ile ilişkilerini geliştirerek, bölgede ABD'yi dengelemeye çalışmaktadır.¹⁹⁵

Suriye'de yaşanan çatışmalar, son dönemde Rusya'nın Ortadoğu politikalarına yön veren en önemli gelişmedir. Rusya'nın bölgedeki en önemli müttefikinin Suriye olması ve bölgedeki tek askeri üssü Tartus'un bu ülkede bulunması, Suriye'yi vazgeçilmez kılmaktadır.¹⁹⁶ Rusya'nın Suriye'deki çatışmalara müdahalesini de bu çerçevede okumak ve bölgenin geleceğinin yapılandırılmasında göz ardı edilemeyeceğinin mesajı olarak görmek doğru olur.¹⁹⁷

AB'nin Orta Doğu'ya yönelik politikası birliği oluşturan ana güçlerin politikalarının ve stratejilerinin tarihsel süreç içerisindeki gelişiminin sonucunda şekillenmiştir. Tarihte İngiltere, Fransa ve Almanya üçlüsünün başlangıçta rekabet daha sonra iş birliği şeklinde oluşan Orta Doğu politikası günümüzde Avrupa'nın bölgeye yönelik politikasını da belirlemiştir.

AB'nin kuruluşundan itibaren bölgeye yönelik kapsamlı politika oluşturmaları ekonomik ve jeopolitik amaçlıdır. Bölgede uzun süreli Arap-İsrail sorunu da örgütün politikaları üzerinde etkin olmuştur. AB'nin bölgeye yönelik politikası tarihsel süreç içerisinde jeopolitik ve ekonomik yaklaşımlardan, günümüzde stratejik, güvenlik, enerji, ekonomik ve kültürel çok sayıda bileşenden oluşan bir retorike dönüşmüştür.

Tarihte AB'nin Orta Doğu'ya yönelik ilk kurumsal politikası, 1973 yılında Arap-İsrail Harbi'nden sonra petrol üreticisi Arap devletlerin petrol fiyatlarını dört misli artırmaları sonucunda oluşmuştur. AB, Orta Doğu'daki İsrail-Filistin sorununa yönelik olarak kapsamlı politik kararlar almıştır. 1990 yılına kadar bölgeye ilişkin genelde ABD ile uyumlu politika izleyen AB; SSCB'nin dağılmasından sonra daha otonom kararlar almış ve uygulamaya geçmiştir. 1990 ve 2003'teki Irak krizlerinde Orta doğu sorununa doğrudan müdahil olan AB; günümüzde IŞİD sorunundan dolayı bölgeye farklı şekilde

¹⁹⁴ İlyas Kemaloğlu, "Rusya'nın Orta Doğu Politikası", **Rapor No.125, ORSAM**, Ankara, 2012, s.7.

¹⁹⁵ Deniz, a.g.e., s.143-144.

¹⁹⁶ Sabir Askeroğlu, "Rusya Suriye'de Neden Direniyor", 21. Yüzyıl Enstitüsü, 27 Mayıs 2013, (çevrimiçi) <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/rusya-suriyede-neden-direniyor>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

¹⁹⁷ Deniz, a.g.e.

müdahil olmaya başlamıştır. Orta Doğu'nun istikrarsız yapısı AB için terör ve sığınmacı göçü şeklinde sonuçlar üretmektedir. AB, son yıllarda Orta Doğu'da artan radikalizmin en büyük hedefi durumundadır. Son dönemde Fransa, Belçika ve Almanya'da yaşanan terör saldırılarının hemen hepsi Orta Doğu kaynaklıdır.

Günümüzde AB'nin Orta Doğu politikasının amaçlarını iki ana başlık altında toplamak mümkündür;

- Bunlardan birincisi, çıkarları doğrultusunda bölge kaynaklarından yararlanmak,
- İkincisi ise, bölge kaynaklarından azami istifade edebilmek için ortamı şekillendirmektir.

Her iki amaca ulaşmak için de ABD destek ve ittifakına ihtiyaç duyan AB'nin Orta Doğu politikası son dönemde; enerji güvenliği, sığınmacı, ekonomik ve kültürel dinamikleri kapsayacak şekilde kompleks bir yapı arz etmektedir. AB geliştirdiği inisiyatiflerle bir yandan bölge ile iş birliğini sürdürmeye gayret gösterirken diğer yandan bölgedeki istikrarsızlığa bağlı olarak artan sığınmacı göçü ve radikalizmle uğraşmaktadır.¹⁹⁸

AB, ABD ile yeni Orta Doğu'nun oluşumunda önemli rol oynamaktadır. AB Kaddafi'nin iktidarının yıkılmasında ve Cezayir'in radikalizme teslim edilmesinde önemli paya sahip olmuştur. Suriye krizinde görüldüğü üzere, bölücü terörist gruplara silah ve eğitim desteği sağlayarak hem Irak hem de Suriye'de bölgesel istikrar aleyhine Suriye'de etnik kökenli bölücü grupların toprak genişletmesine ortam yaratmıştır.¹⁹⁹

Küresel aktörlerin Orta Doğu politikaları ile ilgili olarak toplanan veriler çerçevesinde sonuç olarak, en genel anlamda;

- Bölgenin hem ABD ve AB hem de RF için hayati çıkarları açısından önem arz eden bir niteliğe sahip olduğu,
- Tüm aktörlerin bu çıkarların tahakkuku için bölgeye direk ve/veya dolaylı müdahalelerini sürdüreceklerinin öngörüldüğü,
- Bu müdahaleler nedeniyle, bölgesel iç dinamiklerin de etkisiyle, bölgede mevcut istikrarsızlığın ve dış politika ortamında oluşan belirsizliğin devam edeceği,

¹⁹⁸ Sertif Demir ve Ercüment Tatlıoğlu, "Avrupa Birliği'nin Orta Doğu Politikalarının Analizi", **Yeni Orta Doğu**, ed., S. Demir ve O. Bingöl, Ankara, Barış Kitap, 2017, s.557-558.

¹⁹⁹ a.e., s.

- Bahse konu istikrarsızlık ve dış politika ortamındaki belirsizliğin yaratacağı güvenlik algısının, küresel ve bölgesel aktörlerin bölgeye direk müdahalelerine sebep olan dış politika davranışlarına kaynaklık edebileceği ifade edilebilir.

Ortadoğu'da yaşanan anlaşmazlık ve çatışmaları hazırlayan esas faktörlerin bölge içi dinamiklerden kaynaklandığı ifade edilebilir. Orta Doğu bünyesinde barındırdığı; etnik, dini, mezhepsel ve kültürel farklı unsurlar nedeniyle, çatışma potansiyeli yüksek bir bölgedir.²⁰⁰ Bu bölümde bölge içinde etkili olan devlet ve devlet dışı aktörler ele alınacaktır.

Stratejik Hürmüz Boğazı gibi bir su yolunu kontrol eden İran, jeopolitik konumuyla Avrasya jeopolitiğinin önemli bölgesel güç merkezlerinden biridir. Jeopolitik özelliğinin yanı sıra İran; güçlü ordusu, köklü kültürü, devlet geleneği ve derin dış politika birikimi/hafızasıyla tanınmaktadır. İran; güçlü, hareketli bir ticaret sermayesi ve önemli enerji kaynaklarına sahiptir. Ülkede işsizlik, yolsuzluk ve usulsüzlüklere karşı var olan toplumsal tepkiler, enerji ve gıda gibi temel ihtiyaç maddelerinin bolluğu ve ucuzluğu nedeniyle görece olarak halkın ekonomik açıdan rahat bir hayat sürmesine ve yönetime karşı tepkisinin sistem içinde kalmasına neden olmaktadır. İran; toplumsal ve kültürel bütünlüğünü, ordusunun gücünü, nükleer kapasitesini ve enerji kartını dış politikada iyi kullanır.²⁰¹

Doster'e göre İran'ın dış politikada;

- Jeopolitik, stratejik konumu,
- Enerji zenginliği,
- Nükleer faaliyetleri,
- Rusya ve Çin gibi Avrasya'nın iki büyük gücüyle olan yakınlığı,
- Bölgede başta Suriye ve Irak olmak üzere hem bazı bölge ülkeleri hem de devlet dışı bölgesel aktörler üzerindeki etkisi,
- Avrupa'dan Latin Amerika'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada sağladığı itibar,
- Bölgesel bir güç olmak adına Türkiye ile yaşadığı rekabete dayalı ilişkinin sağladığı motivasyon,
- Bağımsız davranabilmesi, bölgesel bir güç olabilme istikametinde sağladığı; başta kültürel, hatta dinsel, siyasal ve toplumsal, mutabakat avantajları olarak görülmektedir.

²⁰⁰ Deniz, a.g.e., s.133.

²⁰¹ Barış Doster, "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası", **Orta Doğu Analiz**, Ağustos 2012, C: 4, No: 44, s.45.

1'inci ve 2'nci Dünya Savaşları'nda işgale uğramış olması, İran halkının siyasi ve sosyo-kültürel belleğinde derin izler bırakmış, bağımsızlık konusunda duyarlılığı artırmıştır. Bağımsızlık konusunda oluşan mevcut hassasiyet, İran'ın hem bölgesel bir güç hem de nükleer silaha sahip olmak konularında teşvik etmiş ve milli bir politikaya dönüşmesine kaynaklık etmiştir.

Doster İran'ın dezavantajlarını ise;

- ABD ve İsrail ile yaşanan sorunlar ve her iki ülkeye karşı oluşan karşıtlık, İran halkında geniş bir karşılık bulmakta ve milli bir politika olarak kullanılmaktadır. Bahse konu dezavantaj İran'ın siyasal ve ekonomik açıdan sıkıntı yaşamamasına sebep olsa da İslam coğrafyası ve Sünni Arap ülkelerle, topluluklar/halklar arasında ciddi bir itibar kaynağını da oluşturmaktadır.

- İran ekonomisinin enerji ihracatına bağlı olması, teknolojik açıdan istenen seviyeye ulaşamaması, askeri silah, malzeme ve teçhizat açısından dışa bağımlılığı, ekonomisinin yapısal sorunları, verimsizliği ve işsizlik oranının yüksekliği olarak sıralamıştır.²⁰²

İran'ın dış politikasının şekillenmesinde ve tehdit algılamasında;

- Güncel, tarihsel, bölgesel, küresel düzlemde politik, ekonomik, askeri olayların,
- İdeolojik, dini ve özellikle de son yıllardaki nükleer faaliyetleri bağlamında teknolojik gelişmelerin etkisi büyüktür.²⁰³

İran'ın tarihsel hafızasının ve dış siyasetinin şekillenmesinde;

- İki büyük savaşta yaşadığı İngiliz ve Rus işgallerinin travmaları,
- Bağımsızlık yanlısı, milliyetçi ve devletçi bir retoriğe sahip Musaddık iktidarının, "*Ajax Operasyonu*"yla 1953'te ABD ve İngiltere tarafından devrilmesi,
- 1979'da İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesiyle oluşan yeni anlayış,²⁰⁴
- İran-İrak Savaşı ile 1980-1988 yıllarında arasında bir milyon insanın yaşamını yitirmesi,

- 1991 yılında Birinci Körfez Savaşı ile ABD'nin Orta Doğu bölgesine yerleşmesi,
- 2003'te ABD'nin Irak'ı işgal etmesi önemli gelişmeler olarak sıralanabilir.²⁰⁵

²⁰² a.e., s.51.

²⁰³ a.e., s.45.

²⁰⁴ Bkz.: İran İslam Devrimi hakkında ayrıntılı bilgi için, Amir Ahmad Fekri, **İran Devrimi**, İstanbul, Mızrak Yayınları, 2011.

²⁰⁵ Doster, a.g.e., s.44-45.

Yukarıda sıralanan nitelikleri ve dış politika davranışlarına etki eden faktörler çerçevesinde İran'ın savunma ve güvenlik planlarında üç temel hedefin öne çıktığı söylenebilir.

- Bunlardan birincisi, kendi kendine yeterli bir ülke haline gelebilmek ve dışa bağımlılığı ortadan kaldırmak,

- İkincisi, ortaya çıkabilecek tehditleri bertaraf edebilecek askeri bir güce sahip olmak ve caydırıcılık kapasitesini artırmak,

- Üçüncüsü ise, değişen küresel ve bölgesel koşullara uyum sağlayarak, etkili ve vazgeçilmez bölgesel (Ortadoğu ve Avrasya'da) bir güç haline getirmektir.²⁰⁶

Bu hedefler kapsamında İran'ın dış politika uygulamalarına kısaca göz atmak gerekirse,

- İran diplomasisinde İslam, dış politikanın tek unsuru değildir. Dış politikada radikal söylem, ideolojik tutum ve dini öne çıkarmasına rağmen, İran diplomasisi pragmatiktir ve konjonktürden yararlanmayı iyi bilir.²⁰⁷

- Milliyetçilik akımı tüm siyasi kanatlarda etkili ve çok güçlüdür.

- Enerji zenginliği, İran'ın bölgesel güç olmasını sağlayan ve dış politikasını şekillendiren önemli unsurlardan biridir.

- İran'ın ABD ve stratejik ortağı İsrail ile Suudi Arabistan'ı tehdit olarak görmesi, İsrail ve Suudi Arabistan ile yaşadığı gergin ilişkiler, bölgedeki istikrarsızlığın temel kaynaklarından birini oluşturmakta ve adeta bölgeyi bir satranç tahtasına çevirmektedir. Şii ve Sünni nüfusun bir arada yaşadığı; Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Bahreyn, Yemen toprakları, bahse konu üç ülkenin mücadele alanına dönüşmüştür.²⁰⁸

- Bölgede son dönemde yaşanan çatışmalar sonucunda Irak ve Suriye haritalarının değişmemesi için gayret gösteren İran'ın esas problemi, bu ülkelerden sonra sıranın kendisine gelmesi olasılığıdır. Bu nedenle özellikle Suriye'deki iç savaşta Esad yönetimine siyasi, askeri ve ekonomik doğrudan destek vermektedir.

- İran dış politikasında, tehdit algısı yaratan ülkelere karşı devlet dışı aktörleri destekleme politikası önemli bir yer tutar.²⁰⁹ İsrail'e karşı Hizbullah'ı, Suudi

²⁰⁶ Gökhan Çetinsaya, "Tarihsel Perspektifte Türkiye–İran İlişkileri ve Nükleer Sorunu", **SETAV Raporu**, Ankara, 2006.

²⁰⁷ Doster, a.g.e.

²⁰⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/wfbExt/region-mde.html>, Erişim tarihi: 15 Ekim 2015.

²⁰⁹ Çağatay Balcı, "İran, Pragmatizm ve PKK", **UPA, Uluslararası Politika Akademisi**, 11 Eylül 2012, (çevrimiçi) <http://politikaakademisi.org/iran-pragmatizm-ve-pkk/>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

Arabistan'a karşı Yemen'de Husileri desteklemesi, bahse konu politikanın aktif olarak uygulandığını gösteren örnekler olarak sıralanabilir.²¹⁰

İngilizlerin desteğini 1870'lerden itibaren arkalarına alan Suudiler, Osmanlı'nın dağılma döneminde, etki alanlarını Arap yarımadasına yaymış ve bölgedeki hâkimiyetini 20'nci yüzyıla taşıyarak, 1932'de Suudi Arabistan Krallığı'nı kurmuşlardır.²¹¹ Suudi Arabistan nüfusunun 1/3'ü göçmenlerden oluşmaktadır. Nüfusu 32 milyona ulaşan²¹² Suudi Arabistan'ın yerli nüfusun %10-15'i Şiiilerden oluşmaktadır.²¹³

Hiç kuşkusuz son dönem de dâhil olmak üzere Suudi Arabistan'ın dış politikasını şekillendiren en önemli unsurlardan birisi, kültürel ve tarihi mirasın bir sonucu olan Selefi-Vahhabi ideolojidir.²¹⁴ Günümüzde Selefilik ile anılan Vahhabiliği benimsemiş olan Suudi Arabistan devleti, İslam dininin çok katı bir yorumunu benimsemiştir. Bunun bir sonucu olarak kurulduğu günden bu yana özellikle bölgedeki Şiiilere karşı çok katı bir politika izlemiş²¹⁵ ve Şiiileri kendisine rakip ve düşman olarak görmüştür.²¹⁶ Suudi Arabistan'ın, Yemen'deki iç savaş ve Arap Baharı sırasında nüfusunun %70'i Şii olan Bahreyn'de meydana gelen olaylara askeri müdahalede bulunarak isyanı bastırma girişimi bahse konu ideolojik yaklaşımın örnekleri olarak sıralanabilir.²¹⁷ Yine Suriye'de son yıllarda yaşanan iç savaşta İran'ın desteklediği Esad'ın karşısında savaşan grupları destekleyen politikalar izlenmesinin arkasında da Vahhabi-Şii çekişmesi yatmaktadır.

Suudi Arabistan'ın temel dış politika ilkesi *“ülke rejiminin güvenliği”* olmakla birlikte,²¹⁸ genel olarak dış politikası birbiri içine geçmiş üç düzlemde oluşmaktadır.

²¹⁰ Deniz, a.g.e., s.135-137.

²¹¹ a.e., s.133.

²¹² <http://www.tradingeconomics.com/saudi-arabia/population>, Erişim tarihi: 15 Ekim 2015.

²¹³ <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2015.

²¹⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/suudi-arabistan-ordusu-bahreyne-girdi-17267951>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2015.

²¹⁵ M. İlyas Bozkurt, **İnhiraf-Kırılma-2, İslam Mezheplerinin Analizi**, 2. bs., Bursa: Revizyon Medya, 2015, s.127.

²¹⁶ Deniz, a.g.e., s.134.

²¹⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/suudi-arabistan-ordusu-bahreyne-girdi-17267951>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2015.

²¹⁸ Helen C. Metz, **Suudi Arabia: A Country Study**, Washington, GPO for the Library of Congress, 1992.

- İlk olarak küresel düzlemde İsrail'den sonra ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olarak, petrole dayalı ekonomisi ile dünya enerji sektörünün en önemli üyelerinden birisidir.²¹⁹

- İkinci olarak statükocu bir yaklaşımla, kendisinden bağımsız girişimlere karşı çıkan Suudi Arabistan, yukarıda da ifade edildiği gibi Şii karşıtı politikalarla hareket etmektedir.

- Üçüncü olarak ise daha dar bir bölge olarak Arap yarımadasında tam bir hegemon gibi davranmaktadır.²²⁰ Yemen'de son dönemde yaşanan iç savaş, bu üçüncü düzlemdeki politikaların bir sonucudur.

Suudi Arabistan 2000'li yıllardan itibaren, her ne kadar küresel düzlemde müttefiki ABD'nin kontrolü dışında hareket etmese de özellikle Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya coğrafyalarında etkili olmaya çalışmaktadır.²²¹ Suudi Arabistan ile ilgili önemli bir nokta da son yıllarda bütçesinden silahlanmaya ayırdığı payın dikkat çekici bir şekilde artmış olmasıdır. Uluslararası Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü verilerine göre son yıllarda Suudi Arabistan silahlanma harcamaları bakımından ABD, Çin ve Rusya'nın ardında dördüncü sıraya yerleşmiş durumdadır.²²² Bu durum IMF'nin silahlanmayla ilgili verilerine göre, Suudi Arabistan'ın 1997-2014 yılları arasındaki askeri harcamalarının %445 arttığını, buna karşılık İran'ın askeri harcamalarında da %442 oranında bir artışın gerçekleştiğine işaret etmektedir.²²³ Bu oranlar bölgedeki karşılıklı bir hazırlıkta göstergesidir.²²⁴

İsrail kurulduğu 1948'den bu yana bölgede kendisine güvenli bir coğrafya oluşturma çabası içerisinde, Ortadoğu'daki çatışmaları körükleyen ülkelerden birisi olmuştur. Kurulduğu yıllarda bölgede hiçbir ülke ile diplomatik ilişkisi olmayan ve tüm Arap komşuları tarafından düşman olarak kabul edilen İsrail, zaman içerisinde bölgede kendisine bir yaşam alanı oluşturmuştur. Hatta günümüzde tehdit olarak artık bölgedeki devletleri değil, devlet dışı aktörleri (Hamis, Hizbullah gibi...) algılar bir pozisyona gelmiştir.²²⁵

²¹⁹ F. Gregory Gause, Saudi Arabia in the New Middle East, **Council Special Report No. 63**, New York, Council on Foreign Relations (CFR)., 2011, s. 22-24.

²²⁰ Ertan Efeğil, "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler", **Ortadoğu Analiz**, C:5, No: 53, 2013, s.106-107.

²²¹ Deniz, a.g.e., s.134-135.

²²² Deniz, a.g.e., s.135.

²²³ **IMF Data, World Economic Outlook Database**, (çevrimiçi), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/index.aspx>, 2014, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2015.

²²⁴ Deniz, a.g.e.

²²⁵ a.e., s.138.

İsrail'in dış politikasında en önemli belirleyici unsur “güvenlik endişesi”dir. Nüfusu az olmasına karşın, bölgede önemli bir askeri güç olmasının arkasında da bu güvenlik endişesi yatmaktadır. Bu konuda ABD, stratejik ortağı olan İsrail'e her yıl milyarlarca dolarlık askeri yardım yapmaktadır ve bu sayede İsrail'in son derece modern bir ordusu bulunmaktadır. Yine güvenlik endişelerinin bir tezahürü olarak sayısı az da olsa İsrail'in nükleer silahlara sahip olduğunu belirtmekte fayda vardır.²²⁶

İsrail'in dış politikasında, aynı İran ve Suudi Arabistan'da olduğu gibi, din önemli bir belirleyici unsurdur. Şii İran ve Selefi-Vahhabi Suudi Arabistan'ın yanı sıra İsrail'de Musevilik dininin radikal bir yorumu olan Siyonizm devlet politikalarında etkili bir unsurdur.²²⁷ Dünyanın birçok farklı coğrafyasında yaşayan Yahudilerin 19. yüzyılın sonlarından itibaren vaat edilmiş topraklara toplanması ve sonra zaman içerisinde burada kendi devletlerini kurmaları, hem burada yaşayan Filistin halkı açısından, hem de nüfuslarının büyük bir çoğunluğu Müslüman olan komşu ülkeler için kabul edilebilir bir durum olmamıştır. İsrail'in kuruluşu ve bölgede önce tutunma, ardından da kendisine güvenli bir harita oluşturma çabaları, bölgede bugüne kadar birçok savaşa neden olduğu gibi, hiç kuşkusuz bundan sonra da birçok çatışma ve hatta savaşa neden olacak gibi görünmektedir.²²⁸

İsrail'in, güvenliğine tehdit olarak kabul ettiği devletler, ya ikili ilişkilerin bir şekilde tesis edilmesiyle (Camp David sonrası Mısır ile kurulduğu gibi), ya da bu devletlerin yaşadıkları iç karışıklıklar neticesinde İsrail için tehdit olmaktan çıkması gibi yollarla (Irak ve Suriye gibi) bertaraf edilmiş ve tehdit olmaktan çıkarılmışlardır.

Bu kapsamda İsrail'in dış politikasını iki düzlemde ele almak mümkündür:

- Küresel düzlemde, İsrail'in ABD ile stratejik ortaklığı ve uluslararası tanınma gayreti dikkat çekerken,
- Bölgesel düzlemde ise, öncelikle güvenlik konusu ve ardından bölgedeki diğer ülkeler tarafından tanınmak, onlarla ekonomik iş birliği içerisine girmek ve bu sayede oluşacak bir karşılıklı bağımlılık²²⁹ ile bölgede daha rahat tutunma gayretleri dikkat çekmektedir.

Bu noktada bölgedeki devlet dışı bölgesel aktörlere de kısaca göz atmak ve bunların Türkiye'nin dış politika davranışlarına etkilerini ortaya koymak son derece

²²⁶ a.e.

²²⁷ Ertan Efeğil, “İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri”, **Ortadoğu Analiz**, C:5, No: 49, 2013, s.57.

²²⁸ Ceyhun Çiçekçi, “İsrail'in Güncel Güvenlik Habitatı”, **Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No: 24, 2015, s.15.

²²⁹ Efeğil, “Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, a.g.e., s.53-61.

önemlidir. Özellikle bu aktörlerden; PKK ve PKK'ya iltisaklı Suriye'deki Etnik Kökenli Bölücü Terörist Hareketi (PYD)'nin bölgesel Kürt dinamiğiyle ilişkisini incelemek faydalı olacaktır.

Dağ'a göre, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra düzenden yoksun ve en karmaşık dönemini yaşayan Ortadoğu bölgesi; günümüzde, devlet statüsü kazanmaya çalışan "sekteryan" ve/veya "milliyetçi örgütlerin" egemenlik alanı kurmaya çalıştıkları bir coğrafya haline dönüşmüştür.²³⁰

Orta Doğu bölgesinde var olan ve özellikle Kuzey Orta Doğu'da varlığını hissettiren Kürt dinamiğinin iki kaynaktan beslendiği dikkat çekmektedir.

- Bunlardan birincisi, Kürtlerin yaşadığı bölgelerin jeostratejik konumu ile bölgedeki Kürt grupların siyasi ve sosyo kültürel nitelikleri,
- İkincisi ise, başta ABD olmak üzere küresel aktörlerin ulusal çıkarlarına dayalı olarak yürüttükleri bölge politikalarında Kürtlerin sahip oldukları potansiyelden istifade etme arzularıdır.

Küresel aktörlerin, bölgedeki Kürtlerin özellikle bir devlet kurmaları ve bulundukları toprakları bu devlete katarak birleşme yolunda "büyük Kürdistan" olarak da ifade edilen siyasi amaçlarını, kendi bölgesel çıkarları ile birleştirerek oluşturdukları bölge politikaları, Kürtlerin bölge devletlerinin dış politika davranışlarının belirlenmesinde etkili bir aktör olarak ortaya çıkmalarında önemli rol oynamıştır.

Orta Doğu bölgesindeki Kürt yapılanması ile ilgili olarak büyük resmi görmek açısından, "Şekil 2.1: Türkiye, İran, Irak ve Suriye'de Kürt Siyasi Hareketlerinin Etkileşimi"ne göz atmak faydalı olacaktır.²³¹ Şekil 2.1'de görülen yapı ve ilişkiler, bölgesel olarak Kürt hareketinin hem büyük bir potansiyele hem de PKK, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) olarak üç ana grup halinde birbirleri ile sıkı bir rekabet içerisinde olduklarını göstermektedir.

Bingöl'e göre, günümüzde özellikle, PKK ve KDP arasında kıyasıya bir mücadele yaşanmaktadır. Her iki yapı da bölge ülkeleri ile olduğu gibi küresel aktörlerle de iş birliği içerisindedir.²³²

PKK, Kuzey Orta Doğu'da bulunan Türkiye - İran - Irak ve Suriye'de silahlı güce ve siyasi-toplumsal yapılara sahiptir. PKK, Kürdistan Topluluklar Birliği (Koma Civakên

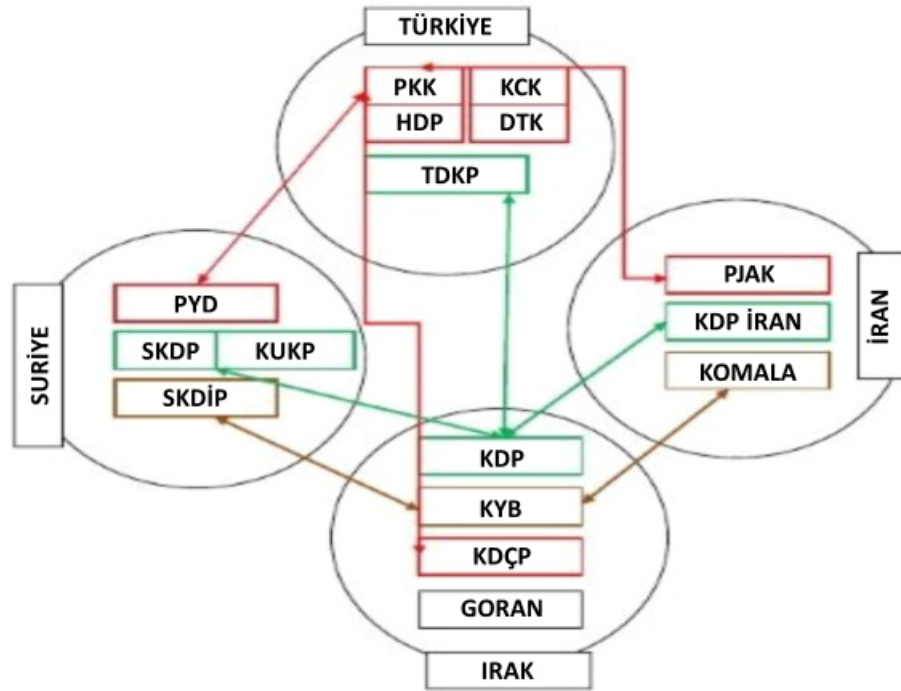
²³⁰ Rahman Dağ, "Ortadoğu Denklemine Suriye Kürtleri", **Orta Doğu Analiz**, Temmuz-Ağustos 2016, C: 7, No: 69, s. 11-12.

²³¹ Oktay Bingöl, "Suriye'de Kürt Hareketi: PYD/YPG'nin PKK ve Bölgesel Kürt Dinamiği ile İlişkisi ve Türkiye'ye Etkileri", **Merkez Strateji Enstitüsü, Rapor-14**, 13.06.2016, s.15.

²³² a.e., s.14.

Kurdistan – (KCK)) yapılanması ile dört parçadan oluşan “*demokratik konfederalizm*” ile bölgedeki tüm Kürtleri kontrol etmek istemektedir. Suriye’de PYD, İran’daki Etnik Kökenli Bölücü Terör Hareketi, Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (Partiya Jiyana Azad- (PJAK)) ve Irak’ta Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi (KDÇP) ile bölgesel etkisini artırma çabasıdır.²³³

Kurubaş PKK’nın bölgesel dinamiklerle bağlantılı bir şekilde Türk Dış Politikasına etkilerini dört başlık altında toplamıştır. Bunları sırasıyla; Türk Dış Politikasının genel vizyonuna etkileri, bu politikaların dayandığı iç dinamiklere etkisi, Türkiye’nin ikili ilişkilerine etkileri, Türkiye’nin dış politikasında çelişki ve açmazlara neden olması şeklinde ifade etmek mümkündür.²³⁴

Şekil 2.1: Türkiye, İran, Irak ve Suriye’de Kürt Siyasi Hareketlerinin Etkileşimi

Türkiye’nin ekonomik ve ticari yakın ilişki içerisinde olduğu Barzani’nin KDP’si ise; Türkiye, ABD ve İngiltere ile olan yakın ilişkisi, Irak Bölgesel Kürt Yönetimi vasıtasıyla petrol ve doğal gazı kontrol etmesi nedeniyle bölgede kendisine en büyük rakip olarak gördüğü PKK’ya karşı avantajlı durumdadır. KDP İran’ın desteğini de almaktadır. KDP

²³³ a.e., s.15.

²³⁴ Erol Kurubaş, “Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C: 8, No: 1, 2009, s.58-68.

ayrıca, Türkiye - İran - Suriye yapılanması ve Kürt Ulusal Konseyi (KUK) vasıtasıyla bölgede etkili olmaya çalışmaktadır.²³⁵

Bölgedeki Kürt dinamiği bağlamında Suriye'deki Kürt siyasi hareketini değerlendiren Bingöl, önümüzdeki dönemde yaşanacak muhtemel gelişmeleri iki yönlü etkileşim içinde görmektedir. Bu kapsamda;

- Suriye Kürt hareketinin bir yandan, diğer ülkelerdeki Kürt hareketlerinden etkilenmeye devam edeceğini,

- Diğer yandan onları dönüşüme zorlayacak bir potansiyele ulaşmasının muhtemel olduğunu ifade etmektedir.²³⁶

Suriye Kürtleri Arap Baharı sürecinde, diğer muhalif gruplardan farklı olarak, Esad rejimini devirmek için silahlı mücadeleye girişmek yerine, yaşadıkları yerlerde siyasi ve askeri kontrolü ele geçirmeye çalışmışlardır.²³⁷ Suriye krizinde, Esad rejimi ile çatışmayan PYD, Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)'na da katılmamış, yukarıda ifade edildiği gibi bölgesel hâkimiyetini güçlendirme gayreti içerisinde olmuştur. Kobani, Cezire ve Afrin'in, tek taraflı olarak kanton ilan edilmesi bahse konu gayretin sonuçları olarak görülebilir.²³⁸

Bingöl'e göre, Kürt dinamiğinin geleceğini büyük ölçüde ABD'nin yaklaşımı belirleyecektir. ABD'nin Barzani'ye desteği açıktır. Bu çerçevede, 1990'lardan beri Barzani'ye yaptığı yatırımı terk ederek PKK'yı desteklemesi rasyonel görülmemektedir. Bununla birlikte Suriye'deki belirsizlik PYD'yi, Türkiye'ye baskı yapma gerekliliği ise PKK'nın nispeten güçlü bulundurulmasını ve gerektiğinde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.²³⁹

Bu çerçevede, Orta Doğu'daki Kürt grupların hem küresel güçler için bir araç olma özelliği taşıması hem de bölgedeki siyasal hedef ve amaçlarının Türkiye için yarattığı tehdit dikkate alındığında, Türkiye'nin güneyinde "*dış politika alan koşulları*" açısından oluşan hassasiyet, ülkenin bekasını tehdit eden bir potansiyel taşımaktadır. Türkiye için tehdit oluşturan ve istikrarsızlık yaratabilecek bu durum, bölgedeki Kürt grupların, kontrol altında tutulmasını ve özellikle devlet oluşumuna gidecek herhangi bir yapılanmaya müsaade edilmemesini, Türkiye'nin toprak ve millet bütünlüğü/bekası açısından hayati öneme haiz kılmaktadır.

²³⁵ Bingöl, a.g.e., s.15-16.

²³⁶ a.e., s.13.

²³⁷ Dağ, a.g.e., s. 12.

²³⁸ a.e., s. 12-13.

²³⁹ Bingöl, a.g.e., s.16.

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesiyle Irak devletinin tasfiye edilmesi ve Suriye'de yaşanan iç savaş ile oluşan otorite boşluğu, radikal grupların faaliyetleri için uygun bir ortam yaratmıştır.²⁴⁰ IŞİD'de bu ortamın ürünüdür.²⁴¹ *"Irak el-Kaidesi"* Kökenli IŞİD örgütü, 1999 yılında Afganistan'da *"Tevhid ve Cihad Örgütü"* adıyla Ebu Musab el Zerkavi tarafından kurulmuştur.²⁴² ABD'nin Irak'ı işgali, özellikle de Saddam Hüseyin'in devrilmesi ve Irak ordusunun tasfiyesinden sonra işsiz kalan askerlerin katılımı ile güçlenen IŞİD, Irak'a geçerek burada koalisyon güçlerine karşı savaşımıştır. Selefi-Vahhabi ideolojiyi benimsemiş olan örgüt, kurduğu uluslararası ağın etkisiyle birçok farklı ülkeden radikal İslamcı savaşçının katılımıyla süratle büyümüş ve bölgede önemli bir toprak parçasını kontrolü altına almıştır. Özellikle uyguladığı işkence ve infazlarla tüm dünyanın dikkatini üzerine çeken IŞİD, kontrolü altında tuttuğu bölgedeki petrol kaynakları sayesinde de önemli gelirler elde etmiştir.²⁴³

IŞİD'nin bölgede yarattığı tehdit;

- İslam'ın terörle anılmasına ve islamofobinin artmasına,
- Irak ve Suriye'nin belli bölgelerini kontrolü altına alarak, bu ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüklerinin parçalanmasına,
- Bu ülkelerde oluşan devlet otoritesi boşluğu ve güvenlik zafiyeti, komşu ülkelerin dış politika alan koşullarında hassasiyetin artmasına,
- Irak ve Suriye'de hem iç hem de komşu ülkelere mülteci akınına,
- Bölgedeki küresel ve bölgesel güçlerin IŞİD tehdidine odaklanmaları, özellikle Kuzey Orta Doğu'da bulunan bölge ülkeleri açısından tehdit potansiyeli taşıyan Kürt grupların güçlenmesine ve faaliyete geçmelerine,
- IŞİD ve bağlı tehditlerin yarattığı bölgesel ortam, küresel ve bölgesel güçler arasında güç mücadelesini artırmış, bu mücadele ABD ile RF'nin liderliğinde *"vekâlet savaşları"* olarak da ifade edilen silahlı çatışmalara sebep olmuştur.

Sonuç olarak, IŞİD tehdidinin bölgede kaynaklık ettiği istikrarsızlık, mülteci akını ve IŞİD'ye katılmak için geçiş güzergâhı olarak Türkiye'nin kullanılmasının ortaya çıkarttığı sorunların ötesinde, esas olarak ülkenin güneyinde oluşan ve küresel güçlerin de müdahale ettiği bir dış politika ortamı oluşmasına sebep olmuş ve

²⁴⁰ F. Orhan Piriççi, Oytun Orhan ve Bilgay Duman, "ABD'nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye'ye Olası Yansımaları", **ORSAM Rapor No: 191**, Ankara, 2014, s.7; Deniz, a.g.e., s.139.

²⁴¹ Deniz, a.e.

²⁴² Clarion Project, 2014, **"The Islamic State"**, (çevrimiçi) <http://www.clarionproject.org/sites/default/files/islamic-state-isis-isil-factsheet-1.pdf>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2015.

²⁴³ Deniz, a.g.e., s.140-141.

algılanan tehdit ile maruz kalınan saldırılar, fiili olarak tedbir alınmasını gerekli kılmıştır.

Hizbullah 1973 yılında şah rejimine karşı İran'da kurulmuş ve İran İslam devrimi sonrasında Ortadoğu coğrafyasında faaliyete geçmiştir. Örgüt, özellikle Lübnan'da önemli bir aktör haline gelmiş, Filistin davasını sahiplenmesi ve İsrail'e direnişte gösterdiği başarı nedeniyle birçok Ortadoğu ülkesinde sempati kazanmıştır.²⁴⁴ Suriye iç savaşındaki konumu ve müdahil olurken takındığı tutum Ortadoğu'daki Sünni nüfusun sempatisini kaybetmesine neden olmuştur.²⁴⁵

İsrail, ABD ve Batı tarafından terörist bir örgüt olarak kabul edilen Hizbullah, sahip olduğu yetenekler nedeniyle, İsraili güvenlik uzmanları tarafından İsrail'in güvenliğine yönelik büyük bir tehdit olarak değerlendirilmektedir.²⁴⁶ Bölgede İran, Suriye (Esad Yönetimi) ve diğer Şii gruplar tarafından desteklenen, özellikle Lübnan ve Filistin'de sempati ile karşılanan ve kahraman olarak görülen Hizbullah, Şii tabanlı olması nedeniyle, Selefi-Vahhabi çizgideki Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri tarafından düşman olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁷

Hizbullah, İran'ın himayesinde Suriye İç Savaşı'nda Esad güçleri yanında yer alan ve İran'ın yürüttüğü vekâlet savaşının esas unsuru olarak faaliyette bulunan bir aktördür. Hizbullah'ın özellikle İran'a bağlı Şii gruplarla Suriye'de yürüttüğü faaliyetler, bölgenin daha karmaşık bir hal almasına ve ortamdaki belirsizliğin artmasına sebep olmuştur. Bu gelişmelerin Türkiye'nin güvenlik algısının son derece hassas olduğu bir bölgede cereyan ediyor olması, Türkiye-İran ilişkilerini olumsuz yönde etkiliyor olmakla birlikte, bölgede mevcut istikrarsızlık ve bu istikrarsızlığın yarattığı belirsizlik nedeniyle, Türkiye'nin gelişmelere fiilen müdahale etmesini gerektiren bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, bölgesel devlet ve devlet dışı aktörlerin bölge politikaları; bölgenin bütünlük oluşturmayan jeostratejik niteliği, toplumların etnik ve kültürel yapıları ile uyumlu olmayan devlet oluşumları gibi içyapısal sorunlarla birlikte ele alındığında,

- Devlet dışı aktörlerin bölgesel politikaları etkileyebilecek niteliklere sahip olmalarının, onların hem küresel hem de bölgesel aktörler tarafından dikkate alınmalarını gerekli kıldığı,

²⁴⁴ Deniz, a.e.; Abdulgani Bozkurt, "Hizbullah'ın Lübnan'da Kuruluşu ve Popülaritesinin Sebepleri", **Tarih Okulu Dergisi**, C: 7, No: 17, 2014, s.599-627.

²⁴⁵ Deniz, a.e.

²⁴⁶ Çiçekçi, a.g.e.

²⁴⁷ Deniz, a.g.e., s.141.

- Devlet dışı aktörlerin, bölge devletlerinin politikalarında onları bir yandan iş birliğine diğer yandan da bu aktörlerle ittifak yaparak dış politika davranışı oluşturmaya zorlamaları neticesinde, ilişkilerin istikrarsız, son derece karmaşık ve belirsiz bir hal aldığı,

- Klasik güç dengesi sistemine benzer özellikler taşıyan Orta Doğu bölgesel alt sisteminin, bahse konu istikrarsız, karmaşık ve belirsizlik taşıyan dış politika ortamında bölge devletlerini ciddi güvenlik kaygıları içinde bırakarak kültürel ve etnik temelli ittifaklara sürüklediği ve güç ikilemine zorladığı, bunun da bölgede silahlanmayı teşvik ettiği,

- Bu durumun, bölgedeki gelişmeleri kontrol ve ülke güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak, Türkiye'nin dış politika davranışlarında da sert gücü önceleyen ve bölgeye fiilen müdahaleyi esas alan bir yaklaşıma sebep olduğu ifade edilebilir.

Son olarak Türkiye'nin dış politika davranışlarının belirlenmesinde etkili olacağı öngörülen bölgesel gelişmeler ele alınacaktır. Bu kapsamda;

- Irak'ın işgali ve Saddam sonrası Irak' ta yaşanan gelişmeler,
- Orta Doğu Barış süreci,
- BOP,
- Arap Baharı incelenecek ve Türkiye'nin dış politika davranışları üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Cumhurbaşkanı Özal'a göre, ABD liderliğinde müttefiklerin 2 Ağustos 1990'da Irak'a saldırısı ile ortaya çıkan dış politika ortamının Türkiye'ye sağlayabileceği imkânlar, sadece Türkiye'nin Batı'nın yanında yer alarak stratejik önemini kaybetmediğini göstermek ve ulusal güvenliği sağlamakla sınırlı değildi. Bunun ötesinde Özal'ın Musul ve Kerkük'ün alınması, bölgedeki Arap devletleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve kurulacak yeni güvenlik sisteminin etkili bir üyesi olunmasını da kapsayan geniş bir planı vardı.²⁴⁸ Krizin başlangıcında Özal'ın bu denli geniş bir plan yapmasına olanak sağlayan koşullarda mevcuttu. Kuveyt'in işgali ile Irak'ın Körfezde güçlenmesinden rahatsız olan S. Arabistan, Suriye, Mısır ve İran aralarında iş birliği yaptıkları gibi, Batı ve Türkiye ile de yakınlaşmışlardı. Ancak, bu yakınlaşmanın Özal'ın beklentilerine cevap verecek boyutta olmadığı açıktı. Arap ülkeleri; Türkiye'nin Körfez krizi sırasında sağladığı askeri kolaylıklar ve desteği takdirle karşılasalar da bölgede kurulması düşünülen yeni güvenlik sisteminde yer

²⁴⁸ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-2: 1980-2001)**, a.g.e., s.552.

almasına ve liderlik üslenmesine soğuk bakıyorlardı.²⁴⁹ İzlenen politika sadece Arap dünyasında değil, Türk kamuoyunda da tepkiyle karşılanıyordu. Irak'la komşuluk ilişkisi daim olacak Türkiye'nin bu ülkeye karşı Batı'dan farklı politikalar izlemesi gerektiği başta DSP lideri Bülent Ecevit olmak üzere birçok kamuoyu odağı tarafından dile getiriliyordu. Ecevit, ABD liderliğinde Irak'a karşı harekât yapılması gündeme geldiğinde, SSCB'nin yıkılmasından sonra Orta Doğu'da ABD'yi dengeleyecek bir gücün kalmadığını, Irak Kuveyt'ten çekilse bile ABD'nin Orta Doğu'dan çekilmeyeceğini, bu sürecin Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurulması olasılığını destekleyeceği endişelerini dile getirmiş ve Türkiye'nin politikasının *"Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak"* olması gerektiğinin altını çizmiştir.²⁵⁰ Gelişmeler, ABD saldırısı ile Irak'ta bozulan yapının hem bölgesel bir istikrarsızlık hem de güvenlik boşluğu yaratarak Başbakan Ecevit'i haklı çıkartmıştır.

ABD'nin Irak'a saldırısı ile ortaya çıkan istikrarsız dış politika ortamı, Irak'ın 2003'te 49 ülke tarafından desteklendiği söylenen, aslında ABD ve İngiltere tarafından oluşturulup yönetilen *"Koalisyon Güçleri"* tarafından işgal edilmesiyle daha da karmaşık bir hal almıştır. Bu sürecin Türkiye'nin dış politikasına ve uluslararası konumuna etkileri üç temel düzeyde ortaya konabilir.

- Birincisi, işgalin özellikle Kuzey Irak sorunu bağlamında ABD-Türkiye ilişkileri üzerindeki etkisi,
- İkincisi, işgalin Türkiye'nin Orta Doğu'daki konumuna ve bölgedeki diğer Arap ülkeleriyle ilişkisi,
- Üçüncüsü ise, işgalin Türkiye'nin Irak politikasına etkisi ve Türkiye-Irak ilişkilerinin gelişimidir.

Bu dönemde 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'den geçmemesi, Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Mart Tezkeresi ve onu izleyen gelişmeler, Türkiye-ABD ilişkilerinin, Irak ve Kuzey Irak bağlantılı gelişmeler ekseninde yaşanmasına yol açmıştır. Tezkerenin kabul edilmemesi sürecinde yaşanan gelişmelerin sonuçlarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür. Her şeyden önce Türkiye kamuoyu, ABD'den gelen bir talebe uzun bir süredir ilk kez hayır denmesinin ve halkın tercihinin parlamento düzeyinde kabul görmesinin memnuniyetini yaşıyordu. Her ne kadar Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti kabul edilmesini istese de tezkerenin kabul edilmemesi, Hükümetin Orta Doğu bölgesindeki

²⁴⁹ a.e.

²⁵⁰ a.e., s. 552-554.

olumlu imajına katkı sağlayarak, bölgedeki diplomatik açılımlarını kolaylaştırıcı bir etki yaratmıştır. Buna rağmen

- Teknoloji ve silah sistemlerindeki gelişmeler, konuma/coğrafyaya dayalı determinist yaklaşımların etkisinin azaldığını ortaya koymuştur. Bu durum, bugüne kadar Türkiye'nin stratejik konumunun vazgeçilmezliği yolundaki yaygın görüşün sarsılmasına yol açmıştır. Bununla birlikte ABD'nin Irak harekâtında ilerleyen dönemde İncirlik Üssü, stratejik konumu ile önemli rol oynamıştır.

- Hükümet ABD ile ilişkilerde 1 Mart'ın ezikliğini yaşamış ve bu psikoloji, ileriki dönemde, milli menfaatler açısından sıkıntı yaratan tavizler verilmesi sonucunu doğurmuştur.

- Tezkerenin kabul edilmemesi, Irak'ta işlerin beklendiği gibi gitmemesinin de etkisiyle, ABD'nin giderek Kürtlere yakınlaşmasına, Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker sokamamasına ve bölge politikalarında etkisinin azalmasına sebep olmuştur. Saddam'ın devrilmesiyle birlikte Irak'ta ortaya çıkan dinamikler, Kürtlerin, Araplarla Şii'ler arasında bir denge unsuru olmasına, işgal gücü ABD'nin en önemli müttefiki haline gelmesine ve Kuzey Irak'ın görece olarak ülkenin en istikrarlı bölgesine dönüşmesine yol açmıştır. Kürtler tarih boyunca ilk kez kendi bağımsız devletlerine kavuşabilme olasılığının çok yaklaştığını düşünerek, ABD ile doğrudan iş birliğine girmişlerdir. Bu gelişmeler Türkiye'nin hem ABD hem Irak hem de Kuzey Irak'a yönelik tutumunu doğrudan etkilemiştir. Bu kapsamda, Türkiye'nin "*Kırmızı Çizgiler*" olarak ilan ettiği politikaların;

- Türkmenlerin korunması,
- Kerkük'ün bir Kürt kenti haline gelmesinin önlenmesi,
- Irak'ın bölünmemesi ve bu kapsamda bağımsız bir Kürt oluşumunun engellenmesi,
- PKK'nın Kuzey Irak'ı bir üs olarak kullanmasının engellenmesi gerçekleştirilememiştir.

- Mart Tezkeresi'nin reddi ve onu izleyen gelişmeler, halen devam eden PENTAGON'un Türkiye'ye karşı sert politika izlemesi, Dışişleri Bakanlığı'nın ise daha yapıcı ve ilişkilere önem veren tavırlarının kaynağını da oluşturmaktadır.²⁵¹

ABD işgalinden sonra, Irak ve özellikle Kuzey Irak'taki gelişmeler de çok boyutlu ve karmaşık bir hal almıştır. Bu kapsamda;

²⁵¹ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-3: 2001-2012)**, a.g.e., s.274-276.

- Irak'ın bütününde ortaya yepyeni dinamikler çıkmış,
- İşgal sonrasında Kürtler, Şiiler ve Sünni'ler arasındaki ilişkiler bambaşka bir hal almış,
- Ülkenin istikrarı, siyasi ve idari yapısı bozulmuş,
- İran, Irak'ın hem güneyinde hem de kuzeyinde etkisini artırma çabalarına girişmiş,
- Kürtlerin önemi ve ABD ile ittifak durumları güçlenmiş,
- Türkmenlerin konumu gerilemiş,
- Türkiye'ye yönelik, Kuzey Irak kaynaklı PKK eylemlerinin artmasına sebep olmuştur.²⁵²

Bu çerçevede, ABD'nin Irak işgalinin, Kuzey Irak sorunu bağlamında, ABD-Türkiye ilişkileri üzerindeki etkisini en genel anlamda, iki ülke ilişkilerinde bundan sonra hiçbir zaman onarılamayacak “*güven bunalımı*”na sebep olmak olarak özetlemek mümkündür. Bu bunalım, uluslararası sistemik yapı ve ortam koşullarının yarattığı şartlar nedeniyle, Türkiye'ye daha otonom bir bölgesel dış politika yapma ve uygulama imkânı verirken; ABD'yi ise, bölgede özellikle Kürtlere yanaşarak, yeni müttefikler edinme ve yeni politikalar geliştirme yoluna sürüklemiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinde ortaya çıkan bu değişim, dönem içerisinde başta 15 Temmuz darbe girişimi olmak üzere yaşanan iç gelişmelerin etkisiyle, Türkiye'nin Suriye politikasına da etki etmiştir. ABD'nin bölgedeki Kürtlerle ittifak kurması, Kürtlerin ABD desteği ile bölgede otonomilerini güçlendirme gayreti, bölgedeki Kürt gruplar tarafından fiilen ve oluşturdukları istikrarsızlığın yarattığı ortam koşullarından istifade ile IŞİD tarafından yapılan saldırılar Kuzey Suriye kökenli ciddi bir güvenlik kaygısına sebep olmuş ve bu gelişmelerin arkasında ABD'nin var olduğu algısı ABD ile Türkiye arasında tarihin en büyük krizine yol açmıştır.

ABD'nin Irak'ı işgalinin Türkiye'nin Orta Doğu'daki konumuna ve bölgedeki diğer Arap ülkeleriyle ilişkilerine kısaca göz atmak gerekirse, temelde işgal süresince Türkiye ile Arap ülkelerinin benzer kaygı ve çıkarlara sahip olduklarını ve böylece ortak bir zeminde buluştuklarını söyleyerek konuya girmek isabetli olacaktır. Bu kapsamda yapılan diplomatik temas ve toplantılarda iki ortak amaç öne çıkmıştır:

- Birincisi, Irak'ın işgalini önlemek için bu ülke nezdinde diplomatik girişimlerde bulunarak Saddam rejimini uluslararası toplumla iş birliğine ikna etmek,

²⁵² a.e., s.276-277.

- İkincisi, Irak'ın işgali durumunda bu ülkenin toprak bütünlüğünün korunması ve ülkede istikrarın sağlanması için çaba harcamaktır.

Buradaki amaçlardan birincisi, bölge ülkelerinin hepsi de Saddam rejimine karşı olsalar da işgalin getireceği belirsizlik ve tehlikelerin göze alınamamasından; ikincisi ise, Irak'ın olası parçalanmasının bölgede genelde çok etnikli ve/veya mezhepli yapılar üzerinde inşa edilmiş devletler için kötü bir örnek oluşturacağı düşüncesine dayanmaktaydı. Bu çerçevede, komşu ülkelerin Irak üzerinde mutabakata vardıkları ve hemen hemen her toplantı da dile getirdikleri beş temel konu vardı:

- Irak'ın toprak bütünlüğü korunmalıdır,
- Irak'ın doğal kaynaklarından tüm Irak halkı eşit şekilde yararlanmalıdır,
- İşgal güçleri bir an önce Irak'tan çekilmelidir ve BM ülkede daha etkin rol almalıdır,
- Ülkede faaliyet gösteren ve komşu ülkeleri tehdit eden terör grupları bir an önce etkisiz hale getirilmelidir,
- Ülkede merkezi otorite güçlendirilmeli, siyasal ve ekonomik yeniden yapılanma sürecine destek verilmelidir.

Üzerinde mutabakata varılan bu hususlara rağmen siyasal yeniden yapılanma sürecinde ülke içindeki etnik ve mezhepsel grupların ağırlığının ne olacağı konusunda taraflar arasında genel bir uyum sağlanamamıştır. İran'ın, ülkedeki Şii unsurlar üzerinde herkesçe bilinen nüfuzu ve Şii unsurların yeni Irak siyasetindeki ağırlığı, başta Suudi Arabistan ve Mısır olmak üzere bölgedeki tüm Sünni Arap ülkelerle birlikte Türkiye'de de kaygı uyandırmıştır. Buna karşılık, bu ülkelerin Irak'taki Sünni gruplar üzerinde benzer bir nüfuza sahip olduğu söylenemez. Bölge ülkelerini Irak'taki iç çekişmeler konusunda birleştiren tek nokta, kuzeydeki Kürtlerin bağımsızlık taleplerine karşı oluşlarıydı. Hatta bunun sonucunda, Kürt grupların faaliyetlerine mustarip olan Türkiye, Suriye ve İran arasında stratejik bir yakınlaşma meydana gelmiştir.

Irak'ın işgali çerçevesinde yaşanan diplomatik gelişmeler, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerini ise iki boyutta etkilemiştir:

- Her şeyden önce, ılımlı Sünni İslam rejimleri Türkiye'yi, işgal sonrası Irak'taki İran etkisine karşı bir denge unsuru olarak görmeye başladılar. Bu dönemde Türkiye'nin Filistin ve Lübnan sorunlarına artan ilgisi ve Suriye ile gelişen ilişkileri bölgedeki İran nüfuzunu kırıncı bir gelişme olarak algılandı ve bu nedenle Batı yanlısı Arap ülkeleri tarafından olumlu karşılandı.

- İkinci olarak, Türkiye'ye Kuzey Irak konusundaki kaygılarını dile getirmek ve kendi politikasına bölgedeki Arap ülkelerinden destek aramak için uygun bir fırsat sundu. Türkiye bütün toplantılarda;

- PKK'nın Kuzey Irak'taki faaliyetleri,
- Kerkük'ün statüsü,
- Türkmenlerin durumuyla ilgili kaygılarını dile getiriyor ve Arap ülkelerinin

gözünde yükselen itibarını böylece Kuzey Irak konusuna kanalize etmeye çalışıyordu. Bağımsız bir Kürt Devleti'ne karşı olan Arap ülkeleri de Türkiye'yi bunu engelleyecek en önemli güç olarak gördüklerinden, genelde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını desteklemişlerdir. Bu durum Türkiye'nin Kasım 2007'de başlattığı sınır ötesi operasyonda açık bir şekilde ortaya çıkmış ve Suriye tarafından desteklenen operasyona, Arap birliği ülkelerinden de ciddi bir tepki gelmemiştir.²⁵³

Bu çerçevede bakıldığında ABD'nin Irak'ı işgali Türkiye'nin, özellikle bölgede İran'ın yükselen konumu nedeniyle, Sünni Arap devletleri; Kürtlerin yükselen konumu nedeniyle de Kürtleri tehdit olarak algılayan İran-Irak ve Suriye açısından bölgesel konumunu yükseltmiş ve bu ülkelerle ilişkilerin gelişmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte bu yükselen konum ve izlenen politikalar, arzu edilen bölgesel liderlik konumunu getirmemiş ve buna bağlı olarak gelişeceği düşünülen ticari ilişkilerin hedeflenen noktaya ulaşmasına imkân yaratmamıştır. Bahse konu gelişmelerin konjonktürel bir nitelik taşıdığı, dönemsel olarak kesişen ulusal çıkarların bir sonucu olarak ortaya çıktığı, Arap Baharı sonrası oluşan yeni bölgesel dış politika ortamının oluşması ile görülmüş, değişen ulusal çıkarların, Türkiye'nin konumu ve bölge ülkeleri ile ilişkilerini nasıl etkilediği anlaşılmıştır.

Irak'ın işgali sonrasında Türkiye'nin Irak'a yönelik politikasının birbirini etkileyen iki temel boyutu vardır.

- Birincisi, Kuzey Irak odaklı güvenlik politikaları,
- İkincisi ise, ülkenin ekonomik ve siyasi anlamda yeniden imarına ve istikrarına kavuşmasına yönelik politikalar.

Birinci boyut, *"İşgalin Kuzey Irak Sorunu Bağlamında ABD-Türkiye İlişkileri Üzerindeki Etkisi"* bölümünde ele alınmıştır. Bu nedenle bu bölümde, Irak'ın ekonomik ve siyasi anlamda yeniden imarına ve istikrarına kavuşmasına yönelik politikalar ele alınacaktır.

²⁵³ a.e., s. 405-407.

1 Mart 2003 Tezkeresi'nin TBMM'de kabul edilmemesi, Türkiye'nin işgal sonrasında Irak pazarından dışlanacağı korkusunu da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin ekonomik olarak Irak'ın yeniden yapılanmasına katkı yapabilmesi konusunda son sözü işgalci ülkeler söyleyecek olduğundan, onların güvenliğini kazanacak çeşitli girişimler yapılmıştır. Bunları kısaca ifade etmek gerekirse;

- Birincisi, Mart 2003'te Türk hava sahasının işgal güçlerine açılması,
- İkincisi, Haziran 2003'te İncirlik üssü, Mersin ve İskenderun limanlarının lojistik destek için işgalci güçlerin kullanımına açılması,
- Üçüncüsü ise, Irak'taki işgal gücüne katılmak üzere asker göndermek için Ekim 2003'te Meclis'ten tezkere geçirilmesidir.

ABD açısından düşünüldüğünde, Türkiye'nin Irak'ın istikrarı için yapacağı katkılar kolaylıkla göz ardı edilemezdi.

- Birincisi, Türkiye, Irak ekonomisinin Akdeniz-Avrupa pazarlarına açılmasını sağlayacak en güvenli kapı konumundaydı. Türkiye, Irak'ı Avrupa'ya hem karadan hem de Akdeniz üzerinden bağlama imkânına sahipti. Akdeniz'e kıyısı olan diğer komşu ülke Suriye'nin ABD ve Irak'la yaşadığı sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye kapısının değeri daha da artıyordu.

- İkincisi, gerçi Irak Kürtlerinin bağımsızlığına karşı Türkiye-İran-Suriye bloku oluşmuştu ama Irak'taki en önemli müttefiki Kürtlerin en azından ekonomik anlamda bekası için ABD'nin Türkiye'den başka iş birliği yapabileceği ülke yoktu.

- Üçüncüsü ise, Irak'ın komşuları arasında en gelişkin ve büyük ekonomiye sahip olması nedeniyle Türkiye, yeniden yapılandırmada rol almaya en ehil ülkeydi.

Bu hususları değerlendiren ABD, Türkiye'nin Irak'ın yeniden imarına katkıda bulunmasına yeşil ışık yaktı. Bu kapsamda dönem içerisinde, başta enerji olmak üzere, temel gıda, imar/inşaat ve diğer ihtiyaç maddelerine yönelik olarak giderek artan bir ticaret ilişkisi yaşandı. 2003-2011 yılları arasında Türkiye-Irak Ticareti, 2003'te toplam ithalat/ihracat 1 milyar doların altındayken, 2011'de 11 milyar dolara yaklaştı.²⁵⁴

Bu noktada Irak'ın siyasi bütünlüğünün ve ekonomik gelişmişliğinin, başta Türkiye ve Suriye olmak üzere komşularının güvenliği açısından büyük önem taşıdığını vurgulamak gerekir. ABD tarafından işgal edilmek, Irak'ın siyasal bütünlüğünü parçalamış ve tüm alt yapısı ile ekonomisinin çökmesine sebep olmuştur. Bu durum, Merkezi Irak yönetiminin ülke toprakları üzerindeki egemenliğini

²⁵⁴ a.e., s.407-409.

ortadan kaldırarak bölgesel bir istikrarsızlığa sebep olmuş ve başta kültürel olmak üzere diğer faktörlerle birlikte IŞİD'nin bölgede güçlenmesine fırsat yaratmıştır. Irak'ta devlet otoritesinin kaybolması ile yaşanan güvenlik zafiyeti, Suriye'yi de etkilemiş ve IŞİD'nin Suriye'nin de belli bir bölgesini ele geçirmesine imkân yaratmıştır. Bu yapının bölgede yarattığı güvenlik sorunu en çok Türkiye'yi etkilemiş ve Türkiye'nin güneyinde hem alan koşulları açısından hassasiyet ve belirsizlik yaratmış hem de fiilen saldırıya maruz kalan Türkiye'nin bölgeye fiilen müdahale etmesine sebep olmuştur.

ABD'nin Irak'ı işgalinin Türkiye-Irak ilişkilerinde yarattığı etkilerden birisi de Irak ile ilişkilerde bütüncül bir yaklaşım içerisinde olunması ve hem etnik hem de kültürel açıdan herhangi bir grubu önceleyen yaklaşımlardan kaçınılması gerçeğinin anlaşılması olmuştur. Bu gerçeğin Suriye için de geçerli olduğu, Arap Baharı ile anlaşılacaktır. Hatta jeopolitik açıdan Irak ve Suriye'yi bir bütün olarak ele alıp, geliştirilecek politikaları bu gerçeklik üzerinden yapmanın zorunlu olduğu da ortaya çıkmıştır.

Orta Doğu Barış Süreci, İsrail ile Arap Ülkeleri arasındaki, gerginliklerin ortadan kaldırılmasını ve bölgede ABD'nin etkisinde kalıcı ve adil bir barışın tesisini öngören girişimlerin tümüne verilen addır.²⁵⁵ 21'inci yüzyıl ile ABD ile Orta Doğu ve İslam coğrafyası arasındaki ilişkiler uluslararası politikanın temel çatışma eksenini oluşturmaya başlamıştır. Oslo'da ortaya çıkan Orta Doğu Barış süreci çerçevesinde;

- Olumlu bir şekilde gelişen İsrail-Filistin görüşmelerinin, İsrail Başbakanı Yitzak Rabin'in bir suikast sonucu öldürülmesiyle tersine dönmeye başlaması,
- İsrail'de Ariel Şaron'un iktidara gelerek Başbakan olması,
- Filistinlilerin "*2'nci İntifada*"sının başlaması bölgenin dünya açısından en önemli kriz merkezi olması durumunun sürmesini de beraberinde getirmiştir.²⁵⁶

Orta Doğu Barış Süreci'nin kalıcı ve adil bir barış antlaşması ile sonuçlanmaması, bölgede hem istikrarsızlığın hem de şiddet sarmalının temel kaynağı olmaktadır. Orta Doğu Barış Süreci'nde küresel ve bölgesel girişimlere rağmen;

- Başta ABD olmak üzere Batı'nın İsrail yanlısı tutumu ve İsrail üzerinde gerekli baskıyı oluşturmamaları sürecin başarısız olmasının en temel nedeni olarak görülmektedir.

²⁵⁵ Çağrı Erhan, "Orta Doğu Barış Süreci", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-2: 1980-2001)**, ed., B. Oran, 14. bs., İstanbul: İletişim yayınları, 2013, s. 570.

²⁵⁶ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s. 435-436.

- Arap ülkelerinin ortak bir dış politika davranışı yerine ülkesel çıkarlarını önceleyen bir yaklaşım içinde olmaları hem ABD/Batı'nın hem de İsrail'in dengelenmesini sağlayamadığı için sorunun çözümüne katkıda bulunamamıştır.

- İsrail'in, ABD ittifakı sayesinde güvenliğini sağlaması ve mevcut durumun kendisine sağladığı avantajlar nedeniyle uzlaşmaz tutumunu sürdürmesi sorunun çözümü önündeki en önemli engel olarak görülmektedir. İsrail'in bölgedeki haksız uygulamaları bir yandan Filistinlilerin mağduriyetini artırırken, diğer yandan dünyanın değişik bölgelerindeki radikal İslamcı grupların bölgeye yönelmelerine sebep olmaktadır.

- Sürecin uzaması ve Filistin halkının yaşadığı mağduriyet de sürecin önündeki bir diğer engeldir. Filistin halkının hem Batı Şeria hem de Gazze Şeridi'nde yaşadığı dram, bölgede radikal İslamcı yapıların güçlenmesine ve bölgenin silahlı mücadele alanına dönüşmesine kaynaklık etmektedir.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında Yeni Amerikan yüzyılı Projesi'nin bir alt başlığı olan BOP'nin asıl adı "*Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi (Broader Middle East and North Africa Initiative)*"dir. Girişim, ABD tarafından resmi olarak ilk defa, Haziran 2004'te Sea Island'da (Georgia, ABD) yapılan G-8 zirvesinde ortaya atılmıştır. Bilindiği gibi, ABD yaklaşık 50 yıldır "*Geniş Orta Doğu*" olarak adlandırılan ve Kuzey Afrika'yı da kapsayan bir bölgede, otoriter/diktatoryal rejimleri kendisine yakın durdukları sürece desteklemişti. Bu politika "*istikrarın demokrasiye tercih edilmesi*" olarak tanımlanmıştı. 11 Eylül olaylarından sonra ise bu politikanın iflas ettiği belirtilerek yeni bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği dile getirildi.²⁵⁷

G. W. Bush'un başkanlığı döneminde ABD'nin dış politikasını belirleyen ve yön veren Yeni Muhafazakârlar, ideal yönetim tarzı olarak gördükleri Amerikan demokrasisinin ve özgürlük anlayışının bütün ülkelere yayılması ile görevli olduklarını, bunun da BOP ile gerçekleşeceğini savunmaktaydılar.²⁵⁸ Bu amaçla Bush yönetimi, diktatörleri desteklemeye dayalı siyasetin ne istikrar ne de özgürlük getirdiğini belirterek bu politikayı terk etti ve yerine "*özgürlük ileri stratejisi – (forward strategy of freedom)*" adı verilen yeni bir politika geliştirdi. Sea Island Zirvesi'nden önce

²⁵⁷ İlhan Uzgel, "Büyük Orta Doğu Projesi", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-3: 2001-2012)**, ed., B. Oran, İstanbul, İletişim yayınları, 2013, s. 267.

²⁵⁸ Taşkın Deniz, "Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye", **Marmara Coğrafya Dergisi**, No: 26, İstanbul, 2012, s. 55-56.

Londra'da yayınlanan El Hayat Dergisi'ne sızdırılan açık metin projenin içeriği hakkında bilgi veriyordu. Buna göre,

- Orta Doğu'da demokratikleşme ve insan hakları ile toplumsal, siyasi ve ekonomik alanlarda uygulamaların son derece kötü durumda olduğu ve iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmış,

- Bu kapsamda; mikro kredi programları, kadınların toplumsal hayata katılımı ve statülerinin güçlendirilmesi ile demokratik reformların yapılması önerilmiştir.²⁵⁹

Aslında sorun Orta Doğu'nun Müslümanlarının ekonomik, toplumsal ve siyasi açılardan sıkıntı içinde bulunması kadar, başta Filistin Sorunu olmak üzere bu toplumların yaşadıkları sıkıntılardan Batı'yı sorumlu tutmaları, sonuçta bununda radikal akımları güçlendirmesiydi. Arap milliyetçiliği ve sosyalizm gibi fikirlerin cazibesini yitirdiği ve ekonomik gelişmenin yetersiz olduğu bir ortamda, üstelik nüfusun hızla artması nedeniyle eğitim ve iş olanakları bulamayan genç kitlelerin radikal İslamcı akımlara kapılmasının nasıl önleneceği kaygısı öne çıkmıştı. Memnuniyetsiz geniş kitlelerin yer altına inmelerindense, Müslüman Kardeşler gibi siyasal hareketler/partiler içinde örgütlenip meşru zeminde siyaset yapmaları, dolayısıyla bu süreçte ılımlaşmaları öngörülüyordu. Bunun içinde tek adam rejimlerinde reformların yapılması gerekiyordu.

Bu noktada projenin çelişkisi ortaya çıktı, çünkü otoriter yönetimlerden beklenen, kendilerini iktidardan edecek reformları yapmalarıydı. ABD'nin baskı ve telkinleri sonucunda Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki çok sayıda ülkede kadınların statülerinin geliştirilmesi, yerel seçimler, Mısır'da ve Gazze'de olduğu gibi muhaliflerin seçimlere katılması gibi küçük çaplı reformlar yapıldıysa da bunlar göstermelik ya da sınırlı kalmıştır.²⁶⁰

Taşkın Deniz, Türkiye'de hem adı hem de içeriği tam anlaşılamayan BOP'nin gerçek hedeflerinin ifade edilenlerden farklı olduğunu ve BOP'nin asıl amacının;

- Orta Doğu'daki enerji kaynaklarını kontrol altına almak,
- Silah ticareti için yeni pazarlar oluşturmak,
- BOP coğrafyasında, Rusya ve Çin'e karşı, ABD'nin nüfuz ve etkinliğini artırmak,
- İsrail'in güvenliğini sağlamak,
- BOP coğrafyasında, "*İlmlî İslam*"ı yaymak olduğunu ifade etmiştir.²⁶¹

²⁵⁹ Uzgel, a.g.e.

²⁶⁰ a.e.

²⁶¹ T. Deniz, a.g.e.

Bölgedeki devletlerin siyasal yapılarıyla uyumlu olmadığı gibi toplumsal ve kültürel yapılarıyla da uyumlu olmayan BOP, bölge ülkelerinden Mısır ve Suudi Arabistan'da resmi düzeyde tepki çekerken, sivil toplumu güçlendirmeyi hedeflediği halde toplumsal düzeyde de destek bulamayıp kuşkuyla karşılanmış ve Irak İşgalinin yarattığı Amerikan karşıtlığı içinde giderek gündemden düşmüştür.²⁶² Bunun yanı sıra, Arap Baharı'na fikirsel kaynaklık da yapan BOP, bölge devletlerinin yapısal özellikleri ile yaşadığı uyumsuzluk nedeniyle, bölgede yaşanan istikrarsızlığa da katkı veren bir nitelik taşımıştır.

Prag Baharından esinlenerek bu ismi alan Arap Baharı protestoları; işsizliğe, enflasyona, siyasi yozlaşmaya, diktatörlüğe, suiistimale ve kötü yaşam koşullarına tepki olarak doğmuş, iletişim teknolojisi sayesinde yayılmıştır.²⁶³ Tunus'ta, 10 Aralık 2010'da tezgâhına el konulan Muhammed Buazizi adlı genç işportacının kendisini yakması üzerine patlak veren protesto olayları,²⁶⁴ kısa zamanda Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yayıldı. “*Ekmek, Onur, Hürriyet*” ve “*Düzen Yıkılsın*” sloganlarıyla gelişen gösteriler; en başta Mısır, Libya, Yemen ve Suriye olmak üzere neredeyse bütün Arap ülkelerini sardı ve kimi despotik rejimleri düşürdü. Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali rejimi Ocak 2011'de, Mısır'da Hüsnü Mübarek rejimi Şubat 2011'de yıkıldı. Yemen Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih, yetkilerini Kasım 2011'de devretti. Olayların Şubat 2011'de başladığı Libya'da, 42 yıllık Muammer Kaddafi rejiminin direnmesi kanlı bir sürece yol açtı. Suriye'de çok sayıda ölüme sebep olan ve iç savaşa dönüşen karışıklıklar hala devam etmektedir.²⁶⁵

Diktatörlükler yıkılınca, askerlerin duruma el koymak istedikleri görüldü. Tunus ve Yemen'de yeni hükümetler askerler tarafından kuruldu. Yönetimin laik asker/sivil otoriter tekelinden çıkarak ılımlı İslamcılara geçme süreci anlamına gelen Arap Baharı, genel olarak Arap dünyasında ve özellikle Tunus ve Mısır'da çoğunlukların tercihinin Müslüman Kardeşler olması biçiminde gelişti. ABD'nin gözünde Türkiye'deki “*Adalet ve Kalkınma Partisi tecrübesi*”, “*ılımlı İslam*” olması açısından önem kazandı. Türkiye, aslında bütün dünya gibi Arap Baharına hazırlıksız yakalanarak, Libya'da bocalamıştır. Arap Baharı etkisiyle Suriye'de başlayan kriz ise, devlet egemenliğinin

²⁶² Uzgel, a.g.e.

²⁶³ Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-3: 2001-2012)**, a.g.e., s.51.

²⁶⁴ a.e.

²⁶⁵ a.e.

ortadan kalkmasına ve ciddi bir güvenlik sorununun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁶⁶

2.1.2.1.2. ULUSAL ORTAM VE DİNAMİKLER

Bu dönemde uluslararası sistemde yaşanan değişim, iç ortamda yapısal ve davranışsal değişikliklere sebep olmuştur. İki kutuplu sistemin yıkılarak, Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından, uluslararası sistemin yapısında ortaya çıkan değişiklikler neticesinde; *“bağımsız ve daha özerk bir dış politika izleme, bir diğer değişle önceki dönemin “blok çıkarları”na dayalı dış politika yapımından, “ülke çıkarları”na dayalı dış politika yapımı yönünde değişikliğe gidilmiştir.”*

Bu dönemde ortaya çıkan *“uluslararası sistem”*, nasıl adlandırılırsa adlandırılsın, bir öncekine göre birimler üzerinde daha düşük düzeyli bir siyasi/askeri baskı yaratan bir uluslararası sistemdir. Tersini söylemek gerekirse, günümüz uluslararası sisteminde birçokları gibi, Türkiye ölçeğindeki ülkeler için dış politikalarını oluştururken bu sistemin yapısal ve davranışsal kurallarını dikkate alma gereği söz konusu olmakla birlikte, dış politika oluşumunu etkileyen içsel faktörlerin eskiye yani 1991 öncesine oranla çok daha fazla önem taşıdığı söylenebilir.

Bu genel olgunun Türkiye dış politikası özelinde tartışmasız örneği ise, 2002 yılında iktidara gelen ve içinde bulunduğumuz dönemde kesintisiz ve tek başına yönetimde olan Adalet ve Kalkınma Partisi liderliği olmuştur. Bu bağlamda dönemin dış politikasının, başlangıçtan günümüze, önceleri çok yavaş ve ihtiyatlı bir biçimde gelişen, sonraları ise giderek belirginleşen bir biçimde Adalet ve Kalkınma Partisi damgası taşıdığı ifade edilebilir. Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin dış politika geleneklerinin de bu gelişmeye paralel bazı dönüşümler yaşadığı bir dönemi işaret etmektedir.

Sonuç olarak, mevcut uluslararası sistemin bir öncekine göre sağladığı *“nispi özerklik”* imkânını güçlü bir iktidar yapısı ile birleştiren Adalet ve Kalkınma Partisi yönetimi, kendisini destekleyen/kendisinin yönlendirdiği ülke kamuoyu ile de etkileşim içerisinde olarak dış politikaya genel tercihleri doğrultusunda yön vermiştir.²⁶⁷

2001-2017 yılları arasındaki *“ulusal ortam”* analizine başlamadan önce, 1999-2001 yılları arasında yaşanan üç gelişmeyi hatırlamak hem bahse konu döneme sağlıklı bir giriş yapmaya hem de bahse konu dönemdeki ulusal ortamın doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu gelişmeleri kısaca,

²⁶⁶ a.e., s.51-52.

²⁶⁷ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s. 463-470.

- 1999 yılı şubat ayında Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesinin ardından PKK'nın silahlı eylemlere son vererek Türkiye dışına çıkmaya yönelmesi,
- Aralık 1999'da Helsinki AB Zirvesinde Türkiye'nin tam üye adayı olarak ilan edilmesi,
- 2000 yılında Türkiye'nin finansal açıdan sıkıntılı bir yıl yaşaması ve bunun ardından 2001 yılı şubat ayında, Cumhurbaşkanı Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasındaki bir tartışmayla Türkiye tarihinin en büyük ekonomik krizinin ortaya çıkması olarak sıralayabiliriz.²⁶⁸

Bu üç gelişme sırasıyla,

- Ülkenin iç güvenlik ortamında dönemsel bir istikrar yaratmış,
- AB'ye tam üyelik adaylığının gerektirdiği hukuki sorumluluklar, sivil siyasetin güçlenmesine imkân sağlamış,
- Yaşanan finansal kriz toplumda yeni arayışlara yol açmıştır.

Bu ortamda, 3 Kasım 2002 seçimlerinde, Adalet ve Kalkınma Partisi %34,3 oy oranı ile 363 milletvekili çıkartarak seçimleri kazanmış ve Abdullah Gül hükümeti kurmuştur. Ardından siyaset yasağı kanunla kaldırılan ve milletvekili seçilen dönemin Adalet ve Kalkınma Partisi Lideri 59'uncu Hükümeti kurarak Başbakan, CHP ise 178 milletvekiliyle, iki partili meclisin muhalefet partisi olmuştur.

Bu noktada dış politikada liderlik ve bu liderliğin zihin dünyasına/yaklaşımına kısaca göz atmakta fayda vardır. Bu dönemde Türk Dış Politikası belirgin bir biçimde Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı tarafından yönetilmiş, özellikle de önce dönemin Başbakanı, sonrasında da Cumhurbaşkanı ile başlangıçta başdanışman, daha sonra Dışişleri Bakanı ve ardından da Başbakan olarak dış politikanın oluşmasında gerek zihinsel alt yapı gerekse uygulamada çok önemli rol oynayan Davutoğlu rakipsiz olarak öne çıkmışlardır.

Dönemin Adalet ve Kalkınma Partisi lideri ve 10 Ağustos 2014'e kadar Başbakan ve bu tarihten itibaren Cumhurbaşkanı'nın, dış dünyayı algılayışını anlamaya çalışmak, bu dönemde ülke siyasi hayatının hemen her yönünü doğrudan belirleyen bir lider olması nedeniyle önemlidir. Türkiye tarihinde söz konusu olan bazı siyasi geleneklerle ilişkisinin kurulması istendiğinde Jakoben Türk milliyetçiliği yönü ağır basan İttihat Terakki geleneğinden çok, dindar/muhafazakâr ile gayrimüslim azınlıkçı/liberal anlayışları bünyesinde barındırdığı ve en önemli ortak noktaları İttihat

²⁶⁸ a.e., s. 492.

Terakki karşıtı olmak olan Hürriyet ve İtilaf anlayışına yakın olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, CHP'yi İttihatçı geleneğin devamı olarak gördüğü düşünülebilecek olan dönemin Başbakanının, CHP tarafından oluşturulan dış politika anlayış ve uygulamalarının çok önemli bir kısmına kayıtsız ya da şüphe ile yaklaştığı ve bazen de belirgin eleştirilerde bulunduğu, bu çizgiye farklı dönemlerde farklı yoğunluk ve gerekçeler ile karşı çıkan anlayışlara yakınlık duyduğu söylenebilir. Bu çerçevede CHP anlayışının hâkim olduğu dış politika tercihlerini, “*statükoculuk*” ya da “*Arap-İslam Coğrafyasını ihmal etme*”, “*ülkenin potansiyeli, kültürel ve tarihi değerleri ile uyuşmayan uygulamalar*” olarak görme eğilimi ortaya çıkmaktadır.

Konuya bu türden bir gözlükle baktığı ön görülen Adalet ve Kalkınma Partisi liderliğinin dış politika uygulamalarında gözlemlenen ayrışma, kısa bir hazırlık dönemini de kapsayan, başlıca iki ayrı dönemi işaret etmektedir. Bir tür “*kendini kabul ettirme*”, “*uluslararası meşruiyet arayışı*” olarak adlandırılabilir olan hazırlık dönemini de kapsayan birinci dönem, 2002-2007; ikinci dönem ise, 2009 sonrası dönemdir. 2007-2009 yılları arasındaki dönem ise dış politikada bu değişimin geçiş dönemi olarak adlandırılabilir.

Dönemler arasında uygulamada yaşanan ayrışmanın kaynakları olarak,

- Uluslararası sistemin katılık derecesi ile sistemin lideri/hegemon gücü ABD'nin Başkanlarının uluslararası ilişkilere bakışı,
- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının kendini kabul ettirme ve uluslararası meşruiyet durumu gösterilebilir.

Bu kapsamda 1'inci dönemde,

- ABD'nin “*Yeni Dünya Düzeni*” anlayışının yarattığı uluslararası sistemik yapının, 2'nci döneme göre daha sıkı bir özellik arz etmesi ve Bush yönetimiyle, özellikle İsrail'e verilen koşulsuz destek nedeniyle ilişkilerin olumsuz seyri,
- Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti'nin iç politika açısından kendisini rahat hissetmediği bir dönemde, kendisini kabul ettirme ve meşruiyet arayışı içerisinde olması, dış politika açısından ağırlığın AB ile ilişkilere verilmesine sebep olmuştur.

2'nci dönemde ise,

- Başkan Obama'nın çok taraflı ve daha esnek politika yaklaşımı ile İsrail'i bir önceki dönemdeki kadar koşulsuz bir şekilde desteklemeyen yönetim anlayışı Türkiye'nin özerk bir dış politika yapımı ve uygulamasına imkân sağlamış,
- Ayrıca iç politikada tam bir iktidar ve hâkimiyet sağlanmış olması ile uluslararası alanda meşruiyet sorununun tamamen çözülmüş olması nedeniyle, bu

dönemde bir hükümet/lider tercihi olarak, Türkiye'nin dış politika gündeminde Orta Doğu'ya ilişkin konular açık ara birinci sırada yer almıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar dönemi boyunca gerek danışmanlık gerekse Dışişleri Bakanı ve sonrasında da Başbakan olarak, bir uluslararası ilişkiler profesörü olan Davutoğlu'nun Türk Dış Politikasının hem zihinsel arka planı hem de uygulamaları açısından birincil rol oynayan bir aktör olduğu kabul edilen bir olgudur. Bir akademisyen olarak Davutoğlu'nun konuya yani Türk Dış Politikasına ilişkin temel görüşleri, kendisinin "*Stratejik Derinlik*" kitabında ortaya konulmuştur. Kitabın en önemli özelliği sadece olanı ele alan katı pozitivist metodolojiyle üretilmiş bir çalışma olmayıp, aynı zamanda olması gerekeni ele alan, bir başka deyişle "*siyasa yönelimli*" bir nitelik taşımasıdır. Kitapta sadece Türk Dış Politikasını etkileyen faktörler belirlenip, incelenmekle kalınmamakta, aynı zaman da bu faktörlerin bir tür "*yönetilmesi*" ile ülkenin dış politikasının nasıl "*büyütüleceği*" konusunda öneriler geliştirilmektedir.

Bu çerçevede Davutoğlu, "*iradeci*" bir anlayış çerçevesinde, ülkelerin verili (tarih, coğrafya, kültür ve nüfus) ve potansiyel (ekonomik, teknolojik ve askeri) imkânlarının ancak stratejik bir zihniyet ve planlama ile güce dönüşeceği kanısındadır. Kitapta, genellikle klasik gerçekçiliğin ulusal güç unsurları olarak bilinen bazı kategoriler ele alınırken, aynı zamanda bölge/mekân jeopolitik, jeokültürel bakış açılarıyla "*havza politikaları*" olarak analiz edilmektedir. Davutoğlu'na göre Türk Dış Politikası üç jeopolitik etki alanına ilişkin olarak kurgulanmalıdır. Bu etki alanlarından;

- Birinci kategoride "*yakın kara havzası*" olarak ifadelendirdiği Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya,
- İkinci kategoride, "*yakın deniz havzası*" olarak ifade ettiği Karadeniz, Adriyatik Denizi, Doğu Akdeniz, Kızıl Deniz, Basra Körfezi ve Hazar Denizi,
- Üçüncü kategori olarak da "*yakın kıta havzası*" olarak adlandırdığı Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya ve Orta Asya yer almaktadır.²⁶⁹

Davutoğlu'nun eserini alışlagelmiş jeopolitik/gerçekçi bir analiz olmanın ötesine geçiren ona olanı incelemenin yanında olması gerekeni de ele alma özelliği katan, geçmişlerinde büyük alanlara hükmetmiş imparatorluklar bulunan devletlerin, yani Türkiye'nin de sahip olması gerektiği söylenen "*tarih bilinci*" olmaktadır. Bu bakış açısına göre Türkiye, Osmanlı Devleti'nin etkin olduğu "*yakın coğrafya*" ile daha

²⁶⁹ Bkz.: Ayrıntılı bilgi için Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, a.g.e., s.119-218; Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.e., s.467

yoğun bir ilişki içerisinde bulunmalı bu anlamda aktif bir strateji izlemelidir. Bir başka deyişle çalışma da topraksal değilse de bir etki alanı genişlemesi amacı, örtük bir biçimde de olsa ortaya konulmaktadır. Bu anlayışa göre Osmanlı sonrası dönemdeki yönetimler bu bilince sahip olmamışlar, hatta aksine bölgeden uzak durmaya çalışarak Türkiye'nin yakın bölgesindeki bu eşsiz konumunun gereklerini yerine getirememişlerdir. Oysa yapılması gereken bu mirasın bilincinde olarak ve bölgeye ilişkin ön yargılardan uzaklaşarak, bölge ile kültürel ve ekonomik temele dayalı “yumuşak güç” öğeleri çerçevesinde iş birliğinin geliştirilmesidir. Bu türden ilişkilerin zemininin hazırlanması açısından da bölgeye ilişkin güvenlik öncelikli kaygı ve davranış kalıplarının, bir başka deyişle algı biçimlerinin değişiminin sağlanması gerekmektedir. Davutoğlu'nun Türk Dış Politikasına ilişkin olarak ortaya koyduğu bu dış politika anlayışı, “*yeni Osmanlıcılık*” bir anlayış olarak değerlendirilmiştir.

Kitapta, Orta Doğu'ya diğer bölge/coğrafyalara göre özel ve ağırlıklı bir bölüm ayrılmıştır. Bu farklı ağırlıklandırma, 2009-2010 döneminden itibaren çok belirgin bir biçimde Türk Dış Politikası uygulamalarında da kendisini göstermiştir.

Davutoğlu'na göre yeni dönemdeki Türk Dış Politikasının bazı temel ilkeleri ve anlayışları söz konusudur.

- İlk, güvenlik ile insan hakları, temel hak ve özgürlüklerin korunması arasında bir denge sağlanması önemlidir.
- İkinci olarak, “*komşularla sıfır sorun*” politikasının hayata geçirilmesi gerekir.
- Üçüncü olarak komşu coğrafyalarda genel ve/veya ad hoc anlamda, proaktif, sorunlara zamanında ilgi gösteren ve gerektiğinde müdahale eden bir politika izlenmelidir.
- Dördüncü olarak çok yönlü ve boyutlu bir dış politika uygulanırken bunları birbirinin tamamlayıcıları olarak hayata geçirmenin sağlanması zorunludur.
- Beşinci olarak da küreselleşen ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin arttığı dünyada Türk Dış Politikasını mevcut tüm zeminlere yayarak ritmik bir diplomasinin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede Türkiye, coğrafyasında bir bölgesel güç olarak “*merkez ülke*” konumunda olacaktır. Bu türden vizyon sahibi bir politika izlenirken kullanılacak dış politika araçlarının mümkün olduğunca yumuşak güç kategorisinden olması, yani kısaca daha fazla ekonomik ve kültürel dış politika imkân ve araçlarının seçilmesi önem taşımaktadır. Çünkü burada esas olarak amaçlanana göre, Türkiye'nin özellikle tarihi ve coğrafyasıyla, Osmanlı mirası çerçevesinde belirlenmiş bir bölgede

“büyümesi” topraksal değil etki alanı genişlemesi şeklinde gerçekleşmelidir. Bir başka deyişle bu Türkiye’nin “yumuşak gücü”ne dayanmalıdır. Türkiye’nin özellikle Orta Doğu coğrafyası açısından söz konusu olan yumuşak gücünün son on yıllardaki bazı olay, olgu ve fikirlerle ilişkili olduğu söylenebilir. Türkiye’nin bahse konu yumuşak gücü, 2009 yılı başlarına kadar faydalı bir dış politika vasıtası olarak kullanılabilmişken, İsrail ile başlayan sorunların ardından gelen “Arap Baharı” gelişmeleri neticesinde Türkiye, başta sınır komşuları olmak üzere Orta Doğu bölgesindeki “yumuşak güç” imkân ve imajının önemli bir kısmını, en azından bölge yönetimlerinin önemli bir kısmının nezdinde kaybetmiştir. Bir başka deyişle, nispeten kısa bir sürede bölge açısından önemli bir noktaya gelen Türkiye’nin “yumuşak gücü”, bu türden gelişmeler sonucunda, yine nispeten kısa bir sürede, en azından bölge yönetimlerinin önemli bir kesimi açısından, ciddi ölçüde gerilemiştir.²⁷⁰

Bu dönemde dış politika kurumsal yapısındaki değişikliklere de ana başlıklar halinde kısaca göz atmak, dış politika ortamının önemli bir boyutunun ortaya konması açısından faydalı olacaktır.

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk dönemlerinde, Hükümet ile Dışişleri Bakanlığı kadroları arasında ciddi bir uyum sorununun yaşanmadığı ifade edilebilir. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının AB ile ilişkileri geliştirme sürecine verdiği önem, AB sürecinde gerçekleştirilmesi zorunlu reformlar ve iktidarının bekası açısından birincil tehdit olarak gördüğü askerin siyasi etkisinin azaltılması gayretleri Hükümet ile Dışişleri Bakanlığı arasında zorunlu bir ittifak yaratmıştır.

Bununla birlikte dönemin Başbakanı/Cumhurbaşkanının, bireysel yaşamlarından dünyayı algılayış biçimlerine kadar görüşlerine fazla güven duymadığı Dışişleri Bakanlığı bürokrasisinden çok, başta kendi yakın çevresindeki danışmanları ile çalışması, farklı bir dış politika anlayışı geliştirmiştir. Bakanlık personelinde rahatsızlık yaratan ve Bakanlığın devre dışı bırakılmasına sebep olan bu durum dönemin Başdanışmanının Dışişleri Bakanı olmasının ardından tam olarak ortadan kalkmıştır.

Yeni Bakan döneminde Dış İşleri Bakanlığı’nın faaliyet ve yetki alanındaki gelişmeye paralel olarak kadrosu önemli ölçüde genişlemiş, ekonomik imkânlarında da ciddi bir artış yaşanmıştır. 6004 sayılı “Dışişleri Bakanlığı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” hükümetin dış politika vizyonu ile Bakanlığın ilke, görev ve yetkilerini uyumlu hale getirmeyi amaçlamıştır.

²⁷⁰ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.e., s.463-470.

Dikkate değer bir diğer gelişme de Dışışleri Bakanlığı ve Kùltür Bakanlığı ile TİKA'nın (Türk İş Birliğı ve Koordinasyon Ajansı) inisiyatif aldığı ve çeşitli sivil toplum kuruluşları ile sağlanan koordinasyon çerçevesinde bir tür “yumuşak güç” uygulaması olarak sürdürölen kamu diplomasisi uygulamalarının genişlemesidir.

Bu dönemde ayrıca, hem Türkiye'nin üyesi olmaya çalıştığı AB coğrafyasında, “ulusal güvenlik” kavramının önemli bir değişikliğe uğraması ve bu çerçevede “kaba güç” yerine “yumuşak güç” kavramının öne çıkmaya başlaması, en genel anlamda ölkelerin silahlı kuvvetlerinin dış politikada tutum takınma inisiyatifleri açısından nispi bir gerilemeyi beraberinde getirmiş hem de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kendi iktidarını zayıflatma potansiyeline sahip gördüğü askerlerin etkisini azaltma düşüncesi, bu yönde bazı düzenlemeler yapılmasına ve önlemler alınmasına ortam yaratmıştır. Bahse konu düzenleme ve önlemler, AB üyeliğı sürecindeki reformlar çerçevesinde, MGK'nın yapı ve fonksiyonlarında gerçekleştirilen değişiklikler ile “Milli Güvenlik Siyaset Belgesi”nin güncellenmesi yoluyla hayata geçirilmiştir.²⁷¹

Dönem içerisinde dış politika konularındaki çeşitlenmeye ilaveten, dış politika oluşum sürecine katılımda da hissedilir bir aktör çeşitlenmesi görölmektedir.²⁷² Dış politika oluşumunda hükümetin birincilliğı belirgin olmakla birlikte, Sönmezoğlu'nun aktarımıyla Doğan ve Mazlum'a göre bu dönemde, “devletin büyük oranda otonom davranarak, belirli politika ve yapıları üstten empoze ettiğı eski sitem yerini çıkar grupları ve siyasi çoğulculuğun geliştiğı, dış politikayı şekillendiren ve etkileyen farklı güçlerin ortaya çıktığı yeni bir dış politika iklimine bırakmaya başlamıştır. Bu yeni ortamda dış politika, genellikle ulusal uzlaşmayı temsil eden bir konu olmaktan çıkıp gerek devlet içindeki farklı aktörlerin gerekse farklı toplumsal kesimlerin benzeşen, yarışan ya da çatışan çıkarlarının etkilediğı süreçler sonucunda belirlenen bir konu olmaya başlamıştır. Bu siyasal gelişmelere eşlik eden ekonomik etken ise küresel pazara eklemleme arayışının dış politikaya kazandırdığı yeni içerik ve işlevdir. Ekonomideki liberalleşme programları ve bu programların uygulamaları dış politikanın bu amaca hizmet edecek biçimde yeniden örgütlenmesine ve ekonomik/ticari diplomasi uygulamalarının öne çıkmasına yol açmıştır. Dış politikanın dış ticaret politikasıyla iç içe geçtiğı bu süreçte kaçınılmaz olarak iş dünyası da önemli bir dış politika aktörü haline gelmiştir”.²⁷³ Bu çerçevede iş çevreleri, etnik gruplar ve çeşitli

²⁷¹ a.e., s.470-474.

²⁷² a.e., s.474.

²⁷³ Erhan Doğan ve Semra Cirit Mazlum, “Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Sorunlar ve Yeni Aktörler”, **Sivil Toplum ve Dış politika, Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler**, der., S. Cirit Mazlum,

ideolojik gruplar kısaca sivil toplum örgütleri kendi gündem ve öncelikleri çerçevesinde dış politika oluşumuna katılmışlardır.²⁷⁴ 2000'li yıllarda bu rol açısından genellikle, toplumsal yaşam koşullarının iyileştirilmesine dönük ve özellikle de İslam ülkelerinde faaliyet gösteren yardım kuruluşları önem kazanmaya başlamıştır.

Burada değinilmesi gereken bir olgu da eğitim alanı ve bu alanda faaliyet gösteren “*Türk Okulları*”dır. Bu okullar, 130 ülkede faaliyet gösteren, 1000 civarında okula ulaşmıştır. Uzun bir dönem, özellikle 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara gelişinden itibaren Hükümet desteğini de tam olarak arkasına alan bu oluşum, Said’i Nursi’nin İslam ahlakı ile yetişmiş, fakat aynı zamanda çağdaş bilimleri iyi öğrenmiş nesiller yetiştirme amacı doğrultusunda eğitim faaliyeti yürüttüğü iddiası ile faaliyette bulunmuştur. Hükümet ile 2013 yılı aralık ayında doruğa çıkan ve 15 Temmuz 2016’da darbe girişimi ile sonuçlanan kriz süreci sonrasında, Türkiye’deki faaliyetleri tamamen durdurulan okulların, dışarıdaki faaliyetlerinin sınırlandırılmasına gayret gösterilmektedir.²⁷⁵

Ülkelerin dış politikalarının başarılı olabilmesi, mevcut kapasitelerine ve bu kapasiteyi etkiye dönüştürebilme imkân ve becerisine göre değişir.²⁷⁶ Bu formülasyondaki “*kapasite*” açısından ekonomik boyut giderek önem kazanmakta, askeri imkân ve araçlar hala “*son kertede*” dış politika açısından önemini korumakla beraber günümüz şartlarında ekonomik imkân ve araçların nispi ağırlığı giderek artmaktadır. Nitekim günümüzde dış politika açısından, yumuşak güç veya en azından yumuşak ve kaba güç unsurlarını birleştiren akıllı güç kavramları öne çıkmaktadır.²⁷⁷ Günümüz dünyasında güncel sorunların çözümünde, en azından dış Politikalarının belirli ölçülerde bir meşruiyet kazandırma ihtiyacı duyan ülkeler açısından, doğrudan kaba güce dayalı tutumlar izlemek gün geçtikçe zorlaşmıştır. İşte bu açıdan dış politikada gerek ekonomik kapasitenin gerekse ekonomik nitelikli dış politika araçlarının önemi giderek artma eğilimindedir.²⁷⁸ Bu açıdan bazı önemli sorunları bulunmakla beraber ve cesaret verici bir biçimde olmasa da AB ile üyelik müzakerelerini sürdüren Türkiye’nin dış politikası da bu modele uymak, uydurulmak zorunluluğu hissetmiştir. Bu açıdan 20’nci Yüzyılın son yıllarında yeterince olumlu bir

E. Doğan, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006, s.13; Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.474-475.

²⁷⁴ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.e., s.475.

²⁷⁵ a.e., s.477.

²⁷⁶ a.e., s.263-300.

²⁷⁷ a.e., s.266-268.

²⁷⁸ Kemal Kirişçi, “Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, **New Perspectives on Turkey**, No: 40, 2009, s.27-59.

görünüm sergilemeyen Türkiye için ekonomik etki imkân ve araçlarının önemi ortadadır.²⁷⁹

Dış politikada liderlik ve bu liderliğin zihin dünyasına/yaklaşımı ile dış politikanın kurumsal yapısındaki değişikliklere kısaca göz attıktan sonra, dönemsel iç gelişmelere bakmak ulusal ortam ve dinamiklerin sağlıklı analizine katkı sağlayacaktır. İslam geleneğinden gelen yeni yönetim başlangıçtaki tercihleriyle dış politikada birinci önceliği, bir önceki koalisyon hükümetlerinin AB ile ilişkileri geliştirmek kapsamında yaptığı reform düzenlemelerini de dikkate alarak, AB üyeliği yolunda atılacak adımlara vermiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti için, iktidarının sağlamlaştırılması açısından da önem taşıyan AB adaylık sürecinin gereklerinin yerine getirilmesi özellikle bu dönemde büyük önem taşımıştır. Bu çerçevede, özellikle iş çevrelerini memnun eden fakat askerler ve ulusalcılar arasında oldukça rahatsızlık yaratan, bazı AB yetkililerini bile şaşırtacak bir dizi reform atağına kalkmış, özellikle insan hakları konusunda yenilikler getiren uyum paketleri hazırlamıştır. Böylece Hükümet, ülkede bir kısım aydınların ve liberal görüşlü kişilerinde belirgin desteğini almaya başlamıştır. Bu çerçeve içerisinde “*Türk Dış Politikasının Avrupalılaşması*”ndan söz edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, 2006 yılında Terörle Mücadele Kanunu’nda yapılan değişiklik ve 2007’de gazeteci Hrant Dink’in öldürülmesinin ardından gelişen olaylar çerçevesinde gündeme gelen Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) 301’inci Maddesi ile ilgili tartışmalar Adalet ve Kalkınma Partisi’ni destekleyen liberal çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır.

2007 yılının mayıs ayında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in görev süresinin sona ermesi nedeniyle yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde, Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan ve Ordu’nun Cumhurbaşkanlığı seçimi konusundaki tercihini ortaya koymaya yönelik, “*27 Nisan Basın açıklaması*” ve Hükümetinde bu açıklamaya direnç göstermesi Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı açısından oldukça kritik bir dönüm noktası niteliği taşımıştır. Basın açıklaması sonrasında Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili CHP’nin itirazını görüşerek durdurmuş ve böylece bir siyasi kriz ortamı doğmuştur. Bunun üzerine Hükümet erken seçim kararı almış ve 22 Temmuz 2007’de yapılan seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi %47 oy alarak 341 milletvekiliyle iktidara gelmiş, cumhurbaşkanlığı seçimi için bir tür güvenoyu olarak konumunu güçlendirmiş, bunun

²⁷⁹ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.480.

ardından yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde üçüncü turda Abdullah Gül 11'inci Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Bu dönem sonrasında yaklaşık 2007-2010 yıllarında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin başta Ordu olmak üzere özellikle devlet bürokrasisinde kendisine karşı gözüken/duran kesimleri pasifize veya tasfiye etme yönünde girişimleri başarılı oldukça, bu defa da Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının otoriter eğilimler göstermeye, mağdurlar yaratmaya başladığı tartışılır olmuştur.

Bu dönemde 2005 yılında AB ile başlayan üyelik görüşmeleri, gerek Kıbrıs konusuna ilişkin olarak Rum tarafının yönetimindeki (Güney) Kıbrıs Cumhuriyeti, gerekse başta Fransa olmak üzere çeşitli nedenlerle Türkiye'nin üyelik sürecinin ilerlemesini istemeyen ülkelerin engellemeleri nedeniyle yavaşlamış, tıkanmıştır. Bu durum da 2005 öncesinde birbiri arkasına gelen reform paketleri sürecinin durgunlaşması sonucunu doğurmuştur. Dış politikada Türkiye'nin giderek artan oranda Orta Doğu ile ilgili sorunlarla yoğun bir biçimde ilgilenme döneminin ilk belirtileri de bu sıralarda başlamış, zaman içerisinde giderek belirginleşmiştir. Bu bölgenin genel siyasi atmosferi dikkate alındığında, doğal olarak, Orta doğu coğrafyası ile yoğunlaşan ilişkilerin ülkedeki demokrasinin gelişmesine olumlu yönde bir etkide bulunması da pek muhtemel olmamıştır.

Yine bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının uğraşmak zorunda kaldığı Kürt sorunu konusuna bir çözüm bulmak açısından inişli çıkışlı bir süreç yaşandığı görülmektedir. Bu kapsamda Hükümet bir yandan AB konusunda olduğu gibi, Kürt sorunu ile ilgili olarak da çeşitli düzenlemeler çerçevesindeki iyileştirmeler ile konuya yaklaşırken diğer yandan klasik askeri nitelikli politika uygulamaları ile sorunun halledilmeye çalışıldığı görülmüştür. Bununla birlikte, bu dönemde Ankara'nın gerek Kürt gerekse Ermeni sorunu ile ilgili bazı problem çözme hamleleri de söz konusu olmuştur. 2009 yılı ocak ayında Kürt dilinde yayın yapan TRT 6 kanalı açılmış, 2008-2009 döneminde de Ankara ile Erivan arasında sonucu başarılı olmamakla beraber, ülkeler arası ilişkileri normalleştirmeye dönük yoğun çabalar harcanmıştır. 2009 yılı Ekim ayında "*Kürt Açılımı*" çerçevesinde bazı PKK'lıların Türkiye'ye gelmesi sırasında ortaya çıkan gelişmelerin sonrasında bu süreç sonlandırılmıştır. Ardından da Anayasa Mahkemesi, 11 Aralık 2009 tarihinde oybirliği ile 2005 yılında kurulmuş olan Demokratik Toplum Partisi'ni (DTP) kapatma kararı almıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti 2010 yılı başlarında aldığı bir kararla, 1982 Anayasası'na ilişkin ve çoğu birbiri ile ilişkisiz bazı maddelerin bir paket olarak sunulduğu değişiklik önerilerini 12 Eylül 2010 tarihinde referanduma götürmüş, sonuçta değişiklik önergesi %58 oy oranı ile kabul edilmiştir. 2011 yılında girilen seçim atmosferinde Hükümet siyaset dilini sertleştirmiş, 12 Haziran 2012'de yapılan genel seçimleri Adalet ve Kalkınma Partisi %49,9'luk oy oranıyla kazanmış ve 327 milletvekili çıkartmıştır.

2011 yılı içinde güvenlik güçleri ile PKK militanları arasındaki mücadelede kayıplar verilmiş, ülkedeki gerginlik artmış, ardından soruna çözüm bulunmasının aciliyeti belirginleşmiştir. Bu atmosferde, 2012 yılı sonlarında İmralı'da Millî İstihbarat Teşkilâtı mensuplarının Abdullah Öcalan ile görüşmeleri çerçevesinde 2013 yılı başlarında *"çözüm süreci"* ve ardından silahların susması dönemi başlamıştır. Kürt tarafı birincil olarak; Kürt siyasi tutukluların serbest bırakılmasını, Abdullah Öcalan'ın mahkûmiyet şartlarının iyileştirilmesini, kendilerine anadilde eğitim imkânı tanınmasını, %10'luk seçim barajının düşürülmesini talep etmekteydi. Buna karşılık Hükümet ise PKK militanlarının silah bırakarak tümünün Türkiye sınırlarını terk etmesi gerektiği, bu tür konuların ancak bundan sonra ele alınabileceğini ifade etmişlerdir. Bu süreç 2015 yılı seçimleri öncesi Hükümet'in konuya yaklaşımı nedeniyle olumsuz bir döneme girmiştir. Bu ortamda Haziran 2015 seçimlerine gidilmiş, bu seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına iktidar olamamış ve kurulan seçim hükümeti ile gidilen 1 Kasım 2015 seçimlerinde ise Adalet ve Kalkınma Partisi aldığı %49,5 oy oranı ve çıkardığı 317 milletvekili ile yeniden tek başına iktidar olmuştur.²⁸⁰

Bütün bu gelişmeler, Türkiye'nin siyasal nitelikli düşünsel ortamında bazı değişikliklere işaret etmekteydi. Bu düşünsel ortam, doğal olarak dış politikanın düşünsel zeminini belirleyen en önemli ülkesel faktörlerin başında gelmekteydi. Bir siyaset bilimcinin Türkiye'nin siyasal hayatındaki dört ana kimlik ile bunların karşılıklı etkileşimi çerçevesinde ortaya çıkan dört karma eğilimi sergilediği aşağıdaki Şekil 2.2 bu değişikliği görmemizi kolaylaştıracaktır. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde, dış politikanın üzerinde olduğu ülkesel düşünce zemini, Şekil 2.2'de görülen yatay zemin üzerinde en genel anlamda sağ baştan sol başa doğru kaymaktadır. Doğal olarak da bu zemin üzerinde kurgulanan dış politikada önceleri oldukça yavaş pek belirgin olmayan, sonraları ise giderek hızlanan bir ölçüde bu gelişmeye uygun bir çözüm kazanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk

²⁸⁰ a.e., s.496.

dönemlerinin bu şekildeki “İslami liberalizm” kategorisi, daha sonraki dönemlerinin ise “milliyetçi İslamcılık” kategorisi ile ilişkilendirilmesinin mümkün olduğu söylenebilir.

Bu çerçevede, Türkiye’de önde gelen siyasi partilerin ve özellikle de dönem boyunca iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin dış politikaya ilişkin temel görüşlerini değerlendiren bir çalışma bu partiyi,

- AB üyeliğini destekleyen ve ABD yanlısı,
- Orta Doğu’da liderlik rolü oynamayı arzulayan,
- Rusya ile dengeli bir ilişki ararken, kültürel, tarihi ve sosyal yakınlıkların söz konusu olduğu Orta Asya ve Kafkasya’da ilişkileri en yüksek düzeye çıkartmaya çalışan bir siyasi odak olarak değerlendirmektedir.²⁸¹

Şekil 2.2: Türk Siyasetinde Dört Ana Kimlik²⁸²

Öte yandan, iç ve dış politika ayrımının eski niteliğini kaybettiği söylenen günümüz dünyasında, özellikle bir iletişim aracı olarak televizyonun etkisiyle Türkiye’de kamuoyunun dış politikaya olan ilgisinin artış gösterdiği görülmektedir. Bu ilgiye sahip kamuoyunun %23’ünün hiçbir ülkenin Türkiye’ye dost olmadığını düşündüğü, %40’ının İsrail’i ve %33’ünün de ABD’yi Türkiye’ye düşmanca yaklaşan ülkeler olarak gördükleri anlaşılmaktadır.²⁸³

Son olarak, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı dış politikasının ekonomik ayağına da kısaca göz atmak gerekirse, özellikle ilk altı yılın iyi yönetildiği söylenebilir. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı başlangıç yıllarında Kemal Derviş’in ekonomik programını

²⁸¹ Pınar Bilgin ve Ali Bilgiç, “Turkey’s “New” Foreign Policy Toward Eurasia”, **Eurasian Geography and Economics**, C: 52, No: 2, 2011, s.175-176.

²⁸² Kösebalan, a.g.e, s.43

²⁸³ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.492-499.

takip etmiş, Türkiye'deki kapitalist ekonomik ve sosyal düzenin rasyonel çalışması için ortaya koyduğu çözümlerin tümünü kabul ederek uygulamıştır. Bu çerçevede, ülkenin kapasite indeksi açısından imkânları fazlalaşmış, örneğin bu dönemde milli gelir yaklaşık üç kat artmıştır. Dolayısıyla, ülkenin dış politika araçları arasında “yumuşak güç” öğeleri olarak ekonomik araçlar önem kazanmıştır. Bu kapasite artışı, aynı zamanda “Bayrak Gösterme” denilen, aslında ciddi ve önemli bir ilişkiye dayanmayan örnekler olsa da Türkiye'nin dış dünyadaki varlığını artırmaya da kaynaklık etmiştir. Bu gelişme, Türkiye'nin 2009-2010 döneminde BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine 151 oy ile seçilerek görev yapmasına imkân sağlamış,²⁸⁴ İslam Konferansı Örgütü Başkanlığı, NATO Genel Sekreter Yardımcılığı gibi bazı görevlere Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının getirilmesi mümkün olmuştur. Bununla birlikte Türkiye, İsrail-Filistin ve İsrail-Suriye çatışması, İran'ın nükleer programının sınırlandırılması kapsamındaki uluslararası çalışmalara katılım, Bosna Hersek ile Sırbistan arasındaki sorunlar türünden bazı anlaşmazlıkların çözümü açısından başarılı olan veya olmayan örnekleri bulunan iyi niyet girişiminden arabuluculuğa kadar çeşitli çabalarda bulunulmuş; Türkiye'de çok sayıda uluslararası toplantı düzenlenmesi ve/veya yabancı ülkelerde düzenlenen benzer toplantılara katılınması gerçekleşmiş; iletişim ve yayıncılıkta klasik Batı dilleri dışındaki dillere de önem verilerek, bazı sorunlar yaşanmakla birlikte, Türkiye'nin ülke dışındaki maddi ve görüntüsel varlığının artırılması amaçlanmıştır.

Bu dönemde zaman içerisinde, Adalet ve Kalkınma Partisi dış politikasında “iş birliği” ögesinin, “rekabet” ögesinin önüne geçtiği; Türkiye'nin uluslararası sorunlar çerçevesinde dış politikada üslendiği roller açısından da “üçüncü taraf olma” eğiliminin, “doğrudan taraf olma” eğilimine göre artış gösterdiği ifade edilebilir.

Türkiye'nin dış politika Ortamı ile ilgili incelemeyi, dış politika davranışlarına etki edeceği düşünülen çeşitli dönemsel olumsuzluklara da kısaca değinerek bitirmek faydalı olacaktır.

- Her şeyden önce ülkenin yumuşak gücünün en önemli ögesi olan ekonomik kapasite ciddi sorunlarla -gelir dağılımındaki bozulma, büyük dış ticaret açığı, işsizlik, vd.- karşı karşıyadır. Türkiye'nin yapısal bir ekonomik zayıflığı olarak; yatırımları ve dolayısıyla büyümeyi destekleyecek tasarruf oranının düşüklüğü, buna bağlı olarak genel anlamda bir sermaye kıtlığı da ele alınması gereken önemli bir sıkıntı kaynağıdır. Özellikle ekonomik faaliyetler açısından büyük öneme sahip olan enerji

²⁸⁴ a.e., s.488-489

kaynakları konusunda kendi kendine yeterli olmaktan oldukça uzak olan Türkiye, bu açıdan da kırılgan sayılabilecek bir arz-talep yapısına sahiptir. Bu durum dış politikada üstlenilmesi söz konusu olacak roller açısından dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Çünkü başarılı bir dış politika açısından, amaç-kaynak-araç uyumunun sağlanması büyük önem taşımaktadır.

- Bu çerçevede en fazla irdelenmesi gereken ve birbiriyle yakından ilişkili iki konu da “komşularla sıfır sorun” ve Orta Doğu politikalarıdır. Dış politikasında yumuşak güç öğelerini kullanarak hedef ülkeleri etkilemeyi düşünen bir ülke için komşularıyla “sıfır sorun” önemli bir hedeftir. Özellikle de Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidar döneminin başlarında bu politika açısından başarılı sayılabilecek bir ortam sağlanmıştır. Fakat çok açıktır ki, Türk Dış Politikasında Orta Doğu coğrafyasını çok öne çıkardıkça, bu bölgenin genellikle “yumuşak güç” ile yürütülmeyen dış politika anlaşmazlıklarına taraf oldukça, komşularıyla “sıfır sorun” politikasını başarısızlığa terk ederken “yumuşak güç” öğeleriyle dış politika oluşturma imkânını da sınırlamıştır. Nitekim Türkiye, kısa bir süre sayılabilecek bir zaman diliminde hem İsrail hem de Suriye ile aynı anda anlaşmazlık yaşayarak çatışmanın eşiğine gelmiş bu birincil olumsuzluk halkasına Şii çoğunluğun etkisindeki Irak yönetimi de dâhil olmuştur. Ardından Suriye sorunu nedeniyle ilişkilerin bozulduğu, en azından” soğuk” bir döneme girdiği İran ikinci bir halka olarak bu sürece eklenmiştir. Öte yandan, 2013 yılında Mısır’da “Müslüman Kardeşler” hareketi yanlısı, seçimle işbaşına gelmiş olan Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi’nin ülkenin Genelkurmay Başkanı Abdülfettah el Sisi tarafından bir askeri darbeye uzaklaştırılmasının ardından Türkiye-Mısır ilişkileri de bir kopuşa doğru gitmiştir.²⁸⁵ Hatta Ankara’nın bu konudaki sert tutumu dolayısıyla başta Suudi Arabistan olmak üzere bazı Arap ülkeleriyle de anlaşmazlığa düşülmüştür. Ayrıca, uzak komşu Libya’daki “Arap Baharı” gelişmelerine ilişkin olarak daha başlangıçta politika oluşturmakta zorlanan Türkiye, “Kaddafi sonrası” gelişmeler ardından yaşanan iç çatışmalar ve çoklu iktidar yapısı içerisindeki Libya’ya ilişkin olarak da çeşitli sıkıntılar yaşamış, 2014 yılında yapılan seçimler sonucunda oluşan “ılımlı” parlamentoyu tanımayarak isyan eden ve Trablus’ta kontrolü ele geçiren İslamcı savaşıçılara daha yakın durmuş ve bu durum, Batı ülkelerinin meşru kabul ettiği Tobruk Hükümeti ile sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Nihayet bu halkaya, Orta Doğu dışından Ermenistan ve sürekli gerginliğin yaşandığı Rum tarafının yönetimindeki (Güney) Kıbrıs Cumhuriyeti ile doğal destekçisi Yunanistan’da

²⁸⁵ a.e., s.483-484

eklendiğinde, komşularla oldukça sorunlu bir döneme girildiği görülmektedir. Nihayet 2015 yılında Suriye'deki sürece doğrudan müdahaleye başlayan Rusya ile yaşanan “uçak düşürme krizi” ardından bu “Kuzeydeki Büyük Komşu” da Orta Doğu kontenjanından sorunlu olunan ülkeler kategorisine dâhil olmuştur. Sonuç olarak Türkiye, 2009 yılı sonrasındaki Orta Doğu politikası dolayısıyla ortaya çıkan çeşitli gelişmeler nedeniyle “komşularla sıfır sorun” politikası büyük ölçüde başarısızlıkla karşılaşmış, hatta Türkiye “komşular” dışında “Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Mahallesi” düzleminde birçok ülke ya da güç odağı ile sorunlar yaşayan bir ülke haline gelmiştir.²⁸⁶

2.1.2.2. TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

Türkiye’nin Orta Doğu Politikasını anlamak ve temel ilkelerini sağlıklı bir şekilde ortaya koymak, bahse konu dönem içerisinde uygulanan Türkiye’nin Suriye Politikasını anlamak açısından son derece faydalı olacaktır. Dönem içerisinde, Bölge ülkeleri ve doğal olarak Türkiye’nin dış politika davranışlarının belirlenmesinde, Orta Doğu alt sisteminin sistemik özelliklerinin ve bölgesel gelişmelerin etkisinin arttığı dikkate alındığında, Türkiye’nin bölge politikalarının oluşumu ve bölge ülkeleri ile ilişkilerinde belirleyici niteliklere sahip dört grup unsurun açığa kavuşturulması önem arz etmektedir.

- Birincisi, bölgenin Orta Doğu olarak, uygun olmayan bir şekilde adlandırılması ve bu bölgede konumlandığı ifade edilen ülkelerin coğrafi bir bütünlük oluşturmamasıdır. Orta Doğu; Kuzey Afrika, Doğu Akdeniz ve Körfez Alt bölgesine ait ülkelerden oluşur.²⁸⁷ Bu nedenle bölge, coğrafi açıdan bakıldığında, çok farklı özelliklere sahip ülkelerin konumlandığı bir yapı arz eder. Öte yandan Orta Doğu, “Batı Avrupa” benzeri sıkıca kenetlenmiş, hükümet sistemleri, kültür ve modernleşme gibi ortak siyasal özellikleri paylaşan devletlerin olduğu siyasal bir bütünlük de oluşturmamaktadır. Tam tersine Orta Doğu’da, yenilikçi ve muhafazakâr monarşiler olduğu gibi demokratik ve totaliter rejimlere sahip cumhuriyetler de vardır. Bağlantılar ve ittifaklar konusunda da bir bütünlük oluşturmamayan Orta Doğu ülkeleri, ekonomik bir birim de oluşturmamaktadır. Bölgede, petrol zengini ve fakiri ülkelerle, gelişmiş ve geri kalmış alt yapılara sahip ülkeler yan yana yer almaktadır. Bununla birlikte kültürel ve etnik açıdan bakıldığında din olarak İslam ve ulus olarak Araplar baskındır

²⁸⁶ a.e., s.480-484.

²⁸⁷ Sander, *Türkiye’nin Dış Politikası*, a.g.e., s.221.

ve yalnızca bu ikisi, Türkiye, İran ve İsrail'i dışarıda bırakan ortak paydalar olarak kabul edilebilirler.

Yukarıda ortaya konan değerlendirmeler ve birleştirici unsurlar dikkate alındığında, Türklerin değişik ırksal özellikleri ve laik devlet yapısı, Türkiye'nin bölgedeki yeri ve rolüne ilişkin olarak belirsizlik yaratmaktadır.²⁸⁸ Türklerin, Arap olmaması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin laik bir devlet olması nedeniyle, birleştirici unsurlar olarak kabul edilen İslam ve Araplık unsurlarını taşıyamaması, bölge devletleriyle ilişkiler ve dış politika davranışlarındaki belirsizliğin kaynağını oluşturmaktadır.²⁸⁹

- Türk ulusal kimliğinin, çoklu özellikler taşıyan yapısı, ilişkilere etkileri açısından açığa kavuşturulması gereken ikinci husustur. Türkiye'nin yalnızca bir Orta doğu ve Asya ülkesi olmayıp, aynı zamanda bir Avrupa ve Akdeniz ülkesi olduğunun resmi söylemle vurgulanması, yukarıda ifade edilen coğrafi durum nedeniyle oluşan belirsizliğe benzer bir durum yaratmaktadır. Cumhuriyetin kurucu kadrosunun dünya görüşü, kuruluş esasları, ekonomik şartlar ile bahse konu dönemde uluslararası sistemin yarattığı imkân ve sınırlamalar daha çok ülkenin Batı bağlantısı doğrultusunda bir eğilim göstermesine sebep olmuştur. Bununla birlikte;

- Türkler köken olarak Orta Asya'dan gelmişlerdir ve Ural-Altay insanlarıdır. Toplumsal siyasal yaşamın çeşitli yönlerinde halen Asyalı ve göçmen özelliklerini beraberlerinde taşımaktadırlar.

- Orta Doğu insanının pek çoğu gibi Türklerde Müslümandırlar ve Asya'nın en Batı uzantısı kabul edilen bir yarımadada yerleşmişlerdir.

- Türkiye aynı zaman da Avrupa Kıtasında toprağı olan bir ülkedir.

- Akdeniz'de en uzun kıyıya sahip tek Orta Doğu ülkesidir. Bu kapsamda Türkiye, en azından Avrupalı, Asyalı ve Orta Doğulu olarak üç temel bağlantının sentezi olarak kabul edilebilir.

Bu kimliksel özellikler, Türkiye'nin iç ve dış siyasal davranışlarını belirlemede kendi rollerini oynarlar. Etnik ve kültürel açıdan, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kurulmasıyla Türk halkının kimliğini bulduğu kabul edilmekle birlikte; ülke halkının büyük bir çoğunluğunun kendisini Müslüman olarak kabul etmesi, iç siyasette olduğu kadar dış siyaset üzerinde de etkili olmaktadır. Bununla birlikte, devletin laik yapısı ve ülkenin Batı'ya yönelişinin yarattığı uygulamalar nedeniyle ortaya çıkan kimlik kriz ve

²⁸⁸ a.e.

²⁸⁹ a.e., s.221-222.

çatışmalarının sonucu olarak iç ve dış politika davranışlarında hassasiyet yaşanmaktadır.

Sander bu durumun yarattığı belirsizliği; *“Atatürk, yaşamı boyunca, Anadolu Yarımadası’nın coğrafi, nüfussal ve siyasal sınırları içinde Avrupa modelinde bağımsız ve laik bir ulus devlet yaratmıştır. Karşılığında, yaygın Asyalı ve İslami etki alanlarından ülkenin ayrılmasını gerekli kılan ve böylece gelecek kuşakların sağlıklı bir denge içerisinde gelişmesini sağlayacak, uzun süredir ihmal edilmiş Avrupa bağlantısını vurgulamak zorundaydı. Bağlantıların çeşitliliği, kendine özgü coğrafyasıyla birlikte, Türkiye’nin Orta Doğu’da oynadığı rolün ve yerinin belirsiz olmasına katkıda bulunmuştur”* şeklinde ifade etmektedir.²⁹⁰

- Açığa kavuşturulması gereken üçüncü husus, Türk-Arap ayrışma sürecinin niteliğiyle ilgilidir. Osmanlı’nın gerileme ve çöküş yıllarında, Batıcı/Avrupalı bir anlayış hâkimdir. Bu süreçte, Avrupa’nın büyük güçleri, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupalı ve Arap kısımlarını ayırmak istemişler ve bunun için mücadele vermişlerdir. Bu bir yandan imparatorluğa bağlı Avrupa ve Arap coğrafyasında dinsel ve etnik kökenli kalkışma ve bağımsızlık mücadelesini açığa çıkartırken diğer yandan Jön Türkler’in *“Türk Milliyetçiliği”* temelli mücadelesinin kaynağını oluşturmuş ve gelişme sürecini hızlandırmıştır. Bu süreçte dahi Jön Türkler, Arap İhaneti’ne rağmen, *“Panislamcı Anlayışı”* terk etmemişlerdir. 1’inci Dünya Savaşı sırasında ilan edilen *“Cihat”*, o dönemde, Türk milli duygusu içerisindeki İslami ve Arap unsurların etkisini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, Türk bağımsızlığını takip eden dönemde, Ankara, Arap halklarının bağımsızlık mücadelesinin haklılığını kabul ederek güneyindeki, Arap komşuları ile dostça ilişkiler geliştirmiştir. Yukarıda ortaya konan bilgiler çerçevesinde hem Osmanlı’nın dağılma döneminde/1’inci Dünya Savaşı sırasında hem de Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu sonrasında yaşanan gelişmeler, Türk-Arap/diğer Müslüman topluluklarla ilişkilerde kesin ve süratli bir kopuş değil, daha çok uluslararası sitemin yarattığı imkân ve sınırlılıklar, Türkiye’nin güvenlik kaygıları ile ekonomik çıkar ve ihtiyaçlarının bir gereği olarak; *“yavaş bir ayrılma süreci”* yaşanmış, bu durumda ilerleyen yıllarda iç ve dış gelişmeler çerçevesinde daha esnek politikalar geliştirilmesine imkân sağlamıştır.

- Türk bağımsızlığının zamanlaması ve niteliği de Türkiye’nin Orta Doğu’daki bölge devletleri ile ilişkilerini ve izlenen politikaları sağlıklı bir şekilde

²⁹⁰ a.e., s.222-224.

değerlendirebilmek ve analiz edebilmek için açığa kavuşturulması gereken bir diğer husustur.²⁹¹

- Her şeyden önce Anadolu işgalinin, ulusal bir aşağılanma acısı yaşanmadan, Türk milliyetçiliği ve gururu tatmin edilmiş olarak iki yıl içerisinde sona erdirilmesi; içeride “*kazanılmış zaferler*” ve tek lider Atatürk çerçevesinde birleşmeyi tesis etmiş, dışarıya karşı ise düşmanlık duygusunun kontrol edilebilir düzeyde tutulmasına imkân sağlamıştır.

- Bu gelişme aynı zamanda, diğer Orta Doğu Devletleri’nin tersine, Batı’ya karşı derinlemesine bir düşmanlığı engellemiş, Türkiye ile Batı devletleri arasındaki, siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesinin önünü açmıştır.

- Bağımsızlık mücadelelerinin zamansal ve niteliksel farklılıkları, bağımsızlık sonrası Türk-Arap siyasi gelişmeleri üzerinde de önemli sonuçlar yaratmıştır. Atatürk ilkeleri tarafından belirlenen Türk kurtuluş mücadelesine karşın, Arapların, Batı’ya karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesinde “*din*” daha geniş ve güçlü bir rol oynamıştır. Bu temel farklılık, Türkiye’nin laiklik ve katıksız ulus milliyetçiliğine yönelişi, Araplar tarafından İslamiyet’ten kopuş olarak yorumlanmış ve 1930’larda Türkiye ile Batı arasındaki ilişkilerin ivme kazanmasıyla Türkiye’nin Müslüman Doğu’dan ayrılışı yukarıda ifade edilen esaslar çerçevesinde yavaş yavaş belirginleşmeye başlamıştır.²⁹²

Bu noktada şunu ifade etmek gerekir, Türkiye’nin Orta Doğu ülkeleri ile gerçekçi ve kalıcı bir iş birliği yapabilmesi için sağlam bir temel oluşturmak isteniyorsa; coğrafya, tarih ve toplumsal/siyasal gelişmelerden kaynaklanan belli sınırlamalar dikkate alınmalıdır. Bunları kısaca sıralamak gerekirse,

- Batıcılık Türk Dış Politikasının temel ilkelerinden biridir ve Türkiye; NATO, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) ve Avrupa Konseyi gibi Avrupa temelli örgütlerin üyesidir. Dış politikada her zaman Batı önceliklidir. Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi bu temel eğilimi değiştirmemiştir.

- Bununla birlikte, çok-taraflı ve iki-taraflı ilişkiler kavramları açısından bakıldığında Batı ve Orta Doğu karşısında Türkiye’nin durumu çelişkili olmaktan çok tamamlayıcıdır. Türkiye, çok-taraflı bir temel üzerinde Batı ile ilişkilerini korur ve geliştirirken, Orta Doğu’daki ülkelerle ikili ilişkilerini pekâlâ geliştirebilir. Türkiye’nin

²⁹¹ a.e., s. 224-226.

²⁹² a.e., s.226-228.

Avrupa ile Orta Doğu arasındaki “köprü” konumundan anlaşılması gereken de kesinlikle budur.

- Türkiye, Avrupa’da ve çeşitli karmaşık sorunlardan kaynaklanan Orta Doğu’daki süregelen istikrarsızlığı kontrol edebilecek bir bölgesel güç değildir. Bir orta büyüklükte devlet olarak, her iki bölge ile de kontrol amaçlı bir ilişkiden çok, ikili veya çok taraflı, diplomasiyi esas alan bir yaklaşım içerisinde olmalıdır.²⁹³

Türkiye’nin yeni bölgelerarası strateji arayışlarında ve Türkiye’nin Orta Doğu Politikasında temel dinamiklerden en önemlisi, Soğuk Savaş sonrası dönemin getirdiği “*dinamik stratejik rekabet ortamı*”dır.²⁹⁴ Davutoğlu’na göre, “*bölge dışı büyük güçlerle bölge içi dengeler arasındaki dinamik ilişki, küresel faktörlerle bölgesel konjonktür arasındaki ilişkinin kesişim alanını oluşturmaktadır*”.²⁹⁵

Bu kapsamda;

- Fransa ve İngiltere’nin Suriye ve Irak’taki sömürge düzeninin etkileri,
- Almanya’nın, Bağdat-Berlin demiryolu projesine dayalı bölge politikası,
- Rusya’nın Avrasya stratejisinin Orta Doğu ayağı,
- ABD’nin uluslararası sistemin hegemon gücü olarak, Orta Doğu politikasını yönlendiren yegâne güç olma iradesi, Türkiye’nin bölge politikalarında dikkate alınması gereken önemli parametrelerdir.²⁹⁶

Bununla birlikte;

- AB-Türkiye ilişkilerinde yaşanan olumsuz gelişmeler ve ortaya çıkan krizler,
- Rusya ve Türkiye’nin Avrasya stratejilerinde var olan uyumsuzluk,
- ABD’nin Irak, Kürt ve Suriye politikalarında her türlü yeni opsiyona açık dış politika davranışları Türkiye’nin Orta Doğu politikalarını etkileyebilecek önemli unsurlar olarak görülmektedir.²⁹⁷

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Bölgede, Soğuk Savaş döneminin “*çift kutuplu statik yapısı*” etkisini kaybettikçe, Davutoğlu tarafından, Türkiye’nin bölgeye bakışı ve bölge analizleri, sadece bölge ile sınırlı değil, kendisinin “*Yakın Kara Havzası (Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu)*” olarak kavramsallaştırdığı bölge bütünlüğü içinde yapılması gerektiği vurgulanmıştır.²⁹⁸ Davutoğlu’na göre bu sayede üç bölgenin

²⁹³ a.e., s.235-236.

²⁹⁴ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, a.g.e., s.396.

²⁹⁵ a.e.

²⁹⁶ a.e.

²⁹⁷ a.e.

²⁹⁸ a.e.

bölgesel etkileşimleri de dikkate alınarak daha sağlıklı bir politika oluşturmak mümkün olabilecektir.

Bu bütünlük içerisinde Türkiye'nin Orta Doğu politikasının,

- Irak ve Suriye politikalarını kapsayacak şekilde Kuzey Orta Doğu (Doğu Akdeniz ve Mezopotamya) politikası,

- Türk-Arap ilişkileri açısından Türkiye'nin Orta Doğu politikası,

- Türkiye-İsrail ilişkileri ve Türkiye'nin Orta Doğu politikasına etkileri,

- Türkiye-İran ilişkileri ve Türkiye'nin Orta Doğu politikasına etkileri,

- Küresel ve bölgesel dengeler açısından Kürt nüfusun yaşadığı bölgeler ile Kuzey Irak'taki gelişmeler ve Türkiye'nin Orta Doğu politikasına etkileri ele alınmalıdır.²⁹⁹

Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının başarılı olabilmesi için bölgeyi jeokültürel ve jeoekonomik olarak kuşatan sağlam bir strateji, diplomatik ve askeri taktiklerin koordinasyonunu sağlayacak esnek bir dış politika ve bölgenin küresel politikadaki etkisini dikkate alan basiretli bir kademelendirme gerekmektedir.³⁰⁰ Davutoğlu bunun için gerekli olan stratejik yaklaşımın ana unsurlarını;

- Bölge ile ilgili psikolojik engellerin ortadan kaldırılarak, bölgeye yönelik diplomatik faaliyetlerin etkinliğinin artırılması,

- Bölgesel gelişmeleri takip eden ve projeksiyonlar geliştiren araştırma merkezi ve enstitülerin kurulması ve mevcutların geliştirilmesi,

- Küresel politikalar ile bölgesel reel politikalar arasında uyumlu bir bütünlük sağlanması,

- Bölgeye bütüncül bir anlayışla yaklaşılması ve üretilen projelerin bölgeyi kuşatacak nitelikler taşıması,

- Bölgede sorunların çözümü ve barışa katkı sağlayacak ortak çıkar alanlarının yaratılmasına öncülük edilmesi,

- Bölge barışına tehdit oluşturan milliyetçi bloklaşmaların engellenmesi ve bu sayede jeopolitik ve jeokültürel risk alanları oluşmasının önüne geçilmesi,

- İkili ilişkilerin geliştirilmesi sayesinde, kökleşmiş sorunların çözümü için yeni imkânlar yaratılması,

²⁹⁹ a.e., s.397-452.

³⁰⁰ a.e., s.352.

- Orta Doğu Barış Süreci başta olmak üzere bölgesel sorunların çözümünde etkin, aktif ve inisiyatif gücü yüksek bir yaklaşımın benimsenmesi,
- Türkiye'nin bölgedeki imajını güçlendirecek politikalara ağırlık verilmesi olarak ifade etmiştir.³⁰¹

Bu çerçevede Sönmezoğlu'na göre Türkiye'nin geleneksel Orta Doğu politikasının temel ilkeleri olarak da kabul edilen; *"Orta Doğu'nun Arap ülkeleri arasındaki çatışmalarda tarafsız kalmak, mümkün olduğunca bu tür sorunların içerisinde yer almamak, Batı ile askeri ve siyasi alanlarda yapılan iş birliğinin bölge ülkeleri ile olan ilişkilere olumsuz bir etkide bulunmamasına çalışmak, Bölgede İsrail Devleti kurulduktan sonra da Arap-İsrail anlaşmazlığında mümkün olduğunca dengeli bir politika izlemek"*³⁰² yaklaşımı orta büyüklükte bir devlet olan Türkiye'ye, amaç-araç dengesi ve değişik güç dengesi yapılanmaları içerisinde esneklik sağlayacak bir nitelik taşımaktadır.

2009-2010 yılları sonrası geliştirilen ve temel ilkeleri dışlayan yaklaşımlar, Türkiye'nin hem nitelikleri hem de bölgeye yönelik olarak yapılması gereken, çok yönlü güç dengesi politikalarına uygun, esnek bir dış politika yapımını engelleyecek nitelikler taşımıştır. Türkiye'nin başta kapasite/güç yapısı ile uyumlu olmayan ve değişen durumlara karşı esneklik sağlamayan bir Orta Doğu politikası izlemesi, Suriye politikası örneğinde görüldüğü gibi bir yandan ülkenin şartlarına uygun politika geliştirilmesini diğer yandan en alt seviyeden ve gelişmelere uygun vasıta seçimini de sınırlandırarak ulusal çıkarlara zarar verebileceği ön görülmektedir.

2.1.2.3. SURİYE KRİZİ, KRİZİN KÜRESEL, BÖLGESEL VE YEREL/TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

Tunus'ta Aralık 2010'da başlayan Arap baharı bölgede dengelerin değişmesine sebep olmuştur. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen yönetimlerinin değişmesinin yanı sıra bölgede ortaya çıkan devlet dışı silahlı aktörler istikrarsızlık ve kaosu kaynağı olmuşlardır.³⁰³ Arap baharının yarattığı domino etkisiyle Suriye krizi, bölgeyi aşan küresel bir güvenlik sorunu yaratmıştır.³⁰⁴

Suriye'de Esad rejimine karşı Mart 2011'de başlayan gösteriler, Arap Baharı'nın da psikolojik etkisiyle rejimin sert önlemlerine sebep olmuş, halkın taleplerine karşı

³⁰¹ a.e., s.352-353.

³⁰² Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.139.

³⁰³ Ali Semir, "Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO-IŞİD-PYD Denklemi", **Bilgesam Analiz/Orta Doğu**, No:1234, 23 Temmuz 2015, s.1.

³⁰⁴ a.e.

başvurulan askeri yöntemler ülkeyi süratle kaosa sürüklemiş, rejim karşıtları da taleplerinin karşılanmaması ve kayıplarının artması nedeniyle silahlı ayaklanmaya kalkışmışlardır.³⁰⁵ Bu süreçte, orduyu terk ederek muhalefete katılan eski Suriye ordusu mensupları, ÖSO ismiyle ilk muhalif yapıyı oluşturmuşlardır. Kısa sürede iç savaşa dönüşen kriz ortamı, yeni aktörler üretmiş ve ülke bahse konu aktörlerin etkinlik alanlarına göre parçalanmış bir görüntüye bürünerek büyük bir değişime uğramıştır.³⁰⁶ Suriye’de yaşanan kriz ve iç savaşın ortaya çıkardığı koşullar aynı zamanda küresel ve bölgesel güçlerin vekâlet savaşları için de zemin hazırlamıştır. Sahada mevcut küresel, bölgesel ve yerel aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda amaçlar peşinde koşmaları ve bir tarafın nihai üstünlüğe sahip olamaması çatışmaları körüklerken, Cenevre Toplantıları çerçevesinde yürütülen siyasi çözüm arayışlarının da sonuçsuz kalmasına sebep olmuştur.³⁰⁷ Bu çerçevede Ulutaş, Kanat ve Acun’un işaret ettiği gibi, *“Suriye meselesi sadece Suriyeli taraflar eliyle çözülebilecek bir mesele olmaktan çıkmıştır”*.³⁰⁸

Suriye krizi, bu ülkedeki iç dinamiklerin de etkisiyle bölgesel jeopolitik açısından da oldukça ciddi sorunlara kaynaklık etmiştir.³⁰⁹ Özellikle IŞİD’nin güçlenmesi, Ocak 2014’ten itibaren Suriye muhalefetiyle topyekûn bir savaşa girmesi, Rakka ve Deyru’z-Zûr da dâhil olmak üzere ülkenin doğu kısmını büyük ölçüde ele geçirmeyi başarmasıyla, Irak ve Suriye meseleleri iç içe geçmiş, Suriye krizi daha fazla uluslararası bir boyut kazanmıştır.³¹⁰

Suriye’de krizin iç savaşa dönüşmesi, bölgesel ve küresel güçlerin dış politikası üzerinde de ciddi bir kırılmaya yol açmıştır. Arap Birliği’nin krize yönelik çözüm girişimlerinin sonuçsuz kalması, krizin BM’ye taşınmasına yol açmıştır.³¹¹ Bu süreçte RF ve Çin’in Esad rejimine karşı BM Güvenlik Konseyi’nde gündeme getirilen karar tasarılarını veto etmesi ve Esad iktidarının devamı doğrultusunda irade göstermesi Suriye üzerinde küresel aktörlerin bir güç mücadelesine girdiğini göstermektedir.³¹² ABD’nin Afganistan müdahalesi ve Irak işgalinin ardından Orta Doğu’daki Rus

³⁰⁵ Ufuk Ulutaş, Kılıç Buğra Kanat ve Can Acun, “Sınırları Aşan Kriz: Suriye”, **SETA Analiz, Mart-2015**, No: 120, s.8.

³⁰⁶ a.e.

³⁰⁷ a.e.

³⁰⁸ a.e.

³⁰⁹ a.e.

³¹⁰ a.e., s.9.

³¹¹ Atilla Sandıklı, Ali Simen, “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”, **Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye**, ed., A. Sandıklı ve E. Kaya, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, s.224.

³¹² a.e, s.226.

nüfuzunun ciddi biçimde zayıfladığını fark eden Kremlin, Suriye meselesinde ABD, İngiltere ve Fransa ile rekabete girmiştir. Bu kapsamda, Suriye'deki krizin artık ülke sınırlarını aştığı ve Orta Doğu coğrafyasından öte küresel bir sorun haline geldiği ifade edilebilir.³¹³

Suriye'deki krizin en önemli dış politik etkilerinden biri elbette Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerinde olmuştur.³¹⁴ Türkiye-Suriye sınırı 910 km'dir ve Türkiye'nin en uzun sınır hattına sahip komşusu Suriye'dir.³¹⁵ Suriye Türkiye'nin Lübnan, Ürdün ve diğer Arap ülkelerine açılan kapısı konumundadır. İki ülkede sınıra yakın bölgelerde yaşayan vatandaşlar arasında akrabalık bağları vardır.³¹⁶

Öcalan krizinin çözülmesiyle 1990'lı yılların sonunda gelişmeye başlayan ikili ilişkiler, 2000'li yıllarda önemli bir ortaklığa dönüşmeye başlamıştır.³¹⁷ Ulutaş, Kanat ve Acun'a göre, *"Türkiye açısından Suriye ile ilişkiler sadece Ortadoğu açılımında önemli bir geçiş kapısı değil aynı zamanda bölgesel politikalar düzeyinde de önemli bir ilk adımı oluşturmuştur. Suriye için de Türkiye ile ilişkiler ülkenin özellikle George W. Bush'un başkanlık döneminde uluslararası tecridini önleyici ve uluslararası sistemin içinde yer almasını sağlayan bir faktör haline gelmişti. Bu sebeple iki ülke de birbirleriyle ilişkilerine özel önem vermiştir. Türkiye için Suriye ile ilişkilerin bir başka ve daha önemli boyutu da ikili ilişkilerin Türkiye'nin Ortadoğu vizyonu açısından kritik bir yerde bulunmasıydı. Bir yandan Türkiye bu pozitif ilişkileri Ortadoğu'da daha da yaygınlaştırarak bölgedeki ülkelerle arasındaki problemleri çözmeyi amaçlarken öte yandan bölgesel sorunlara bölgesel çözümler bulma amacıyla bu ülkelerin birbirleri arasındaki problemlerini de ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Bu noktada Irak'taki farklı gruplar arasında arabulucu olmaya çalışırken aynı zamanda Suriye ile İsrail arasındaki problemin çözümüne olumlu bir katkıda bulunmak için girişimlerde bulunuyordu"*.³¹⁸

Türkiye açısından izlenen Suriye politikasının ekonomik ayağı da özel bir önem arz ediyordu. Bu kapsamda, Bölge ülkeleri arasında ekonomik entegrasyonu sağlamak, bunun yaratacağı etki sayesinde dış politika ve güvenlik konularındaki sorunların çözümüne uygun bir ortam yaratmak hedeflenmişti. Bahse konu süreç

³¹³ a.e.

³¹⁴ Ulutaş, Kanat ve Acun, a.g.e., s.13.

³¹⁵ Sandıklı ve Simen, a.g.e., s.231.

³¹⁶ a.e.

³¹⁷ Ulutaş, Kanat ve Acun, a.g.e.

³¹⁸ a.e., s.13-14.

beraberinde sosyal ve diplomatik ilişkilerin de geliştirilmesine imkân yaratacak ve bölgenin daha istikrarlı ve müreffeh bir duruma ulaşmasını sağlayacaktı.³¹⁹

Arap Baharının ilk dönemlerinde bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden Türkiye, 2000'li yıllarda izlediği bölge politikaları açısından önemli bir siyasi risk olarak *"tarihin doğru tarafında yer almak"* olarak adlandırdığı yaklaşım ile bu ülkelerdeki yönetimlere toplumsal talepler doğrultusunda siyasi reform yapma çağrısında bulunmuştur.³²⁰ Ankara, Suriye krizinin ortaya çıkmasıyla rejimin fazla ve gereksiz güç kullanarak gösterileri bastırmaya çalışması üzerine, ABD'nin bölge politikaları ile de uyumlu bir şekilde, Suriye yönetimine siyasi reformda bulunmayı salık veren ve bu konuda son on senedir ikili ilişkilerde geliştirdiği tüm siyasi sermayeyi kullanmayı göze alan bir yaklaşım belirledi.³²¹ Bu süreçte Suriye'de artan İran etkisi meselenin mezhebi bir boyut kazanmasına, Esad rejiminin siyasi reform çağrılarını kulak tıkamasına ve can kayıplarının artmasına sebep oldu. Ağustos ayından itibaren rejimin herhangi bir reform çabası içinde olabileceği ihtimalinin ortadan kalktığını düşünen Türk hükümeti gelişmeler karşısında, ABD ile uyumlu bir politika geliştirmeyi de dikkate alarak, 2000'li yıllarda uyguladığı ve yatırım yaptığı politikalara son vermiş, Esad rejimini karşısına almıştır.³²²

Jeostratejik, jeokültürel ve jeoekonomik bir karşılıklı bağımlılığı işaret eden Türkiye-Suriye ilişkileri, Suriye Krizi'nin yarattığı koşulların bir sonucu olarak bozulmuştur. Bu kapsamda, krizin Türkiye'ye etkilerini kısaca, Türkiye-Suriye ilişkilerinin bozulması ile ortaya çıkan etkiler olarak ifade etmek de mümkündür. Bu çerçevede;

- İyi komşuluk ilişkileriyle iki ülke arasında var olan teritoryal sorunların uyutulması ve başta güvenlik olmak üzere diğer konulardaki ilişkilerin geliştirilmesi olumsuz yönde etkilenmiştir.

- Krize bağlı olarak, Suriye'nin toprak bütünlüğünün bozulması ve devlet otoritesinin ortadan kalkması, Türkiye'nin Suriye sınırı boyunca ciddi bir güvenlik sorunu ortaya çıkartmıştır. Bu sorun, Türkiye yönelik bölge kaynaklı terör eylemlerinin artmasına sebep olmuş, bölgede alan koşullarını belirsiz hale getirmiş ve Türkiye'nin fiilen müdahalesini gerektirmiştir.

³¹⁹ a.e., s.14.

³²⁰ a.e.

³²¹ a.e.

³²² a.e.

- Kriz nedeniyle, küresel ve bölgesel güçlerin bölgeye müdahalesiyle bozulan bölgesel güç dengesi, Türkiye'nin bölge politikalarını ve manevra alanını daraltıcı etkiler yaratmış, gelişmeleri dengelemek için yerel güçler düzeyinde fiilen müdahale zorunluluğu doğmuştur.

- Suriye Krizi bölgede, başta Kürtler ve radikal dini gruplar olmak üzere sınırsız bir otonomi sağlamış, özellikle Kürtlerin bağımsız bir yapı oluşumuna giden bir süreç yaratmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'de etnik kökenli ayrılıkçı teröre karşı mücadele çerçevesinde "beka" sorunu olarak algılanmış ve bölgeye fiilen müdahale edilmesine sebep olmuştur.

- Kriz nedeniyle ortaya çıkan mülteci sorunu hem ekonomik hem güvenlik hem de sosyo kültürel yeni sorunlara kaynaklık etmiştir.

- Kriz ayrıca Türkiye'nin Suriye, Ürdün, İsrail ve Körfez ülkeleri ile olan ticaretini doğrudan etkilemiştir.

Sonuç olarak, "2001-2017 Dönemi Türkiye'nin dış politika Ortamı ve dış politika Davranışlarını Etkileyen İç ve Dış Dinamikler" esas alınarak toplanan veriler çerçevesinde, dünyadaki son gelişmelerin ve bu gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan "yeni yapı" ve "davranış kalıpları"nın, doğal olarak Türkiye'nin diğer aktörlerle (komşu ülkeler, diğer ülkeler ve diğer birimler) olan ilişkilerine de yansıdığı ifade edilebilir.³²³

Türkiye'nin dış politika formülasyonu açısından uluslararası sistem düzeyinde yapılması gerekenleri belirtmek, bölgesel düzeylere oranla daha kolaydır. Sönmezoğlu'na göre Türkiye, "genel siyasal ekonomik ilişkiler açısından Batı dünyasının iki temel odağı olan ABD ve AB üyelerini aynı anda karşısına almamaya özen göstermek, mümkünse uluslararası sistemdeki "güçlü devletler oligarşisi"nin üyeleri sayılan her iki odakla da iyi ilişkileri sürdürmek, en azından bir kanadın desteğini almak durumundadır".³²⁴ Bunlar arasında bir tercih gerektiğinde en karşılaşılan durum, bu grubun lideri ABD'nin desteğinin daha sürekli oluşudur. Bunun en önemli nedeni, ABD'nin doğrudan belirleyemediği mevcut durumlara uyum sağlama yeteneğinin Batı ülkelerine göre daha fazla olması ve dış politikasını bir devlet aygıtı çerçevesinde oluşturuyor olmasıdır.

Bununla birlikte, Türkiye'nin siyasi/askeri düzeyde ABD ile daha yakın olmasına karşılık siyasi/iktisadi düzeyde AB ile daha yoğun ilişki içinde olması, uluslararası

³²³ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.459.

³²⁴ a.e., s.461.

sistemin gereklerine uygun bir tercihtir.³²⁵ Çünkü günümüzün uluslararası sisteminin ekonomik bazlı ilişkilerinde gerek üretim gerekse pazar açısından çeşitli ülkelerin bir araya gelerek bazı gruplaşmalar oluşturmaları belirgin bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, geniş bir uluslararası ekonomik pazarla bağlarını geliştirmek isteyen Türkiye'nin de bu gruplaşmaların dışında kalmaması gerekir. Konu bu açıdan değerlendirildiğinde AB dışında ciddi bir alternatifin bulunmadığı görülmektedir. Doğal olarak bu söylenen sadece bir öncelik sıralamasına işaret etmektedir. Nitekim bu türden tercihler yapılması Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri veya Rusya ile olan siyasi/iktisadi ilişkilerini tamamen bir kenara koyması gerektiği anlamında anlaşılmamalıdır. Buradan anlaşılması gereken Türk Dış Politikasında bu türden farklı yönelimler arasında bir bağdaştırılamazlık sorunu ortaya çıktığında, hangi taraftan ödün verilmesinin daha doğru olacağına ilişkin bir ipucu yakalanmasıdır.

İçerisinde bulunduğumuz döneme ilişkin olarak bölge coğrafyası açısından yapılabilecek en genel tespit ve tahmin,

- Klasik güç dengesi sistemine benzer bir yapı ve davranış mantığının,
- Kimlik aidiyetlerine dayalı bazı tutum ve saflaşmalarla aynı anda ve zeminde

var olduğu, Türkiye'nin de mevcut nitelikleri çerçevesinde/hatta zaman zaman niteliklerini aşan dış politika davranışları göstererek içinde bulunduğu bazı bölgesel alt sistemlerde giderek etkili olmaya çalıştığıdır.³²⁶ Bu durum, doğal olarak Türkiye'nin komşuları ile olan ilişkilerini de etkilemektedir. Bir başka deyişle günümüzde Türkiye'nin komşuları ile olan ilişkilerinde ittifak ya da karşıtlıklar, bu türden çapraz etkilere göre şekillendiğinden, bu anlamda dış politika oluşum sürecinde genelde “*iç faktörlerin*”, özelde ise “*karar alıcılara ilişkin ögelerin*” nispi öneminde bir artış olduğundan söz edilebilir.

Bütün bu analizlerin rasyonalite temelli, minimum çatışma ve maliyete karşılık, maksimum istikrar ve etkinin taraflarca amaç olarak kabul edilmeleri halinde, ülkenin içinde faaliyet gösterdiği uluslararası sistemin ve yakınında ve/veya ilişki içerisinde bulunulan alt sistemlerin iyi tanınması, özelliklerinin yani ihtiyaç ve hassasiyetlerinin iyi belirlenmesi durumunda geçerli olabileceklerini unutmamak gerekir.

Geçmiş dönemlerde, iki kutuplu sistemin bloklarından birisi içerisinde yer alan bir ülke için, bu genel ayırımın gerektiğinden farklı bir bölgesel politika izlemesi pek sık rastlanılan bir durum değildi. Bir başka deyişle 1950'lerde Türkiye'nin Orta Doğu

³²⁵ a.e.

³²⁶ a.e.

politikasının Batı ve Doğu Blokları arasındaki rekabet ikileminden farklı bir temele oturması son derece güçlü. Bilindiği gibi 1991 sonrasında ise durum oldukça değişmiştir. Bu konuda ortaya çıkan en önemli değişiklik, genel uluslararası sistemden bağımsız değil ama özerk bazı alt sistemlerin ortaya çıkmaları, daha doğrusu belirginleşmeleridir. Sönmezoğlu'nun önemle işaret ettiği üzere, *“Türkiye gibi, bu türden 3-4 ayrı coğrafi alt sisteme teğet bir noktada bulunan ülkeler açısından, bu bölgelerin iç dinamiklerinin ve genel uluslararası sistemden özerklik derecelerinin doğru saptanması, genel uluslararası sistemin yapısal ve davranışsal özelliklerinin iyi kavranması kadar önem taşımaya başlamıştır”*.³²⁷ Bu yeni durum, ülke dış politikasına inisiyatif ve esneklik kazandırdığı kadar gerek kapasite gerekse formüle edilen çeşitli amaçların bağdaştırılabilmesi açısından bazı sorunları da beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin etkili bir dış politika izleyebilmesi, bir başka deyişle diğer ülkeleri kendi isteği yönde yönlendirebilmesi, her şeyden önce ülkenin kapasitesi ve bu kapasitenin ulusal güç biçiminde etkiye dönüştürülmekte kullanılabilmesi ile ilgilidir. Ülkenin gücünü oluşturan öğeler arasında ise ekonomik/teknolojik olanların önemi, siyasi/askeri olanlara göre giderek, en azından nispi anlamda artmaktadır.³²⁸ Son tahlilde siyasi/askeri kapasite hala büyük önem taşımakla beraber, ülkelerin dış politikalarının ekonomik/teknolojik kapasiteye olan bağımlılığı her geçen gün biraz daha belirginleşmektedir. Buna paralel olarak günümüzde, ülke dış politikalarının ülkenin gelişmesini, büyümesini sağlaması demek, onun topraksal alanını genişletmekten çok, diğer ülkeleri etkileme imkânlarını, gücünü ve refah düzeyini artırması demektir.

Türk Dış Politikasının temel öğeleri artık, eskisi kadar sık ve belirgin bir biçimde olmasa da *“Batı Dünyası”* genel aidiyeti dikkate alınmakla beraber, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi tamamen siyasal nitelikli ideolojik tercihlere göre değil, zaman zaman uluslararası sistem ve içinde bulunulan bölge düzeyindeki güç dengesinin gereklerine göre zaman zaman da 2000'li yılların sonlarından itibaren sıklıkla görüldüğü gibi jeoekonomik ve jeokültürel kriterlere göre değerlendirilmektedir. Günümüzde *“uluslararası sistem ve içinde bulunulan bölge düzeyindeki güç dengesinin gereklerine göre”* bir dış politika izlenmesi birincil tercih olmak durumundadır.

³²⁷ a.e.

³²⁸ Kemal İnat, “Türk dış Politikasında Kapasitenin Dönüşümü: AK Parti Dönemi”, **Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi**, C:1, No:1, Mayıs 2014, s.3.

Dış politikanın böyle bir temelde yürütülmesi, doğal olarak, Türkiye'nin siyasal/ekonomik rejim benzerliği dolayısıyla Batı Dünyası, etno kültürel dini ortaklık aracılığıyla İslam ülkeleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle özel yakınlık ve iş birliği noktaları yakalanmasına engel değildir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu türden kriterlerin hiçbirisinin, yukarıda sözü edilen uluslararası sistemin ve/veya bölgesel coğrafyaların kendisine özgü güç dengesi sisteminin gereklerine, diğer bir deyişle Türkiye'nin dış politika çıkarlarına ters düşen politikalar izlenmesini meşru kılmayacağıdır. Türkiye'nin Batı dünyasına yakınlığı bu ülkelerin AB üyeliği özendirmesiyle Kıbrıs sorununa veya Ege anlaşmazlığına ilişkin olarak Yunan tarafının arzularını tek taraflı olarak yerine getirilmesinin kabul edilmesini meşru kılmaz. Yine Türkiye'nin İran, Suriye ve Suudi Arabistan gibi ülkelerle aynı inanç kültürünün üyesi olması, bu ülkelerin Türkiye'ye zarar verici politikalar izlemeleri halinde bu durumun kabul edilemez olduğu gerçeğini değiştirmez. Nihayet sadece kardeşlik, akrabalık temalarının, Türkiye'nin yeni Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini bir anda çok yüksek seviyelere çıkardığını, çıkaracağını söylemek de mümkün değildir.

Öte yandan Türkiye'nin bölgesel güvenlik politikaları açısından dikkat etmesi gereken bir nokta da özellikle yoğun rekabet içerisinde olunan komşuların bölge aşırı siyasi/askeri nitelikli ittifaklar oluşturmalarıdır. Farklı coğrafi bölgelerle kesişen sınırlara sahip bir konumda bulunan Türkiye kanımca, bölgelere yönelik olarak uyguladığı politikaları mümkün olduğunca o bölge ile sınırlı tutmaya çalışarak rakiplerin kendisine karşı bölge aşırı ittifaklar oluşturmalarının gerekçelerini zayıflatabilir. Eğer bu başırlamaz ve karşı birliktelik nispeten sürekli ve derinleşen bir gelişme gösterirse, rakibin girişiminin bir benzerinin oluşturulması doğrultusunda çaba sarf etmek Türkiye gibi en azından üç farklı bölgeye teğet ilişkileri olan bir bölge için jeopolitik bir gerekliliktir.

Bütün bu değerlendirmelerin yanında, Türkiye'nin zaman zaman ve/veya belirli düzeylerde güvenlik kaygısının var olduğu bazı konular olarak,

- Yakın coğrafyalarda ortaya çıkan devlet dışı ve/veya devletler tarafından desteklenen terörist faaliyetler,
- Yakın coğrafya ülkelerinin uzun menzilli füzelere ve kitle imha silahlarına sahip olmaları,

- Su sorunu ve enerjinin gerek ülke açısından önem taşıyan arz güvenliği gerekse Türkiye üzerinden geçen enerji boru hatlarının güvenli bir biçimde çeşitlenmesi,

- Yakın coğrafyalarda, çoğunlukla iç savaşlar olarak ortaya çıkan çatışmalar sayılabilir.³²⁹

Bu kapsamda, dönemsel tüm faktörler dikkate alındığında, orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye'nin, yukarıda ortaya konan esaslar çerçevesinde dış politika davranışlarını belirlerken;

- İç faktörlerin göreceli etkilerinin arttığı bir ortamda, dış faktörlerin; bölgesel faktörlerin etkilerinin göreceli olarak arttığı bir ortamda ise sistemik faktörlerin temel belirleyicilik özelliğini kaybetmediği,

- Uluslararası ve bölgesel sistemik yapının daha otonom bir dış politika davranışı sergilemeye uygun şartları yarattığı,

- Siyasal ve ekonomik faktörlerin etkilerinin; küresel/bölgesel özellikler ayrı ayrı dikkate alınarak ve toptancı bir yaklaşımdan kaçınılarak analizlere dâhil edilmesi gerektiği,

- Küresel ve bölgesel tercihlerde hala güç dengesinin muhafazası ve güvenlik kaygılarının ön planda olduğu,

- Bölge coğrafyası açısından; *"klasik güç dengesi sistemine benzer bir yapı ve davranış mantığı"*nın, *"kimlik aidiyetlerine dayalı bazı tutum ve saflaşma"* ile aynı anda ve zeminde var olduğu bir ortamda, dış faktörlerle iç faktörleri analizlere birlikte dâhil eden teorik bir yaklaşımın esas alınması gerektiği,

- Rasyonalite temelli, minimum çatışma ve maliyete karşılık, maksimum istikrar ve etkinin amaç olarak kabul edilmesi ile uluslararası ve içerisinde bulunan alt sistemlerin iyi tanınması, özelliklerinin yani ihtiyaç ve hassasiyetlerinin iyi belirlenmesine ihtiyaç duyulduğu,

- Ortaya çıkan esnekliğin; amaç-kapasite dengesi esas alınarak kullanılması gerektiği,

- Dış politika amaçlarının, küresel ve bölgesel alan koşulları dikkate alınarak ortaya konulan *"ulusal çıkarın niteliği"* ile uyumlu olması gerektiği,

- Güç ikilemi yaratacak dış politika davranışlarından kaçınılması ve güç dengesinin muhafaza edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

³²⁹ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.462.

2.2. TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI

2.2.1. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Suriye tarih boyunca, Lübnan’a da hâkim olmuş ve çok önemli bir jeopolitik konumda bulunmuştur. Tarihte ilk yazılı barış antlaşması olarak bilinen Kadeş,³³⁰ bu bölgenin Mısır’a mı yoksa Hititlilere mi ait olacağına ilişkindir.

Türkiye’nin Suriye ile ilişkileri başlangıçtan beri hep olumsuz olmuş ve “*sert güç*”e dayanmıştır. Suriye, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde, Arap Milliyetçiliği ile İttihat Terakki’nin Türk Milliyetçiliği arasındaki çatışmanın başlıca sahnesini oluşturmuştur. Cemal Paşa’nın Arap Milliyetçiliği temelinde yaşanan kalkışmalara karşı sert uygulamaları, sadakatinden emin olmadığı Arapları Anadolu’ya sürmesi, Ağustos 1915 ve Mayıs 1916’da Beyrut ve Şam’da 21 Arap aydınının asılması önemli bir tarihi olay olarak hatırlanmaktadır. Suriye halkının bu acı hatıraları canlıyken, Sancak-Hatay meselesi ve Soğuk Savaş koşullarının yarattığı gelişmeler ilişkileri daha da soğutmuştur. Bu süreçte Menderes yönetimi 1957 seçimlerine giderken, temelde ekonomik sorunlar ve iç siyasal gerekçelerle, Türkiye’nin bölgede Batı bloku açısından önemli olduğunu ABD’ye hatırlatmak için, Suriye’ye karşı sertleşerek sınıra asker yığmıştır. Bunalım, SSCB’nin olayı yumuşatması ve ABD’nin de Türkiye’yi sakinleşmeye davet etmesiyle sıcak bir savaşa dönüşmeden aşılmıştır.³³¹

Soğuk Savaş dönemi boyunca SSCB ve müttefikleri ile ittifak ilişkisi içerisinde olan ve her türlü ihtiyacını Doğu Blok’undan karşılayan Suriye, Orta Doğu’da ortaya çıkan bloklar arası ya da bölgesel nitelikli krizlerde de SSCB’nin belirgin desteğini almıştır. Fakat 1980’lerin başından itibaren SSCB ekonomisinin giderek kötüleşmesi ve iktidara gelen Mihail Gorbaçov’un Suriye’nin stratejik önemi ile pek fazla ilgilenmemesi Suriye yönetimini hem askeri/siyasi hem de ekonomik açıdan zor bir duruma sokmuştur.

Türkiye-Suriye ilişkileri, SSCB’nin dağılması ve Suriye’nin en büyük müttefikini kaybetmesiyle yeni bir döneme girmiştir. Irak’ın Kuveyt’i işgali ile başlayan süreç, Şam yönetimine Moskova dışındaki odaklarla ilişkilerini geliştirmek ve yalnızlıktan kurtulmak için iyi bir fırsat yaratmıştır. Hafız Esad’ın son döneminde Şam, başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri ve Batı yanlısı Arap ülkeleri ile ilişkilerini düzeltmeye

³³⁰ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-3: 2001-2012)**, a.g.e., s.156.

³³¹ a.e., s.156-157.

çalışmıştır. İsrail karşısında SSCB desteğini kaybetmesi ve İsrail karşıtı bir Arap cephesi yaratmasının karşısındaki güçlükler nedeniyle kendisini güvensiz hissetmiş ve özellikle, Türkiye-İsrail yakınlaşmasından büyük endişe duymuştur. İsrail'e karşı Arap Birliği'ni kullanmaya çalışırken, Türkiye'ye yönelik olarak da Yunanistan, Ermenistan ve İran gibi bölge ülkeleri ile yakınlaşarak denge sağlamaya çalışmıştır.³³² Özellikle bu dönemde Suriye'nin, muhtemel bir Türkiye-Yunanistan Savaşı'nda Yunan uçaklarının ülkesindeki üslerden ve hava sahasından yararlanılmasını kabul ettiği bir anlaşmanın varlığı sıkça dile getirilmekteydi.³³³

Bahse konu dönemde, Türkiye'nin Güney Doğu Anadolu Projesi'ni (GAP) gerçekleştirmeye yönelmesinin ardından Suriye'nin PKK'ya destek vererek, bu projeyi engellemek amacıyla Ankara'ya baskı uygulamaya çalıştığı bilinmektedir. Türkiye ise çeşitli istihbarat raporları ile açığa çıkan durum çerçevesinde PKK'yı topraklarında barındırmaması konusunda Suriye'yi uyarmış, konuyu iki ülke arasındaki tüm temaslarda birincil gündem maddesi yapmaya çalışmıştır.³³⁴ Türkiye'nin diplomatik girişimlerinin tümü “*suya karşı terör*” kavramı üzerinden karşılık bulmuş ve Suriye yönetimi PKK'dan desteğini çekmediği gibi artırmıştır. Bu kapsamda, Suriye'ye 1994 yılından itibaren İsrail ile askeri ve ekonomik ilişkiler geliştirilerek cevap vermeye çalışılmış, PKK eylemlerinin Hatay'ı da kapsamaya başladığı 1995-96 yıllarına gelindiğinde, Şam yönetimine 23 Ocak 1996 tarihinde bir nota verilerek, PKK konusundaki talepler sıralanmış ve aksi halde Ankara'nın meşru savunma hakkı çerçevesinde gerekli önlemleri alacağı belirtilmiştir. Bu kriz yönetimi politikası, Öcalan'ın ülkeyi terke zorlanmasına kadar başarılı olamamıştır.

1997 yılında Hatay'da Terör eylemlerinin artması, Ankara'nın tehdit algılamasında gözleri yeniden Şam'a çevrilmiş, aynı yılın kasım ayında İsrail ve ABD ile Doğu Akdeniz'de tatbikatlara katılacağı açıklanmış ve 1998 yılı ocak ayı başlarında İsrail'in Hayfa Limanı açıklarında ABD, Türkiye ve İsrail'in katılımıyla “*Güvenilir Deniz Kızı-Reliant Mermaid Tatbikatı*” gerçekleştirilmiştir.

1998 yılı başlarında yapılan diplomatik temaslardan sonuç alınamamasıyla ilişkilerde yaşanan tikanıklık üzerine, 23 Temmuz 1998'de Başbakan Mesut Yılmaz Hatay'da Suriye'ye yönelik sert bir konuşma yapmış, bu üslubunu Eylül ayında gerçekleştirdiği İsrail gezisinde de sürdürerek bir “*kontrollü tırmandırma*” politikası

³³² Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.166-167.

³³³ Türkiye'nin her iki ülkeyle de gergin olduğu dönemlerde Suriye-Yunanistan yakınlaşması ile ilgili basında çıkan haberler için Bkz.: **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1995 ve 2 Nisan 1996.

³³⁴ Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.167.

başlatılmıştır. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in 16 Eylül 1998'de Suriye sınırında, bu ülkenin Öcalan'ı topraklarında barındırmasını kastederek yaptığı sert konuşma ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 1 Ekim'de çok açık bir biçimde Suriye'nin PKK'ya desteğinden ve Ankara'nın sabrının taşmakta olduğundan söz etmesi, ardından toplanan MGK'da Şam üzerinde baskı uygulanması anlamına gelen bazı kararlar alınması ile bu politika devam ettirilmiştir.³³⁵ Tırmanma politikasına paralel olarak, bölgede Türkiye'nin askeri tedbirlerini ve hareketliliğini artırdığı görülmüştür.

Türkiye'nin bu atağı karşısında Suriye tutumunu yumuşatmıştır. Ekim ayı başında önce Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, daha sonra da İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi Ankara'ya gelerek Türkiye'yi yatıştırma girişiminde bulunmuşlardır. Mübarek ziyaretinin ardından Suriye'ye geçmiş, Ankara'nın konuya ilişkin olarak ne kadar ciddi olduğunu anlatmıştır. Kriz, 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde gerçekleştirilen "*Adana Protokolü*" ile sona ermiştir.

Bu protokolle;

- Suriye PKK'yı terörist bir örgüt olarak tanıyor,
- Ülkesi tarafından örgüte verilen; askeri, lojistik, finansal ve propaganda desteği kesiliyor,
- Örgütün Suriye'deki faaliyetleri yasaklanıyor,
- Ayrıca, iki ülke güvenlik kuvvetleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bazı önlemler güdeme alınıyordu.³³⁶

Böylece PKK militanlarının Suriye'de barınmalarına karşı önlemler alınıyor, Öcalan'ın Şam'dan çıkarılmasıyla, yakalanmasına kadar uzanan süreç başlamış oluyordu. Bununla birlikte gelişmeler, Suriye'nin su için kullandığı terör kartından bir sonuç alamadan vazgeçmek zorunda kalmasına da sebep olmuştu. Bu durum, bölgede Suriye güç kaybederken, Türkiye'nin avantaj sağlamasına sebep olmuştu.³³⁷

Türkiye-Suriye ilişkileri bu çatışmalı geçmişten sonra düzelme eğilimine girmiştir.³³⁸ Cumhurbaşkanı Sezer'in Hafız Esad'ın cenazesi için Şam'a gitmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde nispeten olumlu bir dönemin başladığını gösteriyordu.³³⁹ Oran'a göre daha da önemli olan, özellikle Irak'ın 2003'de ABD tarafından işgal

³³⁵ a.e., s.171.

³³⁶ a.e., s.172

³³⁷ a.e.

³³⁸ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-3: 2001-2012)**, a.g.e., s.156-157.

³³⁹ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e.

edilmesinden sonra iki ülkenin ortak sorun Kürt meselesi nedeniyle önemli ölçüde yakınlaştığıdır.³⁴⁰

Hafız Esad'ın 2000 yılında ölümünün ardından yerine geçen oğlu Beşar Esad'ın Suriye'nin dış politikasına önemli yenilikler getireceği düşünülmüş olmakla beraber gelişmeler, bu kanıyı çok sınırlı bir ölçüde desteklemiştir.

Suriye'de ülkenin özellikle ekonomik hayatını Batı'ya yönelerek canlandırmak isteyen Beşar Esad yönetimi, Türkiye'yi bu politikası için uygun bir başlangıç noktası olarak görmüş ve 2001 yılı haziran ayında Türkiye ile bir ekonomik protokol imzalamıştır.³⁴¹ Ekonomik düzleme paralel olarak terör, organize suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı, kara para ile mücadele, vb. konularda da Ankara ile Şam arasında çeşitli protokoller yapılmıştır. Hatta 2002 yılı haziran ayında taraflar arasında imzalanan askeri iş birliği anlaşması çerçevesinde Türkiye'nin askeri alanda Suriyeli subaylara eğitim vereceğine dair haberler basında yer almıştır.³⁴²

Diğer yandan, bu dönemde Şam yönetiminin Türkiye'ye yönelik olarak PKK örgütünü destekleme konusundaki politikasından vazgeçmiş gibi görünmekle beraber Hatay'a yönelik iddialarından vazgeçtiğine dair bir kanıt yoktur. Ayrıca Şam'ın su konusundaki eski tutumu da aynen sürmüştür.

ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra, bölgedeki ABD-İsrail baskısından endişelenen Suriye'nin Türkiye'ye daha da yakın durduğu görülmüştür. Bu işgal;

- Bir yandan, Suriye'yi kendisine karşı bir cephenin üyesi olarak gören ve ona çeşitli yaptırımlar uygulamaya yönelmiş olan ABD'yi geçici de olsa Suriye'ye komşu yapıyor,

- Diğer taraftan da Irak'ta ortaya çıkabilecek olan bir mezhepsel ayrışma ya da Kürtlerin bağımsızlığa yönelmesi gibi Suriye'yi de derinden etkileyebilecek muhtemel bazı gelişmelere yol açacak gibi görünüyordu.

2003 yılında iki ülke Dışişleri Bakanları'nın karşılıklı ziyaretlerinin ve Suriye Başbakanı'nın Türkiye ziyaretinin ardından, 6 Ocak 2004 tarihinde Beşar Esad Türkiye'yi ziyaret eden ilk Suriye Cumhurbaşkanı olarak Ankara'ya gelmiştir.³⁴³ Ziyaret esnasında yapılan görüşmelerin ardından birtakım anlaşmalar yapılmış ve

³⁴⁰ Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-3: 2001-2012)**, a.g.e.

³⁴¹ **Ayın Tarihi**, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2001-06-21>.

³⁴² **Hürriyet**, 26 Mart 2002.

³⁴³ **Ayın Tarihi**, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2004-01-06/07>; **Milliyet**, 7 Ocak 2004.

protokoller imzalanmıştır. Üç gün süren bu ziyaret çok büyük sonuçlar yaratmasa da sembolik anlamda iki ülke ilişkileri açısından büyük önem taşımıştır.

İki ülke arasında giderek belirginleşen bu yakınlaşma, Suriye'yi uluslararası yalnızlığından bir ölçüde kurtarma operasyonu görürken, Türkiye'ye de Orta Doğu bölgesindeki etkisini artırma imkânı vermektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin, kısa süreli de olsa Suriye-İsrail arasındaki dolaylı görüşmelere zemin hazırlanmasında belirgin bir rol üslendiği görülmektedir. İki ülke arasındaki bu yakınlaşmanın önemli sonuçlarından birisi de PKK'nın faaliyetlerinin önemli ölçüde sınırlandırılmış olmasıydı.

Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin Şubat 2005'de bir suikast sonucunda hayatını kaybetmesi üzerine, başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülke yönetimi bu suikasttan Suriye'yi ve desteklediği Hizbullah'ı sorumlu tutmuştur. Bu süreçte, ABD'nin dolaylı uyarılarına rağmen gerçekleşen Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Suriye ziyaretinde, Suriye birliklerinin Lübnan'dan çekilmesi ve Refik Hariri suikastının aydınlatılması konularını da içeren konuşma, Batı'nın hislerine tercüman olma niteliği de taşımaktaydı.³⁴⁴

2006 yılının temmuz ayında İsrail-Lübnan sınırında, İsrail askeri gücü ile Hizbullah milisleri arasında baş gösteren çatışmaların ardından, İsrail'in Lübnan'ı bombaladığı süreçte, Ankara'nın Şam üzerindeki etkisini kullanarak itidal tavsiye ettiği ve krizin tüm bölgeye yayılmasını önlemeye çalıştığı, aynı zamanda da İsrail'in hava bombardımanını sert bir şekilde kınadığı görülmüştür. Bu süreçte Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin konuya ilişkin olarak 12 Ağustos 2006 tarihinde oy birliği ile aldığı 1701 sayılı³⁴⁵ kararı ve bu çerçevede oluşturulan BM Lübnan Geçici Görev Gücü'nü desteklediğini açıklamıştır.³⁴⁶ Bununla birlikte, Türk Hükümeti, Türk askerinin BM Lübnan Geçici Görev Gücü içerisinde yer almak üzere Lübnan'a gönderilmesini öngören 5 Eylül 2006 tarihli bir tezkereyi TBMM'ye göndererek kabul edilmesini sağlamıştır.³⁴⁷ Türkiye diplomatik alanda 2010 yılına kadar bu konuda gerçekleştirilen

³⁴⁴ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.578.

³⁴⁵ **United Nations Security Council, Unanimously Adopting Resolution 1701**, 12 August 2006; (çevrimiçi) <http://www.un.org/press/en/2006/sc8808.doc.htm>, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2015.

³⁴⁶ <http://www.mfa.gov.tr/no-125-12-agustos-2006-bm-guvenlik-konseyinin-lubnandaki-catis-malara-iliskin-olarak-kabul-ettiği-1701-sayili-karar-hk-.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 08 Aralık 2013.

³⁴⁷ **Ayin Tarihi**, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2006-09-05>.

bütün uzlaştırma girişimleri içerisinde yer almış,³⁴⁸ bu süreçte Lübnan'la üst düzey diplomatik görüşmeler yapılmış ve Türkiye'nin bu rolü Lübnan tarafından övgüyle karşılanmıştır.³⁴⁹

Türkiye ile Suriye arasında 2004 yılında imzalanan ve 2007'de yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerde büyük bir hareketlilik gözlenmesine imkân yaratmıştır.³⁵⁰ Öte yandan Türkiye, bu uygulamalarla Orta Doğu politikasına birçok yenilik katarken, Suriye ile İsrail arasındaki gerginlikleri sona erdirmek için taraflar arasında arabuluculuk girişimlerinde de bulunmuştur. Krizli bir dönemin ardından Suriye ve İsrail arasında kesilmiş olan görüşmelere yeniden başlama iradelerini 2007 yılında yeniden ortaya koyduklarında, konuya ilişkin olarak ABD tarafından da desteklenen Türkiye'nin arabuluculuk çabalarının hız kazandığı görülmüştür.³⁵¹ Türkiye'nin taraflar arasında mesaj taşıyarak yürüttüğü süreç 2008 yılının mayıs ayında başlamış fakat daha doğrudan görüşmeler aşamasına gelinmeden, Gazze'ye yönelik İsrail saldırılarının 2008 sonlarında başlamasıyla Suriye bu tutumu protesto ederek görüşmelerden çekilmiş ve Türkiye'nin arabuluculuk işlevi de böylece sona ermiştir. Zaten kısa bir süre sonra Türkiye ile İsrail arasında yaşanacak olan “Davos” ve “Mavi Marmara” krizleri ile Türkiye'nin taraflar arasındaki bu konumu da ortadan kalkmış oluyordu.³⁵²

Öte yandan Türkiye-Suriye ilişkileri de süratle geliyordu. 27 Nisan 2009 tarihinde iki ülke arasında bir Savunma ve İş birliği Anlaşması imzalanmış ve sınır bölgesinde bir ortak tatbikat gerçekleştirilmiştir.³⁵³ Bu süreçte, Esad'ın 16 Eylül 2009 tarihindeki İstanbul ziyareti sırasında iki ülke arasındaki ilişkilerde iş birliği konuları çeşitlendirilmiş ve taraflar arasında elliye yakın iş birliği projesi onaylanmıştır.³⁵⁴ Aynı yılın aralık ayında da dönemin Başbakanı beraberindeki heyetle Suriye'ye gitmiş,³⁵⁵ daha sonra da 2010 yılı mayıs ayında Esad tekrar Türkiye'yi ziyaret etmiştir.³⁵⁶

³⁴⁸ Nuri Yeşilyurt ve Atay Akdevelioğlu, “AKP Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası”, **AKP Kitabı, Bir Dönüşümün Bilançosu, (2002-2009)**, der., İ. Uzgel ve B. Duru, 3. bs., Ankara, Phoenix Yayınları, 2013, s.396-397.

³⁴⁹ **Ayin Tarihi**, <http://www.ayintarihi.com/PQKpZ/date/2009-04-21>.

³⁵⁰ Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.580.

³⁵¹ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, a.g.e., s.397.

³⁵² Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.580-581.

³⁵³ **AlJazeera Turk**, 6 Ocak 2014.

³⁵⁴ **Ayin Tarihi**, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2009-09-16>.

³⁵⁵ **Ayin Tarihi**, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2009-12-22/23/24>.

³⁵⁶ **Ayin Tarihi**, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2010-05-16>.

Fakat “*Arap Baharı*”nın Suriye’ye sıçramasıyla iki ülke ilişkilerinin seyri değişmiştir.³⁵⁷ 2011 yılı mart ayında Suriye rejimine karşı ayaklanma başladığında, dönemin Başbakanı, Cumhurbaşkanı Esad’a halkın taleplerini dikkate alma çağrısı yaptıysa da bu talep bir karşılık bulmamış, böylece iki ülke arasındaki ilişkiler giderek bozulmaya başlamıştır. Türkiye sınırlarını bu ülkede çatışmalardan kaçan halka ve kendilerini bu çatışmanın tarafı olarak gören direnişçilere açmıştır. Direnişçilerin Türkiye topraklarını toplantı düzenleme ve eğitim faaliyeti gerçekleştirme eylemleri için kullanmalarına izin vermiştir. Yıl sonunda mülteci sayısı 100.000 civarına ulaşmıştır. Bu süreçte, dönemin Dışişleri Bakanı birkaç defa gittiği Şam’a 9 Ağustos 2011 tarihinde son defa giderek, Cumhurbaşkanı Esad’ın çekilmesi yönünde mesaj ilettiyse de bu görüşmeden de bir sonuç alınamamıştır.³⁵⁸

Türkiye’de 2011 yılının ağustos ayında, Müslüman kardeşler siyasi çizgisinin ağırlıkta olduğu ve sonradan ülkedeki dini ve etnik azınlıkların yeterince temsil edilmediği eleştirilerine muhatap olan Suriye Ulusal Konseyi’nin İstanbul’da oluşmasına destek sağlamıştır.³⁵⁹ Arap Birliği’nin 2011 yılı Kasım ayında Suriye’ye karşı yaptırımlar uygulama kararı alması Türkiye tarafından da güçlü bir şekilde desteklenmiş ve bu çerçevede özellikle Şam’daki Esad yönetimini hedef alan çeşitli ekonomik önlemler uygulanmaya başlamıştır. 2011 yılı sonunda uygulama daha da genişlemiştir. Bu durum, Türkiye’nin bir komşu ülkenin iç işlerine, daha önce örneği pek görülmemiş bir oran ve biçimde karıştığını göstermekteydi. Hükümet çevreleri bunun “*siyasi ve moral bir zorunluluk*” olduğu görüşündeydiler. Nitekim dönemin Başbakanı bu konuda “*Suriye meselesi bizim bir iç meselemizdir*” diyordu.³⁶⁰

Daha sonraki dönemlerde, Türkiye Hükümeti’nin Suriye muhalefetine silahlanmasına yardımcı olduğu, ülkedeki bazı sivil toplum kuruluşlarının da aracılığıyla muhaliflerin eğitilmesine zemin hazırladığı yönünde, özellikle de Batı ülkelerinin basın organlarında haberler yaygınlaşmış, tartışmalar yapılmıştır. 2012 yılının şubat ayında BM Güvenlik Konseyi’nde örgütün duruma aktif bir biçimde müdahalesini öngören bir karar tasarısı RF ve Çin Hak Cumhuriyeti tarafından veto

³⁵⁷ Barış Çağlar, “Türkiye’nin Suriye Politikası: Yeni Klasik Realist Bir Bakış”, **Orta Doğu Analiz**, C: 4, No: 47, Kasım 2012, s.42-49.

³⁵⁸ **Hürriyet**, 9 Ağustos 2011, (çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18446872.asp>, Erişim Tarihi: 30 Mart 2014.

³⁵⁹ **BBC News Türkçe**, “Suriye Muhalefeti İstanbul’da Konsey Seçti”, 16 Ekim 2011, (çevrimiçi) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110915_syria_oppositions.html, Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2015.

³⁶⁰ **Radikal**, 6 Ağustos 2011, (çevrimiçi) http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan_davutoglunu_suriyeye_gonderecegim-1059089, Erişim Tarihi: 30 Mart 2014.

edilmiştir. BM Genel sekreteri tarafından özel temsilci olarak atanan Kofi Annan³⁶¹ tarafları uzlaştırma konusunda çabalarından bir sonuç alamayınca görevinden istifa etmiştir.³⁶²

30 Haziran 2012 tarihinde toplanan Suriye Krizi Uluslararası Toplantısı sonrasında yayınlanan “Cenevre Bildirisi” ile taraflara çatışmaların önüne geçilebilmesi için bir “geçici hükümet” oluşturulması çağrısı yapılıyordu. Bundan bir ay sonra, 27 Temmuz 2012 tarihinde de BM Genel Kurulu’nda da Arap Birliği üyelerinin desteklediği benzer bir tasarı kabul edilmiş fakat gelişmelere bir sonuç yaratmaktan uzak kalmıştır.³⁶³

Bu gelişmeler çerçevesinde, 2012 yaz aylarından başlayarak, Suudi Arabistan ve Katar tarafından açık, ABD tarafından ise örtük ve çekinceli bir biçimde desteklenen “Hür Suriye Ordusu” üyelerinin Türkiye’deki bazı üslerde eğitim aldığı, silahlandırıldığı haberleri Batı ve Türkiye basınında sıkça yer almaya başlamıştır. 2012 yılının sonlarında “ılımlı” Suriye muhalefeti, arkasında ABD’nin yer aldığı Katar’ın himayesindeki bir toplantıyla yeni bir koalisyon niteliğine bürünmüştür. Böylece Suriye’deki iç savaş kaotik bir biçim alırken Türkiye’de belirli bir ölçüde bu gelişmeler içinde yer almış, en azından öyle görünmüştür.³⁶⁴

Bu dönemde 22 Haziran 2012 tarihinde bir Türk F-4 uçağının Suriye sınırı civarında düşürülmesi, iki ülke arasındaki gerginliği tırmandırmıştır. Türkiye uçağın uluslararası hava sahasında vurulduğunu açıklarken, Suriye uçağın kendi hava sahası içinde düşürüldüğünü ifade etmiştir. Bir süre sonra, birbiriyle çelişkili, birbirini doğrulamayan bazı araştırma sonuçları çerçevesinde karmaşık bir hal alan bu olay, sonuçta Türk Genelkurmayı’nın, uçağın yakınında patlayan bir füzenin sarsıcı etkisi sonucunda düştüğünü açıklamasıyla gündemden kalkmıştır.³⁶⁵

5-6 Eylül 2013 tarihinde RF St. Petersburg’da yapılan G-20 Zirvesi’nde Türkiye, Suriye’deki iç savaşın sonlandırılması için uluslararası müdahale gerektiği yönündeki görüşü savunmuştur. Toplantıda Suriye’deki durumun giderek kötüleştiği tespiti yapılmakla beraber, konuya ilişkin somut bir önlem geliştirilememiştir. Aynı günlerde muhaliflere karşı kimyasal silah kullanıldığı iddialarını reddeden Esad yönetimi, ABD

³⁶¹ Eski BM Genel sekreteridir.

³⁶² Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.583.

³⁶³ **UN Report**, “Arab League Draft Resolution on Syria in the General Assembly”, July 27, 2012, (çevrimiçi) <http://un-report.blogspot.com.tr/2012/07/arab-league-draft-resolution-on-syria.html>, Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2015.

³⁶⁴ **Milliyet**, 7 Ocak 2013, (çevrimiçi) <http://milliyet.com.tr/2-yillik-ic-savasin-kronolojisi/dunya/dunyadetay/07.01.2013/1652039/default.html>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

³⁶⁵ Sönmezoğlu, **Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.584.

ve RF'nin iş birliği ile elindeki bütün kimyasal silah stokunu imha etmeyi kabul etmiştir.³⁶⁶

Bu sırada BM Güvenlik Konseyi çerçevesinde konuya ilişkin olarak gündeme getirilen ve Suriye'de Esad'ın içerisinde yer almadığı bazı çözüm önerileri, özellikle Rusya'nın tutumu nedeniyle bir karara dönüşmemiş, bu anlamda konuya ilişkin herhangi bir gelişme kaydedilememiştir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir nokta da Suriye'de muhalifler içindeki radikal grupların giderek güç kazanması başta ABD olmak üzere Batılı ülkeleri endişelendirmiş, Esad'a karşı muhalefeti destekleme konusunda giderek bazı tereddütler oluşmaya başlamıştır.

Aynı dönemde, Suriye'nin kuzeyinde dağınık olarak yaşayan, birbiri ile anlaşamayan Kürt grupların, Kuzey Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi liderliği tarafından da desteklenen bir biçimde, bir araya gelerek ve de PKK ile yakın ilişkileri olduğu bilinen PYD liderliği altında Kuzey Suriye'de radikal siyasi Sünni gruplarla bölgesel hâkimiyet mücadelesine girişmesi Ankara'yı endişelendirmiştir. Bu konuda Kuzey Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani ile temas kuran Ankara bölgede kendi açısından bazı önlemler almış, sınır bölgesi denetimlerini sıkılaştırmıştır.³⁶⁷ Buna karşılık bölgede PYD ile El Kaide tarafından desteklendiği söylenen El Nusra Örgütü arasındaki çatışmalar da devam etmiştir.

Nihayet, Suriye İç Savaşı'nda giderek ılımlı muhalefetin yerini radikal İslamcı grupların alması ve 2015 yılının son aylarında Beşar Esad rejimine bağlı güçlerin giderek zorlanmaya başlaması, oldukça uzun bir zamandır bu ülke ile yakın ilişkiler içerisinde olan ve Tartüs'de üssü bulunan Rusya'nın askeri yardımlara ilaveten soruna daha aktif bir şekilde katılmasını da beraberinde getirmiştir.³⁶⁸ Rusya bir yandan Tartüs Üssü'ne yolladığı üç kruvazör, 3500 askerle bölgedeki konuşlanmasını güçlendirirken, diğer yandan da çeşitli savaş uçaklarını helikopterleri ve füze rampalarını da bölgeye göndermiştir. Özellikle Kasım 2015 sonlarında bir Rus savaş uçağının, Türk savaş uçakları tarafından, Türk hava sahasını ihlal etmesi gerekçesiyle düşürülmesinin ardından Rusya, bölgedeki askeri varlığını daha da güçlendirmeye yönelmiştir.³⁶⁹

³⁶⁶ **The Guardian**, "Syria Given November Deadline to Destroy All Chemical Weapons Facilities", 27 September 2013, (çevrimiçi) <http://www.theguardian.com/world/2013/sep/27/syria-deadline-destroy-chemical-weapons-november>, Erişim Tarihi: 03 Ağustos 2015.

³⁶⁷ **Hürriyet**, 18 Kasım 2013, (çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25143489.asp>, Erişim Tarihi: 03 Ağustos 2015.

³⁶⁸ Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, a.g.e., s.585.

³⁶⁹ a.e.

Rusya'nın fiilen bölgedeki çatışmalara katılması başlangıçta ABD'yi rahatsız etmiş olsa da dönem içerisinde Rusya'nın ABD ile Suriye hava sahasındaki uçuşlar konusunda bir iş birliğine, en azından bir koordinasyona gittiği anlaşılmaktadır. Bahse konu dönem içerisindeki şartlar dikkate alındığında, Beşar Esad'ın kuvvet yolu ile düşürülmesinin güç olduğu da anlaşılmıştı. Rusya'nın fiilen çatışmalara katılması, Türkiye'nin üzerinde ısrarla durduğu, Suriye toprakları üzerinde tesis edilmek istenen güvenli bölge veya uçuşa yasak bölge planlarının geliştirilmesini de zorlaştırmıştır.³⁷⁰

Türkiye-RF ilişkilerinin düzelmesi ve 15 Temmuz Fetullah Gülen Terör Örgütü (FETÖ) darbe girişimi sürecinde ABD parmağının bulunduğu algısı ile yeniden şekillenen Türkiye'nin Suriye Politikası, Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde köklü bir değişiklik yaratmazken, Türkiye'yi RF-İran ittifakına yaklaştırmış ve Esad iktidarının yıkılması amacına yönelik politika, Türkiye'nin güvenliğini ön plana çıkaran bir hal almıştır.

Bu süreçte, Türkiye'nin Suriye bağlamında üç önemli önceliği vardı. Bunları;

- Suriye'nin kuzey kısımları boyunca Irak'tan Akdeniz'e kadar uzanan PKK'ya yakın PYD kontrolündeki Kürt devletinin kurulmasını engellemek,
- Suriye ile sınırın IŞİD kontrolünde olan bölümünden Türkiye'ye yapılan saldırılara engel olmak/ortadan kaldırmak,
- Türkiye'de 2017 yılı Mart ayı itibarıyla sayıları 3 milyona yaklaşan³⁷¹ mültecilerin sayılarının artmasını önlemek ve bu maksatla, Suriye kuzeyinde bir güvenli bölge kurularak mültecilerin geri dönüşünü sağlamak olarak ifade edilebilir.

Bu üç sorun karşısında 24 Ağustos 2016 tarihine kadar savunmacı pozisyonda kalan Türkiye, bu tarihte başlatılan "*Fırat Kalkanı Operasyonu*" ile kısmi bir çözüm sağlamıştır. 29 Mart 2017'ye kadar devam eden bu operasyonla, IŞİD'nin Türkiye ile doğrudan sınır bağlantısı kesilmiş ve IŞİD akut bir güvenlik sorunu olmaktan çıkartılmış, PYD kontrolündeki Kürt bölgesinin Irak'tan Akdeniz'e uzanan bir hat oluşturmasının önüne geçilmiştir.³⁷²

³⁷⁰ a.e.

³⁷¹ UNHRC Data Portal, *Syria Regional Refugee Response*, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>, Erişim Tarihi: 30 Mart 2017.

³⁷² Balci, a.g.e., s. 351-352.

2.2.2. 2001-2009 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI

2.2.2.1. İLKELER

Bu dönemin başlangıcı olarak 2001-2002 yılları, iç siyasal gelişmelerin (PKK lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanması, Fazilet Partisi’nin oy kaybı, 17 Ağustos 1999 depremi ve 1999 Helsinki Zirvesi’nde AB’nin Türkiye’yi aday ülke olarak kabul etmesi) de etkisiyle ayrı bir nitelik taşımış, iki dış politika ilkesi ile dikkat çekmiştir.

- Bunlardan birincisi, Avrupalılaşma,
- İkincisi ise, Ekonomik ilişkilere verilen önem olmuştur.

Bu dönemde ekonomik ilişkilerin öncelikli bir hal aldığı ve bunun siyasetteki karşılığı olan komşularla ve yakın çevre ile sorunların çözümüne odaklanıldığı bir dış politika ilkesi hâkim olmuştur. Avrupalılaşma bu dış politika anlayışına hem kurumsal bir olanak/destek/dil sağlamış hem de böylesi bir politikayı normalleştirerek tehdit ve güvenliğe odaklanan alternatif dış politika dilinin bu süreci sekteye uğratmasını engellemiştir.³⁷³

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde ise, dönemin zihni alt yapısını oluşturan Davutoğlu’nun “*Stratejik Derinlik*” kitabı, Cumhuriyetin kuruluşundan beri uygulanan ve “*Kemalist dış politika*” olarak ifade edilen politikanın problemlili olduğunu ve Özal’ın “*Yeni Osmanlıcılık*” olarak ifade ettiği ilkenin restore edilerek kullanılmasının kaçınılmazlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Davutoğlu’na göre, Cumhuriyet yönetimlerinin tarihsel mirasın imkanlarını kullanmayan bir dış politika tavrı benimsedikleri ve bunun da Osmanlı geçmişinden “*mutlak bir terk*” ile sonuçlanan, Türkiye’yi pasifize eden ve defansif tavra sürükleyen bir psikoloji doğururken, uluslararası konumunu güçlendirici imkanlardan da önemli ölçüde mahrum kalmasına sebep olmuştur. Davutoğlu bu kapsamda çözümün, “*Türkiye’nin kendi kimliğini, psikolojisini ve siyasi kültürünü yeniden inşa etmesinde, bunun temelinin de “dini ve tarihi süreklilik unsurlarının” hatırlanmasında yattığını*” vurgulamıştır.³⁷⁴ Bu çerçevede “*yapılması gereken şey, bu ülkelerle ilişkileri rejimler ve bürokratlar arasındaki uzun ve çetin süreçten çıkararak toplumlararası ilişkilerin yoğunlaştığı ekonomik ve kültürel unsurların ağırlık taşıdığı daha geniş bir zemine*

³⁷³ a.e, s. 261-265.

³⁷⁴ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, 41. bs., İstanbul Küre Yayınları, 2010, s.93 ve 92. Balcı, a.g.e., s. 287.

yaymaktır”.³⁷⁵ Bu anlayış, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı sırasında pratik düzlemde “*Komşularla Sıfır Sorun*” ilkesi olarak karşılık bulmuştur.

“*Komşularla Sıfır Sorun*” ilkesi, 2002-2009 yılları arasında Türk Dış Politikasının temel ilkesi olarak kabul görmüş ve başka dış politika ilkelerinin de kullanıma girmesini sağlamıştır. Bunlardan en fazla öne çıkan “*yumuşak güç*” ilkesi olmuştur. Yumuşak güç ilkesi üç temel üzerine inşa edilmiştir. Bunlar sırasıyla;

- Bölge ülkeleri ile tarihsel ve kültürel bağlantılar,
- Demokratik gelenek ve kurumlar,
- Gelişen serbest piyasa ekonomisidir.³⁷⁶

Bu dönemde öne çıkan ve ilk iki ilkeyi tamamlayan bir başka dış politika ilkesi de “*ekonomik ilişkilerin öncelikli kılınması*” olmuştur. Bu kapsamda, 1980’lerde başlayan ekonominin neo-liberal düzlemde yeniden yapılandırılması ve bu doğrultuda dışarıya açılması yaklaşımı, Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde de devam ettirilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin “*komşu ülkelerle sıfır problem*” yaklaşımının temelinde, bahse konu neo-liberal yeniden yapılanmaya uygun olarak “*ekonomik karşılıklı bağımlılık*” ilkesi de dönemsel diğer bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım, Türkiye’nin komşu ülkeleri ile olan ticaretinin, toplam ticaret içindeki payını 2002’de 1/6 iken, 2008’de 1/3’e kadar (iki katına) yükseltmiştir. Artan ticaret hacmi; karşılıklı dış yatırımları artırırken, ülkeler arasındaki insan hareketliliği de bu dönemde üç kat artmıştır.

2002-2009 dönemi için yukarıda sıralanan ilkelere paralel olarak, 1999’da başlayan “*Avrupalılaşma*” süreci de özellikle 2005 yılına kadar dış politikanın temel önceliği olarak devam etmiş, bu tarihten sonra da göreceli bir durgunluğa rağmen dış politika dinamiklerinden biri olarak varlığını sürdürmüştür.

Sonuç olarak bu dönemde, bir taraftan Avrupalılaşma üzerinden, diğer taraftan da komşularla ekonomik ve siyasi iş birliği temelinde sürdürülen dış politika, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin, Türkiye’nin iktidar ilişkileri içindeki pozisyonunu güçlendirmiş, ordu ve yerleşik bürokrasi ile olan mücadelesinde kendisine avantajlı bir konum sağlamıştır.³⁷⁷

³⁷⁵ Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, 41. bs., a.e., s.144; Balcı, a.e., s.288.

³⁷⁶ Balcı, a.e.

³⁷⁷ a.e., s. 287-290.

2.2.2.2. DIŞ POLİTİKA YAPIMI/KARAR BİRİMİ

Bu dönem içerisinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar olduğu 3 Kasım 2002 tarihine kadar, MGK'nın dış politika konusunda temel belirleyici olduğu ve Cumhurbaşkanlığı ile hükümetlerin MGK ile “uyum” içinde çalıştığı 1990'lı yıllardan farklı olarak, AB'nin reform konusundaki talepleri hükümet ile ordu arasındaki uyumu sona erdirmiştir. Dış politikanın belirlenmesi noktasında iki güçlü aktör olarak ordu ve hükümetin varlığından söz edilse de ordunun dış politikanın belirlenmesi noktasındaki ayrıcalıklı konumuna ciddi itirazların geldiği bir süreç başlamıştır. Bu durum, başta AB'ye üyelik doğrultusunda atılan adımlar olmak üzere, oluşan ikili yapının unsurlarını (ordu ve hükümet), dış politika yapımında karşı karşıya getirmiştir. Bununla birlikte bu dönemde dış politikayı uygulama noktasında sivil hükümet ön plana çıkarken, uygulanacak dış politikanın sınırlarının belirlenmesi noktasında genelkurmay belirleyici olmaya devam etmiştir. Bu ikili yapıya rağmen dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem dış politika yapımı konusunda en etkili isim olarak öne çıkmıştır. Dışişleri Bakanı İsmail Cem bu dönemde ayrıca dış politikanın temel felsefesini şekillendiren en önemli isim olmuştur. AB konusunda dönemin koalisyon hükümetini oluşturan partilerin yaklaşımlarının da etkili olduğu ifade edilebilir. Bu kapsamda, hükümetin küçük ortakları olan MHP ve ANAP arasındaki görüş farklılıkları AB politikalarını ve AB ile ilişkileri etkilemiştir. Buna paralel olarak bu dönemde ayrıca başta iş dünyası olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının ve kamuoyunun da dış politika konularında öne çıktığı söylenebilir. Sivil toplum kuruluşları, AB'ye angaje bir politika uygulanması konusunda bir yandan Türkiye'deki karar vericiler üzerinde baskı uygularken diğer yandan Avrupa'daki muhatapları ile yoğun iletişime geçerek AB kurumları ve karar vericileri üzerinde baskı oluşturmaları için muhataplarını ikna etmeye çalışmışlardır.³⁷⁸

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde dış politika yapımı konusunda en belirgin özellik, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) politika belirlemedeki etkinliğinin azaltılması ve sivil hükümetin bu alanı tedrici bir şekilde kontrolü altına alması olmuştur. Bu kapsamda ilk gelişme askere politika belirleme noktasında ayrıcalıklı bir zemin sağlayan MGK'ya yönelik yapılan yasal değişikliklerdir. Bu değişikliklere imkân sağlayan en önemli unsur AB'den gelen demokratikleşme baskıları olduğu gibi, AB'nin temel referans noktasına dönüştüğü bir siyasal iklimde askerin dış politika meselelerinde konuşması daha önceki dönemlerde sahip olduğu normallik zeminini

³⁷⁸ a.e., s. 264-266.

de kaybetmiştir. Buna rağmen TSK belirli bir süre daha dış politika konularında konuşmaya devam etmiş ve kamuoyunu şekillendirme gücünü bir süre daha elinde tutmuştur. Bu kapsamda 2004'de Kıbrıs konusunda hükümetten farklı düşündüklerini açıklamışlar, 2008 yılına kadar Kuzey Irak konusunda da hükümetin manevra alanını önemli ölçüde sınırlandırmışlardır. Fakat 2007'de başlayan ve üst düzey generaller de dâhil yüzlerce askerin tutuklanmasına sebep olan Ergenekon dava süreci, askeri ayrı bir politik merkez olmaktan çıkartmış ve bütünüyle sivil siyasetin kontrolü altına sokmuştur. Böylelikle ordu sivil iktidar karşısında ayrı bir blok görüntüsü veren pozisyonunu da kaybetmiştir. Kısaca, 2009 yılına gelindiğinde TSK'nın dış politika karar verme sürecinde uzun bir süredir sahip olduğu etkin rolü sona ermiştir.

Bahse konu Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde (2002-2009) dış politika karar verme ve uygulama sürecinde öne çıkan kurum dışişleri bakanlığı olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi içinde Abdullah Gül ve Ali Babacan gibi güçlü isimlerin bakanlık görevine gelmesi ve hükümetin dış politikaya verdiği görece önem dışişlerinin etkinliğini önemli ölçüde artırmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bu döneminde, Cumhurbaşkanlığı makamı Irak ve Kıbrıs konularında hükümete alternatif bir tavır geliştirse de ordunun dış politikadaki etkisinin azalmasına paralel olarak bu kurumun etkinliği de zaman içerisinde tedrici olarak azalmıştır. 2007 yılında Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı makamına gelmesiyle birlikte, cumhurbaşkanlığı ve hükümetin dış politika yaklaşımları arasında paralellik kurulmuş, bu süreçte cumhurbaşkanlığı, hükümet için bir muhalefet merkezi olmaktan çıkarak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politika siyasetini tamamlayan bir kuruma dönüşmüştür.

Parlamento ise dönemin Adalet ve Kalkınma Partisi Liderinin parlamento dışında olduğu ve iktidar partisinde güçlü bir liderliğin bulunmadığı 1 Mart 2003'teki tezkere tartışmalarında öne çıkmasına rağmen, bu dönemin geri kalanında dış politika kararları konusunda belirleyici olmamıştır.

Bu dönemde dış politika yapımı konusunda en fazla öne çıkan aktörler ise, dönemin Başbakanı, uzun süre dışişleri bakanlığı görevinde bulunan Abdullah Gül ve gerek başbakanlık danışmanlığı gerekse dışişleri bakan danışmanlığı yapan Davutoğlu olmuştur. Dönemin dış politikasının görünen yüzünü dönemin Başbakanı temsil ederken, bu dış politikanın dilini önemli ölçüde dönemin Başdanışmanının belirlediği söylenebilir.

Önemli dış politika meselelerinde öne çıkan dönemin Adalet ve Kalkınma partisi lideri, 3 Kasım seçimleri ile meclise girememiş olmasına rağmen düzenlediği yurt dışı gezilerle ve bu gezilerde ortaya koyduğu dış politika çizgisi ile partisinin uluslararası meşruiyetini sağlamada etkin bir rol oynamıştır. Başbakan olduktan sonra da dış politika konularında “*güçlü liderlik*” sergilemiş ve etrafındaki danışman kadrosu ile dış politikanın belirlenmesi ve uygulanması noktasında dönemin en fazla öne çıkan aktörü olmuştur.

Dönemin Başdanışmanı ise gerek “*komşularla sıfır sorun*” politikasının teorik ve entelektüel zeminini oluşturmasıyla, gerekse dönemin Başbakanı ve Dışişleri Bakanının en yakınındaki isimlerden biri olması nedeniyle dış politikasının perde arkasındaki en önemli aktörüydü.³⁷⁹

2.2.2.3. DIŞ POLİTİKA AMACI

Suriye hem stratejik konumu ve jeokültürel özellikleri ile Türkiye’nin Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerinde önem taşıyan bir ülke olması hem de iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyen sorunların (Hatay Sorunu, Su Sorunu ve Suriye’nin bölücü PKK terörüne destek vermesi) çözülmesi halinde, her konuda oluşturulabilecek sinerji ve ittifak ilişkileri ile Türkiye’nin Orta Doğu politikasına katkı ve esneklik sağlayacak bir ülkedir.

Bahse konu dönemde; Adana Mutabakatı ile terör sorununun çözümü konusunda önemli bir adımın atılması, karşılıklı diplomatik ilişkilerin yoğunlaşması ve bu sayede aynı bölgede konumlanan iki ülkenin birbirlerini daha iyi anlamaları, ticari ilişkilerin gelişmesi ve bunun siyasi ilişkileri tetikleyecek mahiyette bir etki yaratması, “*Su Sorunu*”nun çözümü için makul yaklaşımlarla olumlu bir ortam oluşması, Suriye’nin Türkiye’nin sınırlarını tanıdığını deklere etmesiyle “*Hatay sorunu*”nun zamana bırakılması ve Suriye’de uygun şartların oluşmasıyla çözüme ulaşacağı inancının güçlenmesi, ilişkilerin süratle gelişmesi ve hatta entegrasyona varan bir ilişki şekline dönüşmesine imkân sağlamıştır. Bu dönemde daha önce de tartışıldığı gibi, Irak’ın ABD tarafından işgali ve bu işgalin bölgede oluşturduğu yeni güvenlik ortamı, benzer güvenlik algıları taşıyan iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesine katkı sağlayan temel bölgesel gelişme olarak ele alınmalıdır.³⁸⁰

Bu çerçevede Türkiye’nin Suriye Politikasının amacını;

³⁷⁹ a.e., s. 290-293.

³⁸⁰ Kösebalaban, a.g.e., s.351.

- “Komşularla sıfır sorun” ilkesi çerçevesinde, Orta Doğu’ya açılan bir kapı ve 2003 Irak Savaşı sonrasında oluşan bölgesel dengelerde önemli bir müttefik olarak gördüğü³⁸¹ Suriye ile iyi ilişkiler kurmak, geliştirmek ve mevcut sorunları çözmek,

- Suriye ile yakın iş birliği sağlayarak, gücünü ve bölgesel sitem içerisindeki etkisini artırarak, bölgesel bir güç olma iddiasını güçlendirmek ve bu sayede Orta Doğu politikasıyla uyumlu bir şekilde, bölge ülkeleri ile sağlıklı ilişkiler kurarak, Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk rolü sürecinde görüldüğü türden etkin bir siyasi ve diplomatik rol oynayabilmek³⁸² olarak ifade edilebilir.

2.2.2.4. DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ

Bu dönem uluslararası sistemde, iki kutuplu yapının çözülmesi nedeniyle bölgesel otonomi ve inisiyatifin geliştiği, ABD hegemonyasının hâkimiyet kurmaya çalıştığı, bu kapsamda ABD tarafından Afganistan ve daha sonra da Irak’ın işgal edildiği, bahse konu işgal nedeniyle, Suriye ve Türkiye’nin ortak bölgesel güvenlik kaygılarının arttığı bir nitelik taşımıştır. Bu kapsamda, “Komşularla sıfır sorun” ilkesi temelinde, komşularla iyi ilişkileri esas alan ve bölgesel ittifakları önceleyen, “bölgesel ittifak stratejisi” uygulanmıştır.

Yukarıda sıralanan amaçlara ulaşılabilmesi maksadıyla, Suriye ile sağlam temellere dayalı ikili ilişkilerin kurulması, bu sayede, iki ülkenin sinerji yaratacak özelliklerini harekete geçirerek güçlenmelerini sağlayacak şekilde tasarlanması önem kazanmıştır. Bu çerçevede dönem içerisinde, ticari ilişkilerle başlayan, siyasi ilişkilerle gelişen ve entegrasyon sürecine doğru giden ilişkiler, Suriye ile “İkili İttifak Stratejisi”ni esas alan bir yaklaşım içerisinde geliştirilmiştir.

2.2.2.5. DIŞ POLİTİKA VASITALARI

Bu dönemde dış politika vasıtalarının seçiminde “yumuşak güç”ü önceleyen bir “akıllı güç” kullanımı esas alınarak, siyasi ve kültürel diplomasi, ekonomik vasıtalarla uyumlu bir bütünlük içerisinde kullanılmıştır.

2.2.2.6. DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI

Dönem ait dış politika uygulamaları, “2.2.1. Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı”nda ortaya konmuştur.

³⁸¹ Özlem Tür, “Economic Relations with the Middle East Under the AKP-Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones”, **Turkish Studies**, C: 12, No: 4, s.595.

³⁸² Kösebalaban, a.g.e., s.352.

2.2.3. 2009-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN SURİYE POLİTİKASI

2.2.3.1. İLKELER

İsrail ile 2009 Davos Krizi'nin ardından hızla kötüleşen ilişkiler, Ermenistan ile 2009'da başlayan yakınlaşma çabalarının kısa bir süre içerisinde başarısızlıkla sonuçlanması, 2011 Arap Baharının İran, Irak ve Suriye ile ilişkileri olumsuz etkilemesi “*komşularla sıfır sorun*” politikasının artık çalışmadığının göstergeleri olmuştur.³⁸³ PKK'nın 2007'den itibaren güney doğuda eylemlerine başlaması Türkiye için güvenliği yeniden öncelikli bir kaygı haline getirmiştir.³⁸⁴ “*Komşularla sıfır sorun*” ilkesinin sınırlarına ulaşılan bir ortamda, yeni bir ilke olarak “*merkez ülke*” doktrini şekillendirilmiştir.³⁸⁵ Türkiye'nin bölgenin coğrafi ve kültürel merkezi olduğu varsayımından hareket eden “*merkez ülke doktrini*”,³⁸⁶ bölgesel ve küresel düzeyde yeni bir düzenin kurulması aşamasında Ankara'nın bu yeni düzenin merkezinde olması amacını gütmektedir.³⁸⁷ Bu doğrultuda “*akıl ülke*” tanımı da Türkiye'nin çevresindeki gelişmeleri yönlendirme yetisinin ifadesi olarak sıklıkla kullanılmıştır.³⁸⁸

AB ile 2007 sonrası yaşanmaya başlayan sancılı süreç ve Avrupa'nın 2009 sonrası ekonomik krizi “*merkez ülke*” fikrini imkânlı kılan önemli yapısal gelişmelerden biridir. Bu durum Türkiye'nin Batı merkezli uluslararası düzeni kritik etmesini³⁸⁹ ve “*merkez ülke*” olarak yeni bir düzen çağrısında bulunmasını imkânlı kılmıştır. 2011 Arap Baharıyla birlikte Orta Doğu'da yeni bir düzenin ortaya çıkması “*merkez ülke*” ilkesini imkânlı kılan bir başka yapısal gelişme olmuştur.³⁹⁰

Merkez ülke doktrini, güç kapasitesini artırma yoluyla değil, yumuşak güç aygıtları üzerinden işleyen bir başka ilkeyle hayata geçirilmeye çalışılmıştır. “*Medeniyet temelli siyasal bağımlılık*” şeklinde özetlenebilecek bu yeni ilke, Dönemin Başdanışmanı/Dışişleri Bakanı'nın ifadeleriyle, “*ulus-devletin, ayırıştırıcı kültürüyle*

³⁸³ Balci, a.g.e., s. 315.

³⁸⁴ Jan O. Lesser, “Turkey's Third Wave and the Coming Quest for Strategic Reassurance”, **On Turkey Series, German Marshall Fund**, 25 Ekim 2011, s. 1-4.

³⁸⁵ Erman Akıllı, **Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika**, Ankara, Nobel Yayınları, 2013, s.79-80.

³⁸⁶ Ahmet Davutoğlu, “Türk Dış Politikasının İlkeleri ve Bölgesel Siyasal Yapılanma”, **SAM Vision Papers, Stratejik Araştırma Merkezi**, No: 3, Ağustos 2012, s.3-12; Balci a.g.e., 315.

³⁸⁷ Balci, a.e.

³⁸⁸ Davutoğlu, “Türk Dış Politikasının İlkeleri ve Bölgesel Siyasal Yapılanma”, a.g.e., s.5.

³⁸⁹ Burhanettin Duran, “Türk Dış politikasının İç Siyasi Boyutu: 2010 Değerlendirmesi”, **Türk Dış Politika Yıllığı**, Ankara: SETA, ed., B. Duran, K. İnat, M. Özcan, 2010, s.20.

³⁹⁰ Balci, a.g.e., s. 316.

hesaplaşma” anlamına geliyordu. Bu hesaplaşma, Dönemin Başbakanı’nın ifadeleriyle de *“Türkiye ve Orta Doğu ile bunların toplumları arasındaki yapay sınırların ve gereksiz duvarların alaşağı edilmesi”* şeklinde tanımlanıyordu.³⁹¹

Bu ilkeler temelindeki yeni anlayış, ulus temelli dış politika üzerinden ulus devletler üzerine inşa edilen modern Batı medeniyetinin bir parçası olmaya çalışan geleneksel Kemalist anlayıştan farklılaşmaktadır. Aslan ve Yeşiltaş’a göre, *“medeniyet temelli dış politika anlayışı, ulus devletin sınırlarını aşarak Batı dışı alternatif bir medeniyetin imkânı üzerinden Türkiye’ye yeni bir kimlik, “merkez ülke kimliği” vermektedir”*.³⁹² Davutoğlu’na göre, *“Türk Dış Politikasındaki yeni pratikler, başkaları tarafından oluşturulmuş bir medeniyet eksenin edilgen çevre unsuru olmak yerine, dinamik bir medeniyet eksenini oluşturmak isteyen Türkiye’nin kendi kimliğini, psikolojisini ve siyasi kültürünü yeniden inşa etme zorunluluğunun kaçınılmaz adımlarıdır.”*³⁹³

Bu noktada Oğuzlu’ya göre, dış politikada medeniyet dilinin dolaşıma girmesi, komşularla sıfır sorun yerine merkez ülke ilkesinin ikame edilmesini kolaylaştırdı. Dolayısıyla 2000’lerin ilk on yılında komşu ülke rejimlerinin diktatörlük ya da demokrasi olup olmadığına bakılmaksızın hayata geçirilen *“ekonomik liberalizm”* yerini, Arap Baharı sonrasında otoriter rejimlerin karşısında demokrasi yanlısı muhalif grupları destekleyen bir *“politik liberalist”* yaklaşıma bıraktı.³⁹⁴ Orta Doğu’daki iktidarları aradan çıkarıp doğrudan halklarla bağ kuran bu yeni medeniyet dili Davutoğlu’nun ifadeleriyle Türkiye’yi yeni Orta Doğu’nun sahibi, öncüsü ve hizmetkârı yapabilecekti.³⁹⁵ Bu çerçevede Türkiye’nin merkezde olduğu yeni bir bölgesel düzenin kurulması noktasında demokrasi ve özgürlüğün, diğer bir ifadeyle siyasal meşruiyetin dış politika bağlamında bu şekilde öne çıkması ile ekonomik karşılıklı bağımlılığın hemen yanı başına siyasal meşruiyet yerleştirilmişti.³⁹⁶

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin kuruluşundan 2011 yılına kadar yaşanan gelişmeler çerçevesinde, dindar muhafazakâr sınıf, iktidar ilişkilerinde hâkim bir

³⁹¹ Ali Aslan, “Problematizing Modernity in Turkish Foreign Policy: Identity, Sovereignty and Beyond”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C: 9, No: 33, 2013, s.28-29.

³⁹² Aslan, a.g.e., s.41; Murat Yeşiltaş, “The Transformation of the Geopolitic Vision in the Turkish Foreign Policy”, **Turkish Studies**, C: 14, No: 4, s.661-687.

³⁹³ Davutoğlu, Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu, 41. Baskı, a.g.e., s.92-93; Balcı, a.g.e., s.316-317.

³⁹⁴ H. Tarık Oğuzlu, “The ‘ArabSpiring’ and the Rise of the 2.0 Version of Turkey’s ‘Zero Problems with Neighbors’ Policy”, **SAM Papers**, No:1, February, 2012, s.1-16.

³⁹⁵ Emel Dal Parlar, “Conceptualising and Testing the ‘Emerging Regional Power’ of Turkey in the Shifting International Order”, **Third World Quarterly**, C: 37, No: 8, 2016, s.1438.

³⁹⁶ Balcı, a.g.e., s.317-318.

pozisyon üstlendi. Fakat Adalet ve Kalkınma Partisi bu yeni iktidarı sağlamlaştırma imkânı elde edemeden kısa bir süre içerisinde hem içerden hem de dışarıdan çok sayıda güvenlik krizi ile karşı karşıya kaldı. Bu süreçte, TSK'nın tasfiyesi için birlikte hareket ettiği Gülen Cemaati 2012'den itibaren en önemli meydan okumaları gerçekleştiren yapı oldu. Adalet ve Kalkınma Partisi hem kendisine muhalif grupların "Gezi Parkı Protestoları" hem de Gülen Cemaatinin yargıdaki kadroları vasıtasıyla dönemin Başbakanı/Cumhurbaşkanı ve yakın çevresini esas alan "yolsuzluk" iddiaları nedeniyle önemli derecede tahribata uğramıştı.

İçerdeki bu tahribat, dış politik pratiklerle daha da akut hale geldi. 2014'de terör örgütü IŞİD'nin Musul'u ele geçirmesi Suriye'deki rejim değişimini Batılı ülkelerin önceliği olmaktan çıkardı. IŞİD'nin PKK'nın Suriye kolu PYD kontrolündeki Kobani'ye (Ayn El Arab) yönelmesi Türkiye ve Batı ilişkilerinde bir kırılmaya neden oldu. Türkiye'nin terör örgütü olarak gördüğü PYD, Batılı ülkeler için IŞİD ile savaşta temel müttefiki haline geldi.

Bu ortamda Türkiye'deki Kürt siyasi hareketiyle birlikte Avrupa ve ABD hâkim medyasının Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetini Suriye Kürtlerine karşı IŞİD'yi destekleyen bir aktör olarak sunması hem içerde hem de dışarıda Ankara'yı savunmacı bir pozisyon almaya zorladı. Zaten Temmuz 2013'te Mısır'da yaşanan askeri darbeye Arap Baharı dalgasının tersine dönmesi, bu dalga üzerinden bölgesel nüfuz elde etmeye soyunan Türkiye'yi Batı'nın güç hesaplarında marjinal bir konuma itti. Bu durum Türkiye için "değerli yalnızlık" dönemini başlatırken, IŞİD'nin Kobani kuşatması sonrasında yerini özellikle Batı'nın Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetini dışladığı ve marjinalleştirdiği bir sürece bıraktı. Böylesi bir iklimde 2013'te PKK ile başlatılan çözüm süreci yerini Temmuz 2015'te yeniden başlayan çatışmalara bıraktı.

2015 yılı PKK ile çatışmaların tekrar başladığı, IŞİD'nin Türkiye'de çok sayıda bombalı eylem düzenlediği, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilk kez tek başına iktidar olma imkânını kaybettiği ve daha önce ittifak halinde olduğu FETÖ ile savaş halinde olduğu büyük bir iç güvenlik krizine tanık olundu. Bu krizle birlikte ülkede sayıları 3 milyona yaklaşan Suriyeli mülteciler sorununu yönetmeye çalışan Türkiye, Kasım 2015'te Rus uçağının düşürülmesiyle tarihinin en sıkıntılı dış politika safhalarından birine girdi.

Bütün bu kriz sarmalı yeni bir dış politika diline imkân sağladı. İç siyasette karşı karşıya kaldığı meydan okumaları "milli irade" söylemiyle karşılayan Adalet ve Kalkınma Partisi, dış politikada özellikle Batı'dan gelen dışlama pratiklerine karşı da

bu kavrama yaslandı. Bu yeni hal, yani “*milli çıkar*”ın söylem ve pratiklerin merkezine yerleştirilmesi, Arap Baharı dalgasına kendisini bırakan riskli dış politikayı tasfiye ederek, kapasiteyi önceleyen yeni bir dış politikayı imkânlı kıldı. Medeniyet vurgusu ve Osmanlı mirası gibi söylemler yerini güvenlik/askeri güç kapasitesinin artırılmasını önceleyen ve bu sınır/kapasite doğrultusunda dış politika pratiklerinin belirlendiği yeni bir dinamiğe bıraktı. Bu radikal dönüşüm karşılığını uzun yıllar Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinin dış politikasını belirleyen dönemin Başbakanının hem düşünsel hem de pratik olarak partinin marjında kalması ile son buldu.³⁹⁷

Bu milli çıkar odaklı dönüşüm “*normatif*” dinamikleri bütünüyle tasfiye etmedi. Aksine “*ahlaki realizm*” kavramında karşılığını bulan eklektik bir politik ilkeye dönüştü.³⁹⁸ Türkiye bu süreçte bir taraftan IŞİD, PYD ve PKK’dan kaynaklanan güvenlik sorunlarını askeri güç ile çözmeye çalışırken, diğer taraftan da ülkedeki Suriyeli mültecilere yönelik ahlaki bir sorumluluk üstlenmeye devam etti. Yine söz konusu güvenlik sorunlarını ele alırken, ABD ve RF’nin Suriye’deki üstün pozisyonunu göz ardı etmeyen bir strateji izledi. Ankara, Fırat Kalkanı Operasyonu esnasında RF ve ABD’nin manevra alanının sınırlandırılan politikaları karşısında geri adım atmayı tercih ederken, güvenlik risklerini azaltmaya odaklanan yeni dış politikasının bir gereği olarak, eski stratejik ittifaklarını canlandırmanın yanı sıra, yeni ittifaklarını da bu strateji doğrultusunda belirlemeye başladı. Bu doğrultuda İsrail ile ilişkiler normalleşirken, RF ile yaşanan en derin krizlerden biri özür dilenerek çözüldü.³⁹⁹

2.2.3.2. DIŞ POLİTİKA YAPIMI/KARAR BİRİMİ

2007 seçimlerini Adalet ve Kalkınma Partisi’nin yüksek bir oy oranı ile kazanması, Ergenekon/Balyoz/vd davalar ile 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği Adalet ve Kalkınma Partisi’nin siyasal olarak güçlenmesine ve buna paralel olarak muhafazakâr hegemonik bir atmosferin ortaya çıkmasına sebep olurken, sivil/politik iktidara muhalif ve müdahale yeteneği olan güçlerin tasfiye süreci de başlatılmıştır. Bu süreç TSK başta olmak üzere kurumsal yapıların sınırlayıcı etkilerini önemli oranda ortadan kaldırmıştır.

Bu muhafazakâr hegemonik atmosfer dış politika bağlamında geleneksel olarak o güne kadar öne çıkmamış İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH), Kimse Yok Mu Derneği ve Mazlumder gibi muhafazakâr sivil toplum kuruluşlarını dış

³⁹⁷ a.e., s. 345-348.

³⁹⁸ Parlar, a.g.e., s.55-69.

³⁹⁹ Balcı, a.g.e., s. 348.

politik sürecin içine dâhil etmiştir.⁴⁰⁰ İHH Gazze'deki İsrail ablukasının kaldırılması için Mavi Marmara eylemini gerçekleştirerek Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini önemli ölçüde şekillendirirken, Mazlumder'in Suriye'de 2011'de patlak veren gösteriler karşısında Şam yönetimini eleştiren politikası ve muhaliflerin Türkiye'de toplanmasına yardımcı olması Türkiye-Suriye ilişkilerini etkilemiştir.⁴⁰¹

Bu dönemde başta dönemin Dışişleri Bakanı tarafından yeniden organize edilip aktifleştirilen Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETAV) olmak üzere birçok düşünce kuruluşu da hükümetin hem dış politikasını şekillendirmiş hem de izlenen dönemsel dış politikayı normalleştiren bir rol üstlenmişlerdir.

Bu dönemde dış politikanın yapımı konusunda öne çıkan isim, 2 Mayıs 2009 tarihinden itibaren Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen Davutoğlu olmuştur. Daha öncesinde Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi dış politikasının dilini büyük oranda şekillendirmiş olan dönemin Dışişleri Bakanı, göreve geldikten sonra dış politika yapım ve uygulama sürecinin merkezine yerleşmiştir. Dönemin Başbakanı ise dönem içerisinde gelişen önemli iç siyasal gelişmelerin etkisiyle bir önceki dönemin aksine daha çok iç politikaya odaklanmıştır. Dönemin Başbakanı iç politik önceliğine rağmen, özellikle Filistin Sorunu ve 2011 yılı itibarıyla Arap Baharı ekseninde Orta Doğu'daki gelişmeler ile yakından ilgilenmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, temel dış politik tartışmalara fazla angaje olmamakla birlikte Hükümetin dış politika açıklamalarını yurt dışı geziler ve ziyaretler üzerinden sağlamlaştıran bir rol üstlenmiştir.⁴⁰²

2013 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi ve Gülen Cemaati arasında patlak veren savaş ve sonrasında Gülen Cemaatini devleti ele geçirmeye çalışan bir terör örgütüne dönüştüren gelişmeler devletin karar verme dinamiklerini yeniden şekillendirmiştir. 2009-2013 döneminin muhafazakâr hegemonik atmosferi yerine genelde Adalet ve Kalkınma Partisi, özelde ise dönemin Cumhurbaşkanı'nın öne çıktığı yeni bir dinamiğe bırakmıştır.⁴⁰³ Bir önceki dönemde muhafazakâr sivil toplum kuruluşlarının ve çok sayıda başka politik olmayan aktörün dâhil olduğu dış politika üretimi sona erdi.⁴⁰⁴

Yeni dinamik dönemin Cumhurbaşkanı'nın dış politika üretiminin merkezine taşımakla kalmamış, onu aynı zamanda dış politik pratikleri normalleştiren aktör ve

⁴⁰⁰ a.e., s.318-319.

⁴⁰¹ Gencer Özcan, "2000'li Yıllarda Türkiye'de Dış Politika yapım süreci", **21'inci Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, ed., F. Sönmezoğlu, N. Ö. Baklacioğlu ve Ö. Terzi, İstanbul, Der Yayınları, 2012, s.47.

⁴⁰² Balci, a.g.e., s.319-320.

⁴⁰³ a.e., s. 348.

⁴⁰⁴ Hüsrev Tabak, "Broadening the Nongovernmental Humanitarian Mission: The IHH and Meditarion", **Insight Turkey**, C: 17, No: 3, s.193-215.

bu pratiklerin temel referans noktası haline getirmiştir. Mavi Marmara yardım gemisini organize ederek Türk-İsrail ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen İHH, İsrail’le diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılmasını eleştirdiğinde, *“Türkiye’den böyle bir yardım götürmek için günün başbakanına mı sordunuz?”*⁴⁰⁵ şeklinde tepki göstermesi bunun bir örneği olarak ifade edilebilir.

Bu süreçte, hem FETÖ kapsamında Adalet ve Kalkınma Partisi içinde yaşanan tasfiyeler ve kendiliğinden ayrılmalar hem de çeşitli parti içi yaşanan siyasal mücadele sonucu ortaya çıkan tasfiye, ayrılıklar ve uzaklaştırmalar dış politika karar verme sürecinde dönemin Cumhurbaşkanı’nı dengeleyecek tek isim olarak dönemin Başbakanı’nı bırakmıştır.

Fakat 2015 sonunda başlayan AB ile mülteci anlaşması pazarlıkları dönemin Cumhurbaşkanı’nı ve Başbakanı’nı karşı karşıya getiren bir karar verme krizini tetiklemiştir. Avrupa Parlamentosu Başkanı Martin Schulz’un *“Biz Erdoğan ile bir anlaşma yapmadık, biz Davutoğlu’nun başında bulunduğu Türk Hükümetiyle anlaştık”* ifadeleri dış politik kararlarda nihai sözün kime ait olduğunun belirlendiği bir siyasi değişime giden süreci başlattı. Bu süreç kurulduğu günden itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinin dış politik dil ve pratiklerini önemli ölçüde şekillendiren dönemin Başbakanı’nın 5 Mayıs 2016’da görevinden istifa etmesiyle sonuçlandı.

Dönemin yeni Başbakanı Binali Yıldırım, dış politika konularındaki bütün inisiyatif ve kararları dönemin Cumhurbaşkanı’na bırakmıştır. Bu yönüyle karar verme mekanizması Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanlığı dönemiyle benzerlik gösterse de gerek Adalet ve Kalkınma Partisi’nin meclisteki hâkim konumu ve parti içinde lidere eleştiri getirebilecek muhalif bir yapının olmaması gerekse dönemin Cumhurbaşkanı’nın seçilmiş Cumhurbaşkanı olmaktan gelen ayrıcalığı ve devletin bürokratik kurumsal yapısındaki diğer bütün güç odaklarının tasfiye edilmesi/etkisizleştirilmesi dönemin Cumhurbaşkanı’nı Özal’a kıyasla daha güçlü, devlet aygıtının tüm unsurlarını ise kontrol edilebilir hale getirmiştir.

Ağustos 2014’te dışişleri bakanlığı görevini üstlenen Mevlüt Çavuşoğlu ise dönemin Dışişleri Bakanından farklı olarak dış politikanın belirlenmesinde öne çıkan bir görüntü sergilememiş, icracı bir bakan olarak öne çıkmıştır.

⁴⁰⁵ **BBC News**, 30 06 2016, “Erdoğan’dan İHH’ya: Gazze’ye Yardımı Bana mı Sordunuz?”, “Çevrimiçi”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160629_erdogan_ihh, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

Bu dönemde, muhafazakâr bloktaki dönemin Başbakanı özelinde merkezileşmeye karşın, CHP hükümetin Suriye politikasına sert eleştiriler getirerek, Halkların Demokrasi Partisi (HDP) ise PYD lehine hem içeride hem de özellikle dışarıda güçlü bir kamuoyu oluşturarak dış politika yapımı ve pratikleri üzerinde etkili olmaya çalışmışlardır.

2.2.3.3. DIŞ POLİTİKA AMACI

Bu dönemde, Türkiye'nin bölgede coğrafi ve kültürel bir merkez olduğu varsayımına dayalı olarak geliştirilen “*merkez ülke doktrini/ilkesi*” çerçevesinde, bölgesel ve küresel düzeyde yeni bir düzenin kurulması aşamasında Ankara'nın bu yeni düzenin merkezinde olması temel dış politika amacı olarak belirlenmiştir.⁴⁰⁶

Arap Baharı sürecinde, Şam yönetimi ortaya çıkan ayaklanmaları bastırmaya odaklanırken, Ankara ekonomik entegrasyon noktasına geldiği Suriye'nin süreci küçük hasarla atlatmasını öncelik haline getirmiştir. Bu doğrultuda Ankara'nın temel politikası Esad yönetimini demokratik reformlar yoluyla halk ayaklanmalarını yatıştırmaya ikna etmektir.

Temmuz 2013'te yukarıda ifade edildiği gibi Mısır'da yaşanan gelişmelerle Arap Baharı dalgasının tersine dönmesi, bölgesel nüfuz elde etmeyi amaçlayan Türkiye'yi Batı'nın güç hesaplarında marjinal bir konuma itmiş ve Türkiye için “*değerli yalnızlık*” dönemini başlatırken, IŞİD'nin Kobani kuşatması sonrasında yerini özellikle Batı'nın Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetini dışladığı ve marjinalleştirdiği bir sürece bırakmıştır.

Bu dönemde yaşanan iç ve dış gelişmelerin yarattığı kriz sarmalını, “*milli irade*” söylemiyle karşılayan Adalet ve Kalkınma Partisi, “*milli çıkar*”ı söylem ve pratiklerin merkezine yerleştirmiştir. Bu yeni söylem ve pratik, Arap Baharı dalgasına kendisini bırakan riskli dış politikayı tasfiye ederek, kapasiteyi önceleyen yeni bir dış politikayı imkânlı kılmıştır. Medeniyet vurgusu ve Osmanlı mirası gibi söylemler yerini güvenlik/askeri güç kapasitesinin artırılmasını önceleyen ve bu sınır/kapasite doğrultusunda dış politika pratiklerinin belirlendiği yeni bir dinamiğe bırakmıştır.

2013 sonrasında Suriye'deki iç savaş, ittifakların ve hesapların çok sık değiştiği iyice karmaşık bir hal aldı. Türkiye için artık Suriye'deki öncelikli hedef/dış politika amacı, rejim değişimi değil, ortaya çıkan karmaşık güvenlik sorunundan en az hasarla çıkabilmektir.

⁴⁰⁶ Balcı, a.g.e., s. 315.

Bu kapsamda, yukarıda da ifade edildiği gibi, 2014 yılından itibaren Türkiye'nin Suriye bağlamında halen de devam eden üç önemli amacı vardı. Bunlar;

- Suriye'nin kuzey kısımları boyunca Irak'tan Akdeniz'e kadar uzanan PKK'ya yakın PYD kontrolündeki Kürt devletinin kurulmasını engellemek,
- Suriye ile sınırın IŞİD kontrolünde olan bölümünden Türkiye'ye yapılan saldırılara engel olmak/ortadan kaldırmak,
- Türkiye'de 2017 başı itibariyle sayıları 3 milyona yaklaşan mülteci sayısının artmasını önlemek ve bu maksatla, Suriye kuzeyinde bir güvenli bölge kurularak mültecilerin geri dönüşünü sağlamak olarak ifade edilebilir.

2.2.3.4. DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ

Bu dönemde yine bölgesel ittifak stratejilerini esas alan bir strateji izlenmiştir. Fakat 2000'lerin ilk on yılında komşu ülke rejimlerinin diktatörlük ya da demokrasi olup olmadığına bakılmaksızın hayata geçirilen “*ekonomik liberalizm*” yerini, Arap Baharı sonrasında otoriter rejimlerin karşısında demokrasi yanlısı muhalif grupları destekleyen “*politik liberalizm*” yanlısı bir yaklaşıma bıraktı.⁴⁰⁷ Bu yaklaşım, Türkiye'nin ittifak ilişkilerinin ve ittifak partnerlerinin belirlenmesinde etkili oldu.

Türkiye 2012'den itibaren gerek Batılı güçlerle gerekse Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi Şam yönetimine karşı olan bölgedeki diğer ülkelerle iş birliğine giderek Suriye muhalefetine askeri yardım sağladı. Haziran 2012'de Türk Hava Kuvvetlerine ait bir savaş uçağının Suriye'nin Akdeniz sahillerinde düşürülmesi ve Ekim 2012'de Suriye tarafından açılan ateş sonucu Akçakale ilçesinde beş kişinin hayatını kaybetmesi Suriye'deki krizi bir güvenlik meselesine dönüştürdü. Ankara bahse konu güvenlik problemini NATO ittifakı üzerinden çözme politikasını tercih etti. Bununla birlikte Türkiye, Suriye'deki alan koşullarından kaynaklanan güvenlik sorunlarını ele alırken, ABD ve RF'nin Suriye'deki üstün pozisyonunu göz ardı etmeyen bir strateji izledi.

2.2.3.5. DIŞ POLİTİKA VASITALARI

Merkez ülke doktrini, güç kapasitesini artırma yoluyla değil, yumuşak güç aygıtları üzerinden işleyen bir başka ilkeyle hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin merkezde olduğu yeni bir bölgesel düzenin kurulması noktasında demokrasi ve özgürlüğün, diğer bir ifadeyle siyasal meşruiyetin dış politika

⁴⁰⁷ Oğuzlu, a.g.e.

bağlamında bu şekilde öne çıkması ile ekonomik karşılıklı bağımlılığın hemen yanı başına siyasal meşruiyet yerleştirilmiştir.⁴⁰⁸

2013 sonrasında, milli çıkar odaklı dönüşüm “*normatif*” dinamikleri bütünüyle tasfiye etmemiş, Aksine “*ahlaki realizm*” kavramında karşılığını bulan eklektik bir politik ilkeye dönüştürmüştür.⁴⁰⁹ Türkiye bu süreçte bir taraftan IŞİD, PYD ve PKK’dan kaynaklanan güvenlik sorunlarını “*askeri güç*” ile çözmeye çalışırken, diğer taraftan ülkedeki Suriyeli mültecilere yönelik olarak da ahlaki bir sorumluluk üstlenmeye devam etmiştir.

2.2.3.6. DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI

Döneme ait dış politika uygulamaları, “2.2.1. Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı”nda ortaya konmuştur.

⁴⁰⁸ Balcı, a.g.e., s. 317-318.

⁴⁰⁹ Parlar, a.g.e., s.1438; Fuat Keyman, “A New Turkish Foreign Policy: Toward Proactive “Moral Realism””, *Insight Turkey*, C: 19, No: 1, s.55-69.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2001-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASININ ANALİZİ

Bu bölümde, birinci bölümde ulaşılan teorik sonuçlardan istifade ile ikinci bölümde ortaya konan “*Türkiye’nin Suriye Politikası*” analiz edilecektir. Önce, birinci bölümde toplanan veriler ve ulaşılan sonuçlar, bölümün sonunda bir dış politika analiz metodu olarak ortaya konan “*Dış Politika Uygunluk ve Uyumluluk Analizi*” başlıklarına uygun olarak tasnif edilecek, daha sonra analiz kriteri özelliği de taşıyan bu veri ve sonuçlar esas alınarak, iki alt bölüm halinde 2001-2009 ve 2009-2017 dönemleri “*Türkiye’nin Suriye Politikası*” analiz edilecektir.

3.1. DIŞ POLİTİKA UYGUNLUK VE UYUMLULUK ANALİZİ

ÇERÇEVESİNDE TOPLANAN VERİ VE ULAŞILAN SONUÇLARIN TASNİFİ

3.1.1. KARAR BİRİMİNİN RASYONALİTE ANALİZİ

“*Dış Politika Uygunluk ve Uyumluluk Analizi*”ne, “*Karar Biriminin Rasyonalite Analizi*” ile başlamak, karar biriminin tüm dış politika sürecini kapsamı ve sürece etki eden temel faktör olması nedeniyle gereklidir. 1.4’de ifade edildiği gibi dış politika sürecinde lider ve karar vericilerin tutum ve davranışlarına, karar birimi ve liderin tipinin kaynaklık etmekte ve karar alma sürecinde “*rasyonalite*” temel kriter işlevi görmektedir. İlgili alt bölümde, karar biriminin seçiminden, karar biriminin ve liderin tipinin belirlenmesine kadar tüm safhalarda rasyonalitenin belirleyici olduğu, lider ve karar vericilerin tutum ve davranışlarının rasyonaliteye uygunluğu açısından birinci koşulun; “*kişisel rasyonalite*”ye sahip olmaları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda lider ve karar vericilerin;

- Mantıklı ve sistemli olmaları,
- Güçlü sezgisel süreçler yaratmaları,
- Bilişsel önyargılardan mümkün olduğunca uzak durmaları,
- Rasyonel bilgi yönetme süreçlerini oluşturmaları,
- Bilgi temelinde tercihte bulunmaları ve daha önce sahip olmadıkları güvenilir kaynaktan gelen bilgi, argüman ve kanıtlara açık olmaları,
- Taşındıkları inanç ve değerler ile akıl ve mantık dengesini kurabilmeleri,
- Ulusal rol fonksiyonuyla siyasi/örgütsel/bürokratik rol fonksiyonları arasında dengeyi kurabilmeleri gerektiği ortaya konmuştur.

Bu alt bölümde ayrıca, “2.1.2. 2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Dış Politika Davranışlarını Etkileyen Faktörler” bölümünde yapılan inceleme çerçevesinde 2001-2017 dönemi Türkiye’nin dış politikasında, liderlik ve bu liderliğin zihin dünyasından istifade etmek faydalı olacaktır.

Sonuç olarak, karar biriminin rasyonalite analizi çerçevesinde karar biriminin/liderliğin;

- Zihin dünyası ile “*kişisel rasyonalite*”si,

- Rasyonel davranışın göstergesi olarak yukarıda ifade edilen faktörlerin esas alınması yeterli olacaktır.

3.1.2. ULUSAL KAPASİTE, GÜÇ/ETKİ VE İMKÂNLARIN DOĞRU BİR ŞEKİLDE TESPİT EDİLMESİ

Dış politika sürecinin omurgasını oluşturan faktörlerden biri olarak “*ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlar*”ın doğru bir şekilde tespit edilmesi dış politika yapımı ve analizlerinde hayati bir önem taşımaktadır. Bahse konu tespitin hatalı ve eksik yapılması yanlış ve telafisi mümkün olmayan dış politika davranışları gösterilmesine sebep olacağı gibi, “*güç paradoksu*”na da sebep olabilecektir.

1.3.3’de, devletlerin dış politika davranışlarının oluşmasında kapasite ve güçlerinin iki başlık altında analiz edilebileceği ifade edilmiştir. Bunlar;

- “*Dış Politika Analizinde Güç Yaklaşımı*” olarak da ifade edilen, ayrıntılı güç analizleri,

- Devletlerin büyüklük kategorileri esas alınarak yapılan analizler olarak sıralanmıştır.

1.3.3’de ulaşılan sonuçlar çerçevesinde; dış politika analizi ve neo klasik realist teori ile uyum sağlayacak güç yaklaşımının; “*Dış Politika Analizinde Güç Yaklaşımı*” olarak da ifade edilen “*ayrıntılı güç analizleri*” olduğu; bununla birlikte dış politika analizi çalışmalarında, devletleri büyüklük kategorileri açısından dikkate alarak yapılan analizlerin de, genel sonuçlar vermesi ve güç paradoksu gibi yanılgılara sebep olmasına rağmen; belli bir davranış aralığı tespit etmek ve genel bir fikir sahibi olmak açısından ayrıntılı güç analizlerine katkı sağlayabileceği öngörülmüştür. Bu çerçevede, ulusal kapasite, güç/etki ve imkânların doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için birbirini tamamlayıcı bir nitelik taşıyan iki analiz yaklaşımının birlikte kullanılmasının uygun olacağı vurgulanmalıdır.

3.1.3. TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA ORTAMI İLE DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN TESPİTİ, ÖNCELİK VE ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ ARASINDAKİ UYUMLULUK

“Dış politika süreci”nin, “Dış Politika Uygunluk ve Uyumluluk Analizi”ne hem kaynaklık ettiği hem de analiz sürecini şekillendirdiği ifade edilebilir. Bu çerçevede; “Şekil 1.7: Dış Politika Süreci” dikkate alındığında, sürecin temelini oluşturan “teorik alt yapı” ve “politik zihniyet” üzerinde oluşan “dış politika ortamı”nın, “ortamsal faktörler”e kaynaklık ettiği, ortamsal faktörlerin de dış politika davranışlarının içinde olduğu “alan koşulları”nı meydana getirdiği görülebilir. Dış politika sürecinde bu aşamadan sonra, lider ve karar vericilerin; alan koşulları ile “ulusal kapasite, güç/etki ve imkanlar”ı analiz ederek, mevcut durum çerçevesinde ortaya çıkan fırsat ve tehditleri tespit ettikleri, bunlardan istifade ile de ulusal çıkarın niteliğinin belirlendiği görülmektedir.

Dış politika davranışlarına etki eden tüm faktörlerin doğru ve sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi, dış politika yapımı ve analizinin omurgasını oluşturur. Devletlerin dış politika davranışlarının oluşmasına etki eden faktörlerin hem dış politikanın içinde olduğu dış politika ortamının ürünleri hem de dış politika ortamı ile ilişkili fakat direk olarak dış politika ortamı ürünü olmayan faktörlerden (diğer faktörler) oluştuğu, 1.4’de ortaya konmuştu.

Bu çerçevede; dış politika davranışlarının yapımı ve analizinde, noeklasik realist teorik bir yaklaşım ve devletin politik zihniyetinin sonucu olan dış politikanın temel ilkeleri esas alınarak, “Tablo 1.5: Dış Politika Davranışlarını Etkileyen Faktörler” tablosu oluşturulmuştu.

Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin doğru bir şekilde tespit edilmesine ilave olarak, bu faktörlerin etki ve önceliklerinin doğru bir şekilde ortaya konması da hem dış politika yapımı hem de analizi için son derece önemlidir. Bu kapsamda 1.4’de etki ve önceliklerin doğru bir şekilde ortaya konmasının; mevcut durumun ve ortaya çıkan olayın/yaşanan gelişmelerin niteliği, ulusal çıkarın niteliği ve devletlerin kapasiteleri ile güçlerine göre belirlendiği ifade edilmişti. İlgili alt bölümde devamla; yukarıda ifade edilen üç kriter esas alınarak dış politika davranışlarına etki eden faktörlerden hangisinin, hangi durum ve şartlarda, öncelikli ve etkili olduğu Şekil 1.4, 5 ve 6’da ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu noktada, Türkiye'nin dış politika ortamı ile dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin tespiti, öncelik ve etkilerinin belirlenmesine kaynaklık eden, "2.1.1. *Türk Dış Politikası'nın Temel Esasları*" alt bölümünde ulaşılan sonuçların kısa özetini hatırlamak faydalı olacaktır.

Bahse konu alt bölümde Türk Dış Politikasının temelleri konusunda;

- Her şeyden önce, mevcut uluslararası sistemik etkilerin yarattığı sınırlama ve imkânlar çerçevesinde, ülkenin coğrafi konumunun ve Türk aydınının niteliklerinin, "*Türk Dış Politikasının Temel Nitelikleri*"nin belirlenmesinde esas unsurlar olduğu,
- Ülkenin coğrafi konumu ve bu konumun Türk aydınının kafasında yarattığı "*güvenlik algısı*"nın, orta büyüklükte devlet niteliği taşıyan Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının başat niteliğini oluşturduğu,
- Ülkenin sosyo-kültürel yapısının, tarihsel özelliklerinin, jeo-politik konumunun ve başta ekonomik şartlar olmak üzere içyapısal boyutun; "*güvenlik algısı*" yanı sıra "*statükoculuk*" ve "*Batıcılık*" temel niteliklerine de kaynaklık ettikleri,
- "*Statükoculuk*" ve "*Batıcılık*" temel ilkelerinin aynı zamanda, "*ülkenin beka ve güvenliği*"nin gereği olarak, vasıta işlevi gören bir nitelik de taşıdığı,
- 1950'lerden sonra ve özellikle son dönemlerde (2000'ler) "*Batıcılık*" temel ilkesinin bir "*meşruiyet*" vasıtası olarak işlev gördüğü ve önem kazandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çerçevede 2.1.1.1.'de ortaya konan temel esasların kaynaklık ettiği,

- Statükoculuk/"*Lozan Barış Antlaşması*" temelinde mevcut durumu koruma düşüncesi,
- Batıcılık,
- Güvenlik endişesi ilkelerinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan itibaren Türk Dış Politikasının temel/süreklilik taşıyan ilkeleri olduğu ifade edilmiştir.

Türk Dış Politikasında, Cumhuriyetin kuruluş döneminden günümüze, batılılaşma/modernleşme ve demokratikleşme, bilim ve teknolojiyi rehber kabul etme, bağımsızlık, barışçılık, gerçekçilik, hukuka bağlılık, milli güç unsurlarına dayanma ve ulusal çıkarın korunması özellikleri muhafaza edilirken; kuruluş döneminde daha içe kapalı, ittifak ve uluslararası kuruluşlara daha mesafeli bir anlayış söz konusuken zaman içerisinde, özellikle dış faktörlerin etkisi ile ortaya çıkan başta güvenlik sorunları ve ekonomik ihtiyaçların bir sonucu olarak ittifaklara ve uluslararası kuruluşlara katılınması önemli bir özellik olarak ortaya çıkmıştır.

“Türkiye’nin Dış Politika Ortamı ile Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörlerin Tespiti, Öncelik ve Etkilerinin Belirlenmesi Arasındaki Uyumluluk” başlığı çerçevesinde yukarıda ortaya konan veriler çerçevesinde;

- Orta büyüklükte bir devlet olan Türkiye’nin dış politika ortamı ile dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin tespitinde;

- Türk dış politikasının temellerinin, temel/süreklilik taşıyan ilkelerinin ve temel özelliklerinin,

- Ortamsal faktörlerin, karar biriminin niteliklerinin ve ulusal kapasite ile güç/etki ve imkânların dikkate alınması gerektiği,

- Bu faktörlerin etki ve önceliklerinin belirlenmesinde ise; mevcut durumun ve ulusal çıkarın niteliği ile devletin kapasitesi/gücünü dikkate alan bir yaklaşımla, Türkiye’nin özelliklerine sahip orta büyüklükte bir devlet için, eğer *“Varoluşla İlgili Çıkarlar”* tehdit altındaysa, Şekil 1.4; *“Stratejik ve Diğer Çıkarlar”* tehdit altında ise Şekil 1.6’da ortaya konan esaslar çerçevesinde bir anlayış geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

3.1.4. TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER İLE DIŞ POLİTİKA ALAN KOŞULLARININ UYUMLULUĞU

“Şekil 1.7: Dış Politika Süreci” ortaya konurken, lider ve karar vericilerin; alan koşulları ile *“ulusal kapasite, güç/etki ve imkanlar”*ı analiz ederek, mevcut durum çerçevesinde ortaya çıkan fırsatlar ile tehditleri tespit ettikleri, bunlardan istifade ile de ulusal çıkarın niteliğinin belirlendiği vurgulanmıştı. Alan koşullarının, dış politika ortamının karar birimi tarafından analizi sonucunda ortaya konan koşullar olduğu ve bahse konu koşulların; dış politika yapımı, dış politika davranışları ve analizi için temel girdilerden biri olduğuna 1.4’de işaret edilmişti. Dış politika davranışlarına etki eden faktörler de Tablo 1.5’de ortaya konmuş ve bu faktörlerin; ortamsal faktörler, karar birimi, ulusal kapasite, güç/etki ve imkanların etkileşimi ile *“alan koşulları”*nı oluşturduğu ifade edilmişti.

Yukarıda ortaya konan bulgular ve *“dış politika süreci”* ile ilgili analizler dikkate alındığında, sürecin belkemiğini; karar biriminin niteliği, ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlar ile alan koşullarının oluşturduğu ifade edilebilir. Bu kapsamda, alan koşullarının, tespit edilen faktörler esas alınarak, doğru bir şekilde ortaya konabilmesi hem dış politika yapımı hem de analizi açısından kritik önem arz etmektedir. *“Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ile Dış Politika Alan*

Koşullarının Uyumluluğu” analizinin doğru bir şekilde yapılabilmesi için, Tablo 1.5’de ortaya konan “*ortamsal faktörler*”in etkilerinin, Tablo 1.2’de belirtilen “*alan koşulları*” ile karşılaştırılarak, hangisi ile benzerlik ve uyum gösterdiği analiz edilerek, “*mevcut alan koşulları*” ortaya konabilir. Bu çerçevede, mevcut alan koşulları ortaya konurken, Tablo1.2’de “*alan koşulları*” sütununda belirtilen şartlara ilave olarak, karşılarında bulunan teori/alt okul önermeleri de dikkate alınarak, bahse konu teori/alt okulların ilave önermelerinden de mevcut alan koşullarının tespitinde yararlanılabilir.

3.1.5. ALAN KOŞULLARI, ULUSAL KAPASİTE, GÜÇ/ETKİ, İMKÂNLAR VE KARAR BİRİMLERİNİN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMİ İLE KARAR BİRİMİ TARAFINDAN ORTAYA KONAN FIRSAT VE TEHDİTLERİN UYUMLULUĞU

Alan koşulları, ulusal kapasite, güç/etki, imkânlar ve karar birimlerinin dış politika sürecinin omurgasını oluşturduğu çeşitli sebeplerle vurgulanmıştı. Bu üçlü, merkezinde karar birimi olacak şekilde, dış politika davranışlarına etki eden tüm dışsal, içsel, genel ve özel ortam faktörlerini, bunların etkileşimleri ile önem ve önceliklerini analizlere dâhil eden bir yapı içerisinde birbirleri ile etkileşim halindedirler ve dış politika davranışlarının oluşmasına sebep olan “*fırsatlar ve tehditler*”in ortaya çıkmasına kaynaklık ederler. Bir başka deyişle fırsat ve tehditler, her ne kadar temelde karar biriminin analizleri sonucunda ortaya konsalar da yukarıda sıralanan üçlünün bir bütün olarak ve birbirleri ile olan etkileşimlerini dikkate alan bir yaklaşımla, bütüncül ve sistemik bir analizin ürünü olurlar.

Karar birimleri ve analizciler, dış politika yapımı ve analizlerinde; “3.1.1. Karar Biriminin Rasyonalite Analizi”, “3.1.2. Ulusal Kapasite, Güç/Etki ve İmkânların Doğru Bir Şekilde Tespit Edilmesi” ve “3.1.4. Türkiye’nin Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler İle Dış Politika Alan Koşullarının Uyumluluğu” alt bölümlerinde ulaşılan sonuçları, mevcut durum ve yaşanan gelişmeler çerçevesinde analizlere dâhil ederek, bahse konu durum ve gelişmelerin yarattığı fırsat ve tehditleri ortaya koymaya çalışırlar. Bu çerçevede, ortaya konan fırsat ve tehditlerin yukarıda sıralanan üç alt başlıkta ulaşılan sonuçlarla uyumlu olması gerekmektedir.

“*Alan Koşulları, Ulusal Kapasite, Güç/Etki, İmkânlar ve Karar Birimlerinin Karşılıklı Etkileşimi İle Karar Birimi Tarafından Ortaya Konan Fırsat ve Tehditlerin Uyumluluğu*”nun sağlanabilmesi, tespit edilen fırsat ve tehditlerin;

- Karar biriminin, rasyonel ve gerçekçi bir analiziyle,
- Alan koşullarının ve bahse konu koşulları karşılayan teorik yaklaşımın önermelerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi ve analize dâhil edilmesiyle,
- Ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlar dikkate alınarak, mevcut durum ve yaşanan gelişmelerin olumlu ve olumsuz etkilerinin sağlıklı bir şekilde ortaya konmasıyla mümkün olabilir.

3.1.6. FIRSAT VE TEHDİTLER İLE ULUSAL ÇIKARIN NİTELİĞİNİN DOĞRU TESPİT EDİLMESİNİN UYUMLULUĞU

“3.1.5. Alan Koşulları, Ulusal Kapasite, Güç/Etki, İmkânlar ve Karar Birimlerinin Karşılıklı Etkileşimi ile Karar Birimi Tarafından Ortaya Konan Fırsat ve Tehditlerin Uyumluluğu” bahsinde incelenerek esasları/kriterleri ortaya konan fırsatlar ve tehditlerin, ulusal çıkarların niteliğinin ortaya konmasına kaynaklık ettikleri Şekil 1.7: Dış Politika Süreci’nde görülmektedir. Kendileri birer siyasetçi olan karar birimlerinin, ortaya çıkan fırsatlar ve tehditleri analiz etmesiyle tespit edilen *“ulusal çıkar”*ların niteliğinin doğru bir şekilde belirlenmesi, dış politika yapımı ve analizinin en kritik noktasını oluşturmaktadır. Zira burada yapılacak eksik ya da fazla/abartılı bir tespit, dış politika sürecinde müteakip safhada analizi yapılacak *“dış politika çıktıları”*nın hatalı tespitine sebep olur ki bu da hem dış politika yapımı hem de analizinin sağlıklı olmasına, hatalı kararlar verilmesine ve telafisi mümkün olmayan dış politik gelişmelere sebep olabilir.

1.4’de devletlerin dış politika amaçlarının ulusal çıkarları ile içiçe geçtiği vurgulanmış ve dış politika amaçlarının, ulusal çıkarların niteliği ile bağlantılı olduğu ifade edilmişti. Aynı alt bölümde devamla, ortaya konan ulusal çıkar tanım ve tasnifleri esas alınarak, ulusal çıkarın hiyerarşik bir nitelik taşıyan üç başlık altında toplanabileceği ifade edilerek, bunlar;

- Varoluş ile ilgili çıkarlar,
- Stratejik çıkarlar,
- Diğer çıkarlar olarak tasnif edilmişti.

Bu çerçevede,

- Varoluş ile ilgili çıkarların, devletlerin bekası ve egemenliğinin korunması kapsamında ifade edilen çıkarlar olduğu, genellikle güvenlik konularını kapsadığı, bu çıkar kategorisinde ortaya çıkabilecek sorunlar karşısında devletlerin, kapasite ve güçleri ne olursa olsun, çıkarlarını korumak için tedbir alacakları ve gerekli tüm vasıtaları kullanmakta tereddüt etmeyeceklerine dikkat çekilmişti.

- Stratejik çıkarların, devletlerin huzur ve refah içerisinde yaşamalarını sağlayacak bir yapıya/güç yapısına ulaşmalarını sağlamak için tespit edilen çıkarlar olduğu, genellikle siyasi ve ekonomik konuları kapsadığı, varoluş ile ilgili çıkarlarla direk bağlantılı olduklarından son derece önemli oldukları ve çıkarın önem derecesine göre, artan ölçekte tedbirlerin gerektirdiği tüm vasıtaların kullanılabileceği ifade edilmişti.

- Diğer çıkarların ise, Bayır ve Sönmezoğlu'nun ulusal çıkar tanımlarında ifadesini bulan *"bir ülke halkı ve vatandaşları için bölünmez fayda"* sağlayan diğer tüm konulardaki çıkarlar olduğu, temel değerler ve toplumsal kültürün geliştirilmesiyle ilgili çıkarların bu kategoride yer aldığı vurgulanmıştı.

Bahse konu alt bölümde çıkarların çok kapsamlı oldukları ve genelde rehber olarak politika yapımcılar için yetersiz kaldıkları, bu kapsamda daha belirli erek ya da amaçları aydınlattıklarına dikkat çekilerek, politika yapımcıların, savunmaya yönelik endişelerden öte birçok başka amaçlar da belirleyebilecekleri, bu amaçların belirlenmesinde, ulusal çıkarlar ışığında; *"küresel sistemden kaynaklanan tehditler"*, *"ülkelerin özellikleri"* ve *"güç kapasiteleri"*nin belirleyici olduğuna vurgu yapılmıştır. Devamla, tehditler değerlendirilirken, önem sıralaması yapılarak daha önemli ve öncelikli tehditlerin incelenmesi sağlanarak lüzumsuz gayret sarfının önlenilebileceği ifade edilmiş ve tehdit değerlendirmesinde cevaplanması gereken temel sorunun: *"tehdit, ulusal güvenlik açısından ne derece tehlike arz ediyor?"* sorusu olduğuna işaret edilmiştir. Bu kapsamda, tehdit değerlendirirken bazı araştırmacıların, oldukça öznel bir teşebbüs olarak, hasımların ve diğerlerinin niyetlerini değerlendirmeye girmeksizin sadece onların yeteneklerini ayrıntılandırmayı tercih ettikleri; diğerlerinin ise sırf yeteneklere odaklanmanın diğer devletlerin oluşturduğu tehdidin abartılmasına yol açacağından, niyetlerinde hesaba katılması gerektiğini ileri sürdüklerine dikkat çekilmiş ve dolayısıyla mevcut en iyi istihbaratı temel alarak, hasımların sahip olduğu hem niyetleri hem de yetenekleri birleştirmek suretiyle genel tehdit değerlendirmesi yaptıkları vurgulanmıştır. Basit bir ifadeyle araştırmacıların tehdidin boyutlarını; **Niyetler X Kapasite = TEHDİT ALGISI** formülasyonu ile ortaya koyabilecekleri ifade edilmiştir. Bahse konu alt bölümde ayrıca, tehditlerin sosyal oluşumlar olduğu, yani iktidar sahiplerinin ve takipçilerinin anlama biçimlerine karşılık geldiği bu nedenle, neyin tehdit unsuru olup neyin olmadığını bulma çabasının hayli öznel bir durum olduğuna vurgu yapılarak, bu durumda tehdit analizi formülünün aşağıdaki hali alacağı vurgulanmıştır.

Algılanan Niyetler X Algılanan Kapasite = TEHDİT ALGISI

Bahse konu alt bölümde, ulusal güvenlik politikalarında asıl endişe kaynağı olması gereken durumun; hasmın hem zarar verme niyetinin hem de kapasitesinin olduğu durumlar olduğuna dikkat çekilmiş, göz önünde bulundurulması gereken son noktanın ise tamamen *“tehdit odaklı”* bir ulusal güvenlik stratejisinin uzun dönemde sürdürülemeyeceği vurgulanmıştır.

İlgili alt bölümde son olarak, küresel sistemin politika yapıcılara sadece ulusal çıkarları tehdit eden unsurlar değil, dış politika amaçlarının belirlenmesini etkileyecek fırsatlar da sunduğu, tehditlerin tespitinde olduğu gibi neyin fırsat olduğunu belirlemenin de hayli öznel bir nitelik taşıdığı, üstelik bir devletin yetkililerinin fırsat olduğunu düşündüğü şeyin başkaları tarafından tehdit olarak görülebileceği, özetle bir şeyin tehdit ya da fırsat olarak görülüp görülmemesinin tamamen yoruma tabi olduğu vurgulanmıştır.

Yukarıda ortaya konan veriler çerçevesinde, *“Fırsat ve Tehditler ile Ulusal Çıkarın Niteliğinin Doğru Tespit Edilmesinin Uyumluluğu”*nu sağlayabilmek için,

- Tespit edilen fırsatlar ve tehditlerin, doğru bir şekilde önem ve öncelik sırasına konması,
- Devletleri nasıl etkilediklerinin belirlenmesi,
- Bu etkilerin; üç başlık altında tasnif edilerek özellikleri sıralanan çıkarlardan hangisini etkilediğinin dikkate alınması gerektiği öngörülmektedir.

3.1.7. ULUSAL ÇIKAR İLE DIŞ POLİTİKA AMAÇLARININ UYUMLULUĞU

1.4’de devletlerin dış politika amaçlarının ulusal çıkarları ile içiçe geçtiği vurgulanmış ve dış politika amaçlarının, ulusal çıkarların niteliği ile bağlantılı olduğu ifade edilmişti. Bu çerçevede dış politika yapımı ve analizinin en karmaşık konularından birinin devletlerin dış politika amaçları olduğu, karar birimlerinin siyasi kişilerden oluşması nedeniyle, dış politika yapımı ve analizi süreçlerinde hem siyasi hem de ulusal çıkarlar ya da bu çıkarlar doğrultusundaki hedefler peşine düşüldüğüne işaret edilmişti. Dış politika amaçlarının belirlenmesinde, etkilenen ulusal çıkarın nitelikleri ışığında, *“küresel sistemden kaynaklanan tehditler”*, *“ülkelerin özellikleri”* ve *“güç kapasiteleri”*nin dikkate alınması gerektiği öngörülmüştü.

Bu kapsamda, bahse konu alt bölümde devamla;

- Varoluş ile ilgili çıkarların; en temel amaç olarak görülen, var olma ve varlığı korumaya yönelik amaçlarla, beka ve güvenlik ile ilgili amaçlara,

- Stratejik çıkarların; devletlerin huzur ve refah içerisinde yaşamaları için gerekli nitelik ve nicelikteki gücün sağlanmasına/oluşturulmasına yönelik amaçlara,

- Diğer çıkarların ise, ülke halkı ve vatandaşları için bölünmez fayda sağlayacak, diğer tüm konulardaki amaçlara rehberlik ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Toplanan veriler ve ulaşılan sonuçlar çerçevesinde, *“Ulusal Çıkar ile Dış Politika Amaçlarının Uyumluluğu”*nu sağlayabilmek için;

- Dış politika amaçlarının belirlenmesi aşamasında ortaya çıkabilecek sorunlar olarak ifade edilen; çıkar ve amaçları nitelendirmek, amaçları önceliklendirmek ve rakip iç ve dış siyaset amaçlarını dengelemek için, ulusal çıkarın nitelikleri ışığında; *“küresel sistemden kaynaklanan tehditler”*, *“ülkelerin özellikleri”* ve *“güç kapasiteleri”*ni dikkate alan sağlıklı analizler yaparak dış politika amaçlarını belirlemenin,

- Bahse konu analizler çerçevesinde belirlenen amaçları, yukarıda hangi çıkarların hangi amaçlara ışık tuttuğu bahsinde ortaya konan kriterler çerçevesinde sinamanın/test etmenin yeterli olacağı öngörülmektedir.

3.1.8. DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI TEMELİNDE, DIŞ POLİTİKA ÇIKTILARININ İÇSEL UYUMLULUĞU

Etkilenen ulusal çıkarın nitelikleri esas alınarak belirlenen *“dış politika amaçları”*, diğer dış politika çıktılarının tespit edilmesine de kaynaklık eder. Dış politika amaçları esas alınarak diğer dış politika çıktılarının belirlenmesi, dış politika çıktılarının içsel uyumluluğunu sağlayacağı gibi, ulusal kapasite, güç/etki, imkânlar ile dış politika çıktılarının uyumlu olmasını da sağlaması açısından son derece önemlidir. Dış politika amaçlarının, kapasite, güç ve imkânlarla uyumlu olması; dış politika davranışlarının gerçekçi bir zeminde oluşturulmasını sağlar ve uygulanabilirliğini de artırır.

3.1.8.1. DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI İLE DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİNİN UYUMLULUĞU

1.4’de, devletlerin ister bazı dış politika amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik faaliyet gösteriyor olsunlar isterse daha çok dışarıdan gelen etkilere tepki niteliğinde bir dış politika izlesinler, bu tutum ve davranışlarını belirli bazı dış politika stratejileri çerçevesinde gerçekleştirmeye çalıştıkları ve bu stratejilerin;

- Tarafsızlık,
- İzolasyonizm ve bağlantısızlık,
- İttifak oluşturma stratejileri olarak üç başlık altında toplandığı ifade edilmişti.

Amaç-strateji uyumsuzluğu hem amaçtan sapmaya hem de uygun olmayan dış politika vasıtalarının seçilmesi ve kullanılmasına sebep olacağı için dış politika yapımı ve uygulamasında çok büyük sorunlar yaratabilir. Bu nedenle dış politika amaçlarının gerçekleşmesini sağlayacak bir amaç-strateji uyumu;

- Başta küresel sistemden kaynaklanan tehditler olmak üzere mevcut alan koşullarının yarattığı fırsat ve tehditler,

- Çıkar-amaç uyumluluğu, bir diğer deyişle hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu,

- Mevcut kapasite, güç ve imkânlar dikkate alınarak bir strateji oluşturulmasını gerektirmektedir.

3.1.8.2. DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI İLE DIŞ POLİTİKA VASİTALARININ UYUMLULUĞU

1.4’de devletlerin, dış politika amaçlarına ulaşmak için oluşturdukları stratejileri takip ederken dış politika vasıtalarından yararlandıkları ifade edilmiş ve bu vasıtalar değişik yaklaşımlar çerçevesinde tasnif edilmiştir.

Bu tasniflerden dış politika vasıtaları konusunda yakın dönem çalışması olarak kaleme alınan Brighi ve Hill’in yaklaşımında; devletlerin kapasite farklılıklarının, dış politika davranışlarını etkileyeceği ve dış politika araçlarının kapasiteye bağlı olarak devletler arasında farklılık göstereceği vurgulanmıştı. Devamla, bu temel düşünceden hareketle, devletlerin dış politika araçlarını seçmeleri sorununa iki husus dikkate alınarak yaklaşılabilceğine işaret edilmişti.

- Birincisi, araçlar toplumun elindeki kaynakların bir fonksiyonu olan kapasitelere dayanır.

- İkincisi ise, “*mevcut araçların doğası*” karar vericilerin dış politika tercihlerini şekillendirme eğilimine sahiptir. Buradan; kaynakların kapasiteleri, kapasitelerin de hem devletlerin kullandıkları dış politika vasıtalarını hem de vasıtalar aracılığıyla dış politika tercihlerini belirleme eğilimine sahip oldukları çıkarımı yapılmıştır.

Bu kapsamda, “*Şekil 1.2: Dış Politikanın Temel İmkânlarıyla Araçlar Arası Bağlantılar*” ile kapasiteye bağlı olarak ortaya çıkan imkânların, hangi vasıtalara kaynaklık edebileceği ortaya konmuştur.

Yukarıda ortaya konan veriler çerçevesinde; kapasiteye bağlı olan imkânların, dış politika vasıtalarının doğasına kaynaklık ettiği; dış politika vasıtalarının ise, dış politika davranış tercih ve amaçlarının belirlenmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu sonuç çerçevesinde amaç-vasıta ilişkisinin iki yönlü olduğu ifade edilebilir.

Bu kapsamda; dış politika amaçları ile vasıtalarının uyumluluğu,

- Çıkar-amaç uyumluluğu, bir diğer deyişle hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu,

- “Şekil 1.2: Dış Politikanın Temel İmkânlarıyla Araçlar Arası Bağlantılar”da ortaya konan ve mevcut kapasite, güç ve imkân ilişkisinin bir türevi olarak görülen dış politika vasıtalarının, çıkar-amaç uyumluluğu çerçevesinde oluşturulan dış politika amaçlarına uygun olup olmadığı dikkate alınarak sağlanabilir.

3.1.8.3. DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİ İLE DIŞ POLİTİKA VASİTALARININ UYUMLULUĞU

Dış politika amaçlarını gerçekleştirmek için oluşturulan stratejilerin;

- Başta küresel sistemden kaynaklanan tehditler olmak üzere mevcut alan koşullarının yarattığı fırsat ve tehditler,

- Çıkar-amaç uyumluluğu, bir diğer deyişle hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu,

- Mevcut kapasite, güç ve imkânlar dikkate alınarak oluşturulması gerektiği yukarıda 3.1.8.1.’de ifade edilmişti.

1.4’de stratejilerin, bir “tasarım/yükümlülükler seti-eylem planı” olduğu vurgulanmıştır. Bahse konu tasarım/yükümlülükler seti-eylem planının uygulanması vasıtayı gerektirmektedir. Bahse konu vasıtaların bir tasarım/yükümlülükler seti-eylem planı olarak görülen strateji ile uyumlu olmaları, stratejinin doğru bir şekilde uygulanabilmesi için hayati önem arz etmektedir. Bu uyumluluğun sağlanabilmesi için;

- Yukarıda ortaya konan esaslar çerçevesinde oluşturulan stratejinin, hangi tür strateji olduğu ve bahse konu stratejinin nitelikleri,

- Şekil 1.2’de ortaya konan ve mevcut kapasite, güç ve imkân ilişkisinin bir türevi olarak görülen dış politika vasıtalarından hangisinin/hangilerinin bahse konu stratejinin uygulanmasına kolaylık ve uyum sağlayabileceği dikkate alınmalıdır.

3.1.9. DIŞ POLİTİKA ÇIKTILARI İLE DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARININ/UYGULAMALARININ UYUMLULUĞU

Dış politika çıktıları arasındaki içsel uyumluluğun sağlanması son tahlilde; kapasite, güç ve imkânlar, dış politika amaçları ve stratejileri ile uyumlu dış politika vasıtalarının tespit edildiği ve dış politikanın bu vasıtalarla uygulanacağı anlamına gelir. Bu kapsamda, dış politika çıktıları ile dış politika davranışlarının/uygulamalarının uyumluluğunun nasıl sağlanacağı; doğru bir dış politika davranışı sergileyebilmek için dış politika vasıtalarının nasıl kullanılacağı sorusuna doğru cevabı vermekten geçmektedir. Bahse konu soruya doğru cevabı verebilmek için, 1.4'de ortaya konan “Şekil 1.3: Artan Ölçekli Dış Politika Yaptırımları”ndan istifade edilebilir.

1.4'de dış politika araçlarının, yani karar vericiler açısından mevcut olan baskı ve etki türlerinin; artan ölçekli bir yapı oluşturduğu, yani Şekil 1.3'de görüldüğü gibi hiyerarşik bir nitelik arz ettiği ortaya konmuştur. Bu yapının, uluslararası politika tartışmalarında öne çıkan yumuşak güçten, sert güce uzanan bir tayf görünümünde olduğu, dış politika tepkisi gerektiren bir sorun ortaya çıktığında, rasyonel olmayan liderlerin doğrudan yüksek riskli bir seçeneğe yönelebildikleri, bu seviyede başarısız olma durumunun ise, başlatan devleti ciddi bir tercihle karşı karşıya bıraktığı ifade edilmiştir. İlgili bölümde bu devletin, cezalandırıcı önlemleri devreye sokarak anlaşmazlığı tırmandırıp, karşı tarafı istenen davranışa zorlayabileceği gibi iki taraf arasındaki gerginliği artırabileceği ya da kayıpları durdurup, geri çekilebileceğine işaret edilmiştir ki, bu durumda da uluslararası alanda küçük düşme ve içeride eleştirilere muhatap olma durumuyla karşı karşıya kalılabileceğine dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan başlangıçta tercih edilecek pragmatik tepkinin; konuyu diğer ilgili devletlerle tartışmak yani diplomasiyi kullanmak olacağı, bunun sonuç getirmemesi durumunda hepsi de ekonomik olmayan değişik pozitif ya da negatif yaptırımlar kullanılarak karşı tarafın istenen şeyi yapmasının teşvik edilebileceği, kamu diplomasisi ya da doğrudan kültürel bağlantı halinde sivil toplum kullanılarak düşmanın kamuoyuna hitap edilmesinin onun siyasi tabanını zayıflatabileceği ifade edilmiş, bu çerçevede, dış politika araçlarının kullanımında söz konusu olan tırmanma merdiveninin, mutlak bir kural olmaktan çok bir eğilim ve ihlali halinde değeri anlaşılacak rasyonel ve ideal bir model olduğu vurgulanmıştır.

Bu kapsamda, dış politika çıktıları ile dış politika davranışlarının/uygulamalarının uyumluluğunu; gelişen durum çerçevesinde, Şekil

1.3: Artan Ölçekli Dış Politika Yaptırımlarında ortaya konan hiyerarşiyi esas alarak, bir diğer deyişle dış politika davranışlarının gerektirdiği tepkiyi, yumuşak güçten, sert güce uzanan bir yaklaşım içerisinde göstermekle sağlayabiliriz.

3.1.10. GERİ BESLEME SÜRECİNİN UYGUNLUĞU

Geri besleme süreci, dış politika sürecinde ortaya çıkan her türlü problemi (planlama ve uygulamaya ait) gidermek için izlenen bir süreçtir. Bu süreçte ortaya çıkan problemler; yeni bilgiler çerçevesinde analiz edilerek, bir diğer deyişle, dış politika davranışları revize edilerek ya da yeniden yapılarak çözülmeye çalışılır.

Bu kapsamda geri besleme sürecinin uygunluğu;

- Karar biriminin rasyonalitesini,
- Karar birimi tarafından;
 - Mevcut alan koşulları, kapasite, güç ve imkânların,
 - Ortaya çıkan yeni gelişme ve/veya problemlerin doğru analiz edilmesi ve tanımlanmasını,

- Dış politika sürecinin tüm safhalarında, yaşanan gelişmeler ve elde edilen yeni bilgiler çerçevesinde, yukarıda esasları ortaya konan uygunluk ve uyumluluk analizlerinin sağlıklı bir şekilde tekrar yapılmasını gerektirmektedir.

3.2. 2001-2009 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASININ UYGUNLUK VE UYUMLULUK ANALİZİ

3.2.1. KARAR BİRİMİNİN RASYONALİTE ANALİZİ

2001-2009 dönemi karar birimleri ve nitelikleri, yukarıda “2.2.2.2. Dış politika Yapımı/Karar Birimi” başlığı altında ortaya konmuştu. “3.1.1. Karar Biriminin Rasyonalite Analizi” başlığı altında ise, uygun bir rasyonalite analizinin temel kriterlerinin;

- Karar biriminin zihin dünyası ve “*kişisel rasyonalite*”si,
- Dış politika sürecinde karar biriminin rasyonel davranışının göstergesi olarak kabul edilen faktörler olduğuna dikkat çekilmişti.

Dönem içerisindeki karar birimlerinin zihin dünyası, kişisel rasyonalitenin kriterleri ve bahse konu kriterlere ilave olarak “*karar birimi rasyonalite analizi*”ne dâhil edilmesi gereken hususlar aynı başlık altında ortaya konmuştu.

Yukarıda ortaya konan veriler ve ulaşılan sonuçlar çerçevesinde, 2001-2009 dönemi içerisinde;

- Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar olduğu 3 Kasım 2002 tarihine kadar, karar birimi pozisyonunda bulunan “Cumhurbaşkanlığı, Hükümet ve MGK/Ordu” arasındaki uyumun AB reform talepleri nedeniyle yavaş yavaş sona erdiği, dış politika sınırlarının belirlenmesinde Genelkurmay'ın belirleyici niteliğinin devam etmesine rağmen, ordunun ayrıcalıklı konumuna ciddi itirazların geldiğı, dış politika yapımı ve uygulamalarında sivil hükümetin ön plana çıktığı ikili bir yapının var olduğundan söz etmek mümkündür. Bahse konu ikili yapı içerisinde dönemin Dışışleri Bakanı İsmail Cem dış politika yapımı ve uygulaması konusunda en etkili isim olarak öne çıkmış ve dış politikanın temel felsefesini şekillendirmiştir. Bu dönemde ayrıca başta iş dünyası olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının ve kamuoyunun da dış politika konularında öne çıktığı ifade edilebilir.

Dönemin Dışışleri Bakanı; temelde Batı'ya dönük bir dış politika anlayışına sahip olmakla beraber, bunun Türkiye'yi bölgesinde tarih, coğrafya ve kültürel öğelerin sağladığı zenginlikten yararlanan bir dış politika izlemekten alıkoymaması gerektiğine inanmaktaydı. Balkanlar, Kafkasya/Orta Asya ve Orta Doğu'nun çeşitli sorunlarına ilişkin tutarlı politikalar yürütmenin önemine vurgu yapan dönemin Dışışleri Bakanı, Türkiye'nin bu coğrafyalarda daha yaratıcı politikalar üretmesi gerektiğini düşünüyor, bu yönde uygulamalarda bulunmaya çalışıyordu.

Dönemin Dışışleri Bakanının yukarıda genel hatları ile değinilen dış politika anlayışı, Avrupa'ya yakın liberal bir çizgide ilerlemek istikametindeydi ve Türkiye'nin, medeniyetler arasında bir köprü işlevi görebileceğı öngörüsüne sahipti. “*Aktif ve Yapıcı Dış politika Vizyonu*” sayesinde Cem, Türkiye'yi kendinden korkmayan aksine, komşularına, bölgesine ve dünyaya katkı verebilecek potansiyel taşıyan bir ülke olarak tahayyül ediyordu. Bu anlayış, özellikle sosyo-kültürel yönleriyle, tamamen farklı ve ütopyacı bir nitelik kazansa da 2001 sonrası geliştirilen dış politika yaklaşımına fikirsel olarak kaynaklık etmiştir.

Bu dönemde karar birimini oluşturan aktörlerin; Türk siyasetindeki dört ana kimlikten sekülerist ve milliyetçi liberal zihin dünyasından gelmeleri ve pozitivist/faydacı olmaları, dış politika karar verme süreçlerine “*rasyonalite/sübjektif rasyonalite*” temelinde yaklaşımlarına sebep olmuştur.

- “2.2.2.2. Dış Politika Yapımı/Karar Birimi”nde ifade edildiğı gibi Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde dış politika yapımı konusunda en belirgin özellik, TSK'nın politika belirlemedeki etkinliğinin azaltılması ve sivil hükümetin bu alanı tedrici bir şekilde kontrolü altına alması olmuştur. Bu kapsamda ilk gelişme askere

politika belirleme noktasında ayrıcalıklı bir zemin sağlayan MGK'ya yönelik yapılan yasal değişikliklerdir. Bu değişikliklere imkân sağlayan en önemli unsur AB'den gelen demokratikleşme baskıları olduğu gibi, AB'nin temel referans noktasına dönüştüğü bir siyasal iklimde askerin dış politika meselelerinde konuşması daha önceki dönemlerde sahip olduğu normallik zeminini de kaybetmiştir. Buna rağmen TSK belirli bir süre daha dış politika konularında konuşmaya devam etmiş ve kamuoyunu şekillendirme gücünü bir süre daha elinde tutmuştur. Fakat 2007'de başlayan ve üst düzey generaller de dâhil yüzlerce askerin tutuklanmasına imkân sağlayan Ergenekon dava süreci, askeri ayrı bir politik merkez olmaktan çıkartmış ve bütünüyle sivil siyasetin kontrolü altına sokmuştur. Böylelikle ordu, sivil iktidar karşısında ayrı bir blok görüntüsü veren pozisyonunu kaybetmiştir. Kısaca, 2009 yılına gelindiğinde TSK'nın dış politika karar verme sürecinde uzun bir süredir sahip olduğu etkin rolü sona ermiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde 2002-2009 yılları arasında karar birimini, MGK/Ordu'nun 2009 yılına kadar giderek azalan rolü çerçevesinde, Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti'nin oluşturduğu ifade edilebilir. 2007 yılında Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı makamına gelmesiyle, cumhurbaşkanlığı, hükümet için bir muhalefet merkezi olmaktan çıkarak hükümetin dış politika siyasetini tamamlayan bir kuruma dönüşmüştür. Parlamento ise iktidar partisinde güçlü bir liderliğin bulunmadığı 1 Mart 2003'teki tezkere tartışmalarında öne çıkmasına rağmen, bu dönemin geri kalanında dış politika kararları konusunda belirleyici olamamıştır. Bahse konu dönemde dış politika karar verme ve uygulama sürecinde öne çıkan kurum, dışişleri bakanlığı olmuştur.

Bu dönemde dış politika yapımı konusunda en fazla öne çıkan aktörler ise, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, uzun süre dışişleri bakanlığı görevinde bulunan Abdullah Gül ve gerek Başbakanlık Danışmanlığı gerekse Dışişleri Bakan Danışmanlığı yapan Ahmet Davutoğlu olmuştur. Dönemin dış politikasının görünen yüzünü dönemin Başbakanı temsil ederken, bu dış politikanın dilini önemli ölçüde dönemin bakanlık ve başbakanlık danışmanının belirlediği söylenebilir. “2.1.2.1.2 *Ulusal Ortam ve Dinamikler*” başlıklı bölümde dış politikada liderlik ve bu liderliğin zihin dünyası ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak 2001-2009 döneminde; Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarına kadar olan dönemde karar biriminin, sekülerist ve milliyetçi liberal zihin dünyasından gelmesi ve pozitivist/faydacı bir anlayışa sahip olmaları nedeniyle, dış politika karar verme süreçlerine “*rasyonalite/sübjektif rasyonalite*” temelinde yaklaştıkları; Adalet

ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde ise karar biriminin, İslami liberalizm ve milliyetçi İslamcı bir zihin dünyasına sahip olduğu, genel olarak faydacı bir yaklaşım sergilemekle birlikte; yukarıda ifade edildiği gibi, zaman zaman pozitivist, rasyonel ve bilimsel yaklaşımdan uzaklaşarak, kültürel ve geleneksel bir yaklaşıma yakın durduğu, bu nedenle, dış politika karar verme süreçlerinde, iç politik gelişmelere bağlı olarak, “*rasyonalite/sübjektif rasyonalite*” temelinde olmayan yaklaşımlar sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

3.2.2. ULUSAL KAPASİTE, GÜÇ/ETKİ VE İMKÂNLARIN DOĞRU BİR ŞEKİLDE TESPİT EDİLMESİ

“2.1.2.1.2. *Ulusal Ortam ve Dinamikler*”de ayrıntıları ile ortaya konan veriler ve ulaşılan sonuçlar, “*Ulusal Kapasite, Güç/Etki ve İmkânların Doğru Bir Şekilde Tespit Edilmesi*” konusuna kaynaklık etmektedir. Bu kapsamda;

2001-2009 döneminin Adalet ve Kalkınma Partisi öncesi dilimi, Türkiye’de çok partili koalisyon hükümetlerinin zayıflığından kaynaklı siyasi, 2001 ekonomik krizine giden süreçte var olan zayıflık ve kötü yönetimden kaynaklı ekonomik ve terör kaynaklı hem siyasi/güvenlik hem de sosyo-kültürel krizlerin hâkim olduğu bir dönem olarak ifade edilebilir. Bahse konu dönemde güçlü bir ordu yapılanmasına sahip olan orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye, yukarıda işaret edilen hassasiyetlerin etkisi altında ve “1.3.3. Dış Politika Analizinde Güç” başlıklı alt bölümde orta büyüklükte devletlerin nitelikleri olarak ortaya konan niteliklere benzer özellikler taşımıştır. Bahse konu bölümde işaret edildiği gibi Türkiye;

- Dış politika davranışlarının oluşmasında, sistemik faktörlerin belirleyici olduğu,

- Sistemik faktörlerin yarattığı kısıtlamalara uyum ve fırsatlardan istifade konusunda, büyük devletlere göre daha az inisiyatif ve imkana sahip bir devlet görünümünde olmuştur.

Bahse konu dilimde yukarıda sıralanan niteliklere sahip olan Türkiye, mevcut ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlarını doğru bir şekilde tespit ederek, bunlarla uyumlu bir dış politika yapımı ve uygulaması geliştirmiş, var olan hassasiyetleri ortadan kaldıracak ve bunların olumsuz etkilerini asgari seviyeye indirecek tedbirleri almaya çalışmıştır. Bu çerçevede; “*Avrupalılaştırma*” ve “*ekonomik ilişkilere önem verme*” ilkeleri temelinde; iş birliği, istikrar ve güven artırıcı tedbirleri esas alan bir yaklaşım içerisinde güvenli bir dış politika ortamı yaratılmaya çalışılmıştır.

- 2001-2009 döneminin Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı diliminde ise, siyasi istikrar ve ekonomik güç zaman içerisinde belirli bir artış göstermekle birlikte, genel anlamda yapısal bir değişiklik gerçekleştirilememiş ve bir önceki dönemin özellikleri ve şartları korunmuştur. Bu çerçevede mevcut iktidar, içerde iktidarını güçlendirmek, dışarıda ise kabul ve meşruiyetini sağlamak amacıyla; “komşularla sıfır sorun”, “ekonomik ilişkilerin öncelikli kılınması” ve “ekonomik karşılıklı bağımlılık” ilkeleri temelinde bir önceki dilimde uygulanan politikalara benzer bir şekilde bölgesel iş birliğine dayalı bir dış politika yapmış ve uygulamıştır. Bununla birlikte; içerde iktidarını güçlendirmek, dışarıda ise kabul ve meşruiyetini sağlamak amacı gerçekleştirikçe, “Revize Edilmiş “Yeni Osmanlıcılık”” ilkesi belirleyicilik kazanmaya başlamış ve yukarıda sıralanan nitelikler çerçevesinde oluşan, mevcut ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlarla uyumlu olmayan/aşan “etki yayılmacılığı” politikası uygulanmaya başlamıştır.

3.2.3. TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA ORTAMI İLE DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN TESPİTİ, ÖNCELİK VE ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ ARASINDAKİ UYUMLULUK

2’nci Bölüm’de toplanan veriler çerçevesinde, Türkiye’nin dış politika ortamını kısaca, üç başlık altında hatırlamak mümkündür.

- Bunlardan birincisi, uluslararası ortam ve dinamiklerdir ki, “2.1.2.1.1.1. Küresel Ortam ve Dinamikler” ve “2.1.2.1.1.2. Bölgesel Ortam ve Dinamikler” başlıkları altında yapılan inceleme çerçevesinde ulaşılan sonuçlar bahse konu ortam ve dinamiklerin ortaya konmasına yardımcı olabilir.

Bu çerçevede “2.1.2.1.1.1. Küresel Ortam ve Dinamikler” esas alınarak dönemsel küresel sistem ve dinamiklerin, Orta Doğu bölgesel alt sistemine ve bölge ülkelerinin dış politika davranışlarına etkilerini kısaca özetlemek gerekirse;

- Siyasi/askerî açıdan, göreceli olarak daha güçlü bir otonomi sağlamış, bu sayede uluslararası sistemik etkilerin imkân ve sınırlamalarıyla, ulusal çıkar arasında dengeyi esas alan bir dış politika yapımı ortaya çıkmıştır. Bu durum ayrıca, küresel dengelerin yanı sıra bölgesel güç dengesini de dikkate almayı gerektiren bir dış politika ortamı yaratmıştır.

- Ekonomik çok merkezlilik ise, küresel açıdan bölge ülkelerinin daha esnek ve çok taraflı dış politika yapımına imkân sağlamış; bölgesel açıdan, bölgesel güç

dengelesinin, iş birliğini de dikkate alan bir anlayışla yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır.

- Yumuşak güç unsurlarının göreceli önemini artırmış, bölge ülkelerini dış politika vasıtalarının seçimi açısından; sert güç yerine, akıllı gücü esas alan ve iş birliğini önceleyen bir yaklaşıma yöneltmiştir.

Küresel aktörlerin Orta Doğu politikaları ile ilgili olarak;

- Bölgenin hem ABD ve AB hem de RF için hayati çıkarları açısından önem arz eden bir niteliğe sahip olduğu,

- Tüm aktörlerin bu çıkarların tahakkuku için bölgeye direk ve/veya dolaylı müdahalelerini sürdüreceklerinin öngörüldüğü,

- Bu müdahaleler ve bölgesel iç dinamiklerin de etkisiyle, bölgede mevcut istikrarsızlığın ve dış politika ortamında oluşan belirsizliğin devam edeceği,

- Bahse konu istikrarsızlık ve dış politika ortamındaki belirsizliğin yaratacağı güvenlik algısının, küresel ve bölgesel aktörlerin bölgeye direk müdahalelerine sebep olan dış politika davranışlarına kaynaklık edebileceği tespitleri yapılmıştır.

“2.1.2.1.1.2. *Bölgesel Ortam ve Dinamikler*”de incelenen bölgesel devlet ve devlet dışı aktörlerin bölge politikaları; bölgenin bütünlük oluşturmayan jeostratejik niteliği, toplumların etnik ve kültürel yapıları ile uyumlu olmayan devlet oluşumları gibi içyapısal sorunlarla birlikte ele alındığında;

- Devlet dışı aktörlerin bölgesel politikaları etkileyebilecek niteliklere sahip olmalarının, onların hem küresel hem de bölgesel aktörler tarafından dikkate alınmalarını gerekli kıldığı,

- Devlet dışı aktörlerin, bölge devletlerinin politikalarında onları bir yandan iş birliğine diğer yandan da bu aktörlerle ittifak yaparak dış politika davranışı oluşturmaya zorlamaları neticesinde, ilişkilerin istikrarsız, son derece karmaşık ve belirsiz bir hal aldığı,

- Klasik güç dengesi sistemine benzer özellikler taşıyan Orta Doğu bölgesel alt sisteminin, bahse konu istikrarsız, karmaşık ve belirsizlik taşıyan dış politika ortamında bölge devletlerini ciddi güvenlik kaygıları içinde bırakarak kültürel ve etnik temelli ittifaklara sürüklediği ve güç ikilemine zorladığı, bunun da bölgede silahlanmayı teşvik ettiği,

- Bu durumun, bölgedeki gelişmeleri kontrol ve ülke güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak, Türkiye’nin dış politika davranışlarında da sert gücü önceleyen ve

bölgeye fiilen müdahaleyi esas alan bir yaklaşıma sebep olduğu dikkatleri çekmektedir.

Türkiye'nin dış politika ortamını oluşturan ikinci unsur, "*Ulusal Ortam ve Dinamikler*"dir. Bahse konu dönemde oluşan ulusal ortamı anlayabilmek için, 1999-2001 yılları arasında yaşanan üç gelişmeyi hatırlamak faydalı olacaktır. Bu gelişmeleri kısaca,

- 1999 yılı şubat ayında Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesinin ardından, PKK'nın silahlı eylemlere son vererek Türkiye dışına çıkmaya yönelmesi,

- Aralık 1999'da Helsinki'deki AB Zirvesi'nde Türkiye'nin tam üye adayı olarak ilan edilmesi,

- 2000 yılında Türkiye'nin finansal açıdan sıkıntılı bir yıl yaşaması ve bunun ardından 2001 yılı şubat ayında, Cumhurbaşkanı Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasındaki bir tartışmayla Türkiye tarihinin en büyük ekonomik krizinin ortaya çıkması olarak sıralayabiliriz.

Bu üç gelişme sırasıyla,

- Ülkenin iç güvenlik ortamında dönemsel bir istikrar yaratmış,
- AB'ye tam üyelik adaylığının gerektirdiği hukuki sorumluluklar, sivil siyasetin güçlenmesine imkân sağlamış,

- Yaşanan finansal kriz toplumda yeni arayışlara yol açmıştır.

Bu ortamda, 3 Kasım 2002 seçimlerinde, Adalet ve Kalkınma Partisi %34,3 oy oranı ile 363 milletvekili çıkartarak seçimleri kazanmış ve hükümeti kurmuştur. Ardından siyaset yasağı kanunla kaldırılan ve milletvekili seçilen Erdoğan, 59'uncu Hükümeti kurarak Başbakan, CHP ise 178 milletvekiliyle, iki partili meclisin muhalefet partisi olmuştur.

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ve liderliğinin zihin dünyası Türkiye'nin siyasal nitelikli düşünsel ortamında bazı değişikliklere sebep olmuştur. Bu düşünsel ortam, doğal olarak dış politikanın düşünsel zeminini belirleyen en önemli ülkesel faktörlerin başında gelmekteydi. Bu gelişmeler çerçevesinde Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde, dış politikanın üzerinde olduğu ülkesel düşünce zemini, "*İslami liberalizm*" kategorisinden, "*milliyetçi İslamcılık*" kategorisine kayma eğilimine girmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı dış politikasının ekonomik ayağına da kısaca göz atmak gerekirse, özellikle ilk altı yılın iyi yönetildiği söylenebilir. Adalet ve

Kalkınma Partisi iktidarı başlangıç yıllarında Kemal Derviş'in ekonomik programını takip etmiş, Türkiye'deki kapitalist ekonomik ve sosyal düzenin rasyonel çalışması için ortaya koyduğu çözümlerin tümünü kabul ederek uygulamıştır. Bu çerçevede, ülkenin kapasite indeksi açısından imkânları fazlalaşmış, örneğin bu dönemde milli gelir yaklaşık üç kat artmıştır. Dolayısıyla, ülkenin dış politika araçları arasında “yumuşak güç” öğeleri olarak ekonomik araçlar önem kazanmıştır. Bu kapasite artışı, aynı zamanda “Bayrak Gösterme” denilen, aslında ciddi ve önemli bir ilişkiye dayanmayan örnekler olsa da Türkiye'nin dış dünyadaki varlığını artırmaya da kaynaklık etmiştir.

Bu dönemde zaman içerisinde, Adalet ve Kalkınma Partisi dış politikasının “iş birliği” ögesinin, “rekabet” ögesinin önüne geçtiği; Türkiye'nin uluslararası sorunlar çerçevesinde dış politikada üstlendiği roller açısından da “üçüncü taraf olma” eğiliminin, “doğrudan taraf olma” eğilimine göre artış gösterdiği ifade edilebilir.

Bu dönemde dış politika davranışlarına etki eden dönemsel olumsuzluklara da kısaca değinmek gerekirse;

- Her şeyden önce ülkenin yumuşak gücünün en önemli ögesi olan ekonomik kapasite ciddi sorunlarla -gelir dağılımındaki bozulma, büyük dış ticaret açığı, işsizlik, vd.- karşı karşıyadır. Bu durum dış politikada üstlenilmesi söz konusu olacak roller açısından dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Çünkü başarılı bir dış politika açısından, amaç-kaynak-araç uyumunun sağlanması büyük önem taşımaktadır.

- “Komşularla sıfır sorun” ilkesi ile Orta Doğu politikaları arasında uyumluluk sağlanamamıştır. Dış politikasında yumuşak güç öğelerini kullanarak hedef ülkeleri etkilemeyi düşünen bir ülke için komşularıyla “sıfır sorun” önemli bir hedeftir. Özellikle de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar döneminin başlarında bu politika açısından başarılı sayılabilecek bir ortam sağlanmıştır. Fakat çok açıktır ki, Türk dış politikasında Orta Doğu coğrafyasını çok öne çıkardıkça ve bu bölgenin genellikle “yumuşak güç” ile yürütülemeyen dış politika anlaşmazlıklarına taraf oldukça, komşularıyla “sıfır sorun” politikasını başarısızlığa terk ederken “yumuşak güç” öğeleriyle dış politika oluşturma imkânı da sınırlanmıştır. Sonuç olarak Türkiye, 2009 yılı sonrasındaki Orta Doğu politikası dolayısıyla ortaya çıkan çeşitli gelişmeler nedeniyle “komşularla sıfır sorun” politikası büyük ölçüde başarısızlıkla karşılaşmış, hatta Türkiye “komşular” dışında “Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Mahallesi” düzleminde birçok ülke ya da güç odağı ile sorunlar yaşayan bir ülke haline gelmiştir.

Türkiye'nin dış politika ortamını oluşturan üçüncü unsur ise, Suriye ile olan ilişkiler bağlamında ele alınması mümkün olan *“özel ortam ve dinamikler”*dir. Bahse konu dinamiklerin Türkiye'nin dış politika ortamının oluşmasına etkilerine girmeden önce ulaşılan sonuçları Türkiye'nin Orta Doğu Politikası'na etkileri açısından ele almak analizin bütünlüğü açısından faydalı olacaktır. Türkiye'nin geleneksel Orta Doğu politikasının temel ilkeleri olarak da kabul edilen, *“Orta Doğu'nun Arap ülkeleri arasındaki çatışmalarda tarafsız kalmak, mümkün olduğunca bu sorunların içerisinde yer almamak, Batı ile askeri ve siyasi alanlarda yapılan iş birliğinin bölge ülkeleri ile olan ilişkilere olumsuz bir etkide bulunmamasına çalışmak, Bölgede İsrail Devleti kurulduktan sonra da Arap-İsrail anlaşmazlığında mümkün olduğunca dengeli bir politika izlemek”* yaklaşımı, orta büyüklükte bir devlet olan Türkiye'ye, amaç-araç dengesi ve değişik güç dengesi yapılanmaları içerisinde esneklik sağlamıştır.

2001-2009 döneminde Türkiye ve Suriye, yeni iktidar yapıları çerçevesinde hem küresel hem de bölgesel gelişmeler açısından birbirlerine ihtiyaç duyduklarını anlamaları, başta siyasi ve ekonomik olmak üzere ilişkilerini geliştirmenin sağlayacağı faydaları görmeleri ilişkilerin zaman içerisinde olumlu bir seyir ve gelişme göstermesine sebep olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin güneyinde güvenli bir alan oluşmasını sağlarken, Adalet ve Kalkınma Partisi dönemsel dış politikasında; *“iş birliği”* ögesini, *“rekabet”* ögesine, Türkiye'nin uluslararası sorunlar çerçevesinde dış politikada üslendiği roller açısından *“üçüncü taraf olma”* eğilimini de *“doğrudan taraf olma”* eğilimine önceleyen politikalar için uyumlu bir zemin hazırlamıştır.

Bu kapsamda, dönemsel tüm faktörler dikkate alındığında bir orta büyüklükte devlet olarak Türkiye'nin, yukarıda ortaya konan esaslar çerçevesinde dış politika davranışlarını belirlerken;

- Türk dış politikasının temel/süreklilik taşıyan ilkeleri ile uyumlu ve bahse konu ilkelerin kaynaklık ettiği yaklaşımların esas alındığı,

- İç faktörlerin göreceli etkilerinin arttığı bir ortamda, dış faktörlerin; bölgesel faktörlerin etkilerinin göreceli olarak arttığı bir ortamda ise sistemik faktörlerin temel belirleyicilik özelliğini kaybetmediği,

- Uluslararası ve bölgesel sistemik yapının daha otonom bir dış politika davranışı sergilemeye uygun şartları yarattığı,

- Siyasal ve ekonomik faktörlerin etkilerinin; küresel/bölgesel özellikler ayrı ayrı dikkate alınarak ve toptancı bir yaklaşımdan kaçınılarak analizlere dâhil edilmesi gerektiği,

- Küresel ve bölgesel tercihlerde hala güç dengesinin muhafazası ve güvenlik kaygılarının ön planda olduğu,

- Bölge coğrafyası açısından; *“klasik güç dengesi sistemine benzer bir yapı ve davranış mantığı”*nın, *“kimlik aidyetlerine dayalı bazı tutum ve saflaşma”* ile aynı anda ve zeminde var olduğu bir ortamda, dış faktörlerle iç faktörleri analizlere birlikte dahil eden teorik bir yaklaşımın esas alınması gerektiği,

- Rasyonalite temelli, minimum çatışma ve maliyete karşılık, maksimum istikrar ve etkinin amaç olarak kabul edilmesi ile uluslararası ve içerisinde bulunan alt sistemlerin iyi tanınması, özelliklerinin yani ihtiyaç ve hassasiyetlerinin iyi belirlenmesine ihtiyaç duyulduğu,

- Ortaya çıkan esnekliğin; amaç-kapasite dengesi esas alınarak kullanılması gerektiği,

- Dış politika amaçlarının, küresel ve bölgesel alan koşulları dikkate alınarak ortaya konulan *“ulusal çıkarın niteliği”* ile uyumlu olması gerektiği,

- Güç ikilemi yaratacak dış politika davranışlarından kaçınılması ve güç dengesinin muhafaza edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Yukarıda ortaya konan Türkiye'nin dış politika davranışlarını belirlerken dikkate alması gereken hususları bir bütün olarak karşılayabilecek faktörlerin doğru bir şekilde tespitinin nasıl yapılabilceği, *“1.4. Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ve Dış Politika Analizi Metodolojisi”* alt bölümünde ayrıntılı olarak ortaya konmuş ve burada yapılan analiz çerçevesinde, Türkiye'nin dış politika davranışlarına etki eden faktörler, Tablo 1.5'de, orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye'nin dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve öncelikleri ise, *“Şekil 1.4: Varoluşla İlgili Çıkarları Tehdit Altındaki Devletlerin Dış Politika Davranışları”* ve *“Şekil 1.6: Stratejik ve Diğer Çıkarları Tehdit Altındaki Orta Büyüklükte Devlet ve Küçük Devletlerin Dış Politika Davranışları”* ile ortaya konmuştu.

“3.2.3. Türkiye'nin Dış Politika Ortamı ile Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörlerin Tespiti, Öncelik ve Etkilerinin Belirlenmesi Arasındaki Uyumluluk” analizi kapsamında, yukarıda ortaya konan veriler ve ulaşılan sonuçlar çerçevesinde 2001-2009 dönemi Türkiye'nin Suriye Politikası'nın yapılması ve uygulanmasında;

- Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi öncesinde;
 - Türk dış politikasının temel ilkeleri ve dönemsel ihtiyaçlarla uyumlu/pragmatik olarak nitelendirilebilecek, Avrupalılaşma ve ekonomik ilişkilere önem verilmesi ilkelerinin belirlenmesi,
 - Küresel ve bölgesel dönemsel özelliklerin yarattığı dış politika ortamının tüm boyutları dikkate alınarak dış politika davranışlarına etki eden tüm faktörlerin doğru bir şekilde seçilerek analizlere dâhil edilmesi,
 - Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerden; mevcut durum ve olayın niteliği ile dış/sistemik faktörlerin etki ve önceliğini esas alan bir yaklaşımın benimsenmesi nedeniyle uygun bir dış politika yapımı ve uygulamasının ortaya konduğu sonucuna ulaşılabilir.
- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminin 2007 yılına kadar olan diliminde;
 - Her ne kadar “Revize edilmiş “Yeni Osmanlıcilik”” ilkesinin; Türkiye’nin nitelikleri ile mevcut küresel ve bölgesel şartları zorlamasına rağmen, “komşularla sıfır sorun”, “ekonomik ilişkilerin öncelikli kılınması” ve “ekonomik karşılıklı bağımlılık” ilkelerinin Türk dış politikasının temel ilkeleri ve dönemsel ihtiyaçlarla uyumlu/pragmatik olması,
 - Dış politika ortamının tüm boyutları dikkate alınarak dış politika davranışlarına etki eden tüm faktörlerin doğru bir şekilde seçilmesi ve analizlere dâhil edilmesi,
 - Bir önceki dönemde olduğu gibi dış politika davranışlarına etki eden faktörlerden; mevcut durum ve olayın niteliği ile dış/sistemik faktörlerin etki ve önceliğini esas alan bir yaklaşımın benimsenmesi nedeniyle bu dönemde de uygun bir dış politika yapımı ve uygulamasının ortaya konduğu sonucuna ulaşılabilir.
- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminin 2007 yılı sonrası diliminde ise;
 - Uluslararası alanda meşruiyetin, içerde ise iktidarın tam olarak sağlanmasının etkisiyle “Revize edilmiş “Yeni Osmanlıcilik”” ilkesinin ağırlığının artması, Türk dış politikasının temel ilkeleriyle uyumsuzluk yaratmış, “Revize Edilmiş “Yeni Osmanlıcilik”” ilkesi ağırlık kazanmaya başlamış,
 - Bahse konu uyumsuzluk, dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin seçiminde bir eksiklik yaratmasa da dış politika yapımı ve uygulamalarında; rasyonalite ile kapasite, güç/etki ve imkânlarla tam uyuşmayan bir yaklaşıma sebep olmuş,

- Bu yaklaşım ise, dış politika davranışlarına etki eden faktörlerden; mevcut durum ve olayın niteliğinin yanı sıra dış/sistemik faktörlerin etki ve önceliğini esas alan dış politika yapımı ve analizi yaklaşımı yerine içsel faktörleri önceleyen bir yaklaşımın benimsenmesine sebep olmuş, orta büyüklükte bir devletin dış politika yapımı ve uygulamalarına uygun olmayan bir sonuç doğurmuştur.

3.2.4. TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER İLE DIŞ POLİTİKA ALAN KOŞULLARININ UYUMLULUĞU

3.1.3.’de, *“Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ile Dış Politika Alan Koşullarının Uyumluluğu”* analizinin doğru bir şekilde yapılabilmesi için, Tablo 1.5’de ortaya konan *“ortamsal faktörler”*in etkilerinin, Tablo1.2’de belirtilen *“alan koşulları”* ile karşılaştırılarak yapılabileceği ifade edilmişti. Bu kapsamda; *“ortamsal faktörler”*in etkilerinin tespitinde, *“3.2.3. Türkiye’nin Dış Politika Ortamı ile Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörlerin Tespiti, Öncelik ve Etkilerinin Belirlenmesi Arasındaki Uyumluluk”* başlığı altında yapılan analizden istifade edilebilir. Bahse konu başlık altında küresel sistem ve dinamiklerin, Orta Doğu bölgesel alt sistemine ve bölge ülkelerinin dış politika davranışlarına etkileri, Küresel aktörlerin Orta Doğu politikaları, bölgesel devlet ve devlet dışı aktörlerin bölge politikaları, ulusal ortam ve dinamikler, Suriye ile olan ilişkiler bağlamında özel ortam ve dinamikler esas alınarak yapılan analizlere dayalı olarak ulaşılan sonuçlar çerçevesinde; 2001-2009 döneminde Orta Doğu bölgesinde;

- Klasik güç dengesi sistemine benzer bir yapı ve davranış mantığının,
- Kimlik aidiyetlerine dayalı bazı tutum ve saflaşmalarla aynı anda ve zeminde var olduğu vurgulanmıştı.

Bu kapsamda dönem içerisinde; yukarıda ifade edilen bölgesel yapının yarattığı hassasiyetler, ABD müdahalesinin Irak’ta ve İsrail-Filistin sorununun çözülmemesinin Filistin’de yarattığı bölgesel istikrarsızlıklar dışında genel olarak, bölgenin güç dengesine dayalı bir denge ve istikrar içinde olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu durum; *“Tablo 1.2: Teoriler ve Alan Koşulları”* tablosunda ortaya konan *“Alan Koşulları”*ndan *“güvenlik güçlüdür, saldırı/savunma birbirinden ayırt edilebilir, teknoloji ve coğrafya savunmaya destek sağlar”* ifadeleri ile ortaya konan alan koşulları ile uyumludur. Bahse konu tablo verilerinden yararlanarak bu durumun, *“savunmacı realist”* bir yaklaşım ile açıklanabileceği ve *“iş birliği”* ortamına imkân sağlayabileceği tespiti yapılabilir.

Yukarıda tanımlanan “alan koşulları” esas alındığında;

- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncesindeki koalisyon hükümeti diliminde, mevcut alan koşulları doğru tespit edilerek, yukarıda çeşitli sebeplerle ifade edildiği gibi “iş birliği”ni esas alan bir dış politika yapılmış ve uygulanmıştır.

- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ise yukarıda ifade edildiği gibi, biraz da içerde iktidarını güçlendirmek dışarıda ise kabul ve meşruiyetini sağlamak amacıyla, iş birliği ortamının sağlayacağı güvenlik ve istikrara duyulan ihtiyacın sonucu olarak “alan koşullarını” doğru tespit etmiştir. Alan koşullarının tespitindeki isabet, iktidarın hem siyasi hem de ekonomik güç kazanmasının yolunu açmıştır. Bu durum, içerde iktidarını güçlendirmek dışarıda ise kabul ve meşruiyetini sağlamak amacının tahakkuku ile yavaş yavaş değişmeye başlamış fakat genel anlamda dönem sonuna kadar zaman zaman sapmalar olsa da doğru alan koşulları tanımlaması çerçevesinde politika yapımı devam etmiştir.

3.2.5. ALAN KOŞULLARI, ULUSAL KAPASİTE, GÜÇ/ETKİ, İMKÂNLAR VE KARAR BİRİMLERİNİN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMİ İLE KARAR BİRİMİ TARAFINDAN ORTAYA KONAN FIRSAT VE TEHDİTLERİN UYUMLULUĞU

Dış Politika Süreci incelendiğinde, sürecin ana omurgasını; karar birimi, ulusal kapasite, güç/etki, imkânlar ve alan koşullarının karşılıklı etkileşiminin oluşturduğu çeşitli analizlerde ifade edilmişti. Bahse konu etkileşimin nasıl bir yapı oluşturduğunun sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi, dış politika sürecinde “çıkarlar”ın tespitine kaynaklık edecek “mevcut fırsatlar ve tehditler”in ortaya konabilmesinde esas girdiyi oluşturması açısından çok kritik bir rol oynamaktadır.

Bu kapsamda mevcut fırsat ve tehditlerin; rasyonel/sübjektif rasyonel bir karar birimi tarafından yönetilmesi gereken, dış politika davranışlarının oluşmasında; sistemik faktörlerin belirleyici olduğu ve yarattığı kısıtlamalara uyum ve fırsatlardan istifade konusunda, büyük devletlere göre daha az inisiyatif ve imkana sahip, orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye’nin; 3.2.4.’de ortaya konan ve bölgesel yapının yarattığı hassasiyetler ile istikrarsızlıklar dışında genel olarak, güç dengesine dayalı bir denge ve istikrar içinde bulunan bölge alan koşulları çerçevesinde ortaya konması gerekmektedir.

2001-2009 döneminde yukarıda ortaya konan esaslar çerçevesinde; özellikle Türkiye’nin güneyinde, ABD müdahalesiyle Irak’ta yaşanan istikrarsızlık kaynaklı,

bölgesel etkileri bulunan, Türkiye açısından kontrol edilebilir ve belirsizlik yaratmayan bir güvenlik hassasiyeti oluşsa da bölgenin; iş birliğine ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine uygun fırsatlar sunan bir yapı oluşturduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede 2001-2009 döneminin;

- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncesindeki koalisyon hükümeti diliminde mevcut alan koşullarına uygun olarak;

- Bahse konu tehditlere/güvenlik sorunlarına, uygun güç ve vasıta seçimiyle tedbir alınması,

- Ortaya çıkan iş birliği fırsatıyla ilgili olarak ise, bölge ülkeleri ile iş birliğini esas alan ve ikili ilişkilerin geliştirilmesini hedefleyen bir yaklaşım benimsenmiştir.

- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı diliminde ise,

- Başlangıçta, içerde ve dışarda uygun şartların oluşmasını sağlayacak şekilde bir önceki dilimde ifade edilen uygulamaya çok yakın ve başarılı bir uygulama esas alınmıştır.

- Müteakiben, özellikle 2007 yılı sonrasında; içeride iktidarın, uluslararası alanda ise meşruiyetin tam olarak sağlanması ile karar biriminin rasyonallitesi, ulusal kapasite, güç/etki, imkânların yarattığı sınırlılıklar ve mevcut alan koşullarının yarattığı tehditler yeterli seviyede dikkate alınmayarak, “*Revize Edilmiş “Yeni Osmanlıcılık”*” ilkesi devreye sokulmuş ve “*etki alanı yayılmacılığı*” politikası uygulanmaya konulmuştur. Bahse konu politika uygulamaları, bir sonraki alt bölümde analizi yapılacak dönemde yaşanan sıkıntıların da kaynağını oluşturacaktır.

3.2.6. FIRSAT VE TEHDİTLER İLE ULUSAL ÇIKARIN NİTELİĞİNİN DOĞRU TESPİT EDİLMESİNİN UYUMLULUĞU

Fırsat ve tehditlerin, ulusal çıkarların niteliğinin belirlenmesine kaynaklık ettiği Şekil-1.7: Dış Politika Süreci’nde ortaya konmuştu. 1.4’de incelenen “*devletlerin dış politika amaçları*”nın ise, ulusal çıkarları ile içiçe geçtiği vurgulanmış ve ulusal çıkarların niteliği ile bağlantılı olduğu ifade edilmiş, ulusal çıkarların hiyerarşik bir nitelik de taşıyan üç başlık altında toplanabileceği ifade edilerek tasnifi yapılmış, devamla hangi dış politika amaçlarına ışık tutukları ortaya konmuştu.

3.2.5.’te, 2001-2009 döneminin yarattığı fırsat ve tehditler;

- İş birliğine ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine imkân sağlayan fırsatlar,

- Türkiye’nin güneyinde, ABD müdahalesiyle bölgesel etkileri de bulunan, Irak’taki istikrarsızlık kaynaklı güvenlik tehdidi olarak ifade edilmişti.

2001-2009 döneminin yarattığı fırsat ve tehditler incelendiğinde, Irak'ta ortaya çıkan ve Türkiye'nin güvenliği açısından uygulanan güvenlik politikaları ile kontrol edilebilir bir nitelik taşıyan tehdidin, Suriye'ye de Türkiye'ninkine benzer nitelikte etkileri olduğu; fırsat olarak ortaya çıkan, iş birliğine ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine imkân sağlayan ortamın ise hem bölge hem de Suriye politikaları açısından geçerli olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte Suriye ile mevcut sorunların çözüm sürecine girmesi de iş birliği ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine imkân sağlamıştır. Bu çerçevede ortaya çıkan fırsat ve tehditlerin; devletlerin huzur ve refah içerisinde yaşamalarını sağlayacak bir yapıya/güç yapısına ulaşmalarını sağlayan stratejik çıkarları ve *“bir ülke halkı ve vatandaşları için bölünmez fayda”* sağlayan diğer tüm konulardaki çıkarları etkilediği sonucuna ulaşılabilir. Var oluşla ilgili çıkarları etkileyen bir *“beka sorunu”* görülmemektedir. Bu kapsamda; 2001-2009 döneminde, yukarıda ifade edilen esaslar çerçevesinde, her iki iktidar diliminde de mevcut fırsat ve tehditlerin hem bölge hem de Suriye politikaları açısından hangi çıkar türünü etkilediği konusunda doğru sonuçlara ulaşılarak; stratejik çıkarların ve diğer çıkarların etkilendiği tespiti yapılmıştır.

3.2.7. ULUSAL ÇIKAR İLE DIŞ POLİTİKA AMAÇLARININ UYUMLULUĞU

3.1.7.'de hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu ortaya konmuş ve bu kapsamda;

- Stratejik çıkarların; devletlerin huzur ve refah içerisinde yaşamaları için gerekli nitelik ve nicelikteki gücün sağlanmasına/oluşturulmasına yönelik amaçlara,

- Diğer çıkarların ise, ülke halkı ve vatandaşları için bölünmez fayda sağlayacak, diğer tüm konulardaki amaçlara rehberlik ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

2001-2009 döneminin bütünlük taşıyan her iki diliminde de;

- Adana Mutabakatı ile terör sorununun çözümü konusunda önemli bir adımın atılması,

- Karşılıklı diplomatik ilişkilerin yoğunlaşması ve bu sayede aynı bölgede konumlanan iki ülkenin birbirlerini daha iyi anlamaları,

- Ticari ilişkilerin gelişmesi ve bunun siyasi ilişkileri tetikleyecek mahiyette bir etki yaratması,

- *“Su Sorunu”*nun çözümü için makul yaklaşımlarla olumlu bir ortam oluşması,

- Suriye'nin Türkiye'nin sınırlarını tanıdığını deklere etmesiyle, *“Hatay sorunu”*nun zamana bırakılması ve Suriye'de uygun şartların oluşmasıyla çözüme

ulaşacağı inancının güçlenmesi, ilişkilerin süratle gelişmesini ve hatta entegrasyona varan bir ilişki şekline dönüşmesini sağlamıştır.

- Bu dönemde ayrıca, Irak'ın ABD tarafından işgali ve bu işgalin bölgede oluşturduğu yeni güvenlik ortamı, benzer güvenlik algıları taşıyan iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesine katkı sağlayan temel bölgesel gelişme olarak ele alınmıştır.

Yukarıda ortaya konan gelişmeler çerçevesinde özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde gelişen ilişkiler çerçevesinde Türkiye'nin Suriye Politikası'nın amacı;

- *“Komşularla sıfır sorun”* ilkesi çerçevesinde, Orta Doğu'ya açılan bir kapı ve 2003 Irak Savaşı sonrasında oluşan bölgesel dengelerde önemli bir müttefik olarak gördüğü Suriye ile iyi ilişkiler kurmak, geliştirmek ve mevcut sorunları çözmek,

- Suriye ile yakın iş birliği sağlayarak, gücünü ve bölgesel sistem içerisindeki etkisini artırarak, bölgesel bir güç olma iddiasını güçlendirmek ve bu sayede Orta Doğu politikasıyla uyumlu bir şekilde, bölge ülkeleri ile sağlıklı ilişkiler kurarak, Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk rolü sürecinde görüldüğü türden etkin bir siyasi ve diplomatik rol oynayabilmek olarak belirlenmiştir.

Bu kapsamda bahse konu politikanın, *“hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu”* başlığı altında ortaya konan amaçlarla uyumluluk göstermesi nedeniyle doğru, rasyonel, ulusal kapasite, güç/etki, imkânlar, alan koşulları ve ilgili çıkar türüyle uyumlu olduğu sonucuna ulaşılabilir.

3.2.8. DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI TEMELİNDE, DIŞ POLİTİKA ÇIKTILARININ İÇSEL UYUMLULUĞU

3.2.8.1. DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI İLE DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİNİN UYUMLULUĞU

3.2.7.'de, Türkiye'nin Suriye Politikasının amaçları ortaya konmuş, 3.1.8.1'de ise dış politika amaçlarının gerçekleşmesini sağlayacak bir amaç-strateji uyumunun;

- Başta küresel sistemden kaynaklanan tehditler olmak üzere mevcut alan koşullarının yarattığı fırsat ve tehditler,

- Çıkar-amaç uyumluluğu, bir diğer deyişle hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu,

- Mevcut kapasite, güç ve imkânlar dikkate alınarak bir strateji oluşturulmasını gerektirdiği ifade edilmişti.

2001-2009 döneminde uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler; bölgesel otonomi ve inisiyatifi geliştirmiş, ABD tarafından Irak'ın işgal edilmesi, Suriye ve Türkiye'nin ortak bölgesel güvenlik kaygılarını arttırmıştır.

Yukarıda ifade edilen esas ve gelişmeleri karşılayacak şekilde hem dış politika amaçları hem stratejik ve diğer çıkarlar hem de kapasite, güç/etki ve imkânlar ile uyumlu, bununla birlikte; bölgesel otonominin yarattığı fırsatlardan istifade ve bölgesel tehditlerin yaratabileceği olumsuzlukları karşılayabilmek açısından, *“bölgesel ittifak stratejisi”* ve Suriye ile *“İkili İttifak Stratejisi”*ni esas alan bir yaklaşımın benimsenmesinin uygun olacağı öngörülmektedir.

2001-2009 döneminde Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncesindeki koalisyon hükümeti diliminde bölgesel politikalar bağlamında, *“bölgesel ittifak stratejisi”*; Suriye politikaları bağlamında ise *“İkili İttifak Stratejisi”* başarıyla uygulanmış ve temelde bölgesel iş birliğini esas alan dış politika amaçlarına ulaşılmıştır.

Bahse konu dönemin Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı diliminde ise, bölge politikaları çerçevesinde, *“Komşularla sıfır sorun”* ilkesi temelinde, komşularla iyi ilişkileri esas alan ve bölgesel ittifakları önceleyen, *“bölgesel ittifak stratejisi”* uygulanmıştır.

Suriye politikası çerçevesinde ise, yukarıda ifade edilen amaçlara ulaşabilmek maksadıyla; Suriye dış politika stratejisinin, Suriye ile sağlam temellere dayalı ikili ilişkilerin kurulması, bu sayede, iki ülkenin sinerji yaratacak özelliklerini harekete geçirerek güçlenmelerini sağlayacak şekilde tasarlanması önem kazanmıştır. Bu kapsamda dönem içerisinde, ticari ilişkilerle başlayan, siyasi ilişkilerle gelişen ve entegrasyon sürecine doğru giden ilişkiler, Suriye ile *“İkili İttifak Stratejisi”*ni esas alan bir yaklaşım içerisinde geliştirilmiştir. İkili İttifak Stratejisi, dış politika amaçları ile tam bir uyumluluk göstermiş ve 2007 yılına kadar olan dilimde, dış politika amaçlarının gerçekleşmesini sağlayıcı bir etki yaratmıştır. 2007 yılı sonrasında ise Suriye politikası amaçları korunmakla birlikte, yaşanan iç ve dış politik olumlu gelişmelere paralel olarak, küresel güçlerin bölgeye müdahalelerinin artması, bölgesel ve ikili ittifak stratejilerinin, küresel güçlerle geliştirilen ittifak stratejileriyle dengelenmesine yol açmıştır. Bu nedenle 2007 sonrası dilimde, küresel güçlerle ittifak stratejilerine dengeleyici bir ağırlık verilmiş, bu ağırlık 2009 yılına giden süreçte, Suriye politikası amaçlarından sapmaya ve özellikle 2009 yılı sonrasında ise kopmaya sebep olacak bir yaklaşıma/stratejiye kaynaklık etmiştir.

3.2.8.2. DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI İLE DIŞ POLİTİKA VASİTALARININ UYUMLULUĞU

3.1.8.2’de dış politika amaçları ile vasıtalarının uyumluluğunun,

- Çıkar-amaç uyumluluğu, bir diğer deyişle hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu,

- “Şekil 1.2: Dış Politikanın Temel İmkanlarıyla Araçlar Arası Bağlantılar”da ortaya konan ve mevcut kapasite, güç ve imkân ilişkisinin bir türevi olarak görülen dış politika vasıtalarının, çıkar-amaç uyumluluğu çerçevesinde oluşturulan dış politika amaçlarına uygun olup olmadığı dikkate alınarak sağlanabileceği ifade edilmiştir.

Amaç-araç uyumluluğu; amaç-araç dengesini, bir diğer deyişle amaçlara uygun araçların seçimi ve kullanılmasını ifade eder. Dönem içerisinde ortaya çıkan yeni uluslararası sistem ve bunun bölgesel sisteme etkileri, Türkiye’de dâhil bölge ülkelerine, dış politika yapımı ve uygulamasında otonomi ve iş birliği ortamı yaratmıştır. Bununla birlikte Türkiye’nin artan ekonomik kapasitesi, gücü ve imkânları; mevcut otonomi ve iş birliği ortamında etkin bir şekilde kullanılabilecek yumuşak gücü önceleyen bir akıllı güç kullanımına imkân sağlamıştır. Stratejik ve diğer çıkarların gerçekleşmesini de sağlayacak niteliklere sahip olan bu güç yapısı, mevcut dış politika ortamı ile de uyumluluk arz etmiştir. Bu kapsamda; 3.2.7.’de ortaya konan dış politika amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için vasıta seçiminde, yumuşak gücü önceleyen bir akıllı güç kullanımı esas alınarak; siyasi ve kültürel diplomasının ekonomik vasıtalarla uyumlu bir bütünlük içerisinde kullanılmasını gerektirmiş ve buna da imkân sağlamıştır.

2001-2009 döneminde 2007 yılına kadar her iki iktidar diliminde de hem uluslararası ve bölgesel sistemin yarattığı fırsat ve tehditler hem de ulusal ortamın koşulları doğru analiz edilerek, Suriye dış politikası amaçları ve yukarıda ortaya konan esaslarla uyumlu olacak şekilde, vasıta seçiminde; yumuşak gücü önceleyen bir akıllı güç kullanımı esas alınmıştır. Bu kapsamda; siyasi ve kültürel diplomasi, ekonomik vasıtalarla uyumlu bir bütünlük içerisinde kullanılarak, amaç-araç/vasıta dengesi de sağlanmıştır.

2007 yılı sonrasında ise, RF’nin bölgede ABD’yi dengeleme gayretleri çerçevesinde, küresel güçlerin bölgeye müdahaleleri ile ortaya çıkan yeni bölgesel durumun, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iç ve dış politikada kazandığı iktidar ve meşruiyetle birleşmesiyle oluşan yeni dış politika algısı, “Revize Edilmiş “Yeni

Osmanlıcilık” ilkesinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bahse konu ilke, küresel güçlerin bölgede başlattıkları mücadele ile belirsizleşmeye başlayan alan koşullarında, Türkiye’yi ABD ile ittifakı zorlamış ve hem dış politika retoriğinin hem de dış politika vasıtalarının değiştirilmesine kaynaklık etmiştir. Bu kapsamda, 2009 yılına doğru sert gücü önceleyen akıllı güç kullanımına yönelinmiş, bu da bölgesel iş birliği ve Suriye ile ikili ilişkiler temelinde belirlenen dış politika amaçları ile uyumu bozmuştur.

3.2.8.3. DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİ İLE DIŞ POLİTİKA VASİTALARININ UYUMLULUĞU

Türkiye’nin Suriye politikası amaçları ile uyumlu olacak şekilde, uygun dış politika stratejilerinin 3.2.8.1.’de *“bölgesel ittifak stratejisi”* ve Suriye ile *“İkili İttifak Stratejisi”*; uygun dış politika vasıtalarının ise, 3.2.8.2.’de yumuşak gücü önceleyen bir akıllı güç kullanımı esas alınarak, siyasi ve kültürel diplomasinin ekonomik vasıtalarla uyumlu bir bütünlük içerisinde kullanılması olduğu tespiti yapılmıştı.

2001-2009 döneminde 2007 yılına kadar her iki iktidar diliminde de strateji-vasıta uyumluluğu yukarıda ortaya konan tespitler çerçevesinde sağlanmış ve Türkiye’nin Suriye politikası başarı ile uygulanmıştır. 2007 yılı sonrasında hem stratejide; *“bölgesel ittifak stratejisi”* ve Suriye ile *“İkili İttifak Stratejisi”*nden küresel güçlerle ittifak stratejilerine birincileri dengeleyici bir kayış hem de vasıta seçiminde; yumuşak gücü önceleyen bir akıllı güç kullanımından, sert gücü önceleyen bir akıllı güç kullanımına kayış, bölgesel iş birliği ve Suriye ile ikili ilişkiler temelinde belirlenen politikanın dış politika çıktıları açısından bütünsel uyumluluğunu bozmuş ve özellikle 2009 yılı sonrasında ortaya çıkan yeni uluslararası ve bölgesel ortam ile alan koşulları çerçevesinde yaşanacak olumsuzluklara kaynaklık etmiştir.

3.2.9. DIŞ POLİTİKA ÇIKTILARI İLE DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARININ/UYGULAMALARININ UYUMLULUĞU

“3.2.7.’de Türkiye’nin Suriye Politikasının Amaçları”, “3.2.8.1.’de Dış Politika Stratejileri” ve *“3.2.8.2.’de Dış Politika Vasıtaları”* ortaya konmuş ve bunların uyumluluk analizleri yapılmıştı. İçsel uyumluluğu sağlanan dış politika çıktılarının dış politika davranışları/uygulamaları ile uyumlu olması, uygulamanın doğruluğu açısından önem taşımaktadır. Dış politika çıktıları ile dış politika davranışları/uygulamalarının uyumluluğunu sağlayabilmek için; 3.1.9’da ulaşılan sonuçlardan istifade edilecektir. Bu kapsamda bahse konu uyumluluğun, *“Şekil 1.3:*

Artan Ölçekli Dış Politika Yaptırımlar” şemasında ortaya konan hiyerarşiyi esas alarak, bir diğer deyişle dış politika davranışlarının gerektirdiği tepkiyi; yumuşak güçten, sert güce uzanan bir yaklaşım içerisinde göstermekle sağlanabileceği ifade edilebilir.

Yukarıda ortaya konan esaslar çerçevesinde; 2001-2009 döneminde 2007 yılına kadar her iki iktidar diliminde de dış politika uygulamaları; rasyonalite, mevcut durum, kapasite, güç/etki ve imkanlar, mevcut alan koşulları temelinde, “*Şekil 1.3: Artan Ölçekli Dış Politika Yaptırımlar*” şemasına uygun olarak yapılmış ve başarılı dış politika uygulamaları ortaya konmuştur. 2007 yılı sonrasında ise, diplomasi ve yaptırımlar etkin bir şekilde kullanılmadan siyasi müdahaleye başvurma eğilimi artmıştır. Bahse konu eğilim; bölgesel iş birliği ve Suriye ile ikili ilişkiler temelinde belirlenen dış politika çıktıları ile uyumlu bir yapı oluşturmamış, Suriye politikasının başarı ve etkinliğini azaltmıştır.

3.2.10. GERİ BESLEME SÜRECİNİN UYGUNLUĞU

3.1.10’da geri besleme sürecinin uygunluğunun sağlanabilmesi için yapılması gerekenler ortaya konmuştur.

Bu çerçevede, 2001-2009 döneminde 2007 yılına kadar her iki iktidar diliminde de rasyonel bir yaklaşımla, başta yeni gelişme ve/veya problemlerin doğru analiz edilmesi ile tanımlanması olmak üzere dış politika sürecinin tüm safhalarında yeni bilgiler çerçevesinde uygun analizler yapılarak geri besleme sistemi uygun bir şekilde işletilmiştir. 2007 yılı sonrasında ise, “*Revize Edilmiş “Yeni Osmanlıcılık”*” ilkesi çerçevesinde, rasyonalite kaybedilmeye ve reel politığın yerini kültür esaslı politikalar almaya başlamış bu nedenle, başta yeni gelişme ve/veya problemlerin doğru analiz edilmesi ile tanımlanması olmak üzere dış politika sürecinin tüm safhalarında, uygun bilgi ve veriler kullanılmadığı için geri besleme sistemi sağlıklı bir şekilde kullanılamamıştır.

3.2.11. DEĞERLENDİRME

“*Şekil-1.7: Dış Politika Süreci*” esas alınarak yapılan “*2001-2009 Türkiye’nin Suriye Politikası’nın Uygunluk ve Uyumluluk Analizi*” sonucunda;

- 2007 yılına kadar her iki iktidar diliminde de uygun politikaların yapıldığı ve uygulandığı,
- 2007 yılı sonrasında ise karar birimi rasyonalitesinin zaman içerisinde azalmasıyla, uygun dış politika yapımı ve uygulaması yaklaşımlarından uzaklaşıldığı,

- Bunun sonucu olarak, 2007 yılına kadar gayet başarılı, dış politika amaç ve hedefleriyle uyumlu olarak yürütülen Türkiye'nin Suriye Politikası'nın; 2007 yılı sonrasında oturduğu zemini kaybetmeye başladığı, derinlik kazanmasının sınırlandığı ve 2009 sonrası yaşanan gelişmelerle uygun olmayan bir yapıya evrildiği kanaatine ulaşılmıştır.

3.3. 2009-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN SURİYE POLİTİKASININ UYGUNLUK VE UYUMLULUK ANALİZİ

3.3.1. KARAR BİRİMİNİN RASYONALİTE ANALİZİ

2009-2017 dönemi karar birimleri ve nitelikleri, “2.2.3.2. Dış politika Yapımı/Karar Birimi” başlığı altında ortaya konmuştu. “3.1.1. Karar Biriminin Rasyonalite Analizi” başlığı altında ise, uygun bir rasyonalite analizinin temel kriterlerine işaret edilmişti. Devamla; Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı karar birimlerinin zihin dünyası, kişisel rasyonalitenin kriterleri ve “*karar birimi rasyonalite analizi*”ne dâhil edilmesi gereken hususlar aynı başlık altında ortaya konmuştu.

Bu noktada, Adalet ve Kalkınma partisi iktidarının 2009-2017 dönemi karar birimi rasyonalite analizine ışık tutacağı ön görülen gelişmelere kısaca göz atmakta fayda olduğu mütalaa edilmektedir. 2007 seçimlerini Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yüksek bir oy oranı ile kazanması, Ergenekon/Balyoz/vd davalar ve 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasal olarak güçlenmesine ve buna paralel olarak “*muhafazakâr hegemonik*” bir atmosferin ortaya çıkmasına sebep olurken, sivil/politik iktidara muhalif ve müdahale yeteneği olan güçlerin tasfiye süreci de başlatılmıştır. Bu süreçte TSK başta olmak üzere kurumsal yapıların sınırlayıcı etkileri önemli oranda ortadan kaldırılmıştır.

Bu muhafazakâr hegemonik atmosfer dış politika bağlamında geleneksel olarak o güne kadar öne çıkmamış İHH, Kimse Yok Mu Derneği ve Mazlumder gibi muhafazakâr sivil toplum kuruluşlarını dış politik sürecin içine dâhil etmiştir. İHH Gazze'deki İsrail ablukasının kaldırılması için Mavi Marmara eylemini gerçekleştirerek Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini önemli ölçüde şekillendirirken, Mazlumder'in Suriye'de 2011'de patlak veren gösteriler karşısında Şam yönetimini eleştiren politikası ve muhaliflerin Türkiye'de toplanmasına yardımcı olması Türkiye-Suriye ilişkilerini etkilemiştir. Özellikle, dönemin Dışişleri Bakanı tarafından yeniden organize edilip aktifleştirilen Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETAV) olmak üzere birçok düşünce kuruluşu da hükümetin hem dış politikasını

şekillendirmiş hem de izlenen dönemsel dış politikayı normalleştiren bir rol üslenmişlerdir.

Bu dönemde dış politikanın yapımı konusunda öne çıkan isim, 2 Mayıs 2009 tarihinden itibaren Dışişleri Bakanlığı görevini üslenen Ahmet Davutoğlu olmuştur. Daha öncesinde Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi dış politika dilini büyük oranda şekillendirmiş olan dönemin Dışişleri Bakanı, göreve geldikten sonra dış politika yapım ve uygulama sürecinin merkezine yerleşmiştir. Dönemin Başbakanı ise önemli iç siyasal gelişmelerin etkisiyle bir önceki dönemin aksine daha çok iç politikaya odaklanmıştır. Dönemin Başbakanı iç politik önceliğine rağmen, özellikle Filistin Sorunu ve 2011 yılı itibariyle Arap Baharı ekseninde Orta Doğu'daki gelişmeler ile yakından ilgilenmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı ise, temel dış politik tartışmalara fazla angaje olmamakla birlikte Hükümetin dış politika açılımlarını yurt dışı geziler ve ziyaretler üzerinden sağlamlaştıran bir rol üslenmiştir.

2013 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi ve Gülen Cemaati arasında patlak veren savaş ve sonrasında Gülen Cemaatini devleti ele geçirmeye çalışan bir terör örgütüne dönüştüren gelişmeler devletin karar verme dinamiklerini yeniden şekillendirmiştir. 2009-2013 döneminin muhafazakâr hegemonik atmosferi yerine genelde Adalet ve Kalkınma Partisi, özelde ise dönemin Başbakanının/müteakiben Cumhurbaşkanının öne çıktığı yeni bir dinamiğe bırakmıştır. Bir önceki dönemde muhafazakâr sivil toplum kuruluşlarının ve çok sayıda başka politik olmayan aktörün dâhil olduğu dış politika üretimi sona ermiştir.

Yeni dinamik dönemin Başbakanını/müteakiben Cumhurbaşkanını dış politika üretiminin merkezine taşımakla kalmamış, onu aynı zamanda dış politik pratikleri normalleştiren aktör ve bu pratiklerin temel referans noktası haline getirmiştir. Mavi Marmara yardım gemisini organize ederek Türk-İsrail ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen İHH, İsrail'le diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılmasını eleştirdiğinde, dönemin Başbakanının/müteakiben Cumhurbaşkanının *“Türkiye’den böyle bir yardım götürmek için günün başbakanına mı sordunuz?”* şeklinde tepki göstermesi bunun bir örneği olarak ifade edilebilir.

Bu süreçte, hem FETÖ kapsamında Adalet ve Kalkınma Partisi içinde yaşanan tasfiyeler ve kendiliğinden ayrılmalar hem de çeşitli parti içi yaşanan siyasal mücadele sonucu ortaya çıkan tasfiye, ayrılıklar ve uzaklaştırmalar dış politika karar verme sürecinde dönemin Başbakanını/müteakiben Cumhurbaşkanını

dengeleyecek tek isim olarak dönemin Dışışleri Bakanını/müteakiben Başbakanını bırakmıştır.

Fakat 2015 sonunda başlayan AB ile mülteci anlaşması pazarlıkları dönemin Cumhurbaşkanı ile Başbakanını karşı karşıya getiren bir karar verme krizini tetiklemiştir. Avrupa Parlamentosu Başkanı Martin Schulz'un *"Biz Erdoğan ile bir anlaşma yapmadık, biz Davutoğlu'nun başında bulunduğu Türk Hükümetiyle anlaştık"* ifadeleri dış politik kararlarda nihai sözün kime ait olduğunun belirlendiği bir siyasi değişime giden süreci başlatmıştır. Bu süreç kurulduğu günden itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinin dış politik dil ve pratiklerini önemli ölçüde şekillendiren dönemin Başbakanının 5 Mayıs 2016'da başbakanlık görevinden istifa etmesiyle sonuçlanmıştır.

Davutoğlu dönemi sonrasında, Başbakanlık görevini üstlenen Binali Yıldırım, dış politika konularındaki bütün inisiyatif ve kararları dönemin Cumhurbaşkanı bırakmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı, seçilmiş olmaktan gelen ayrıcalığıyla güçlü bir pozisyona gelmiştir. Ağustos 2014'te dışışleri bakanlığı görevini üstlenen Mevlüt Çavuşoğlu ise dış politikanın belirlenmesinde öne çıkan bir görüntü sergilememiş, icracı bir bakan olarak öne çıkmıştır.

Bu dönemde, dış politika karar ve uygulama birimi dönemin Cumhurbaşkanı özelinde merkezileşmesine karşın, CHP hükümetin Suriye politikasına sert eleştiriler getirerek, HDP ise PYD lehine hem içeride hem de özellikle dışarıda güçlü bir kamuoyu oluşturarak dış politika yapımı ve pratikleri üzerinde etkili olmaya çalışmışlardır.

Yukarıda ortaya konan veriler ve ulaşılan sonuçlar çerçevesinde, 2009-2017 döneminde;

- Dönemin karar biriminin etkili isimlerinin, 2001-2009 dönemindeki Türk dış politikasına ilişkin temel görüşleri ile Türk siyasetindeki dört ana kimlikten İslami liberalizm ve milliyetçi İslamcılık zihin dünyasından gelen kimliksel nitelikleri değişmemiş, karar biriminin genel olarak, faydacı yaklaşımı devam etmekle birlikte, zaman zaman pozitivist, rasyonel ve bilimsel yaklaşımdan uzaklaştığı, kültürel ve geleneksel bir yaklaşıma yakın durduğu, dış politika karar verme süreçlerinde, iç politik gelişmelere bağlı olarak, "rasyonalite/sübjektif rasyonalite" temelinde olmayan yaklaşımların devam ettiği görülmüştür.

- Adalet ve Kalkınma Partisi'nin içeride iktidarını, dışarıda ise meşruiyetini sağlaması ve kurumsal yapıların sınırlayıcı etkilerinin tamamen ortadan kalkmasıyla

oluşan “*muhafazakâr hegemonik*” atmosfer, dönemin karar biriminin şahsileşmesine yol açmış, dış politika karar verme sürecinde dönemin karar ve uygulama birimini sınırsız bir etkiye sahip konuma getirmiş, 2015 sonunda başlayan AB ile mülteci anlaşması pazarlıkları sürecinde dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanının karşı karşıya gelmesiyle de dönemin Cumhurbaşkanı karar birimi haline gelmiştir.

2009-2017 dönemi karar biriminin rasyonalite analizi çerçevesinde sonuç olarak; karar biriminin rasyonalitesi 2001-2009 dönemine göre azalmış, dönemin Cumhurbaşkanlığı bürokrasisi özelinde daralmış, kültürel ve geleneksel bir yaklaşım etkisini artırmış, dış politika karar verme süreçlerinde, iç politik gelişmelere bağlı olarak, “*rasyonalite/sübjektif rasyonalite*” temelinden kaymalar sergilenmiştir.

3.3.2. ULUSAL KAPASİTE, GÜÇ/ETKİ VE İMKÂNLARIN DOĞRU BİR ŞEKİLDE TESPİT EDİLMESİ

“2.1.2.1.2. *Ulusal Ortam ve Dinamikler*”de ayrıntıları ile ortaya konan veriler ve ulaşılan sonuçların, “*Ulusal Kapasite, Güç/Etki ve İmkânların Doğru Bir Şekilde Tespit Edilmesi*” konusuna kaynaklık ettiği 3.2.2.’de ifade edilmişti.

Bu kapsamda Türkiye, 2009-2017 döneminde; siyasi istikrarı yüksek, ekonomik olarak belirli bir iyileşme süreci geçirmiş ve güçlü bir orduya sahip olmasına rağmen ekonomik kırılganlıkları devam eden orta büyüklükte bir devlet olarak;

- Dış politika davranışlarının oluşmasında, sistemik faktörlerin belirleyici olduğu,
- Sistemik faktörlerin yarattığı kısıtlamalara uyum ve fırsatlardan istifade konusunda ise, büyük devletlere göre daha az inisiyatif ve imkana sahip bir devlet olarak tanımlanabilir.

Türkiye, mevcut ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlarını doğru bir şekilde tespit ederek, bunlarla uyumlu bir dış politika yapımı ve uygulaması kapsamında;

- 2009-2017 döneminde ulusal kapasite, güç/etki ve imkânların hesaplanmasında temel sorun; güç unsurlarına gerekenden fazla değer yüklenmesi ve başta ekonomideki kırılganlık olmak üzere hassasiyet yaratan hususların yeterli seviyede dikkate alınmaması olmuştur.

- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı, “*komşularla sıfır sorun*”, “*ekonomik ilişkilerin öncelikli kılınması*” ve “*ekonomik karşılıklı bağımlılık*” ilkeleri temelinde yürütülen, bölgesel ve ikili iş birliğini esas alan ve ekonomik ilişkilere önem veren, 2002-2007 dilimi dış politika yaklaşımında, 2007 yılı sonrasında değişikliğe gitmiştir. Bu süreçte, mevcut iç ve dış gelişmelerin etkisiyle “*Revize Edilmiş “Yeni Osmanlıcılık”*” ilkesini esas alan bir yaklaşım benimsenmiş ve mevcut ulusal

kapasite, güç/etki ve imkânlarla uyumlu olmayan “etki yayılmacılığı” politikası uygulanmaya başlamıştır. 2009-2014 yılları arasında, bu yaklaşımın bir versiyonu/devamı olarak, bölgede başlayan “Arap Baharı” ile birlikte yeni kurulacağı düşünülen düzenin merkezinde olunması ve gelişmelere yön verilmesi yaklaşımı esas alınarak, “merkez ülke doktrini”, “akıl ülke” ve “siyasi/politik liberalizm” ilkelerini esas alan bir dış politika yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım; nitelikleri yukarıda sıralanan orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye’nin, mevcut kapasite, güç ve imkânları ile uyumlu bir yapı oluşturamamıştır.

- 2014 yılına gelindiğinde Suriye’de yaşanan iç savaşın yarattığı güvenlik sorunları bir beka meselesi olarak algılanmış, bu çerçevede; “milli irade”, “milli çıkar” ve “ahlaki realizm” ilkeleri temelinde yeniden düzenlenmeye çalışılan dış politika yaklaşımı; ABD gibi küresel ve RF gibi bölgesel bir gücün mücadele alanına dönüşen bölgede sert güç unsurlarını öne çıkartan bir anlayışla yürütölmeye çalışılmış ve bölgesel gelişmeler çerçevesinde yine mevcut kapasite, güç ve imkânlar ile uyumlu bir dış politika geliştirilememiştir.

3.3.3. TÜRKİYE’NİN DİŞ POLİTİKA ORTAMI İLE DİŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN TESPİTİ, ÖNCELİK VE ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ ARASINDAKİ UYUMLULUK

2009-2017 döneminde; 2001-2009 dönemi küresel ortam ve dinamikleri ile bunların Orta Doğu bölgesel alt sistemine ve bölge ölkelerinin dış politika davranışlarına etkileri, küresel aktörlerin Orta Doğu politikaları, bölge devlet ve devlet dışı aktörlerin bölge politikaları, Türkiye’nin ulusal ortam ve dinamikleri genel olarak yapısal bir değışikliğe uğramamakla beraber, Türkiye’nin geleneksel Orta Doğu politikasının temel ilkeleri değışikliğe uğramıştır. Dönemsel iç ve dış gelişmelerin kaynaklık ettiğı bahse konu değışiklik, kısaca “karışmama” olarak ifade edilen temel ilkeden önemli derecede vazgeçilerek, Orta Doğu işlerine daha fazla karışma/girme ve müdahale şeklinde ifade edilebilir. Daha önce bölge ölkeleri, bölge ölkeleri-İsrail ve bölge ölkeleri-Batı arasındaki sorunlara karışmama ve denge üzerine kurulu bir Orta doğu politikası izleyen Türkiye, orta büyüklükte bir devlet olarak bahse konu politika değışikliği nedeniyle;

- Amaç-araç dengesi ve değışik güç dengesi yapılanmaları içerisinde sağladığı esnekliği,

- Uluslararası sorunlar çerçevesinde dış politikada üslendiği roller açısından “*üçüncü taraf olma*” eğilimini, “*Doğrudan taraf olma*” eğilimine önceleyen politikalar için yarattığı uyumlu zemini kısmen kaybetmiş,

- 2001-2009 döneminde Türkiye-Suriye ilişkilerinde ise, “*iş birliği*” ögesini, “*rekabet*” ögesine önceleyen yaklaşımdan uzaklaşmıştır.

Bu noktada yarattığı sonuçlar açısından dönemsel gelişme ve dinamiklere kuş bakışı bir göz atmak, dış politika ortamının bahse konu değişikliğe etkilerini anlamak açısından faydalı olacaktır. 2009-2017 dönemi Türkiye’nin Suriye politikasını etkileme potansiyeline sahip gelişmeler; “2.2.1. Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı” ve “2.2.3.1. ilkeler” başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmişti. Bu kapsamda dönem içerisinde;

- “*Komşularla sıfır sorun*” ilkesinin sınırlarına ulaşılan bir ortamda, yeni bir ilke olarak “*merkez ülke*” doktrini şekillendirilmiştir. Türkiye’nin bölgenin coğrafi ve kültürel merkezi olduğu varsayımından hareket eden “*merkez ülke doktrini*”, bölgesel ve küresel düzeyde yeni bir düzenin kurulması aşamasında Ankara’nın bu yeni düzenin merkezinde olması amacını gütmektedir. Bu doğrultuda “*akıl ülke*” tanımı da Türkiye’nin çevresindeki gelişmeleri yönlendirme yetisinin ifadesi olarak sıklıkla kullanılmıştır. AB ile 2007 sonrası yaşanmaya başlayan sancılı süreç ve Avrupa’nın 2009 sonrası ekonomik krizi “*merkez ülke*” fikrini imkânlı kılan önemli yapısal gelişmelerden biridir. 2011 Arap Baharıyla birlikte Orta Doğu’da yeni bir düzenin ortaya çıkması “*merkez ülke*” ilkesini imkânlı kılan bölgesel gelişme olmuştur. Merkez ülke doktrini, güç kapasitesini artırma yoluyla değil, yumuşak güç aygıtları üzerinden işleyen bir başka ilkeyle hayata geçirilmeye çalışılmıştır. “*Medeniyet temelli siyasal bağımlılık*” şeklinde özetlenebilecek bu yeni ilke, Dönemin Dışişleri Bakanının ifadeleriyle, “*ulus-devletin, ayrıştırıcı kültürüyle hesaplama*” anlamına geliyordu. Bu hesaplama, Dönemin Başbakanının ifadeleriyle de “*Türkiye ve Orta Doğu ile bunların toplumları arasındaki yapay sınırların ve gereksiz duvarların alaşağı edilmesi*” şeklinde tanımlanıyordu.

Bu çerçevede Türkiye’nin merkezde olduğu yeni bir bölgesel düzenin kurulması noktasında demokrasi ve özgürlüğün, diğer bir ifadeyle siyasal meşruiyetin dış politika bağlamında bu şekilde öne çıkması ile ekonomik karşılıklı bağımlılığın hemen yanı başına siyasal meşruiyet yerleştirilmişti.

- İçeride ise, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin kuruluşundan 2011 yılına kadar yaşanan gelişmeler çerçevesinde, dindar muhafazakâr sınıf, iktidar ilişkilerinde

hâkim bir pozisyon üstlendi. Fakat Adalet ve Kalkınma Partisi bu yeni iktidarı sağlamlaştırma imkânı elde edemeden kısa bir süre içerisinde hem içerden hem de dışarıdan çok sayıda güvenlik krizi ile karşı karşıya kaldı. Bu süreçte, FETÖ 2012'den itibaren en önemli meydan okumaları gerçekleştiren yapı oldu. Adalet ve Kalkınma Partisi hem kendisine muhalif grupların “Gezi Parkı Protestoları” hem de FETÖ’nün yargıdaki kadroları vasıtasıyla dönemin başbakanı ve yakın çevresini esas alan “yolsuzluk” iddiaları nedeniyle önemli derecede tahribata uğramıştı.

- İçerdeki bu tahribat, dış politik pratiklerle daha da akut hale geldi. 2014’de IŞİD’nin Musul’u ele geçirmesi Suriye’deki rejim değişimini Batılı ülkelerin önceliği olmaktan çıkardı. IŞİD’nin PKK’nın Suriye kolu PYD kontrolündeki Ayn El Arab’a yönelmesi Türkiye ve Batı ilişkilerinde bir kırılmaya neden oldu. Türkiye’nin terör örgütü olarak gördüğü PYD, Batılı ülkeler için IŞİD ile savaşta temel müttefiki haline geldi.

- Bu ortamda Türkiye’deki Kürt siyasi hareketiyle birlikte Avrupa ve ABD hâkim medyasının Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetini Suriye Kürtlerine karşı IŞİD’yi destekleyen bir aktör olarak sunması hem içerde hem de dışarıda Ankara’yı savunmacı bir pozisyon almaya zorladı. Zaten Temmuz 2013’te Mısır’da yaşanan askeri darbeye Arap Baharı dalgasının tersine dönmesi, bu dalga üzerinden bölgesel nüfuz elde etmeye soyunan Türkiye’yi Batı’nın güç hesaplarında marjinal bir konuma itti. Bu durum Türkiye için “değerli yalnızlık” dönemini başlatırken, IŞİD’nin Ayn El Arab kuşatması sonrasında yerini özellikle Batı’nın Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetini dışladığı ve marjinalleştirdiği bir sürece bıraktı. Böylesi bir iklimde 2013’te PKK ile başlatılan çözüm süreci yerini Temmuz 2015’te yeniden başlayan çatışmalara bıraktı.

2015’de PKK ile çatışmaların tekrar başladığı, IŞİD’nin Türkiye’de çok sayıda bombalı eylem düzenlediği, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin ilk kez tek başına iktidar olma imkânını kaybettiği ve FETÖ ile büyük bir iç güvenlik krizine girildiği bir döneme tanık olundu. Bu krizle birlikte ülkede sayıları 3 milyona yaklaşan Suriyeli mülteciler sorununu yönetmeye çalışan Türkiye, Kasım 2015’te Rus uçağının düşürülmesiyle tarihinin en sıkıntılı dış politika safhalarından birine girdi.

- Bütün bu kriz sarmalı yeni bir dış politika diline imkân sağladı. İç siyasette karşı karşıya kaldığı meydan okumaları “milli irade” söylemiyle karşılayan Adalet ve Kalkınma Partisi, dış politikada özellikle Batı’dan gelen dışlama pratiklerine karşı da bu kavrama yaslandı. Bu yeni hal, yani “milli çıkar”ın söylem ve pratiklerin merkezine

yerleştirilmesi, Arap Baharı dalgasına kendisini bırakan riskli dış politikayı tasfiye ederek, kapasiteyi önceleyen yeni bir dış politikayı imkânlı kıldı. Medeniyet vurgusu ve Osmanlı mirası gibi söylemler yerini güvenlik/askeri güç kapasitesinin artırılmasını önceleyen ve bu sınır/kapasite doğrultusunda dış politika pratiklerinin belirlendiği yeni bir dinamiğe bıraktı. Bu radikal dönüşüm karşılığını uzun yıllar Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinin dış politikasını belirleyen dönemin Başbakanının hem düşünsel hem de pratik olarak partinin marjında kalması ile son buldu.

Bahse konu milli çıkar odaklı dönüşüm, “*normatif*” dinamikleri bütünüyle tasfiye etmedi. Aksine “*ahlaki realizm*” kavramında karşılığını bulan eklektik bir politik ilkeye dönüştü. Türkiye bu süreçte bir taraftan IŞİD, PYD ve PKK’dan kaynaklanan güvenlik sorunlarını askeri güç ile çözmeye çalışırken, diğer taraftan da ülkedeki Suriyeli mültecilere yönelik ahlaki bir sorumluluk üstlenmeye devam etti. Yine söz konusu güvenlik sorunlarını ele alırken, ABD ve RF’nin Suriye’deki üstün pozisyonunu göz ardı etmeyen bir strateji izledi. Ankara, Fırat Kalkanı Operasyonu esnasında RF ve ABD’nin, manevra alanını sınırlandıran politikaları karşısında geri adım atmayı tercih ederken, güvenlik risklerini azaltmaya odaklanan yeni dış politikasının bir gereği olarak, eski stratejik ittifaklarını canlandırmanın yanı sıra, yeni ittifaklarını da bu strateji doğrultusunda belirlemeye başladı. Bu doğrultuda İsrail ile ilişkiler normalleşirken, RF ile yaşanan en derin krizlerden biri özür dilenerek çözüldü.

Yukarıda ortaya konmaya çalışılan uluslararası ve ulusal ortamın yarattığı dinamiklerin, Türkiye’nin Suriye politikasına etkilerini ele almak, “*özel ortam ve dinamikler*”ın analize dâhil edilmesi açısından faydalı olacaktır.

Bu kapsamda, Suriye krizi ve krizin Türkiye’ye etkileri temel dinamiği oluşturmaktadır. “*Arap Baharı*”nın Suriye’ye sıçramasıyla iki ülke ilişkilerinin seyri değişmiştir. 2011 yılı mart ayında Suriye rejimine karşı ayaklanma başladığında, Türkiye’nin Esad’a yaptığı, halkın taleplerini dikkate alma çağrısı bir karşılık bulmamış, böylece iki ülke arasındaki ilişkiler giderek bozulmaya başlamıştır. Buna paralel olarak, Türkiye 2011 yılının ağustos ayında, Müslüman kardeşler siyasi çizgisinin ağırlıkta olduğu ve sonradan ülkedeki dini ve etnik azınlıkların yeterince temsil edilmediği eleştirilerine muhatap olan Suriye Ulusal Konseyi’nin İstanbul’da oluşmasına destek sağlamıştır. Bu durum, Türkiye’nin bir komşu ülkenin iç işlerine, daha önce örneği pek görülmemiş bir oran ve biçimde karıştığını göstermekteydi.

Hükümet çevreleri bunun “*siyasi ve moral bir zorunluluk*” olduğu görüşündeydiler. Nitekim Dönemin Başbakanı bu konuda “*Suriye meselesi bizim bir iç meselemizdir*” diyordu. Daha sonraki dönemlerde, Türkiye Hükümeti’nin Suriye muhalefetine silahlanmasına yardımcı olduğu, ülkedeki bazı sivil toplum kuruluşlarının da aracılığıyla muhaliflerin eğitilmesine zemin hazırladığı yönünde, özellikle de Batı ülkelerinin basın organlarında haberler yaygınlaşmış, tartışmalar yapılmıştır.

Bu gelişmeler çerçevesinde, 2012 yaz aylarından başlayarak, Suudi Arabistan ve Katar tarafından açık, ABD tarafından ise örtük ve çekinceli bir biçimde desteklenen “*Hür Suriye Ordusu*” üyelerinin Türkiye’deki bazı üslerde eğitim aldığı, silahlandırıldığı haberleri Batı ve Türkiye basınında sıkça yer almaya başlamıştır. 2012 yılının sonlarında “*ılımlı*” Suriye muhalefeti, arkasında ABD’nin yer aldığı Katar’ın himayesindeki bir toplantıyla yeni bir koalisyon niteliğine bürünmüştür. Böylece Suriye’deki iç savaş kaotik bir biçim alırken Türkiye’de belirli bir ölçüde bu gelişmeler içinde yer almış, en azından öyle görünmüştür. Bu dönemde 22 Haziran 2012 tarihinde bir Türk F-4 uçağının Suriye sınırı civarında düşürülmesi, iki ülke arasındaki gerginliği tırmandırmıştır.

Hemen hemen aynı dönemlerde, Suriye’nin kuzeyinde dağınık olarak yaşayan, birbirini ile anlaşılamayan Kürt grupların, Kuzey Irak’taki Kürdistan Bölgesel Yönetimi liderliği tarafından da desteklenen bir biçimde, bir araya gelerek ve de PKK ile yakın ilişkileri olduğu bilinen PYD liderliği altında Kuzey Suriye’de radikal siyasi Sünni gruplarla bölgesel hâkimiyet mücadelesine girişmesi Ankara’yı endişelendirmiştir. Bu konuda Barzani ile temas kuran Ankara bölgede kendi açısından bazı önlemler almış, sınır bölgesi denetimlerini sıkılaştırmıştır. Buna karşılık bölgede PYD ile El Kaide tarafından desteklendiği söylenen El Nusra Örgütü arasındaki çatışmalar da devam etmiştir.

Nihayet, Suriye İç Savaşı’nda giderek ılımlı muhalefetin yerini radikal İslamcı grupların alması ve 2015 yılının son aylarında Beşar Esad rejimine bağlı güçlerin giderek zorlanmaya başlaması, oldukça uzun bir zamandır bu ülke ile yakın ilişkiler içerisinde olan Rusya’nın soruna daha aktif bir şekilde katılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte RF askerî açıdan bölgedeki konuşlanmasını güçlendirmiştir. Özellikle 2015 yılı Kasım ayı sonlarında bir Rus savaş uçağının Türk hava sahası sınırını ihlal etmesi gerekçesiyle düşürülmesinin ardından Rusya, bölgedeki askeri varlığını daha da güçlendirmeye yönelmiştir.

Rusya'nın fiilen bölgedeki çatışmalara katılması başlangıçta, ABD'yi rahatsız etmiş olsa da dönem içerisinde Rusya'nın ABD ile Suriye hava sahasındaki uçuşlar konusunda bir iş birliğine, en azından bir koordinasyona gittiği anlaşılmaktadır. Bahse konu dönem içerisindeki şartlar dikkate alındığında, Beşar Esad'ın kuvvet yolu ile düşürülmesinin güç olduğu da anlaşılmıştır. Rusya'nın fiilen çatışmalara katılması, Türkiye'nin üzerinde ısrarla durduğu, Suriye toprakları üzerinde tesis edilmek istenen güvenli bölge veya uçuşa yasak bölge planlarının geliştirilmesini de zorlaştırmıştır.

Türkiye-RF ilişkilerinin düzelmesi ve 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi sürecinde ABD parmağının bulunduğu algısı ile yeniden şekillenen Türkiye'nin Suriye Politikası, Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde köklü bir değişiklik yaratmazken, Türkiye'yi RF-İran ittifakına yaklaştırmış ve Esad iktidarının yıkılması amacına yönelik politika, Türkiye'nin güvenliğini ön plana çıkaran bir hal almıştır.

Bu süreçte, Türkiye'nin Suriye bağlamında üç önemli önceliği vardı. Bunlar;

- Suriye'nin kuzey kısımları boyunca Irak'tan Akdeniz'e kadar uzanan PKK'ya yakın PYD kontrolündeki bir terör devletinin kurulmasını engellemek,
- Suriye ile sınırın IŞİD kontrolünde olan bölümünden Türkiye'ye yapılan saldırılara engel olmak/ortadan kaldırmak,
- Türkiye'de 2017 yılı başı itibariyle sayıları 3 milyona ulaşan mültecilerin artmasını önlemek ve bu maksatla, Suriye kuzeyinde bir güvenli bölge kurularak mültecilerin geri dönüşünü sağlamak olarak ifade edilebilir.

Bu üç sorun karşısında 24 Ağustos 2016 tarihine kadar savunmacı pozisyonda kalan Türkiye, bu tarihte başlatılan "*Fırat Kalkanı Operasyonu*" ile kısmi bir çözüm sağlamıştır. 29 Mart 2017'ye kadar devam eden bu operasyonla, IŞİD'nin Türkiye ile doğrudan sınır bağlantısı kesilmiş ve IŞİD akut bir güvenlik sorunu olmaktan çıkartılmış, PYD kontrolündeki bölgenin Irak'tan Akdeniz'e uzanan bir hat oluşturmasının önüne geçilmiştir.

Sonuç olarak Türkiye-Suriye ilişkilerinin bozulması;

- İyi komşuluk ilişkileriyle iki ülke arasında var olan teritoryal sorunların uyutulması ve başta güvenlik olmak üzere diğer konulardaki ilişkilerin geliştirilmesini olumsuz yönde etkilemiştir.

- Krize bağlı olarak, Suriye'nin toprak bütünlüğünün bozulması ve devlet otoritesinin ortadan kalkması, Türkiye'nin Suriye sınırı boyunca ciddi bir güvenlik sorunu ortaya çıkartmıştır. Bu sorun, Türkiye'ye yönelik bölge kaynaklı terör

eylemlerinin artmasına sebep olmuş, bölgede alan koşullarını belirsiz hale getirmiş ve Türkiye'nin fiilen müdahalesini gerektirmiştir.

- Kriz nedeniyle, küresel ve bölgesel güçlerin bölgeye müdahalesiyle bozulan bölgesel güç dengesi, Türkiye'nin bölge politikalarını ve manevra alanını daraltıcı etkiler yaratmış, gelişmeleri dengelemek için yerel güçler düzeyinde fiilen müdahale zorunluluğu doğmuştur.

- Suriye Krizi bölgede, başta Kürtler ve radikal dini gruplar olmak üzere sınırsız bir otonomi sağlamış, özellikle Kürtlerin bağımsız bir yapı oluşumuna giden bir süreç yaratmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'de etnik kökenli bölücü teröre karşı mücadele çerçevesinde "beka" sorunu olarak algılanmış ve bölgeye fiilen müdahale edilmesine sebep olmuştur.

- Kriz nedeniyle ortaya çıkan mülteci sorunu hem ekonomik hem güvenlik hem de sosyo kültürel yeni sorunlara kaynaklık etmiştir.

- Kriz ayrıca Türkiye'nin Suriye, Ürdün, İsrail ve Körfez ülkeleri ile olan ticaretini doğrudan etkilemiştir.

Bu kapsamda Türkiye'nin dış politika davranışlarını belirlerken dikkate alması gereken hususlardan;

- Türk dış politikasının temel/süreklilik taşıyan ilkeleri ile uyumlu ve bahse konu ilkelerin kaynaklık ettiği yaklaşımların esas alınması,

- İç faktörlerin göreceli etkilerinin arttığı bir ortamda, dış faktörlerin; bölgesel faktörlerin etkilerinin göreceli olarak arttığı bir ortamda ise sistemik faktörlerin temel belirleyicilik özelliğinin dikkate alınması,

- Bölge coğrafyası açısından; *"klasik güç dengesi sistemine benzer bir yapı ve davranış mantığı"*nın, *"kimlik aidyetlerine dayalı bazı tutum ve saflaşma"* ile aynı anda ve zeminde var olduğu bir ortamda, dış faktörlerle iç faktörleri analizlere birlikte dahil eden teorik bir yaklaşımın esas alınması gerektiği,

- Rasyonalite temelli, minimum çatışma ve maliyete karşılık, maksimum istikrar ve etkinin amaç olarak kabul edilmesi ile uluslararası ve içerisinde bulunan alt sistemlerin iyi tanınması, özelliklerinin yani ihtiyaç ve hassasiyetlerinin iyi belirlenmesine ihtiyaç duyulduğu,

- Ortaya çıkan esnekliğin, amaç-kapasite dengesi esas alınarak kullanılması gerektiği,

- Dış politika amaçlarının, küresel ve bölgesel alan koşulları dikkate alınarak ortaya konulan *"ulusal çıkarın niteliği"* ile uyumlu olması gerektiği,

- Güç ikilemi yaratacak dış politika davranışlarından kaçınılması ve güç dengesinin muhafaza edilmesi gerektiği hususlarının gerektiği şekilde dikkate alınmadığına işaret etmek gerekir.

Sonuç olarak, “3.3.3. Türkiye’nin Dış Politika Ortamı ile Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörlerin Tespiti, Öncelik ve Etkilerinin Belirlenmesi Arasındaki Uyumluluk” analizi kapsamında, yukarıda ortaya konan veriler ve ulaşılan sonuçlar çerçevesinde 2009-2017 dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası’nın yapılması ve uygulanmasında;

- 2014 yılına kadar, Türk dış politikasının temel ilkeleri ve dönemsel ihtiyaçlarla uyumlu olmayan, “merkez ülke doktrini”, “akil ülke” ve “siyasi/politik liberalizm” ilkelerini esas alan bir dış politika yaklaşımı benimsenmesi; 2014 yılına gelindiğinde ise Suriye’de yaşanan iç savaşın yarattığı güvenlik sorunlarının bir beka meselesi olarak algılanması, bu çerçevede; “milli irade”, “milli çıkar” ve “ahlaki realizm” ilkeleri temelinde yeniden düzenlenmeye çalışılması hem Türk dış politikasının temel ilkeleri hem de dış politika ortamının gerektirdiği dönemsel ihtiyaçlarla yeterli uyumu sağlayamamıştır.

- 2009-2017 döneminde, Türkiye’nin dış politika davranışlarını belirlerken dikkate alması gereken hususlardan yukarıda işaret edilenlerin gerektiği şekilde analizlere dahil edilmemesi, “1.4. Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ve Dış Politika Analizi Metodolojisi” alt bölümünde tespit edilme süreçleri ayrıntılı olarak ele alınan dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin bir bütün olarak analizlere dâhil edilmesini engellemiştir. Bu çerçevede, özellikle 2014 yılına kadar; rasyonalite, ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlar, sistemik/bölgesel kısıtlama ve fırsatlar, küresel güçlerin bölge politikaları ve Suriye’nin/hedef ülkenin özel nitelikleri analizlere gerektiği şekilde dâhil edilmemiş, bunun sonucu olarak da tüm faktörlerin birbiri ile etkileşimleri ve yarattıkları etki yeterli bir şekilde ortaya konamamıştır.

- “Şekil 1.4: Varoluşla İlgili Çıkarları Tehdit Altındaki Devletlerin Dış Politika Davranışları” ve “Şekil 1.6: Stratejik ve Diğer Çıkarları Tehdit Altındaki Orta Büyüklükte Devlet ve Küçük Devletlerin Dış Politika Davranışları” şeması esas alındığında, orta büyüklükte bir devlet olan Türkiye’nin dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve öncelikleri; ulusal kapasite, güç/etki ve imkanlar yeterli derecede dikkate alınmadan, iç politik ve kültürel öğelere, sistemik/bölgesel kısıtlama ve imkanlara göre daha fazla etki ve öncelik yüklenmesine sebep olmuştur. Bahse konu yaklaşım nedeniyle; sistemik ve bölgesel gelişmeler gereği

şekilde kontrol edilememiş ve etki altına alınamamış, bunun bir sonucu olarak sık sık politika değişikliklerine gidilerek kaynak, güç ve prestij kaybına sebep olan gelişmeler yaşanmıştır. Bu kapsamda; 2014 yılına kadar “*merkez ülke doktrini*”, “*akıl ülke*” ve “*Medeniyet temelli siyasal bağımlılık*” ilkeleri temelinde yapılan ve uygulanan Türkiye’nin Suriye Politikası; 2014 yılı sonrasında “*milli irade*”, “*milli çıkar*” ve “*ahlaki realizm*” ilkeleri temelinde yapıp uygulanmaya başlanmıştır.

3.3.4. TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER İLE DIŞ POLİTİKA ALAN KOŞULLARININ UYUMLULUĞU

“*Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ile Dış Politika Alan Koşullarının Uyumluluğu*” analizinin nasıl yapılacağı 3.1.4.’de, ortaya konmuştu. Bu kapsamda; “*ortamsal faktörler*”in etkilerinin tespitinde, “3.3.3. *Türkiye’nin Dış Politika Ortamı ile Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörlerin Tespiti, Öncelik ve Etkilerinin Belirlenmesi Arasındaki Uyumluluk*” başlığı altında yapılan analizden istifade edilebilir. Bahse konu başlık altında; 2009-2017 döneminde; 2001-2009 dönemi küresel ortam ve dinamikleri ile bunların Orta Doğu bölgesel alt sistemine ve bölge ülkelerinin dış politika davranışlarına etkileri, küresel aktörlerin Orta Doğu politikaları, bölge devlet ve devlet dışı aktörlerin bölge politikaları, Türkiye’nin ulusal ortam ve dinamiklerinin genel olarak yapısal bir değişikliğe uğramadığı ifade edilmiştir. Aynı başlık altında devamla, buna rağmen Türkiye’nin geleneksel Orta Doğu politikasının temel ilkelerinin değişikliğe uğradığı, dönemsel iç ve dış gelişmelerin kaynaklık ettiği bahse konu değişikliğin, kısaca “*karışmama*” olarak ifade edilen temel ilkedен önemli ölçüde vazgeçilerek, Orta Doğu işlerine daha fazla karışma ve müdahale etme şeklinde oluştuğuna dikkat çekilmiştir.

Bu çerçevede, daha önce bölge ülkeleri, bölge ülkeleri-İsrail ve bölge ülkeleri-Batı arasındaki sorunlara karışmama ve denge üzerine kurulu bir Orta doğu politikası izleyen Türkiye’nin, orta büyüklükte bir devlet olarak bahse konu politika değişikliği nedeniyle;

- Amaç-araç dengesi ve değişik güç dengesi yapılanmaları içerisinde sağladığı esnekliği,

- Uluslararası sorunlar çerçevesinde dış politikada üslendiği roller açısından “*üçüncü taraf olma*” eğilimini, “*doğrudan taraf olma*” eğilimine önceleyen politikalar için yarattığı uyumlu zemini kaybettiği,

- 2001-2009 döneminde Türkiye-Suriye ilişkilerinde ise, “iş birliği” ögesini, “rekabet” ögesine önceleyen yaklaşımı terk ettiği vurgulanmıştır.

3.3.3.’de devamla, bahse konu değişikliğe sebep olan uluslararası -küresel ve bölgesel- ve ulusal gelişmeler incelenmiş ve 2009-2017 döneminde, özetle;

- Bölgenin ABD ve RF için “varoluşla ilgili çıkar” niteliği taşıması nedeniyle, iki ülke arasında bölgesel rekabetin artması ve bu çerçevede değişik boyut ve koşullarda fiili müdahale ve vekâlet savaşlarının örtülü bir şekilde yapıyor olması,

- Bölgesel güçler ve bölge devletleri arasında, klasik güç dengesi sistemine benzer bir yapı ve davranış mantığının, kimlik aidiyetlerine dayalı bazı tutum ve saflaşmalarla aynı anda ve zeminde var olma özelliğinin, bölgesel güvenlik hassasiyetinin akut olduğu bahse konu dönemde daha katı ve sert bir şekilde devam ediyor olması,

- Irak ve Suriye’de toprak bütünlüğünün kaybolması, devlet egemenliği ve otoritesinin ortadan kalkması,

- Küresel ve bölgesel şartların yarattığı bölgesel otonominin, yerel Kürt ve radikal İslamcı gruplara sağladığı fırsatlar çerçevesinde, bahse konu grupların öneminin artması ve başta ABD ve İran olmak üzere ittifak ilişkilerinin ortaya çıkması,

- Türkiye’nin geleneksel Orta Doğu politikasının değişmesi ve dış politika davranışlarını belirlerken dikkate alması gereken hususların gerektiği şekilde dikkate alınmaması, alan koşulları açısından; Türkiye’nin güneyinde, belirsizlik ve istikrarsızlığı hâkim kılmıştır.

Bu durum; “Tablo 1.2: Teoriler ve Alan Koşulları”nda ortaya konan koşullardan “güvenlik yetersizdir; saldırı/savunma birbirinden ayırt edilemez; teknoloji/coğrafya saldırıya destek sağlar” ifadeleri ile ortaya konan alan koşulları ile uyumludur. Bahse konu tablo verilerinden yararlanarak bu durumun, “saldırgan realist” bir yaklaşım ile açıklanabileceği, yayılmacılık ve savaş için uygun bir ortama imkân sağlayabileceği tespiti yapılabilir.

Yukarıda tanımlanan “alan koşulları” esas alındığında; iç güvenlik ve terör sorunları ile yıllardır mücadele eden Türkiye’nin;

- 3.3.3.’te ifade edildiği gibi, özellikle 2014 yılına kadar; rasyonalite, ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlar, sistemik/bölgesel kısıtlama ve fırsatlar, küresel güçlerin bölge politikaları ve Suriye’nin/hedef ülkenin özel niteliklerinin analizlere yeterli seviyede dâhil edilmemesi,

- Suriye'nin toprak bütünlüğünü esas alan politikaların desteklenmemesi, bunun bir sonucu olarak, Suriye'nin toprak bütünlüğünün kaybolması, devlet egemenliği ve otoritesinin ortadan kalkmasıyla belirsizlik, istikrarsızlık ve güvenlik sorunlarının ortaya çıkması,

- Ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlar ile sistemik/bölgesel kısıtlama ve fırsatlar gerektiği şekilde analiz edilmeden, Türkiye'nin geleneksel Orta Doğu politikasının değiştirilmesinin yaratacağı sorunların öngörülebilmesi Türkiye'nin dış politika davranışlarına etki eden faktörler ile dış politika alan koşullarının uyumluluğunun sağlanamamasının ve karar biriminin alan koşullarını doğru bir şekilde tanımlayamamasının bir sonucu olarak görülmektedir.

3.3.5. ALAN KOŞULLARI, ULUSAL KAPASİTE, GÜÇ/ETKİ, İMKÂNLAR VE KARAR BİRİMLERİNİN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMİ İLE KARAR BİRİMİ TARAFINDAN ORTAYA KONAN FIRSAT VE TEHDİTLERİN UYUMLULUĞU

Alan koşulları, ulusal kapasite, güç/etki, imkânlar ve karar birimlerinin karşılıklı etkileşimi ile karar birimi tarafından ortaya konan fırsat ve tehditlerin uyumluluk analizinin nasıl yapılacağı 3.1.5.'te ortaya konmuştu. Bu çerçevede; *"Dış Politika Süreci"* incelendiğinde, sürecin ana omurgasını; karar birimi, ulusal kapasite, güç/etki, imkânlar ve alan koşullarının karşılıklı etkileşiminin oluşturduğu, bahse konu etkileşimin ise; dış politika sürecinde *"çıkarlar"*ın tespitine kaynaklık edecek *"mevcut fırsatlar ve tehditler"*ın ortaya konabilmesinde esas girdiyi oluşturması açısından çok kritik bir rol oynadığı çeşitli analizlerde ifade edilmişti.

Yukarıda ifade edilen esaslar çerçevesinde, 2009-2017 döneminde;

- 3.3.1.'de karar birimi rasyonalitesinin, 2001-2009 dönemine göre azaldığı, dönemin Cumhurbaşkanlığı bürokrasisi özelinde daraldığı, kültürel ve geleneksel bir yaklaşımın etkisini artırdığı, dış politika karar verme süreçlerinde, iç politik gelişmelere bağlı olarak, *"rasyonalite/sübjektif rasyonalite"* temelinden kaymalar yaşandığı vurgulanmıştır.

- 3.3.2.'de 2009-2017 döneminde ulusal kapasite, güç/etki ve imkânların hesaplanmasında temel sorun; güç unsurlarına gerekenden fazla değer yüklenmesi ve başta ekonomideki kırılganlık olmak üzere hassasiyet yaratan hususların yeterli seviyede dikkate alınmaması olduğu ifade edilmiştir. Buna bağlı olarak ulusal kapasite, güç/etki ve imkânları aşan ve Türk dış politikasının temel ilkeleri ile uyumlu

olmayan ilkeler esas alınarak yapılan Türkiye'nin Suriye Politikasının, orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye'nin, mevcut kapasite, güç ve imkânları ile uyumlu olmadığına işaret edilmiştir.

- 3.3.4.'de ise alan koşullarının, Türkiye'nin dış politika davranışlarına etki eden faktörler ile dış politika alan koşullarının uyumluluğunun sağlanamaması nedeniyle, doğru bir şekilde tanımlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda ulaşılan sonuçlar çerçevesinde; 2009-2017 döneminde, karar biriminin rasyonalite eksikliği hem mevcut kapasite, güç ve imkânların abartılı hesaplanmasına sebep olmuş hem de alan koşullarının doğru bir şekilde tanımlanmasını engellemiştir. Bahse konu eksiklik ve engeller; mevcut alan koşullarının Türkiye'nin güneyinde belirsizlik ve istikrarsızlığı hâkim kıldığı, bu durumun *“saldırgan realist”* bir yaklaşımla açıklanabileceği, yayılmacılık ve savaş için uygun bir ortama imkân sağlayabileceği tespitinin yapılmasını engellemiş, bunun sonucu olarak da alan koşullarının; *“merkez ülke doktrini”*, *“akıl ülke”* ve *“medeniyet temelli siyasal bağımlılık”* ilkeleri temelinde bir Suriye politikasına imkân vermeyeceği, aksine ciddi güvenlik sorunları yaratacağı öngörülemediği.

Sonuç olarak 2009-2017 döneminde; karar biriminin rasyonalitesi, mevcut kapasite, güç ve imkânlar ile mevcut alan koşullarının analizleri sağlıklı yapılmamış, bu nedenle aralarındaki etkileşim analizlere yeterli derecede dâhil edilememiş, bunun bir sonucu olarak mevcut alan koşullarının yaratacağı güvenlik sorunları öngörülemediği gibi, Türkiye'ye bölgesel liderlik yolunu açan bir takım fırsat ve imkânlar sağlayabileceği öngörülmüştür.

3.3.6. FIRSAT VE TEHDİTLER İLE ULUSAL ÇIKARIN NİTELİĞİNİN DOĞRU TESPİT EDİLMESİNİN UYUMLULUĞU

Fırsat ve tehditlerin, ulusal çıkarların niteliğinin belirlenmesine kaynaklık ettiği ve aralarındaki ilişkinin nasıl oluştuğu; 1.4 ve 3.1.6'da incelenmişti.

3.3.5'te ise, mevcut alan koşullarının, Türkiye'nin sosyo-kültürel sorun ve hassasiyetlerinin yoğun olduğu güneyinde belirsizlik ve istikrarsızlığı hâkim kıldığı ifade edilmiştir. Türkiye'nin, terör sorunlarıyla uğraştığı güney bölgesine komşu alanda oluşan bahse konu belirsizlik ve hassasiyet, bölgede yaşanan gelişmelerle birlikte ele alındığında ciddi güvenlik sorunları yaratma potansiyeli taşımıştır. Irak'ta yaşanan istikrarsızlık ve güvenlik sorunları ile de etkileşim halindeki bölge, bu haliyle;

- Türkiye'nin güneyinde Ak deniz ile bağlantısı olan, stratejik bütünlüğe sahip bir terör koridoru oluşturarak, bölgede kurulması planlanan devletlerle istikrarsız bir yapı oluşturmaya müsait potansiyel bir ortam sağlamıştır.

- Mevcut alan koşullarının yarattığı güneyde terör koridoru tehdidi aynı zamanda Türkiye'nin Sina ve Arap yarımadaları ile irtibatını kesme/sınırlama potansiyeline sahip olması nedeniyle de ayrı bir önem taşımaktadır.

Yukarıda ortaya konan tehdit, mevcut alan koşulları ve gelişmeler çerçevesinde analiz edildiğinde; küresel sistemik yapının bölgesel yapıya etkileri, küresel güçlerin bölge politikaları ve bölgedeki faaliyetleri, bölgesel sistemik yapı, bölgesel güçler, diğer bölge devletleri ve yerel aktörler ile Türkiye'nin kapasite, güç/etki ve imkânları dikkate alınarak analiz edildiğinde, devletlerin huzur ve refah içerisinde yaşamalarını gerektiren bir yapıya/güç yapısına ulaşmalarını sağlayan "*stratejik çıkarlar*"ı etkilediği sonucuna ulaşılabılır. Bahse konu tehdit, çok önemli güvenlik ve ekonomik sorunları yaratma potansiyeli taşımakla birlikte, "*mevcut haliyle*", bir "*beka sorunu*" olarak görülme potansiyeli taşımamakta ve var oluşla ilgili çıkarları etkileyen bir yapı arz etmemektedir. Anayasal düzen ve ülkenin toprak bütünlüğü mevcut güvenlik tedbirleri çerçevesinde korunabilmektedir ve devletin güvenlik güçleri potansiyel tehditleri önleyecek bir güce sahiptirler. Sorunun beka sorunu değil güvenlik sorunu olarak tanımlanması ve buna bağlı olarak stratejik çıkarları etkilediği sonucuna ulaşılması, dış politika sürecinin bundan sonraki aşamalarında daha sağlıklı ve en az maliyetli tercihlerin yapılmasına imkân sağlaması açısından son derece önemlidir. Zira sorunu mevcut haliyle "*beka sorunu*" olarak tanımlamak, gereksiz bir şekilde "*güvenlikleştirmek*" anlamına gelir ki bu bir yönüyle hassasiyet işaret etmesi diğer yönüyle de güvenlik politikalarıyla çözülecek bir sorunu topyekûn bir yaklaşım gerektiren daha kapsamlı politikalarla çözmek anlamına gelir. Bu çözüm hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan ağır maliyetler gerektirebilir.

Yukarıda ortaya konan esaslar çerçevesinde, 2009-2017 döneminde fırsat ve tehditler ile ulusal çıkarın niteliğinin doğru tespit edilmesinin uyumluluğu analizi kapsamında; ortaya çıkan tehdit, stratejik çıkarları etkileyen bir nitelik taşımasına rağmen, dönemin karar birimi tarafından, "*varoluşla ilgili çıkar*"ların etkilendiği tespiti yapılmış, hatta bölge alan koşullarına hâkim istikrarsızlık ve belirsizliğin, Türkiye'ye bölgenin lider devleti olabilmesi açısından yeni fırsatlar yarattığı/sunduğu düşünülerek, fırsat ve tehditler ile ulusal çıkarın niteliğinin uyumluluğu sağlanamamıştır.

3.3.7. ULUSAL ÇIKAR İLE DIŞ POLİTİKA AMAÇLARININ UYUMLULUĞU

3.1.7.'de hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu ortaya konmuştu. 3.3.6.'da ise, 2009-2017 döneminde ortaya çıkan fırsat ve tehditlerin stratejik çıkarları etkileyen bir nitelik taşıdığı sonucuna ulaşılmıştı. Bununla birlikte 1'4'de stratejik çıkarların, devletlerin huzur ve refah içerisinde yaşamaları için gerekli nitelik ve nicelikteki gücün sağlanmasına/oluşturulmasına yönelik amaçlara ışık tuttuğuna işaret edilmişti.

2009-2014 diliminde, Türkiye'nin bölgenin coğrafi ve kültürel merkezi olduğu varsayımına dayalı olarak geliştirilen "*merkez ülke doktrini/ilkesi*" çerçevesinde, bölgesel ve küresel düzeyde yeni bir düzenin kurulması aşamasında Ankara'nın bu yeni düzenin merkezinde olması temel dış politika amacı olarak belirlenmiştir.

Temmuz 2013'te yukarıda ifade edildiği gibi Mısır'da yaşanan gelişmelerle Arap Baharı dalgasının tersine dönmesi, bölgesel nüfuz elde etmeyi amaçlayan Türkiye'yi Batı'nın güç hesaplarında marjinal bir konuma itmiş ve Türkiye için "*değerli yalnızlık*" dönemini başlatırken, IŞİD'nin Ayn El Arab kuşatması sonrasında yerini özellikle Batı'nın Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetini dışladığı ve marjinalleştirdiği bir sürece bırakmıştır.

Bu dönemde yaşanan iç ve dış gelişmelerin yarattığı kriz sarmalını, "*milli irade*" söylemiyle karşılayan Adalet ve Kalkınma Partisi, "*milli çıkar*"ı söylem ve pratiklerin merkezine yerleştirmiştir. Bu yeni söylem ve pratik, Arap Baharı dalgasına kendisini bırakan riskli dış politikayı tasfiye ederek, kapasiteyi önceleyen yeni bir dış politikayı imkânlı kılmıştır. Medeniyet vurgusu ve Osmanlı mirası gibi söylemler yerini güvenlik/askeri güç kapasitesinin artırılmasını önceleyen ve bu sınır/kapasite doğrultusunda dış politika pratiklerinin belirlendiği yeni bir dinamiğe bırakmıştır.

Suriye'deki iç savaş, 2013 sonrasında, ittifakların ve hesapların çok sık değiştiği iyice karmaşık bir hal almıştır. Türkiye için artık Suriye'deki öncelikli hedef/dış politika amacı, rejim değişimi değil, ortaya çıkan karmaşık güvenlik sorunundan en az hasarla çıkabilmektir.

Bu kapsamda, 2014 yılından itibaren yukarıda ifade edildiği gibi Türkiye'nin Suriye bağlamında halen de devam eden üç önemli amacı vardı. Bunlar;

- Suriye'nin kuzey kısımları boyunca Irak'tan Akdeniz'e kadar uzanan PKK'ya yakın PYD kontrolündeki terör devletinin kurulmasını engellemek,

- Suriye ile sınırın IŞİD kontrolünde olan bölümünden Türkiye'ye yapılan saldırılara engel olmak/ortadan kaldırmak,

- Türkiye'de 2017 yılı başı itibariyle sayıları 3 milyona ulaşan mültecilerin artmasını önlemek ve bu maksatla, Suriye kuzeyinde bir güvenli bölge kurularak mültecilerin geri dönüşünü sağlamak olarak ifade edilebilir.

Yukarıda ortaya konan veriler ve ulaşılan sonuçlar çerçevesinde, ulusal çıkar ile dış politika amaçlarının uyumluluğu açısından;

- Her şeyden önce 3.3.6.'da dikkat çekildiği gibi bahse konu dönemde ortaya çıkan tehdit; stratejik çıkarları etkileyen bir nitelik taşımasına rağmen, dönemin karar birimi tarafından, "*varoluşla ilgili çıkar*"ların etkilendiği tespiti yapılmıştır.

- Bu çerçevede 2009-2014 diliminde; istikrar, güvenlik ve bölgesel iş birliğini desteklemeyi esas alan dış politika amaçlarına yönelinmesi gerekirken, Türkiye'nin kapasite, güç/etki ve imkânları ile uyumsuz, rasyonel olmayan dış politika amaçlarına yönelinmiştir. Bu yönelim, daha sonraki alt bölümlerde incelendiğinde görüleceği gibi, güç yapısı, dış politika stratejisi ve vasıtalarının sağlıklı bir şekilde oluşturulmasına da kaynaklık etmiştir.

- 2014 sonrası dilimde ise mevcut alan koşulları ve bölgesel gelişmeler çerçevesinde 3.3.6.'da ifade edildiği gibi, bir önceki dilimin kaynaklık ettiği güvenlik sorunlarının, klasik güvenlik sorunları niteliği taşıması ve mevcut haliyle "*beka sorunu*" olarak görülme potansiyeli taşınamaması nedeniyle; var oluşla ilgili çıkarları etkileyen bir yapı arz etmediği, anayasal düzen ve ülkenin toprak bütünlüğünün mevcut güvenlik tedbirleri çerçevesinde korunabildiği, devletin güvenlik güçlerinin potansiyel tehditleri önleyecek bir güce sahip olduğu vurgulanmıştı. Buna rağmen; mevcut güvenlik sorunlarını, "*beka sorunu*" olarak tanımlayarak gereksiz bir şekilde "*güvenlikleştirmek*", güvenlik politikalarıyla çözülecek bir sorunu topyekûn bir yaklaşım gerektiren daha kapsamlı politikalarla çözmek anlamına gelmiştir ki, bu durum çerçevesinde; 2014 sonrası dilimin dış politika amaçları doğru ifade edilmekle birlikte, uygun olmayan ilke ve çıkar niteliği temelinde yorumlandığı için ulusal çıkar ile dış politika amaçlarının uyumluluğu açısından gerekli uyum sağlanamamış, bunun sonucu olarak, mevcut güvenlik sorunlarının çözümü hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan ağır maliyetler gerektirmiştir.

3.3.8. DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI TEMELİNDE, DIŞ POLİTİKA ÇIKTILARININ İÇSEL UYUMLULUĞU

3.3.8.1. DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI İLE DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİNİN UYUMLULUĞU

3.3.7.'de, Türkiye'nin Suriye Politikasının hem 2009-2014 hem de 2014-2017 yılları arasındaki amaçları ortaya konmuş, 3.1.8.1'de ise dış politika amaçlarının gerçekleşmesini sağlayacak bir amaç-strateji uyumunun neleri gerektirdiği ifade edilmişti.

2009-2017 döneminde;

- Irak'taki istikrarsızlık,
- Arap Baharı ve Suriye iç savaşı nedeniyle bölgede ortaya çıkan belirsizlik,
- ABD ve RF-İran ittifakının bölgede Suriye iç savaşı üzerinden verdikleri mücadele ve yaptıkları vekâlet savaşı, Türkiye'nin güney sınırlarında ciddi bir güvenlik sorunu yaratmıştır.

Stratejik çıkarlara etki eder nitelikte olan bahse konu güvenlik sorunu; orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye'nin yukarıda ifade edilen esas ve gelişmeleri karşılayacak şekilde hem dış politika amaçları hem stratejik çıkarlar hem de kapasite, güç/etki ve imkânlar ile uyumlu bir strateji geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin;

- Irak ve Suriye'nin toprak bütünlüğünü esas alan, Arap Baharı ve Suriye iç savaşının kaynaklık ettiği bölgesel belirsizliği ortadan kaldıracak şekilde hem Irak ve Suriye ile ikili ittifak stratejilerini hem de bölgesel ittifak stratejisini güçlü tutarken, ortaya çıkan güvenlik sorununu asgariye indirebilmek maksadıyla NATO ittifakından da istifade etmesini sağlayan,

- Bununla birlikte, Suriye'deki alan koşullarından kaynaklanan güvenlik sorunlarını ele alırken, ABD ve RF'nin Suriye'deki üstün pozisyonunu göz ardı etmeyen bir strateji benimsenmesinin uygun olacağı öngörülmektedir.

Türkiye'nin 2009-2017 dönemi Suriye dış politikası stratejileri incelendiğinde;

- 2009-2014 diliminde, alan koşullarının ciddi güvenlik sorunu yaratan tehditleri; farklı bir yorum ve yaklaşımla, Türkiye'nin bölgede “*merkez ülke*” olmasına imkân veren fırsatlar olarak görülmüş, ikili ve bölgesel ittifak stratejilerine verilmesi gereken önem ve öncelik yerini Türkiye'nin kapasite, güç/etki ve imkânlarını aşan, ABD ve

RF'nin bölgedeki üstün pozisyonunu dikkate almayan daha tek taraflı ve bağımlılık ilişkisi çağrıştıran,

- 2014-2017 diliminde ise, alan koşullarının ciddi güvenlik sorunu yaratan tehditleri görülmüş, fakat bu dilimde de ulusal çıkarın niteliği abartılarak; stratejik nitelik taşıyan tehdit, varoluşla ilgili bir tehdit olarak nitelenmiş, dilimin dış politika amaçları yukarıda dikkat çekildiği üzere doğru bir şekilde ifade edilmesine rağmen, bahse konu amaçlarla uyumluluk göstermeyen, bağımlılık ilişkisi çağrıştıran, daha tek taraflı ve aktif bir ittifak stratejisine dönüştüğü ifade edilebilir.

- 2009-2017 dönemi stratejik yaklaşımları aynı zamanda; bir orta büyüklükte devlet olarak Türkiye'nin, dış politika davranışlarını belirlerken dikkate alması gereken hususlardan önemli bir kısmı ile de uyumluluk sağlayamamıştır.

Sonuç olarak; yukarıda yapılan analiz çerçevesinde 2009-2017 döneminin her iki diliminde de 3.1.8.1'de ortaya konan dış politika amaçlarının gerçekleşmesini sağlayacak bir amaç-strateji uyumunun gerektirdiği koşullar yeterli derecede sağlanamamıştır.

3.3.8.2. DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI İLE DIŞ POLİTİKA VASİTALARININ UYUMLULUĞU

3.1.8.2'de dış politika amaçları ile vasıtalarının uyumluluğunun,

- Çıkar-amaç uyumluluğu, bir diğer deyişle hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu,

- “Şekil 1.2: Dış Politikanın Temel İmkanlarıyla Araçlar Arası Bağlantılar”da ortaya konan ve mevcut kapasite, güç ve imkân ilişkisinin bir türevi olarak görülen dış politika vasıtalarının, çıkar-amaç uyumluluğu çerçevesinde oluşturulan dış politika amaçlarına uygun olup olmadığı dikkate alınarak sağlanabileceği ifade edilmişti.

3.2.8.2.'de ise, amaç-araç uyumluluğunun; amaç-araç dengesini, bir diğer deyişle amaçlara uygun araçların seçimi ve kullanılmasını ifade ettiği vurgulanmıştı.

2009-2017 döneminin 2009-2014 diliminde “*merkez ülke doktrini*”, güç kapasitesini artırma yoluyla değil, yumuşak güç aygıtları üzerinden işleyen bir başka ilkeyle hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin merkezde olduğu yeni bir bölgesel düzenin kurulması noktasında demokrasi ve özgürlüğün, diğer bir ifadeyle siyasal meşruiyetin dış politika bağlamında bu şekilde öne çıkması ile ekonomik karşılıklı bağımlılığın hemen yanı başına siyasal meşruiyet yerleştirilmeye çalışılmıştır.

2013 sonrasında ise, milli çıkar odaklı dönüşüm “*normatif*” dinamikleri bütünüyle tasfiye etmemiş, aksine “*ahlaki realizm*” kavramında karşılığını bulan eklektik bir politik ilkeye dönüştürmüştür. Türkiye bu süreçte bir taraftan IŞİD, PYD ve PKK’dan kaynaklanan güvenlik sorunlarını “*askeri güç*” ile çözmeye çalışırken, diğer taraftan ülkedeki Suriyeli mültecilere yönelik olarak da ahlaki bir sorumluluk üstlenmeye devam etmiştir.

Yukarıda ulaşılan sonuç ve bulgular esas alınarak, dış politika amaçları ile dış politika vasıtalarının uyumluluğu analizi kapsamında;

- Temelde tüm dönem boyunca dış politika sürecinin gerektirdiği uyumluluğun yeterli derecede sağlanamamış olmasından kaynaklanan analiz sorunları; dış politika amaçları temelinde, dış politika çıktılarının içsel uyumluluğunu, daha “3.3.8.1. Dış Politika Amaçları ile Dış Politika Stratejilerinin Uyumluluğu” aşamasında bozmuş ve bahse konu uyumsuzluk dönemin iki diliminde de amaç-vasıta uyumluluğunun sağlanmasını sınırlamıştır. Bununla birlikte dönemin her iki diliminde de karar birimi amaçları esas alındığında dahi, amaç-vasıta uyumluluğunun yeterli seviyede sağlanamadığı gözlenmiştir.

- 2009-2014 diliminde, Türkiye’nin bölgenin coğrafi ve kültürel merkezi olduğu varsayımına dayalı olarak geliştirilen “*merkez ülke doktrini/ilkesi*” çerçevesinde, bölgesel ve küresel düzeyde yeni bir düzenin kurulması aşamasında Ankara’nın bu yeni düzenin merkezinde olması temel dış politika amacı olarak belirlenmiştir. Bahse konu dilimde, yukarıda ifade edilen amaç çerçevesinde, alan koşullarının kaynaklık ettiği belirsizlik ve güvenlik sorunları dikkate alındığında dengeli bir akıllı güce dayalı vasıtalar gerektirirken, bölge koşulları ile tam uyum sağlamayan “*yumuşak güç*” önceleyen bir akıllı güç” esas alınmıştır.

- 2014-2017 diliminde ise, bu defa hem yukarıda ifade edildiği gibi çıkarın niteliğinin tespitindeki isabetsizlik hem de uygun olmayan stratejik yaklaşımlarla irtibatlandırılan dış politika amaçları, birincide ortaya konan gerekçelerle yine dengeli bir akıllı gücü gerektirirken, bu defa da “*sert güç*” önceleyen bir akıllı güç” esas alınmıştır.

3.3.8.3. DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİ İLE DIŞ POLİTİKA VASİTALARININ UYUMLULUĞU

2009-2017 dönemi Türkiye'nin Suriye Politikasının amaçları ile uyumlu olacak şekilde, uygun dış politika stratejileri 3.3.8.1.'de; uygun dış politika vasıtaları ise, 3.3.8.2.'de ortaya konmuştu. Bahse konu her iki başlık sonunda da temelde tüm dönem boyunca amaç-strateji ve amaç-vasıta uyumluluğunun sağlanamamış olduğu tespiti yapılmıştı. Dönem içerisinde aynı durum, strateji-vasıta uyumluluğu açısından da geçerli olmuştur. Zira uygun olmayan dış politika amaçları temelinde oluşturulan strateji ve yapılan vasıta seçimi nedeniyle, doğal olarak strateji-vasıta uyumu sağlamak mümkün olmamıştır.

Bununla birlikte dönemin her iki diliminde de karar birimi stratejileri ve vasıta seçimleri esas alındığında dahi, strateji vasıta uyumluluğunun sağlanamadığı ifade edilebilir. Bu kapsamda;

- 2009-2014 diliminde; tek taraflı ve bağımlılık ilişkisi çağrıştıran bir ittifak stratejisi oluşturulmuş buna dayalı olarak yumuşak gücü önceleyen bir akıllı gücü esas alan dış politika vasıtaları kullanılmıştır. Bu dönemde oluşturulan stratejinin; Arap Baharı ile ortaya çıkan alan koşullarından istifade ile bölge liderliğine oynama hedefini gerçekleştirmek için oluşturulduğu düşünüldüğünde, yumuşak gücün öncelenmesi vasıta seçimindeki hataya işaret etmektedir. Dönemin karar birimi tarafından, bu durumun sürdürülebilir olmadığının görülmesi üzerine 2013 sonunda hem strateji hem de vasıta yaklaşımı değiştirilmiştir.

- 2014-2017 diliminde ise; bağımlılık ilişkisi çağrıştıran, daha tek taraflı ve aktif bir ittifak stratejisi oluşturulmuş buna dayalı olarak bu defa sert gücü önceleyen bir akıllı gücü esas alan dış politika vasıtaları kullanılmıştır. Bu noktada mevcut güvenlik sorunları dikkate alındığında, kullanılan vasıtanın mevcut durum ve strateji ile uyumlu olduğu düşünülebilir. Fakat bu dönemde; küresel ve bölgesel güçlerin mücadele alanına dönüşen ve ortaya çıkan istikrarsızlıktan en fazla zarar gören ülke olarak Türkiye'nin sert gücünü; tek taraflı ve dış politika amaçlarını dikte eder bir tarzda kullanmasının koşulları ortadan kalkmıştır. Bu noktada bahse konu stratejinin doğru olduğu düşünülse bile; *"sert gücü önceleyen akıllı güç"* yaklaşımını esas alan vasıta kullanımı, küresel güçlerin bölge politikaları ve başta İran olmak üzere bölgesel aktörlerin politikaları ile uyumluluğu gerektirmiştir. Bu durum, sert ve yumuşak güç arasında denge içeren bir akıllı güç kullanımını zorunlu kılarak, dilimin

karar birimi tarafından oluşturulan strateji ve kullanılmasına karar verilen dış politika vasıtalarını bu haliyle de uyumsuz kılmıştır.

3.3.9. DIŞ POLİTİKA ÇIKTILARI İLE DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARININ/UYGULAMALARININ UYUMLULUĞU

“3.3.7.’de Türkiye’nin Suriye Politikasının Amaçları”, “3.3.8.1.’de Dış Politika Stratejileri” ve “3.3.8.2.’de Dış Politika Vasıtaları” ortaya konmuş ve bunların uyumluluk analizleri yapılmıştı. 3.2.9’da ise, içsel uyumluluğu sağlanan dış politika çıktılarının dış politika davranışları/uygulamaları ile uyumlu olmasının, uygulamanın doğruluğu açısından önem taşıdığına dikkat çekilmişti.

“3.3.9. Dış Politika Çıktıları ile Dış Politika Davranışları/Uygulamalarının Uyumluluğu”nın analizi için 3.1.9’da ulaşılan sonuçlardan istifade edilecektir. Bu kapsamda; bahse konu uyumluluğun “Şekil 1.3: Artan Ölçekli Dış Politika Yaptırımlar” şemasında ortaya konan hiyerarşiyi esas alarak, bir diğer deyişle dış politika davranışlarının gerektirdiği tepkiyi; göstermekle sağlanabileceği ifade edilebilir.

Yukarıda ortaya konan esaslar çerçevesinde, 2009-2017 döneminde dış politika çıktılarının içsel uyumluluğunun sağlanamaması; dış politika çıktıları ile dış politika davranışlarının/uygulamalarının uyumluluğunu engellemiştir. Yumuşak güçten, sert güce uzanan bir yaklaşım içerisinde kullanılması gereken dış politika vasıtaları, düzensiz git-gel ve reflektif bir yaklaşım içerisinde kullanılarak hem dış politikanın inandırıcılık ve prestijinin zarar görmesine hem de asgari çaba ve maliyetle azami verimin elde edilmesi prensiplerine uyum konusunda sıkıntı yaratmıştır. Bu durum Suriye politikasında sık sık değişikliğe gidilmesine de kaynaklık etmiştir.

3.3.10. GERİ BESLEME SÜRECİNİN UYGUNLUĞU

3.1.10’da geri besleme sürecinin uygunluğunun sağlanabilmesi için yapılması gerekenler ortaya konmuştur.

Bu çerçevede 2009-2017 dönemi geri besleme faaliyetlerinin uygunluğu; rasyonalitenin azalması, reel politiğin yerini kültür esaslı politikaların alması, dış politika sürecinin tüm safhalarında bilgi ve verilerin yeterli uygunlukta kullanılmaması ortaya çıkan yeni durum ve gelişmelerin doğru bir şekilde analiz edilmesini ve tanımlanmasını engellemiştir. Bu durum dış politika yapımı ve uygulamalarında gereken değişikliklerin etkinliğini azaltmış ve Türkiye’nin Suriye Politikasında sık sık değişikliğe gidilmesine sebep olmuştur.

3.3.11. DEĞERLENDİRME

2009-2017 dönemi Türkiye'nin Suriye Politikası'nın uygunluk ve uyumluluk analizi neticesinde;

- Karar biriminin rasyonalitesi 2001-2009 dönemine göre azalmış, karar birimi dönemin Cumhurbaşkanlığı bürokrasisi özelinde daraltılmış, kültürel ve geleneksel bir yaklaşım etkisini artırmış, dış politika karar verme süreçlerinde, iç politik gelişmelere bağlı olarak, "rasyonalite/sübjektif rasyonalite" temelinden kaymalar sergilenmiştir.

- Ulusal kapasite, güç/etki ve imkânların hesaplanmasında temel sorun; güç unsurlarına gerekenden fazla değer yüklenmesi ve başta ekonomideki kırılganlık olmak üzere hassasiyet yaratan hususların yeterli seviyede dikkate alınmaması olmuştur.

- Dönemin dış politika ilkeleri hem Türk Dış Politikası'nın temel ilkeleri hem de dış politika ortamının gerektirdiği dönemsel ihtiyaçlarla yeterli seviyede uyum sağlayamamıştır.

- Türkiye'nin dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve önceliklerinin tespitinde; ulusal kapasite, güç/etki ve imkanlar gerektiği şekilde dikkate alınmadan, iç politik ve kültürel öğelere, sistemik/bölgesel kısıtlama ve imkanlara göre daha fazla etki ve öncelik yüklenmesi, sistemik ve bölgesel gelişmelerin kontrol edilememesine ve etki altına alınamamasına sebep olmuş, bunun bir sonucu olarak sık sık politika değişikliklerine gidilerek kaynak, güç ve prestij kaybına sebep olan gelişmeler yaşanmıştır.

- Türkiye'nin geleneksel Orta Doğu politikasının devam ettirilmemesi ve Suriye'nin toprak bütünlüğünü esas alan politikaların desteklenmemesi Türkiye için ciddi güvenlik sorunları yaratan belirsizlik ve istikrarsızlığa kaynaklık etmiştir.

- Karar biriminin rasyonalitesi, mevcut kapasite, güç ve imkânlar ile mevcut alan koşullarının analizlerinin gerektiği şekilde yapılmaması, aralarındaki etkileşimin analizlere yeterli seviyede dâhil edilmesini engellemiş, bunun bir sonucu olarak mevcut alan koşullarının yaratacağı güvenlik sorunları öngörülemediği gibi, Türkiye'ye bölgesel liderlik yolunu açan bir takım fırsat ve imkânlar sağlayabileceği düşünülmüştür.

- Ortaya çıkan tehdit, stratejik çıkarları etkileyen bir nitelik taşımasına rağmen, dönemin karar birimi tarafından, "varoluşla ilgili çıkar"ların etkilendiği tespiti yapılmış, hatta bölge alan koşullarına hâkim istikrarsızlık ve belirsizliğin, Türkiye'ye bölgenin

lider devleti olabilmesi açısından yeni fırsatlar yarattığı/sunduğu düşünülerek fırsat ve tehditler ile ulusal çıkarın niteliğinin uyumluluğu yeterli derecede sağlanamamıştır.

- Ulusal çıkarın niteliği ile dış politika amaçları arasında tam bir uyumluluk sağlanamamıştır.

- Dış politika çıktıları arasında içsel uyumluluk yeterli derecede sağlanamamıştır.

- Dış politika çıktılarının içsel uyumluluğunun sağlanamaması; dış politika çıktıları ile dış politika davranışlarının/uygulamalarının uyumluluğunu engellemiş, yumuşak güçten, sert güce uzanan bir yaklaşım içerisinde kullanılması gereken dış politika vasıtaları, düzensiz gel-git ve reflektif bir yaklaşım içerisinde kullanılarak hem dış politikanın inandırıcılık ve prestijinin zarar görmesine hem de asgari çaba ve maliyetle azami verimin elde edilmesi anlayışını sınırlamıştır.

- Rasyonalitenin azalması, reel politiğin yerini kültür esaslı politikaların alması, dış politika sürecinin tüm safhalarında bilgi ve verilerin uygun kullanılmasını sınırlamış, geri beslemenin uygun bir şekilde yapılmasını ve ortaya çıkan yeni durum/gelişmelerin doğru bir şekilde analiz edilmesini/tanımlanmasını engellemiş, bu durum dış politika yapımı ve uygulamalarında gereken değişikliklerin etkinliğini azaltmıştır.

SONUÇ

Tez sorunsalı ve araştırma hipotezi temelinde; günümüz/üçüncü dönem dış politika analizi yaklaşımını esas alan bir dış politika analizi metodolojisi geliştirmek ve bu sayede; bilimsel, metodolojik ve nesnel bir analiz sunmak amaçlarını taşıyan araştırmanın;

- “*Dış Politika Davranışları ve Dış Politika Analizinin Teorik Alt Yapısı*” başlıklı birinci bölümünde, dış politikada aktörlerin davranışlarını oluşturan faktörlerin neler olabileceği, bahse konu faktörlerin etki ve öncelikleri ile dış politika davranışlarının analizi için uygun bir metodolojinin nasıl geliştirilebileceği konuları araştırılmıştır.

- “*2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası*” başlıklı ikinci bölümde ise, bahse konu dönemde uygulanan Türkiye’nin Suriye Politikası, iki farklı dönem -2001-2009/2009-2017- olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

- “*2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikasının Analizi*” başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise, birinci bölümde ulaşılan teorik sonuçlar ve “*Dış Politika Uygunluk ve Uyumluluk Analizi Metodolojisi*”nden istifade ile ikinci bölümde ortaya konan “*Türkiye’nin Suriye Politikası*” aynı zaman dilimleri esas alınarak analiz edilmiştir.

“*Sonuç*” başlığı altında önce, ana bölümlerde ulaşılan özgün sonuçlar, araştırmanın kısa bir özetini de yansıtacak şekilde sıralanacak, müteakiben araştırma sonuçları; araştırma amacı ve sorunsalı ile hipotezi çerçevesinde mukayeseli olarak ele alınarak nihai kanaat kısaca ortaya konmaya çalışılacaktır.

Birinci bölümde;

- Her şeyden önce, devletlerin hem siyasi iktidar hem de “*ulusal çıkar*”lar ya da bu çıkarlar doğrultusundaki hedefler peşinde koştukları, bir başka deyişle, devletler adına hükümet yetkililerinin ister demokrat ister diktatör olsunlar, politika amaçlarını belirlerken; bir yandan kendi iktidarlari, diğer yandan ulusal çıkarlarla uyumlu buldukları “*amaç*” ve “*hedef*”leri esas aldıkları vurgulanmıştır.

- Müteakiben, devletlerin sergiledikleri tüm dış politika faaliyetlerinin, “*dış politika süreci*” olarak ifade edilen bir süreç içerisinde; birbirini takip ettikleri ve bütüncül bir yapı oluşturdıkları, “*dış politika analizi*”nin bir bütün olarak dış politika sürecinin analizini ifade ettiğine dikkat çekilmiştir.

- Bahse konu bölümün “*Dış Politika Davranışları*” başlıklı birinci alt bölümü sonunda, dış politika ile dış politika davranışları kavramlarının tam olarak birbiri ile örtüşmediği öngörülmüştür. Dış politika davranışlarının, devletlerin gözlenebilir

davranışlarına ilave olarak, rastlantısal ya da hükümetlerin öngöremedikleri davranışları da kapsadığı, bu nedenle dış politika davranışlarının analiz edilebilmesi için, “*dış politika yapım sürecine ve sürecin çıktılarına*” odaklanmakla birlikte, uygulama dahil, devletlerin dış politika süreçlerinin bir bütün olarak ele alınmasının gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

- “*Dış Politika Analizinin Özellikleri*” başlıklı ikinci alt bölüm sonunda ise dış politika analizi çalışmalarının taşıması gereken özellikler ortaya konmuştur.

- “*Dış Politika Davranışları ve Dış Politika Analizinde Teori*” başlıklı üçüncü alt bölümde, dış politika analizinde kullanılacak bir teorinin en azından;

- Analizcinin tarihi sosyal gerçeklik anlayışı ile uyumlu olması,

- 1.2’de ortaya konan “*dış politika analizi çalışmalarının özellikleri*”ni karşılaması,

- Dış politika davranışlarına etki eden iç ve dış faktörleri aynı teorik çerçevede birleştirebilen bir yaklaşıma sahip olması,

- Devleti temel aktör olarak kabul eden ve devletlerin dış politikalarının açıklanmasında ve anlaşılmasında, uluslararası sistemin yapısını birincil önemde gören bir perspektife sahip olması,

- Bu nitelikteki bir yaklaşım ile uyumlu olarak, “*güç*” ve “*güç dengesi*” kavramsallığından yararlanması,

- Tarihsel bir perspektife sahip olması ve uluslararası siyasal sistemin evrimini kavramsal kategoriler çerçevesinde analize önem veren özellikler taşıması gerektiği tespit edilmiştir.

- Bahse konu alt bölümde ayrıca, dış politika analizi çalışmalarında realist teorilerin güçlü araçlar sunduğu, bu kapsamda realizmden faydalanabilmek için sık sık birbiri ile çatışan realizmin iki özelliğinden faydalanılabileceği;

- Bunlardan birincisinin, realizmin yüzyıllardır devam eden gerçek dış politika uygulaması için sağlam bir temel sunması,

- İkincisinin ise, dış politikanın ortaya çıktığı uluslararası ortamın basitleştirilmesine yardım edecek güçlü genel teoriler oluşturduğu tespitleri yapılmıştır.

- Realizmin, dünyadaki işlerin nasıl yürüdüğü ile alakalı üç temel varsayıma dayanan bir düşünce okulu olduğu, bunların;

- Grupçuluk,

- Bencillik,

- Güç merkezli olmak şeklinde sıralanabileceği ifade edilmiştir.
- Realizmden istifade ile gerçek dış politika durumlarını çalışabilmek için üç şey yapmak gerektiği, bunların sırasıyla;
 - Realizm içindeki teorik okullar konusunda bilgi sahibi olmak,
 - Spesifik realist teorilere aşina olmak,
 - En önemlisi teoriler, varsayımlar ve koşulların nasıl ilişkili olduğunu açık şekilde kavramak olduğu vurgulanmıştır.
- Realizmi dış politikaya uygularken analizcilerin iki önemli hataya düşebilecekleri,
 - Bunlardan birincisinin, varsayımların ortam koşulları ile karıştırılması,
 - İkincisinin ise, varsayımları tahminlerle karıştırmak olduğuna dikkat çekilmiştir.
- Dış politika analizi çalışmalarında kullanılabilecek bir teorinin taşıması gereken özellikler ve realizmin çalışma alanına sunduğu güçlü vasıtalar nedeniyle; dış politika analizi çalışmalarında “*neo klasik realist teori*”nin kullanılmasının uygun olacağı, bunun sebeplerinin ise;
 - Neo klasik realist düşünürlerin; sık sık birbiri ile çatışan realizmin iki özelliğini uyuşturma gayreti içerisinde olmaları ve birim düzeyindeki değişkenlerin; sistemin gerekliliklerine tepki verme yeteneklerini sınırlandırdığı ya da kolaylaştırdığı varsayımına inanmaları,
 - Waltz’ın birinci ve ikinci imge olarak tanımladığı insan doğası ve devletlerin içyapısına dair değişkenleri, yapısal analizlerle birleştirmeyi ve bu sayede, dış politika davranışlarına etki eden uygun tüm iç ve dış faktörleri dış politika analizine dâhil etmeyi,
 - Realizmin ünite seviyesindeki değişkenleri ile neo realizmin uluslararası sistem seviyesindeki değişkenlerinin birbirini dışlamadığı yaklaşımıyla, sistem seviyesi ve devlet seviyesindeki açıklayıcı değişkenleri bilinçli olarak birleştirmeyi,
 - Dış politika yürütücülerinin; tehdit değerlendirmesi, risk ve iç kaynakların harekete geçirilmesi konularında temel belirleyici olmaları nedeniyle, sistemik değişkenlere ilave olarak, birim düzeyi değişkenlere de dayanmayı,
 - Teori ile olay arasında denge kurmayı,
 - Anarşik uluslararası ortamda; güç politikasını ve grupların göreceli güçlerinin nesnel analizini öne çıkaran realist eğilim ile dış politika davranışları

belirlenirken, her bir durumda belli oyuncunun; tarih, kültür ve ortak zihniyetleri ile ilgili bilgilerine dayanmayı,

- Dış politika ile ilgili daha ayrıntılı açıklamalar üretebilmek için belli bir durumun spesifik özelliklerini de dikkate almayı,

- Devletin yapısını, uluslararası sistemin etkileri ile devletin dış politikası arasında bir dönüşüm mekanizması olarak değerlendirmeyi ve bu sayede ulusal siyaseti; güç dağılımı ile dış politika davranışları arasına bir ara değişken olarak yerleştirmeyi,

- Realizmin tüm alt okulları ile spesifik teorilerden ve onların ortaya koyduğu önermelerden istifade etmeyi,

- Gücü değil tehdit dengelemesini esas almayı ön gören bir teori olarak, neo klasik realist teorinin; hem dış politika analizi çalışmalarının özellikleri ile uyumlu olması hem de dış politika analizinin teorik ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikleri taşıması olduğuna dikkat çekilmiştir.

- Bu bölümde ayrıca dış politika analizinde uygun güç yaklaşımı ortaya konmaya çalışılmış bu kapsamda; dış politika analizinin özellikleri ve neoklasik realist teori ile uyum sağlayacak güç yaklaşımının; “Dış Politika Analizinde Güç Yaklaşımı” olarak da ifade edilen “ayrıntılı güç analizleri” olduğu tespiti yapılmıştır. Bununla birlikte dış politika analizi çalışmalarında, devletleri büyüklük kategorileri açısından dikkate alarak yapılan analizlerin de, genel sonuçlar vermesi ve güç paradoksu gibi yanılgılara sebep olmasına rağmen; belli bir davranış aralığı tespit etmek ve genel bir fikir sahibi olmak açısından ayrıntılı güç analizlerine katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

- “*Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ve Dış Politika Analizi Metodolojisi*” başlıklı dördüncü alt bölümde, 1’inci Bölüm’ün ilk üç alt bölümünde elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlardan istifadeyle;

- Önce dış politika ortamı ve çıktıları incelenmiş,

- Sonra dış politika sürecinin tanımlanmasına katkı sağlayacak şekilde dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin neler olduğu, etki durumları ve birbirleri ile etkileşimleri ortaya konmuş,

- Daha sonra, dış politika davranışlarına etki eden faktörler ile bu faktörlerin etki, öncelik ve etkileşimleri dikkate alınarak, devletlerin dış politika davranış kalıpları oluşturulmuş,

- Devamla dış politika davranışlarının analizine temel teşkil edecek bir “*dış politika süreci*”nin hangi özellikleri taşıması gerektiği ifade edilmiş ve bahse konu özellikleri taşıyan bir dış politika süreci tanımlanmış,

- Son olarak, yukarıda sıralananlardan istifade ile bir “dış politika analizi metodolojisi” geliştirilmiştir.

Yukarıda sıralanan faaliyetler çerçevesinde, 1.4’de önce;

- Devletlerin dış politika ortamlarının; dış politika davranışlarına etki eden tüm faktörler ile güç unsurlarının tümünün kaynağı ve etkiye dönüşmelerini sağlayan süreçleri oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Müteakiben devletlerin dış politika davranışlarının oluşmasına etki eden faktörlerin hem dış politikanın içinde olduğu dış politika ortamının ürünleri hem de dış politika ortamı ile ilişkili fakat direk olarak dış politika ortamı ürünü olmayan faktörlerden (diğer faktörler) olduğu ortaya konmuştur. Dış politika davranışlarına etki eden faktörler Tablo 1.5’de dir.

- 1.4’de daha sonra, dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve önceliklerinin; ulusal çıkarın niteliği ile devletlerin kapasite ve güçlerine göre belirlendiğine dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda, uluslararası sistemin taşıdığı mevcut özellikler çerçevesinde;

- Büyük devletlerin dış politika davranışlarında iç faktörlerin,

- Orta büyüklükte devlet ve küçük devlet dış politika davranışlarında ise dış/sistemik faktörlerin etkili olduğu vurgulanmış ve bahse konu esaslar dikkate alınarak etkilenen ulusal çıkarın niteliği temelinde “*devletlerin dış politika davranış şemaları*” oluşturulmuştur.

- 1.4’de devamla, sağlıklı bir dış politika analizinin; dış politika sürecinde yer alan bütün unsurların sürece dâhil edilmesini, bu unsurlara gerekli önceliklerin verilmesini ve birbirleri ile etkileşimlerinin dış politika davranışlarına etkilerinin dikkate alınmasını gerektirdiğine vurgu yapılmıştır. Dış politika analizinin bahse konu esaslar temelinde yapılabilmesi için bir “*dış politika süreci*” tanımlaması ve kavramsallaştırılması yapılmıştır.

- İlgili alt bölümde son olarak, tanımlanan “*dış politika süreci*” temelinde bir dış politika analizi metodolojisi, “*Dış Politikada Uygunluk ve Uyumluluk Analizi Metodolojisi*” başlığıyla sunulmuştur. Metodolojinin işleyişi ve nasıl kullanılacağı ile ilgili hususlar, “3.1. Dış Politika Uygunluk ve Uyumluluk Analizi Çerçevesinde Toplanan Veri ve Ulaşılan Sonuçların Tasnifi” alt bölümünde verilmiştir.

Araştırmanın “2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası” başlıklı 2’nci bölümünde;

- Türk dış politikasını etkileyen temel öğelerin; kültürel, tarihsel, stratejik ve içyapısal boyutlar taşıdığı bunlara ilave olarak yönetici kadronun niteliklerinin de dikkate alınması gerektiği tespiti yapılmıştır.

- Bahse konu temel öğeler çerçevesinde;

- Her şeyden önce, mevcut uluslararası sistemik etkilerin yarattığı sınırlama ve imkânlar çerçevesinde, ülkenin coğrafi konumunun ve Türk aydınının niteliklerinin, “*Türk Dış Politikasının temel nitelikleri*”nin belirlenmesinde esas unsurlar olduğu,

- Ülkenin coğrafi konumu ve bu konumun Türk aydınının kafasında yarattığı “*güvenlik algısı*”nın, orta büyüklükte devlet niteliği taşıyan Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikalarının başat niteliğini oluşturduğu,

- Ülkenin sosyo-kültürel yapısının, tarihsel özelliklerinin, jeo-politik konumunun ve başta ekonomik şartlar olmak üzere içyapısal boyutun; “*güvenlik algısı*” yanı sıra “*statükoculuk*” ve “*Batıcılık*” temel niteliklerine de kaynaklık ettikleri,

- “*Statükoculuk*” ve “*Batıcılık*” temel ilkelerinin aynı zamanda, “*ülkenin beka ve güvenliği*”nin gereği olarak, vasıta işlevi gören bir nitelik de taşıdığı,

- 1950’lerden sonra ve özellikle son dönemlerde (2000’ler) “*Batıcılık*” temel ilkesinin bir “*meşruiyet*” vasıtası olarak işlev gördüğü ve önem kazandığı tespitleri yapılmıştır.

- Yukarıda ortaya konan temel esasların kaynaklık ettiği Türk Dış Politikası’nın temel/süreklilik taşıyan ilkelerinin;

- Statükoculuk/“*Lozan Barış Antlaşması*” temelinde mevcut durumu koruma düşüncesi,

- Batıcılık,

- Güvenlik endişesi olarak sıralanabileceği ifade edilmiştir.

- Türk Dış Politikasında Cumhuriyetin kuruluş döneminden günümüze; batılılaşma/modernleşme ve demokratikleşme, bilim ve teknolojiyi rehber kabul etme, bağımsızlık, barışçılık, gerçekçilik, hukuka bağlılık, milli güç unsurlarına dayanma ve ulusal çıkar’ın korunması özellikleri muhafaza ettiği vurgulanmıştır. Kuruluş döneminde daha içe kapalı, ittifak ve uluslararası kuruluşlara daha mesafeli bir anlayış söz konusuken zaman içerisinde, özellikle dış faktörlerin etkisi ile ortaya

ıkan başta güvenlik sorunları ve ekonomik ihtiyaçların bir sonucu olarak ittifaklara ve uluslararası kuruluşlara katılımın önemli bir özellik olarak ortaya çıktığı kanaatine ulaşılmıştır.

- 2001-2017 dönemi Türkiye'nin dış politika davranışlarına etki eden tüm faktörler dikkate alındığında, bir orta büyüklükte devlet olarak Türkiye'nin dış politika davranışlarını belirlerken;

- İ faktörlerin greliliklerinin arttığı bir ortamda, dış faktörlerin; bölgesel faktörlerin etkilerinin görelilik olarak arttığı bir ortamda ise sistemik faktörlerin temel belirleyicilik özelliklerini kaybetmediğı,

- Uluslararası ve bölgesel sistemik yapının daha otonom bir dış politika davranışı sergilemeye uygun şartları yarattığı,

- Siyasal ve ekonomik faktörlerin etkilerinin; küresel/bölgesel özellikler ayrı ayrı dikkate alınarak ve toptancı bir yaklaşımdan kaçınılarak analizlere dâhil edilmesi gerektiğı,

- Küresel ve bölgesel tercihlerde hala g dengelinin muhafazası ve güvenlik kaygılarının ön planda olduğı,

- Bölge coğrafiyası açısından; *“klasik g dengesi sistemine benzer bir yapı ve davranış mantığı”*nın, *“kimlik aidiyetlerine dayalı bazı tutum ve saflaşma”* ile aynı anda ve zeminde var olduğı bir ortamda, dış faktörlerle i faktörleri analizlere birlikte dâhil eden teorik bir yaklaşımın esas alınması gerektiğı,

- Rasyonalite temelli, minimum çatışma ve maliyete karşılık, maksimum istikrar ve etkinin amaç olarak kabul edilmesi ile uluslararası ve içerisinde bulunan alt sistemlerin iyi tanınması, özelliklerinin yani ihtiyaç ve hassasiyetlerinin iyi belirlenmesine ihtiyaç duyulduğı,

- Ortaya çıkan esnekliğin; amaç-kapasite dengesi esas alınarak kullanılması gerektiğı,

- Dış politika amaçlarının, küresel ve bölgesel alan koşulları dikkate alınarak ortaya konulan *“ulusal çıkarın niteliğı”* ile uyumlu olması gerektiğı,

- G ikilemi yaratacak dış politika davranışlarından kaçınılması ve g dengelinin muhafaza edilmesi gerektiğı sonucuna ulaşılmıştır.

“2.2. Türkiye'nin Suriye Politikası” başlıklı alt bölümde ortaya konan, 2001-2017 Dönemi Türkiye'nin mevcut Suriye Politikası; *“2.2.2. 2001-2009 Dönemi Türkiye'nin Suriye Politikası”* ve *“2.2.3. 2009-2017 Dönemi Türkiye'nin Suriye Politikası”*

başlıkları altında iki dönem olarak ortaya konmuştur. Bahse konu politikalar Tablo olarak Ek-2’de dir.

Araştırmanın “2001-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası’nın Analizi” başlıklı 3’üncü bölümünde ise; önce yukarıda ifade edildiği gibi metodolojinin nasıl kullanılacağı ile ilgili bilgiler “3.1. Dış Politika Uygunluk ve Uyumluluk Analizi Çerçevesinde Toplanan Veri ve Ulaşılan Sonuçların Tasnifi” alt bölümünde verilmiş müteakiben, “Dış Politika Uygunluk ve Uyumluluk Analizi Metodolojisi”ne uygun olarak sırasıyla, “3.2. 2001-2009 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikasının Uygunluk ve Uyumluluk Analizi” ve “3.3. 2009-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikasının Uygunluk ve Uyumluluk Analizi” yapılmıştır.

“2001-2009 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası’nın Uygunluk ve Uyumluluk Analizi” sonucunda;

- 2007 yılına kadar her iki iktidar diliminde de uygun politikaların yapıldığı ve uygulandığı,
- 2007 yılı sonrasında ise karar birimi rasyonalitesinin zaman içerisinde azalmasıyla, uygun dış politika yapımı ve uygulaması yaklaşımlarından uzaklaşıldığı,
- Bunun sonucu olarak, 2007 yılına kadar gayet başarılı, dış politika amaç ve hedefleriyle uyumlu olarak yürütülen Türkiye’nin Suriye Politikası’nın; 2007 yılı sonrasında oturduğu zemini kaybetmeye başladığı, derinlik kazanmasının sınırlandığı ve 2009 sonrası yaşanan gelişmelerle uygun olmayan bir yapıya evrildiği kanaatine ulaşılmıştır.

“2009-2017 Dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası’nın Uygunluk ve Uyumluluk Analizi” neticesinde;

- Karar biriminin rasyonalitesi 2001-2009 dönemine göre azalmış, karar birimi dönemin Cumhurbaşkanlığı bürokrasisi özelinde daraltılmış, kültürel ve geleneksel bir yaklaşım etkisini artırmış, dış politika karar verme süreçlerinde, iç politik gelişmelere bağlı olarak, “rasyonalite/sübjektif rasyonalite” temelinden kaymalar sergilenmiştir.

- Ulusal kapasite, güç/etki ve imkânların hesaplanmasında temel sorun; güç unsurlarına gerekenden fazla değer yüklenmesi ve başta ekonomideki kırılganlık olmak üzere hassasiyet yaratan hususların yeterli seviyede dikkate alınmaması olmuştur.

- Dönemin dış politika ilkeleri hem Türk Dış Politikası'nın temel ilkeleri hem de dış politika ortamının gerektirdiği dönemsel ihtiyaçlarla yeterli seviyede uyum sağlayamamıştır.

- Türkiye'nin dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve önceliklerinin tespitinde; ulusal kapasite, güç/etki ve imkanlar gerektiği şekilde dikkate alınmadan, iç politik ve kültürel öğelere, sistemik/bölgesel kısıtlama ve imkanlara göre daha fazla etki ve öncelik yüklenmesi, sistemik ve bölgesel gelişmelerin kontrol edilememesine ve etki altına alınamamasına sebep olmuş, bunun bir sonucu olarak sık sık politika değişikliklerine gidilerek kaynak, güç ve prestij kaybına sebep olan gelişmeler yaşanmıştır.

- Türkiye'nin geleneksel Orta Doğu politikasının devam ettirilmemesi ve Suriye'nin toprak bütünlüğünü esas alan politikaların desteklenmemesi Türkiye için ciddi güvenlik sorunları yaratan belirsizlik ve istikrarsızlığa kaynaklık etmiştir.

- Karar biriminin rasyonalitesi, mevcut kapasite, güç ve imkânlar ile mevcut alan koşullarının analizlerinin gerektiği şekilde yapılmaması, aralarındaki etkileşimin analizlere yeterli seviyede dâhil edilmesini engellemiş, bunun bir sonucu olarak mevcut alan koşullarının yaratacağı güvenlik sorunları öngörülemediği gibi, Türkiye'ye bölgesel liderlik yolunu açan bir takım fırsat ve imkânlar sağlayabileceği düşünülmüştür.

- Ortaya çıkan tehdit, stratejik çıkarları etkileyen bir nitelik taşımasına rağmen, dönemin karar birimi tarafından, "*varoluşla ilgili çıkar*"ların etkilendiği tespiti yapılmış, hatta bölge alan koşullarına hâkim istikrarsızlık ve belirsizliğin, Türkiye'ye bölgenin lider devleti olabilmesi açısından yeni fırsatlar yarattığı/sunduğu düşünüldükçe fırsat ve tehditler ile ulusal çıkarın niteliğinin uyumluluğu yeterli derecede sağlanamamıştır.

- Ulusal çıkarın niteliği ile dış politika amaçları arasında tam bir uyumluluk sağlanamamıştır.

- Dış politika çıktıları arasında içsel uyumluluk yeterli derecede sağlanamamıştır.

- Dış politika çıktılarının içsel uyumluluğunun sağlanamaması; dış politika çıktıları ile dış politika davranışlarının/uygulamalarının uyumluluğunu engellemiş, yumuşak güçten, sert güce uzanan bir yaklaşım içerisinde kullanılması gereken dış politika vasıtaları, düzensiz gel-git ve reflektif bir yaklaşım içerisinde kullanılarak

hem dış politikanın inandırıcılık ve prestijinin zarar görmesine hem de asgari çaba ve maliyetle azami verimin elde edilmesi anlayışını sınırlamıştır.

- Rasyonalitenin azalması, reel politiğin yerini kültür esaslı politikaların alması, dış politika sürecinin tüm safhalarında bilgi ve verilerin uygun kullanılmasını sınırlamış, geri beslemenin uygun bir şekilde yapılmasını ve ortaya çıkan yeni durum/gelişmelerin doğru bir şekilde analiz edilmesini/tanımlanmasını engellemiş, bu durum dış politika yapımı ve uygulamalarında gereken değişikliklerin etkinliğini azaltmıştır.

Sonuç olarak;

- Araştırmada ortaya konan dış politika davranışlarına etki eden faktörler listesi, devletlerin niteliklerine göre geliştirilen dış politika davranışları şemaları, dış politika süreci ve dış politika analizi metodolojisi vasıtasıyla araştırma sorunsalı olarak belirlenen ihtiyaç karşılanmış ve araştırma amaçlarına ulaşılmıştır.

- Araştırma hipotezinin sınanması ise; ikinci bölümde ortaya konan 2001-2017 Dönemi Türkiye'nin Suriye Politikası'nın, üçüncü bölümde analiz edilmesi ile yapılmıştır. Geliştirilen dış politika analizi metodolojisinin; sistemik faktörlerin, diğer faktörlere göre etki ve önceliğini esas alan, dış politika davranışlarına etki eden tüm uygun faktörleri kuramsal çerçevede dış politika analizlerine dâhil eden bir nitelik taşıdığı ve bu sayede; Türkiye'nin dış politika davranışlarının daha sağlıklı analizine imkân veren bilimsel, metodolojik ve nesnel bir analiz sunmak amacını karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Ağcan, Muhammed A.: “Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi”, **Küresel siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed., E. Balta, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.77-109.

Akgün, Birol: **ABD’nin Suriye Politikası, Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)**, Stratejik Düşünceler Enstitüsü, SDE Uluslararası İlişkiler Program Koordinatörlüğü, 2012.

Akıllı, Erman: **Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika**, Ankara, Nobel Yayınları, 2013.

AlJazeera Turk, 6 Ocak 2014.

Askeroğlu, Sabir: “Rusya Suriye’de Neden Direniyor”, 21. Yüzyıl Enstitüsü, 27 Mayıs 2013, (çevrimiçi) <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/rusya-suriyede-neden-direniyor>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

Aslan, Ali: “Problematizing Modernity in Turkish Foreign Policy: Identity, Sovereignty and Beyond”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C: 9, No: 33, 2013, s.27-57.

Ayin Tarihi, <http://www.ayintarihi.com/PQKpZ/date/2009-04-21>.

Ayin Tarihi, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2001-06-21>.

Ayın Tarihi, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2004-01-06/07>; **Milliyet**, 7 Ocak 2004.

Ayın Tarihi, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2006-09-05>.

Ayın Tarihi, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2009-09-16>.

Ayın Tarihi, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2009-12-22/23/24>.

Ayın Tarihi, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/2010-05-16>.

Ayman, Gülden: **İyi Komşuluğun Formülü: Türk Dış Politikasında Teritoryal Sorunlar**, İstanbul, Yalın Yayıncılık, 2012.

Bagno, Olana: "Russia in The Middle East: An Unlikely Comeback", **Strategic Assesment**, C: 12, No: 2, 2 Ağustos 2009.

Balcı, Ali: "Realizm", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, der., Ş. Kardaş, A. Balcı, 3. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2014.

Türk Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar, İstanbul, Alfa Yayınları, 2017.

Balcı, Çağatay: "İran, Pragmatizm ve PKK", **UPA, Uluslararası Politika Akademisi**, 11 Eylül 2012, (çevrimiçi) <http://politikaakademisi.org/iran-pragmatizm-ve-pkk/>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

Bayır, Özgün Erler, “Dış Politika Analizinde Temel Ögeler”, **Dış Politika**
Faruk Sönmezoğlu: **Karşılaştırmalı Bir Bakış**, ed., Ö. E. Bayır ve F.
Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2014, s.5-44.

BBC News, “Erdoğan'dan İHH'ya: Gazze'ye Yardımı Bana mı Sordunuz?”, 30 06
2016, “Çevrimiçi” https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160629_erdogan_ihh, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

BBC News Türkçe, “Rusya'da Yeni Askeri Doktrin: En Büyük Tehdit Nato”, 26
Aralık 2014, (çevrimiçi) <http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141226-rusya-askeri-doktrin>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

BBC News Türkçe, “Suriye Muhalefeti İstanbul'da Konsey Seçti”, 16 Eylül 2011,
(çevrimiçi) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110915_syriaopposition.html, Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2015.

Beasley, Ryan K., “Domestic and International Influences on Foreign
Michael S. Snarr: Policy: A Comparative Perspective”, **Foreign Policy in
Comparative perspective: Domestic and
International Influences on State Behavior**, ed., R. K.
Beasley, v.d., Washington, CQ Press, 2002, s.321-347.

Bila, Fikret: “İki Buçuk Savaş”, **Milliyet**, 27 Kasım 1994; (çevrimiçi)
<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/iki-bucuk-savas-5247515>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

Bilge, Suat: **Milletlerarası Politika**, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler
Fakültesi Yayınları, 1966.

- Bilgin, Pınar, Ali Bilgiç: Turkey's "New" Foreign Policy Toward Eurasia", **Eurasian Geography and Economics**, C: 52, No: 2, 2011, s.173-195.
- Bingöl, Oktay: "Suriye'de Kürt Hareketi: PYD/YPG'nin PKK ve Bölgesel Kürt Dinamiği ile İlişkisi ve Türkiye'ye Etkileri", **Merkez Strateji Enstitüsü, Rapor-14**, 13.06.2016, s.1-22.
- Bozkurt, Abdulgani: "Hizbullah'ın Lübnan'da Kuruluşu ve Popülaritesinin Sebepleri", **Tarih Okulu Dergisi**, C: 7, No: 17, 2014, s.599-627.
- Bozkurt, M. İlyas: **İnhiraf-Kırılma-2, İslam Mezheplerinin Analizi**, 2. bs., Bursa: Revizyon Medya, 2015.
- Brighi, Elisabetta, "Uygulama ve Davranış", **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, ed., S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, 2. bs., çev., Nasuh Uslu, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016, s.147-167.
- Carlsnaes, Walter: **Ideology and Foreign Policy: Problems of Comparative Cenceptualisation**, Oxford, Oxford University Press, 1986.
- "The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis", **International Studies Quarterly**, C: 46, No: 2, 1992, s.245-270.
- Carr, Edward H.: **20 Yıl Krizi**, 1919-1939, çev., Can Cemgil, İstanbul: B. Ü. Yayınları, 2010.

Cem, İsmail: **Turkey at the New Country: Speeches and Texts Presented at International Fora (1995-2001)**, Mersin, Rustem Publishing, 2001.

“Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium”, **Turkish Policy Quarterly**, C:1, No:1, 2002, s.1-6.

Clarion Project (2014), **The Islamic State**, (çevrimiçi) <http://www.clarionproject.org/sites/default/files/islamic-state-isis-isis-factsheet-pdf>, Erişim tarihi: 15.10.2015.

Cline, Ray S.: **World Politics Power Assessment**, Boulde, Clorado, Westview Press, 1977.

Cumhuriyet, 3 Ekim 1995 ve 2 Nisan 1996.

Çağlar, Barış: “Türkiye’nin Suriye Politikası: Yeni Klasik Realist Bir Bakış”, **Orta Doğu Analiz**, C: 4, No: 47, Kasım 2012, s.42-49

Çetinsaya, Gökhan: “Tarihsel Perspektifte Türkiye–İran İlişkileri ve Nükleer Sorunu”, **SETAV Raporu**, Ankara, 2006.

Çiçekçi, Ceyhun: “İsrail’in Güncel Güvenlik Habitatı”, **Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No: 24, 2015.

Dağ, Rahman: “Ortadoğu Denkleminde Suriye Kürtleri”, **Orta Doğu Analiz**, C: 7, No: 69, Temmuz-Ağustos 2016, s.10-13.

Davison, Roderic H.: “Where is the Middle East”, **Foreign Affairs**, C: 38, No: 4, July, 1960, s.665-675.

Davutoğlu, Ahmet: “Türk Dış Politikasının İlkeleri ve Bölgesel Siyasal Yapılanma”, **SAM Vision Papers, Stratejik Araştırma Merkezi**, No: 3, Ağustos 2012, s.3-12.

Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu, 8. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2002.

Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu, 41. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2010.

Demir, Sertif, Ercüment Tatlıoğlu: “Avrupa Birliği’nin Orta Doğu Politikalarının Analizi”, **Yeni Orta Doğu**, ed., S. Demir ve O. Bingöl, Ankara, Barış Kitap, 2017, s.535-562.

Deniz, Taşkın: “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, No: 26, İstanbul, 2012, s.147-171.

Deniz, Yıldırım: “Ortadoğu’daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri”, **Tesam Akademi Dergisi - Turkish Journal of TESAM Academy**, C: 3, No: 1, Ocak-January, 2016, s.129-149.

Doğan, Erhan, Semra Cirit Mazlum: “Türkiye’nin Dış Politikası: Yeni Sorunlar ve Yeni Aktörler”, **Sivil Toplum ve Dış politika, Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler**, der., S. C. Mazlum ve E. Doğan, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006, s.11-23.

Donnelly, Jack: “Realism”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, ed., S. Burchill, vd., 3. bs., çev., Muhammed Ağcan, Ali Aslan, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, s.53-84.

- Doster, Barış: “Bir Bölgesel Güç Olarak İran’ın Ortadoğu Politikası”, **Orta Doğu Analiz**, Ağustos 2012, C: 4, No: 44, s.44-51.
- Duran, Burhanettin: “Türk Dış Politikasının İç Siyasi Boyutu: 2010 Değerlendirmesi”, **Türk Dış Politika Yıllığı**, Ankara: **SETA**, ed., B. Duran, K. İnât, M. Özcan, 2010, s.15-66.
- Efegil, Ertan: “İsrail’in Dış Politikasının Belirleyicileri”, **Ortadoğu Analiz**, C:5, No: 49, 2013, s.53-61.
- “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, **Ortadoğu Analiz**, C: 5, No: 53, 2013, s.104-113.
- Dış Politika Analizi Ders Notları**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2016.
- Eralp, Atila: “Sistem”, **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der., A. Eralp, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 125-153.
- Ereker, Fulya: “Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C: 9, No: 36, (Kış 2013), s.45-71.
- Erenler, Muharrem: “Russia’s Arab Spring Policy”, **Bilgi Strateji Dergisi**, C: 4, No: 6, 2012, s.167-191.

- Erhan, Çağrı: “Orta Doğu Barış Süreci”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-2: 1980-2001)**, ed., B. Oran, 14. bs., İstanbul: İletişim yayınları, 2013, s.570.
- Ersoy, Eyüp: “Realizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, der., R. Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.159-187.
- Ertekin, Bülent Aydın: “Neo-Rusya’nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya’nın Suriye Arap Baharındaki Rolü”, **Bilge Strateji Dergisi**, C: 4, No: 7, 2012, s.131-163.
- Fekri, Amir Ahmad: **İran Devrimi**, İstanbul, Mızrak Yayınları, 2011.
- Frankel, Joseph: **The Making of Foreign Policy**, Oxford, Oxford University Press, 1963.
- Gause, F. Gregory: Suudi Arabia in the New Middle East, **Council Special Report No. 63**, New York, Council on Foreign Relations (CFR)., 2011.
- Gönlübol, Mehmet, Ömer Kürkçüoğlu: “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, der., B. Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s.3-27.
- Gözen, Ramazan: “Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği’ne Doğru Dönüşümü”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C: 2, No: 6, 2006, s.1-16.

Griffiths, Martin Terry **Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, çev., O'Callaghan ve Steven CESRAN, Ankara, 2.bs., Nobel Akademik Yayıncılık, C. Roach: 2013.

Güleç, Cansu: "Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri", **ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi/COMU International Journal of Social Sciences**, C: 3, No: 1, 2018, s.79-102.

Hale, William: **Türkish Foreign Policy, 1774-2000**, London, Frank Case, 2000.

Hermann, Margaret G., "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Charles F. Hermann: Empirical Inquiry", **International Studies Quarterly**, C: 33, No: 4., 1989, s.361-387

Herman, Charles N.: "Policy Classification: A Key to the Comparative Study of Foreign Policy", **The Analysis of International Politics**, ed., J. N. Rosenau, V. Davis, M. A. East, New York, Free Press, 1972, s.58-79.

Heywood, Andrew: **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, çev., Fahri Bakırcı, 2. bs., Ankara, BB101 Yayınları, 2015.

Hill, Christopher: **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York, Palgrave, 2003.

Hill, Christopher, "Foreign Policy Analysis", **International Relations: A Margot Light: Handbook of Current Theory**, der., M. Light ve A. J. R. Groom, Londra, Pinter Publishers, 1985, s.156-173.

Holsti, Kalevi J.: **International Politics Framework for Analysis**, 2. bs., London, Prentice Hall, 1974.

International Politics Framework for Analysis, 4. bs., NJ, Prentice-Hall, 1983.

<http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2015.

<http://www.hurriyet.com.tr/suudi-arabistan-ordusu-bahreyne-girdi-17267951>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2015.

<http://www.mfa.gov.tr/no-125-12-agustos-2006-bm-guvenlik-konseynin-lubnandak-i-catismalara-iliskin-olarak-kabul-ettiği-1701-sayili-karar-hk-.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 08 Aralık 2013.

<http://www.tradingeconomics.com/saudi-arabia/population>, Erişim tarihi: 15 Ekim 2015.

Hudson, Valeri M.: **Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory**, Lanham, Rowman and Littlefield, 2007.

“Dış Politika Analizinin Tarihi ve Evrimi”, **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, ed., S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, 2. bs., çev., Nasuh Uslu, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016.

Hudson, Valerie M., “Foreign Policy Analysis Yesterday, Today and Tomorrow”, **Mershon International Studies**, C:39, No:2, 1995, s.209-238.

Hürriyet, 18 Kasım 2013, (çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25143489.asp>, Erişim Tarihi: 03 Ağustos 2015.

Hürriyet, 26 Mart 2002.

Hürriyet, 9 Ağustos 2011, (çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18446872.asp>, Erişim Tarihi: 30 Mart 2014.

IMF Data, World Economic Outlook Database, (çevrimiçi), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/index.aspx>, 2014, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2015.

İnat, Kemal: “Türk dış Politikasında Kapasitenin Dönüşümü: AK Parti Dönemi”, **Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi**, C:1, No:1, Mayıs 2014, s.1-24.

Jervis, Robert: **Perception and Misperception in International Politics**, Prenceton, New Jersey: Princeton University Press, 1976.

Kaczmarek, Marcin: “Russia’s Middle East Policy After The Arab Revolutions”, **Center for Eastern Studies**, No: 59, 26 Temmuz 2011.

Karpat, Kemal H.: **Türk Dış Politikası Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.

Kaygusuz, Özlem: “Egemenlik ve Vestfalyan Düzen”, **Küresel siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed., E. Balta, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.25-50.

Kemaloğlu, İlyas: “Rusya’nın Orta Doğu Politikası”, **Rapor No.125, ORSAM**, Ankara, 2012.

Keohane, Robert O., “Power and Interdependence Revisited”, **International Joseph S. Nye: Organization**, C:41, No: 4, 1987, s.725-753.

Keyman, Fuat: “A New Turkish Foreign Policy: Toward Proactive “Moral Realism””, **Insight Turkey**, C: 19, No: 1, s.55-69.

“İsmail Cem ve Türkiye’nin dış politika Vizyonu”, **Radikal**, 2 Şubat 2007.

Kirişçi, Kemal: “Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, **New Perspectives on Turkey**, No: 40, 2009, s.27-59.

Koolae, Elaheh, “Expansion of Russia-Hamas Relations: Sources and Hamidreza Azizi; Implications”, **Journal of Power, Politics&Governance**, C: 3, No: 2, December 2016, s.41-59.

Köni, Hasan: **Kaos: Batı Hakimiyetinin Çöküşü**, 2. bs., İstanbul, Wizart Edutainment, 2016.

Kösebalan, Hasan: **Türk Dış Politikası**, Ankara, BingBang Yayınları, 2014.

- Kugu, A. Rıza: ““Orta Büyüklükte Devlet” ve Dış Politika”, **Merkez Strateji Enstitüsü-Güncel Değerlendirme**, 12 01 2018, (çevrimiçi) http://merkezstrateji.com/assets/media/1801_12-ark-obd-dis-politika-s1_4.pdf, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.
- Kurubaş, Erol: “Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C: 8, No: 1, 2009, s.58-68.
- Lesser, Jan O.: “Turkey’s Third Wave and the Coming Quest for Strategic Reassurance”, **On Turkey Series, German Marshall Fund**, 25 Ekim 2011.
- Light, Margot: “Foreign Policy Analysis”, **Contemporary International Relations: A. Guide to Theory**, der., M. Light ve A. J. R. Groom, Londra, Pinter Publishers, 1994, s.93-108.
- Lovell, John P.: **Foreign Policy in Perspective: Strategy, Adaptation and Decision-Making**, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1970.
- Magen, Zvi: **Russia and The Middle east: Policy Challenges**, Memorandum, No: 127, INSS; Ramat Aviv, 2013.
- Magen, Zvi, Olena Bagno Moldavsky: “New Directions in Russia’s Foreign Policy: Implication for The Middle East”, **Strategic Assesment**, C: 13, No: 4, 2011.

Malashenko, Alexey: **Russia's Policy in the Middle East and The Fight Against Extremism**, POMEAS Policy Brief, No: 3, İstanbul, Ekim 2014.

Margelov, Mikhail: **Russia's Vision for The Middle East and North Africa, Speaking Transcript**, Catham House, London, 2013.

McGowan, Patrick J.: "Introduction", **Sage International Yearbook of Foreign Policy Studies**, der., P. J. McGowan, C:1, Beverly Hills, Sage Publications, 1973, s.9-25.

Mearsheimer, John: "Back to the Future: Instabilty in Europe after the Cold War", **International Security**, C: 15, No: 1, 1990, s.5-56.

Metz, Helen C.: **Suudi Arabia: A Country Study**, Washington, GPO for the Library of Congress, 1992.

Milliyet, 7 Ocak 2013, (çevrimiçi) [http://milliyet.com.tr./2-yillik-ic-savasin-kronolojisi /dunya/dunyadetay/07.01.2013/1652039/default.html](http://milliyet.com.tr./2-yillik-ic-savasin-kronolojisi/dunya/dunyadetay/07.01.2013/1652039/default.html), Erişim Tarihi: 29 Ekim 2019.

Modelski, George: **A Theory of Foreign Policy**, Londra, Pall Mall Press, 1962.

Morgan, Patrick M.: **Theories and Approaches to International Politics, What Are We to Think?** 2. bs., Palo Olto, California, Page-Ficklin Publication, 1975.

Morgenthau, Hans J.: **Politics Among Nations**, New York, Alfred A. Knoopf, 1962.

Oğuzlu, H. Tarık: “The ‘Arab Spining’ and the Rise of the 2.0 Version of Turkey’s ‘Zero Problems with Neighbors’ Policy”, **SAM Papers, No:1**, February, 2012, s.1-16.

Oran, Baskın ed.: **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-1:1919-1980)**, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-2:1980-2001), 14. bs., İstanbul: İletişim yayınları, 2013.

Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-3: 2001-2012), İstanbul: İletişim yayınları, 2013.

Özcan, Gencer: “Dış Politika Analizi”, **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed., E. Balta, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.323-349.

“2000’li Yıllarda Türkiye’de Dış Politika yapım süreci”, **21’inci Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, ed., F. Sönmezoğlu, N. Ö. Baklacioğlu ve Ö. Terzi, İstanbul, Der Yayınları, 2012, s.5-54.

Özcan, Mesut: **Harmonizing Freign Policy: Turkey the EU and the Middle East**, England: Ashgate Publishing Ltd., 2008.

Öztürk, Tuğçe E.: “Barrack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası”, **TASAM**, 11 Temmuz 2009; (çevrimiçi) [http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1102/barrack-obama-imaji-uzerinden-amerikan-dis-politikasinin -yeniden-insasi](http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1102/barrack-obama-imaji-uzerinden-amerikan-dis-politikasinin-yeniden-insasi), Erişim Tarihi: 15 Eylül 2016.

Parlak, Zafer: “ABD’nin Orta Doğu Politikasına Genel Bir Bakış”, **Yeni Orta Doğu**, ed., S. Demir ve O. Bingöl, Ankara, Barış Kitap, 2017, s.431-475.

Parlar, Emel Dal: “Conceptualising and Testing the ‘Emerging Regional Power’ of Turkey in the Shifting International Order”, **Third World Quartely**, C: 37, No: 8, 2016, s.1425-1453.

Pirinççi, F. Orhan, “ABD’nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye’ye Olası Yansımaları”, **ORSAM Rapor No: 191**, Ankara, 2014.
Oytun Orhan,
Bilgay Duman:

Radikal, 6 Ağustos 2011, (çevrimiçi) http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan_davutoglunu_suriyeye_gonderecegim-1059089, Erişim Tarihi: 30 Mart 2014.

Ripsman, Norrin M., **Neoclasical Realism, The State and Foreign Policy**, Jeffrey W. Taliaferro, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.
Steven E. Lobell, ed.:

Rosati, Jerel A., J. D. Hagan, Martin W. Sampson: "The Study of Change in Foreign Policy", **Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change**, der., J. A. Rosati, J. D. Hagan ve M. W. Sampson, South Carolina, Columbia, University of South Carolina Press, 1994, s.3-21.

Rose, Gideon: "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", **World Politics**, C: 51, No: 1, 1998, s.144-172.

Rosenau, James N.: "The Study of Foreign Policy", **World Politics and Introduction**, ed., J. N. Rosenau, K. W Thompson, G. Body, New York, Free Press, 1976, s.15-35.

Sander, Oral: **Türkiye'nin Dış Politikası**, der., Melek Fırat, Ankara: İmge Yayınevi, 4. bs., 2013.

Sandıklı, Atilla, Ali Simen: "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", **Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye**, ed., A. Sandıklı ve E. Kaya, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, s.193-256.

Schweller, Randall L.: **Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power**, Princeton, Princeton University Press, 2006.

Selek, Sebahattin: **Anadolu İhtilali**, C: 1, 3. bs., İstanbul, Burçak Yayınevi, 1966.

Semin, Ali: "Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO-İŞİD-PYD Denklemi", **Bilgesam Analiz/Orta Doğu**, No:1234, 23 Temmuz 2015.

Singer, David J.: “Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi”, **Uluslararası İlişkiler**, C: 3, No: 11 (Güz 2006), s.3-24.

“The Level of Analysis Problem in International Relations”, **World Politics**, C: 14, No: 1, (October 1961), s.77-92.

Smith, Steve, Amelia **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, 2. bs., Hadfield, Tim Dunne, çev., Nasuh Uslu, İstanbul, Uluslararası İlişkiler ed.: Kütüphanesi, 2016.

Sönmezoğlu, Faruk: **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası:1914-1945**, İstanbul, Der Yayınları, 2015.

Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015, İstanbul, Der Yayınları, 2016.

Uluslararası Politika ve Dış politika Analizi, 6. bs., İstanbul, Der Yayınları, 2014.

Sönmezoğlu, Faruk, **21’inci Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, Nurcan Özgür İstanbul, Der Yayınları, 2012.

Baklacioğlu, Özlem
Terzi:

Sprout, Harold ve Margaret: “Environmental Factors in the Study of International Relations”, **International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory**, ed., J. N. Rosenau, New York, The Free Press, 1969, s.41-56.

Stein, Janica Gross: “Dış Politikada Karar Verme: Rasyonel, Psikolojik ve Nörolojik Modeller”, **Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar**, ed., S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne, 2. bs., çev., Nasuh Uslu, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2016, s.130-146.

Tabak, Hüsrev: “Broadening the Nongovernmental Humanitarian Mission: The IHH and Meditarion”, **Insight Turkey**, C: 17, No: 3, s.193-215.

Tanrısever, Oktay F.: “Güç”, **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. A. Eralp, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.53-71.

Tayfur, M. Fatih: “Dış Politika”, **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der., A. Eralp, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.73-105.

The Guardian, “Syria Given November Deadline to Destroy All Chemical Weapons Facilities”, 27 September 2013, (çevrimiçi) <http://www.theguardian.com/world/2013/sep/27/syria-deadline-destroy-chemical-weapons-november>, Erişim Tarihi: 03 Ağustos 2015.

Thompson, Kenneth **Foreign Policy in World Politics**, 5. bs., London, W., Roy C. Macridis: Prentice/Hall, 1976.

Tsygankov, Andrei P.: **Russia’s Foreign Policy**, New York, Rowman&Littlefield, 2016.

Tuğtan, Mehmet A.: “Güç, Anarşi ve Realizm”, **Küresel siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed., E. Balta, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.111-131.

“Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu”, **Uluslararası İlişkiler**, C: 13, No: 49, 2016, s. 3-24.

Tür, Özlem: “Economic Relations with the Middle East Under the AKP-Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones”, **Turkish Studies**, C: 12, No: 4, s.589-602.

Ulutaş, Ufuk, Kılıç “Sınırları Aşan Kriz: Suriye”, **SETA Analiz, Mart-2015**, Buğra Kanat, Can No: 120.
Acun:

UN Report, “Arab League Draft Resolution on Syria in the General Assembly”, July 27, 2012, (çevrimiçi) <http://un-report.blogspot.com.tr/2012/07/arab-league-draft-resolution-on-syria.html>, Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2015.

United Nations Security Council, Unanimously Adopting Resolution 1701, 12 August 2006; (çevrimiçi) <http://www.un.org/press/en/2006/sc8808.doc.htm>, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2015.

Uzgel, İlhan: “Büyük Orta Doğu Projesi”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne; Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt-3: 2001-2012)**, ed., B. Oran, İstanbul, İletişim yayınları, 2013, s.267.

Ülman, Haluk, Oral Sander: “Türk Dış Politikası’na Yön Veren Etmenler, II”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C: 27, No: 1, 1972, s. 1-24.

Üren, Mustafa: “Jeopolitik Bakış Açısıyla Rusya ve Orta Doğu”, **Yeni Orta Doğu**, ed., S. Demir ve O. Bingöl, Ankara, Barış Kitap, 2017, s.477-534.

Viotti, Paul. R., Mark V. Kauppi: **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, çev., A. Ö. Erozon, 5. bs., Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti, 2017.

Volkan, Vamik D.: “Large Group Identity and Chosen Trauma”, **Psychoanalysis**, No: 6, December 2006; (çevrimiçi) http://www.psychanalysisdownunder.com.au/downunder/backissues/6/427/large_group_vv, Erişim Tarihi: Ekim 2012.

Wallace, William: “Establishing the Boudaries”, **The Nature of Foreign Policy: A. Reader**, der., J. Barber ve M. Smith, Edinburg, The Open University Press, 1974, s.12-17.

Walt, Stephen M.: “The Enduring Relevance of the Realist Tradition”, **Political Science: State of the Discipline**, der., I. Katznelson, H. V. Milner, New York, W. W. Norton Company, 2002, s.197-230.

Waltz, Kenneth N.: **Man, the State and War: A Theoretical Analysis**, New York, Columbia University Press, 1959.

Theory of International Politics, (Reading, MA: Addison Wesley), 1979.

Uluslararası Politika Teorisi, ed., Çınar Özcan, çev,
Osman S. Binatlı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2015.

White, Brian: “Analysing Foreign Policy: Problems and Approaches”,
Understanding Foreign Policy, der., M. Clarke ve B.
White, Hants, Edward Elgar Pub, 1989, s.1-26.

Wight, Colin.: **Agents, Structures and International Relations:
Politics as Ontology**, Cambridge, Cambridge
University Press, 2006.

Wilkenfield, Jonathan, **Foreign Policy Behavior: The Interstate Behaviour
Analysis Model**, Beverly Hills, Sage Publications,
1980.

Wohlforth, William W.: “Realizm ve Dış Politika”, **Dış Politika: Teoriler,
Aktörler, Örnek Olaylar**, ed., S. Smith, A. Hadfield, T.
Dunne, 2. bs., çev., Nasuh Uslu, İstanbul, Uluslararası
İlişkiler Kütüphanesi, 2016, s.35-53.

Yakut, Kemal: “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1938)”, **Türk
Dış Politikası-1**, ed., H. Bağcı, K. Yakut, Anadolu
Üniversitesi Yayınları, t.y., s.58-99.

Yeşiltaş, Murat: “The Transformation of the Geopolitic Vision in the
Turkish Foreign Policy”, **Turkish Studies**, C: 14, No: 4,
s.661-687.

Yeşilyurt, Nuri ve Atay “AKP Döneminde Türkiye’nin Orta Doğu Politikası”,
Akdevelioğlu: **AKP Kitabı, Bir Dönüşümün Bilançosu, (2002-2009)**,
der., İ. Uzel ve B. Duru, 3. bs., Ankara, Phoenix
Yayınları, 2013, s.381-409.

Yurdusev, Nuri: “”Analiz Seviyesi” ve “Analiz Birimi”: Bir Ayrım
Argümanı”, **Uluslararası İlişkiler**, C: 4, No: 16 (Kış
2007-2008), s.3-19.

EK-1: YORUM ÖLÇÜTLERİ

BÖLÜM	KONU	VERİ TOPLAMA ÖLÇÜTÜ
1	DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARI VE DIŞ POLİTİKA ANALİZİNİN TEORİK ALT YAPISI	-Dış politika ve dış politika davranışları arasındaki farklar -Dış politika analizi çalışmalarının nitelikleri ve taşıması gereken özellikler -Dış politika davranışlarının belirlenmesi ve analizi çalışmalarında kullanılacak bir teorinin taşıması gereken özellikler -Realist paradigmanın esasları ve temel yaklaşımları -Neo klasik realist teorinin esasları ve temel yaklaşımları -Dış politika analizinde güç yaklaşımı kuramlarının esasları ve temel yaklaşımları -Rasyonalite ve rasyonel bir karar biriminin taşıması gereken özellikler -Dış politika ortamının özellikleri ve dış politika davranışlarına etkileri -Dış politika çıktılarının, dış politika analizindeki yeri ve önemi -Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin neler olabileceği, etki ve öncelikleri -Dış politika analizi için geliştirilecek bir metodolojinin taşıması gereken özellikler.
2	2001-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI	-Türkiye’nin Suriye politikasının arka planının nitelikleri -Türk Dış Politikasının temel esasları -2001-2017 Dönemi Türkiye’nin dış politika davranışlarını etkileyen faktörler -Türkiye’nin dış politika ortamı ve dinamikler, -Türkiye’nin Orta Doğu Politikası, -Suriye Krizi, krizin küresel, bölgesel ve yerel/Türk Dış Politikasına etkileri -Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihsel arka planı
3	2001-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASININ ANALİZİ	“Dış Politikada Uygunluk ve Uyumluluk Analizi” metodolojisi kapsamında; - Karar biriminin rasyonalite analizi - Ulusal kapasite, güç/etki ve imkânların doğru bir şekilde tespit edilmesi - Türkiye’nin dış politika ortamı ile dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin tespiti, öncelik ve etkilerinin belirlenmesi arasındaki uyumluluk - Türkiye’nin dış politika davranışlarına etki eden faktörler ile dış politika alan koşullarının uyumluluğu - Alan koşulları, ulusal kapasite, güç/etki, imkânlar ve karar birimlerinin karşılıklı etkileşimi ile karar birimi tarafından ortaya konan fırsat ve tehditlerin uyumluluğu - Fırsat ve tehditler ile ulusal çıkarın niteliğinin doğru tespit edilmesinin uyumluluğu - Ulusal çıkar ile dış politika amaçlarının uyumluluğu - Dış politika amaçları temelinde, dış politika çıktılarının içsel uyumluluğu - Dış politika amaçları ile dış politika stratejilerinin - Dış politika amaçları ile dış politika vasıtalarının, - Dış politika stratejileri ile dış politika vasıtalarının uyumluluğu - Dış politika çıktıları ile dış politika davranışlarının/ uygulamalarının uyumluluğu, - Geri besleme sürecinin uygunluğu.

EK-2: 2001-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASI

DIŞ POLİTİKA UNSURLARI	2001-2009	2009-2017
İLKELER	<u>2001-2002</u> - Avrupalılaşıma - Ekonomik ilişkilere önem verilmesi/ Ekonomik liberalizm <u>2002-2009</u> - Revize edilmiş “Yeni Osmanlılık” - Komşularla sıfır sorun - Ekonomik ilişkilerin öncelikli kılınması - Ekonomik karşılıklı bağımlılık	<u>2009-2014</u> - Merkez ülke doktrini ve akıl ülke - Siyasal/politik liberalizm - Medeniyet temelli siyasal bağımlılık <u>2014-2017</u> - Milli irade - Milli çıkar - Ahlaki realizm
DIŞ POLİTİKA YAPIMI/KARAR BİRİMİ	<u>2001-2002</u> - Cumhurbaşkanlığı, Hükümet ve MGK/Ordu dengesi <u>2002-2009</u> - Cumhurbaşkanlığı, Sivil Hükümet ve Dışişleri Bakanlığı - MGK/Ordu’nun 2009’a kadar giderek azalan rolü	<u>2009-2015 SONU</u> - Dönemin Başbakanı ve Başbakanlık Bürokrasisi - Dönemin Dışişleri Bakanı ve Dışişleri Bakanlığı Bürokrasisi - Muhafazakâr sivil toplum kuruluşları <u>2015 SONU-2017</u> - Dönemin Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanlığı Bürokrasisi
DIŞ POLİTİKA AMACI	-“Komşularla sıfır sorun” ilkesi çerçevesinde, Orta Doğu’ya açılan bir kapı ve 2003 Irak Savaşı sonrasında oluşan bölgesel dengelerde önemli bir müttefik olarak gördüğü Suriye ile iyi ilişkiler kurmak, geliştirmek ve mevcut sorunları çözmek, - Suriye ile yakın iş birliği sağlayarak, gücünü ve bölgesel sitem içerisindeki etkisini artırarak, bölgesel bir güç olma iddiasını güçlendirmek ve bu sayede Orta Doğu politikasıyla uyumlu bir şekilde, bölge ülkeleri ile sağlıklı ilişkiler kurarak, Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk rolü sürecinde görüldüğü türden etkin bir siyasi ve diplomatik rol oynayabilmek.	<u>2009-2014</u> - “Merkez Ülke Doktrini/İlkesi” çerçevesinde, bölgesel ve küresel düzeyde yeni bir düzenin kurulması aşamasında, Ankara’nın bu yeni düzenin merkezinde olması. <u>2014-2017</u> 2014 yılından itibaren Türkiye’nin Suriye bağlamında halen de devam eden üç önemli amacı vardır. - Suriye’nin kuzey kısımları boyunca Irak’tan Akdeniz’e kadar uzanan PKK’ya yakın PYD kontrolündeki Kürt devletinin kurulmasını engellemek, - Suriye ile sınırın IŞİD kontrolünde olan bölümünden Türkiye’ye yapılan saldırılara engel olmak/ortadan kaldırmak, - Türkiye’de 2017 yılı başı itibarıyla sayıları 3 milyona ulaşan mültecilerin sayılarının artmasını önlemek ve bu maksatla, Suriye kuzeyinde bir güvenli bölge kurularak mültecilerin geri dönüşünü sağlamak olarak ifade edilebilir.
DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ	- Bölgesel ittifak stratejisi - İkili İttifak Stratejisi	- Ekonomik liberalizmden, politik liberalizme kayış, Bu kapsamda; - NATO ittifakı stratejisini önceleme - RF-İran ile bölgesel ittifak stratejisi - ABD ve RF’nin Suriye’deki üstün pozisyonunu dikkate alan bir akıllı güç stratejisi.
DIŞ POLİTİKA VASITALARI	- “Yumuşak güç”ü önceleyen bir “akıllı güç” esas alınarak; - Siyasi ve kültürel diplomasi - Ekonomik vasıtalar	<u>2009-2014</u> - Yumuşak güçü önceleyen bir akıllı güç. <u>2014-2017</u> - “Normatif” dinamikleri bütünüyle tasfiye etmemiş, “ahlaki realizm” kavramında karşılığını bulan eklektik bir anlayışla, sert gücü esas alan akıllı güç.

EK-3: 2001-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASININ ANALİZİ

DIŞ POLİTİKA UYGUNLUK VE UYUMLULUK ANALİZİ METODOLOJİSİ	ANALİZ KRİTERLERİ	2001-2009 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASININ ANALİZİ	2009-2017 DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASININ ANALİZİ
KARAR BİRİMİNİN RASYONALİTE ANALİZİ	- Karar Biriminin; - Zihin dünyası, -Rasyonalitesi. - Dış politika sürecinde karar biriminin rasyonel davranışının göstergesi olarak kabul edilen faktörler: Lider ve karar vericilerin; - Mantıklı ve sistemli olmaları, -Güçlü sezgisel süreçler yaratmaları, - Bilişsel önyargılardan mümkün olduğunca uzak durmaları, -Rasyonel bilgi yönetme süreçlerini oluşturmaları, -Bilgi temelinde tercihte bulunmaları ve daha önce sahip olmadıkları güvenilir kaynaktan gelen bilgi, argüman ve kanıtlara açık olmaları, - Taşındıkları inanç ve değerler ile akıl ve mantık dengesini kurabilmeleri, -Ulusal rol fonksiyonuyla siyasi/örgütsel/bürokratik rol fonksiyonları arasında dengeyi kurabilmeleri.	- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarına kadar olan dönemde karar biriminin, sekülerist ve milliyetçi liberal zihin dünyasından gelmesi ve pozitivist/faydacı bir anlayışa sahip olmaları nedeniyle, dış politika karar verme süreçlerine “<i>rasyonalite/sübjektif rasyonalite</i>” temelinde yaklaştıkları; - Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde ise karar biriminin, İslami liberalizm ve milliyetçi İslamcı bir zihin dünyasına sahip olduğu, genel olarak faydacı bir yaklaşım sergilemekle birlikte; yukarıda ifade edildiği gibi, zaman zaman pozitivist, rasyonel ve bilimsel yaklaşımdan uzaklaşarak, kültürel ve geleneksel bir yaklaşıma yakın durduğu, bu nedenle, dış politika karar verme süreçlerinde, iç politik gelişmelere bağlı olarak, “<i>rasyonalite/sübjektif rasyonalite</i>” temelinde olmayan yaklaşımlar sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.	- Dönemin karar biriminin etkili isimlerinin, 2001-2009 dönemindeki Türk dış politikasına ilişkin temel görüşleri ile Türk siyasetindeki dört ana kimlikten İslami liberalizm ve milliyetçi İslamcılık zihin dünyasından gelen kimlikssel nitelikleri değişmemiş, karar biriminin genel olarak, faydacı yaklaşımı devam etmekle birlikte, zaman zaman pozitivist, rasyonel ve bilimsel yaklaşımdan uzaklaştığı, kültürel ve geleneksel bir yaklaşıma yakın durduğu, dış politika karar verme süreçlerinde, iç politik gelişmelere bağlı olarak, “rasyonalite/sübjektif rasyonalite” temelinde olmayan yaklaşımların devam ettiği görülmüştür. - Adalet ve Kalkınma Partisi’nin içerde iktidarını, dışarıda ise meşruiyetini sağlaması ve kurumsal yapıların sınırlayıcı etkilerinin tamamen ortadan kalkmasıyla oluşan “muhafazakâr hegemonik” atmosfer, dönemin karar biriminin şahsileşmesine yol açmış, dış politika karar verme sürecinde dönemin karar ve uygulama birimini sınırsız bir etkiye sahip konuma getirmiş, 2015 sonunda başlayan AB ile mülteci anlaşması pazarlıkları sürecinde dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanının karşı karşıya gelmesiyle de dönemin Cumhurbaşkanı karar birimi haline gelmiştir. 2009-2017 dönemi karar biriminin rasyonalite analizi çerçevesinde sonuç olarak; karar biriminin rasyonalitesi 2001-2009 dönemine göre azalmış, dönemin Cumhurbaşkanlığı bürokrasisi özelinde daralmış, kültürel ve geleneksel bir yaklaşım etkisini artırmış, dış politika karar verme süreçlerinde, iç politik gelişmelere bağlı olarak, “rasyonalite/sübjektif rasyonalite” temelinden kaymalar sergilenmiştir.
ULUSAL KAPASİTE, GÜÇ/ETKİ VE İMKÂNLARIN DOĞRU BİR ŞEKİLDE TESPİT EDİLMESİ	-Güç analizlerinde, “dış politika analizinde güç yaklaşımı” olarak da ifade edilen ayrıntılı güç analizlerinin kullanılması ve bunların devletlerin büyüklük kategorileri esas alınarak yapılan analizlerle desteklenmesi.	- 2001-2009 döneminin Adalet ve Kalkınma Partisi öncesi dilimi, Türkiye’de çok partili koalisyon hükümetlerinin zayıflığından kaynaklı siyasi, 2001 ekonomik krizine giden süreçte var olan zayıflık ve kötü yönetimden kaynaklı ekonomik ve terör kaynaklı hem siyasi/güvenlik hem de sosyo-kültürel krizlerin hâkim olduğu bir dönem olarak ifade edilebilir. Bahse konu dönemde güçlü bir ordu yapılanmasına sahip olan orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye, yukarıda işaret edilen hassasiyetlerin etkisi altında ve “1.3.3. Dış Politika Analizinde Güç” başlıklı alt bölümde orta büyüklükte devletlerin nitelikleri olarak ortaya konan niteliklere benzer özellikler taşımıştır. Bahse konu bölümde işaret edildiği gibi Türkiye; - Dış politika davranışlarının oluşmasında, sistemik faktörlerin belirleyici olduğu, - Sistemik faktörlerin yarattığı kısıtlamalara uyum ve fırsatlardan istifade konusunda, büyük devletlere göre daha az inisiyatif ve imkana sahip bir devlet görünümünde olmuştur. - Bahse konu dilimde yukarıda sıralanan niteliklere sahip olan Türkiye, mevcut ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlarını doğru bir şekilde tespit ederek, bunlarla uyumlu bir dış politika yapımı ve uygulaması geliştirmiş, var olan hassasiyetleri ortadan kaldıracak ve bunların olumsuz etkilerini asgari seviyeye indirecek tedbirleri almaya çalışmıştır. Bu çerçevede; “Avrupalılaşma” ve “ekonomik ilişkilere önem verme” ilkeleri temelinde; iş birliği, istikrar ve güven artırıcı tedbirleri esas alan bir yaklaşım içerisinde güvenli bir dış politika ortamı yaratılmaya çalışılmıştır. - 2001-2009 döneminin Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı diliminde ise, siyasi istikrar ve ekonomik güç zaman içerisinde belirli bir artış göstermekle birlikte, genel anlamda yapısal bir değişiklik gerçekleştirilememiş ve bir önceki dönemin özellikleri ve şartları korunmuştur. Bu çerçevede mevcut iktidar, içerde iktidarını güçlendirmek, dışarıda ise kabul ve meşruiyetini sağlamak amacıyla; “komşularla sıfır sorun”, “ekonomik ilişkilerin öncelikli kılınması” ve “ekonomik karşılıklı bağımlılık” ilkeleri temelinde bir önceki dilimde uygulanan politikalara benzer bir şekilde bölgesel iş birliğine dayalı bir dış politika yapmış ve uygulamıştır. Bununla birlikte; içerde iktidarını güçlendirmek, dışarıda ise kabul ve meşruiyetini sağlamak amacı gerçekleştirikçe, “Revize Edilmiş “Yeni Osmanlılık”” ilkesi belirleyicilik kazanmaya başlamış ve yukarıda sıralanan nitelikler çerçevesinde oluşan, mevcut ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlarla uyumlu olmayan/aşan “etki yayılmacılığı” politikası uygulanmaya başlamıştır.	- 2009-2017 döneminde ulusal kapasite, güç/etki ve imkânların hesaplanmasında temel sorun; güç unsurlarına gerekenden fazla değer yüklenmesi ve başta ekonomideki kırılganlık olmak üzere hassasiyet yaratan hususların yeterli seviyede dikkate alınmaması olmuştur. - Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı, “komşularla sıfır sorun”, “ekonomik ilişkilerin öncelikli kılınması” ve “ekonomik karşılıklı bağımlılık” ilkeleri temelinde yürütülen, bölgesel ve ikili iş birliğini esas alan ve ekonomik ilişkilere önem veren, 2002-2007 dilimi dış politika yaklaşımında, 2007 yılı sonrasında değişikliğe gitmiştir. Bu süreçte, mevcut iç ve dış gelişmelerin etkisiyle “Revize Edilmiş “Yeni Osmanlılık”” ilkesini esas alan bir yaklaşım benimsenmiş ve mevcut ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlarla uyumlu olmayan “etki yayılmacılığı” politikası uygulanmaya başlamıştır. - 2009-2014 yılları arasında, bu yaklaşımın bir versiyonu/devamı olarak, bölgede başlayan “Arap Baharı” ile birlikte yeni kurulacağı düşünülen düzenin merkezinde olunması ve gelişmelere yön verilmesi yaklaşımı esas alınarak, “merkez ülke doktrini”, “akıl ülke” ve “siyasi/politik liberalizm” ilkelerini esas alan bir dış politika yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım; orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye’nin, mevcut kapasite, güç ve imkânları ile uyumlu bir yapı oluşturamamıştır. - 2014 yılına gelindiğinde Suriye’de yaşanan iç savaşın yarattığı güvenlik sorunları bir beka meselesi olarak algılanmış, bu çerçevede; “milli irade”, “milli çıkar” ve “ahlaki realizm” ilkeleri temelinde yeniden düzenlenmeye çalışılan dış politika yaklaşımı; ABD gibi küresel ve RF gibi bölgesel bir gücün mücadele alanına dönüşen bölgede sert güç unsurlarını öne çıkartan bir anlayışla yürütülmeye çalışılmış ve bölgesel gelişmeler çerçevesinde yine mevcut kapasite, güç ve imkânlar ile uyumlu bir dış politika geliştirilememiştir.

TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA ORTAMI İLE DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN TESPİTİ, ÖNCELİK VE ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ ARASINDAKİ UYUMLULUK	- Orta büyüklükte bir devlet olan Türkiye'nin dış politika ortamı ile dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin tespitinde; -Türk dış politikasının temellerinin, temel/süreklilik taşıyan ilkelerinin ve temel özelliklerinin, -Ortamsal faktörlerin, karar biriminin niteliklerinin ve ulusal kapasite ile güç/etki ve imkânların dikkate alınması gerektiği. -Bu faktörlerin etki ve önceliklerinin belirlenmesinde ise; mevcut durumun ve ortaya çıkan olayın/yaşanan gelişmelerin niteliği, ulusal çıkarın niteliği ve devletlerin kapasiteleri ile güçlerini dikkate alan bir yaklaşımla, Türkiye'nin özelliklerine sahip orta büyüklükte bir devlet için, eğer “Varoluşla İlgili Çıkarlar” tehdit altındaysa, Şekil 1.4; “Stratejik ve Diğer Çıkarlar” tehdit altında ise Şekil 1.6'de ortaya konduğu gibi karar birimini, merkeze koyan; “dış/sistemik” faktörleri bağımsız değişken, bir diğer değişle en etkili ve öncelikli faktörler olarak niteleyen; başta devletin nitelikleri olmak üzere, içsel faktörleri ise ara değişken yani dış politika davranışlarının belirlenmesinde dışsal/sistemik faktörlere etki eden ve ara yüz olarak niteleyen bir anlayış geliştirilmesi gerekmektedir.	- Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi öncesinde; - Türk dış politikasının temel ilkeleri ve dönemsel ihtiyaçlarla uyumlu/pragmatik olarak nitelendirilebilecek, Avrupalılaşma ve ekonomik ilişkilere önem verilmesi ilkelerinin belirlenmesi, - Küresel ve bölgesel dönemsel özelliklerin yarattığı dış politika ortamının tüm boyutları dikkate alınarak dış politika davranışlarına etki eden tüm faktörlerin doğru bir şekilde seçilerek analizlere dâhil edilmesi, - Dış politika davranışlarına etki eden faktörlerden; mevcut durum ve olayın niteliği ile dış/sistemik faktörlerin etki ve önceliğini esas alan bir yaklaşımın benimsenmesi nedeniyle uygun bir dış politika yapımı ve uygulamasının ortaya konduğu sonucuna ulaşılabilir. - Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminin 2007 yılına kadar olan diliminde; - Her ne kadar “Revize edilmiş “Yeni Osmanlıcılık”” ilkesinin; Türkiye'nin nitelikleri ile mevcut küresel ve bölgesel şartları zorlamasına rağmen, “komşularla sıfır sorun”, “ekonomik ilişkilerin öncelikli kılınması” ve “ekonomik karşılıklı bağımlılık” ilkelerinin Türk dış politikasının temel ilkeleri ve dönemsel ihtiyaçlarla uyumlu/pragmatik olması, - Dış politika ortamının tüm boyutları dikkate alınarak dış politika davranışlarına etki eden tüm faktörlerin doğru bir şekilde seçilmesi ve analizlere dâhil edilmesi, - Bir önceki dönemde olduğu gibi dış politika davranışlarına etki eden faktörlerden; mevcut durum ve olayın niteliği ile dış/sistemik faktörlerin etki ve önceliğini esas alan bir yaklaşımın benimsenmesi nedeniyle bu dönemde de uygun bir dış politika yapımı ve uygulamasının ortaya konduğu sonucuna ulaşılabilir. - Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminin 2007 yılı sonrası diliminde ise; - Uluslararası alanda meşruiyetin, içerde ise iktidarın tam olarak sağlanmasının etkisiyle “Revize edilmiş “Yeni Osmanlıcılık”” ilkesinin ağırlığının artması, Türk dış politikasının temel ilkeleriyle uyumsuzluk yaratmış, “Revize Edilmiş “Yeni Osmanlıcılık”” ilkesi ağırlık kazanmaya başlamış, - Bahse konu uyumsuzluk, dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin seçiminde bir eksiklik yaratmasa da dış politika yapımı ve uygulamalarında; rasyonalite ile kapasite, güç/etki ve imkânlarla tam uyuşmayan bir yaklaşıma sebep olmuş, - Bu yaklaşım ise, dış politika davranışlarına etki eden faktörlerden; mevcut durum ve olayın niteliğinin yanı sıra dış/sistemik faktörlerin etki ve önceliğini esas alan dış politika yapımı ve analizi yaklaşımı yerine içsel faktörleri önceleyen bir yaklaşımın benimsenmesine sebep olmuş, orta büyüklükte bir devletin dış politika yapımı ve uygulamalarına uygun olmayan bir sonuç doğurmuştur.	- 2014 yılına kadar, Türk dış politikasının temel ilkeleri ve dönemsel ihtiyaçlarla uyumlu olmayan, “merkez ülke doktrini”, “akıl ülke” ve “siyasi/politik liberalizm” ilkelerini esas alan bir dış politika yaklaşımı benimsenmesi; 2014 yılına gelindiğinde ise Suriye'de yaşanan iç savaşın yarattığı güvenlik sorunlarının bir beka meselesi olarak algılanması, bu çerçevede; “milli irade”, “milli çıkar” ve “ahlaki realizm” ilkeleri temelinde yeniden düzenlenmeye çalışılması hem Türk dış politikasının temel ilkeleri hem de dış politika ortamının gerektirdiği dönemsel ihtiyaçlarla yeterli uyumu sağlayamamıştır. - 2009-2017 döneminde, Türkiye'nin dış politika davranışlarını belirlerken dikkate alması gereken hususlardan yukarıda işaret edilenlerin gerektiği şekilde analizlere dahil edilmemesi, “1.4. Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler ve Dış Politika Analizi Metodolojisi” alt bölümünde tespit edilme süreçleri ayrıntılı olarak ele alınan dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin bir bütün olarak analizlere dâhil edilmesini engellemiştir. Bu çerçevede, özellikle 2014 yılına kadar; rasyonalite, ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlar, sistemik/bölgesel kısıtlama ve fırsatlar, küresel güçlerin bölge politikaları ve Suriye'nin/hedef ülkenin özel nitelikleri analizlere gerektiği şekilde dâhil edilmemiş, bunun sonucu olarak da tüm faktörlerin birbiri ile etkileşimleri ve yarattıkları etki yeterli bir şekilde ortaya konamamıştır. - “Şekil 1.4: Varoluşla İlgili Çıkarları Tehdit Altındaki Devletlerin Dış Politika Davranışları” ve “Şekil 1.6: Stratejik ve Diğer Çıkarları Tehdit Altındaki Orta Büyüklükte Devlet ve Küçük Devletlerin Dış Politika Davranışları” şeması esas alındığında, orta büyüklükte bir devlet olan Türkiye'nin dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve öncelikleri; ulusal kapasite, güç/etki ve imkanlar yeterli derecede dikkate alınmadan, iç politik ve kültürel öğelere, sistemik/bölgesel kısıtlama ve imkanlara göre daha fazla etki ve öncelik yüklenmesine sebep olmuştur. Bahse konu yaklaşım nedeniyle; sistemik ve bölgesel gelişmeler geretiği şekilde kontrol edilememiş ve etki altına alınamamış, bunun bir sonucu olarak sık sık politika değişikliklerine gidilerek kaynak, güç ve prestij kaybına sebep olan gelişmeler yaşanmıştır. Bu kapsamda; 2014 yılına kadar “merkez ülke doktrini”, “akıl ülke” ve “Medeniyet temelli siyasal bağımlılık” ilkeleri temelinde yapılan ve uygulanan Türkiye'nin Suriye Politikası; 2014 yılı sonrasında “milli irade”, “milli çıkar” ve “ahlaki realizm” ilkeleri temelinde yapılıp uygulanmaya başlanmıştır.
TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER İLE DIŞ POLİTİKA ALAN KOŞULLARININ UYUMLULUĞU	-Tablo 1.5'de ortaya konan “Dış Politika Davranışlarına Etki Eden Faktörler”in etkilerinin, Tablo1.2'de belirtilen “Alan Koşulları” ile karşılaştırılarak hangisi ile benzerlik ve uyum gösterdiği analiz edilerek, “mevcut alan koşulları” ortaya konabilir. Bu çerçevede, mevcut alan koşulları ortaya konurken, Tablo1.2'de “alan koşulları” sütununda belirtilen şartlara ilave olarak, karşılarında bulunan teori/alt okul örnekleri de dikkate alınarak, bahse konu teori/alt okulların ilave önermelerinden de mevcut alan koşullarının tespitinde yararlanılabilir.	- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncesindeki koalisyon hükümeti diliminde, mevcut alan koşulları doğru tespit edilerek, yukarıda çeşitli sebeplerle ifade edildiği gibi “iş birliği”ni esas alan bir dış politika yapılmış ve uygulanmıştır. - Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ise yukarıda ifade edildiği gibi, biraz da içerde iktidarını güçlendirmek dışarıda ise kabul ve meşruiyetini sağlamak amacıyla, iş birliği ortamının sağlayacağı güvenlik ve istikrara duyulan ihtiyacın sonucu olarak “alan koşullarını” doğru tespit etmiştir. Alan koşullarının tespitindeki isabet, iktidarın hem siyasi hem de ekonomik güç kazanmasının yolunu açmıştır. Bu durum, içerde iktidarını güçlendirmek dışarıda ise kabul ve meşruiyetini sağlamak amacının tahakkuku ile yavaş yavaş değişmeye başlamış fakat genel anlamda dönem sonuna kadar zaman zaman sapmalar olsa da doğru alan koşulları tanımlaması çerçevesinde politika yapımı devam etmiştir.	- Özellikle 2014 yılına kadar; rasyonalite, ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlar, sistemik/bölgesel kısıtlama ve fırsatlar, küresel güçlerin bölge politikaları ve Suriye'nin/hedef ülkenin özel niteliklerinin analizlere yeterli seviyede dâhil edilmemesi, - Suriye'nin toprak bütünlüğünü esas alan politikaların desteklenmemesi, bunun bir sonucu olarak, Suriye'nin toprak bütünlüğünün kaybolması, devlet egemenliği ve otoritesinin ortadan kalkmasıyla belirsizlik, istikrarsızlık ve güvenlik sorunlarının ortaya çıkması, - Ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlar ile sistemik/bölgesel kısıtlama ve fırsatlar gerektiği şekilde analiz edilmeden, Türkiye'nin geleneksel Orta Doğu politikasının değiştirilmesinin yaratacağı sorunların öngörülememesi Türkiye'nin dış politika davranışlarına etki eden faktörler ile dış politika alan koşullarının uyumluluğunun sağlanamamasının ve karar biriminin alan koşullarını doğru bir şekilde tanımlayamamasının bir sonucu olarak görülmektedir.

ALAN KOŞULLARI, ULUSAL KAPASİTE, GÜÇ/ETKİ, İMKÂNLAR VE KARAR BİRİMLERİNİN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMİ İLE KARAR BİRİMİ TARAFINDAN ORTAYA KONAN FIRSAT VE TEHDİTLERİN UYUMLULUĞU	- Karar biriminin, rasyonel ve gerçekçi bir analizi, - Alan koşullarının ve bahse konu koşulları karşılayan teorik yaklaşımın önermelerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi ve analize dâhil edilmesi, - Ulusal kapasite, güç/etki ve imkânlar dikkate alınarak, mevcut durum ve yaşanan gelişmelerin olumlu ve olumsuz etkilerinin sağlıklı bir şekilde ortaya konması.	- Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncesindeki koalisyon hükümeti diliminde mevcut alan koşullarına uygun olarak; - Bahse konu tehditlere/güvenlik sorunlarına, uygun güç ve vasıta seçimiyle tedbir alınması, - Ortaya çıkan iş birliği fırsatıyla ilgili olarak ise, bölge ülkeleri ile iş birliğini esas alan ve ikili ilişkilerin geliştirilmesini hedefleyen bir yaklaşım benimsenmiştir. - Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı diliminde ise, - Başlangıçta, içerde ve dışarda uygun şartların oluşmasını sağlayacak şekilde bir önceki dilimde ifade edilen uygulamaya çok yakın ve başarılı bir uygulama esas alınmıştır. - Müteakiben, özellikle 2007 yılı sonrasında; içeride iktidarın, uluslararası alanda ise meşruiyetin tam olarak sağlanması ile karar biriminin rasyonelitesi, ulusal kapasite, güç/etki, imkânların yarattığı sınırlılıklar ve mevcut alan koşullarının yarattığı tehditler yeterli seviyede dikkate alınmayarak, "Revize Edilmiş "Yeni Osmanlıcılık"" ilkesi devreye sokulmuş ve "etki alanı yayılcılığı" politikası uygulanmaya konulmuştur. Bahse konu politika uygulamaları, bir sonraki alt bölümde analizi yapılacak dönemde yaşanan sıkıntıların da kaynağını oluşturacaktır.	-2009-2017 döneminde, karar biriminin rasyonelite eksikliği hem mevcut kapasite, güç ve imkânların abartılı hesaplanmasına sebep olmuş hem de alan koşullarının doğru bir şekilde tanımlanmasını engellemiştir. Bahse konu eksiklik ve engeller; mevcut alan koşullarının Türkiye'nin güneyinde belirsizlik ve istikrarsızlığı hâkim kıldığı, bu durumun "saldırgan realist" bir yaklaşımla açıklanabileceği, yayılcılık ve savaş için uygun bir ortama imkân sağlayabileceği tespitinin yapılmasını engellemiş, bunun sonucu olarak da alan koşullarının; "merkez ülke doktrini", "akıl ülke" ve "medeniyet temelli siyasal bağımlılık" ilkeleri temelinde bir Suriye politikasına imkân vermeyeceği, aksine ciddi güvenlik sorunları yaratacağı öngörülemediği. Sonuç olarak 2009-2017 döneminde; karar biriminin rasyonelitesi, mevcut kapasite, güç ve imkânlar ile mevcut alan koşullarının analizleri sağlıklı yapılmamış, bu nedenle aralarındaki etkileşim analizlere yeterli derecede dâhil edilememiş, bunun bir sonucu olarak mevcut alan koşullarının yaratacağı güvenlik sorunları öngörülemediği gibi, Türkiye'ye bölgesel liderlik yolunu açan bir takım fırsat ve imkânlar sağlayabileceği öngörülmüştür.
FIRSAT VE TEHDİTLER İLE ULUSAL ÇIKARIN NİTELİĞİNİN DOĞRU TESPİT EDİLMESİNİN UYUMLULUĞU	- Tespit edilen fırsatlar ve tehditlerin, doğru bir şekilde önem ve öncelik sırasına konması, - Önem ve öncelik sırasına konan tehdit ve fırsatların, devletleri nasıl etkilediklerinin tespit edilmesi, - Bu etkilerin; üç başlık altında tasnif edilerek özellikleri sıralanan çıkarlardan hangisini etkilediğinin dikkate alınması gerektiği.	- Her iki iktidar diliminde de mevcut fırsat ve tehditlerin hem bölge hem de Suriye politikaları açısından hangi çıkar türünü etkilediği konusunda doğru sonuçlara ulaşılarak; stratejik çıkarların ve diğer çıkarların etkilendiği tespiti yapılmıştır.	- 2009-2017 döneminde fırsat ve tehditler ile ulusal çıkarın niteliğinin doğru tespit edilmesinin uyumluluğu analizi kapsamında; ortaya çıkan tehdit, stratejik çıkarları etkileyen bir nitelik taşımasına rağmen, dönemin karar birimi tarafından, "varoluşla ilgili çıkar"ların etkilendiği tespiti yapılmış, hatta bölge alan koşullarına hâkim istikrarsızlık ve belirsizliğin, Türkiye'ye bölgenin lider devleti olabilmesi açısından yeni fırsatlar yarattığı/sunduğu düşünüülerek, fırsat ve tehditler ile ulusal çıkarın niteliğinin uyumluluğu sağlanamamıştır.
ULUSAL ÇIKAR İLE DIŞ POLİTİKA AMAÇLARININ UYUMLULUĞU	-Çıkar ve amaçları nitelendirmek, amaçları önceliklendirmek, rakip iç ve dış siyaset amaçlarını dengelemek için, ulusal çıkarın nitelikleri ışığında; "küresel sistemden kaynaklanan tehditler", "ülkelerin özellikleri" ve "güç kapasiteleri"ni dikkate alan sağlıklı analizler yaparak dış politika amaçlarını belirlemek, - Belirlenen amaçları, hangi çıkarların hangi amaçlara ışık tuttuğu bahsinde ortaya konan kriterler çerçevesinde sınamak/test etmek.	- 2001-2009 döneminin bütünlük taşıyan her iki diliminde de; -Adana Mutabakatı ile terör sorununun çözümü konusunda önemli bir adımın atılması, -Karşılıklı diplomatik ilişkilerin yoğunlaşması ve bu sayede aynı bölgede konumlanan iki ülkenin birbirlerini daha iyi anlamaları, - Ticari ilişkilerin gelişmesi ve bunun siyasi ilişkileri tetikleyecek mahiyette bir etki yaratması, - "Su Sorunu"nun çözümü için makul yaklaşımlarla olumlu bir ortam oluşması, -Suriye'nin Türkiye'nin sınırlarını tanıdığını deklere etmesiyle, "Hatay sorunu"nun zamana bırakılması ve Suriye'de uygun şartların oluşmasıyla çözüme ulaşacağı inancının güçlenmesi ilişkilerin süratle gelişmesini ve hatta entegrasyona varan bir ilişki şekline dönüşmesini sağlamıştır. -Bu dönemde ayrıca, Irak'ın ABD tarafından işgali ve bu işgalin bölgede oluşturduğu yeni güvenlik ortamı, benzer güvenlik algıları taşıyan iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesine katkı sağlayan temel bölgesel gelişme olarak ele alınmıştır. Yukarıda ortaya konan gelişmeler çerçevesinde özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde gelişen ilişkiler çerçevesinde Türkiye'nin Suriye Politikası'nın amacı; - "Komşularla sıfır sorun" ilkesi çerçevesinde, Orta Doğu'ya açılan bir kapı ve 2003 Irak Savaşı sonrasında oluşan bölgesel dengelerde önemli bir müttefik olarak gördüğü Suriye ile iyi ilişkiler kurmak, geliştirmek ve mevcut sorunları çözmek, - Suriye ile yakın iş birliği sağlayarak, gücünü ve bölgesel sistem içerisinde etkisini artırarak, bölgesel bir güç olma iddiasını güçlendirmek ve bu sayede Orta Doğu politikasıyla uyumlu bir şekilde, bölge ülkeleri ile sağlıklı ilişkiler kurarak, Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk rolü sürecinde görüldüğü türden etkin bir siyasi ve diplomatik rol oynayabilmek olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda bahse konu politikanın, "hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu" başlığı altında ortaya konan amaçlarla uyumluluk göstermesi nedeniyle doğru, rasyonel, ulusal kapasite, güç/etki, imkânlar, alan koşulları ve ilgili çıkar türüyle uyumlu olduğu sonucuna ulaşılabilir.	- Her şeyden önce bahse konu dönemde ortaya çıkan tehdit; stratejik çıkarları etkileyen bir nitelik taşımasına rağmen, dönemin karar birimi tarafından, "varoluşla ilgili çıkar"ların etkilendiği tespiti yapılmıştır. - Bu çerçevede 2009-2014 diliminde; istikrar, güvenlik ve bölgesel iş birliğini desteklemeyi esas alan dış politika amaçlarına yönelinmesi gerekirken, Türkiye'nin kapasite, güç/etki ve imkânları ile uyumsuz, rasyonel olmayan dış politika amaçlarına yönelinmiştir. Bu yönelim, güç yapısı, dış politika stratejisi ve vasıtalarının sağlıklı bir şekilde oluşturulmasına da kaynaklık etmiştir. - 2014 sonrası dilimde ise mevcut alan koşulları ve bölgesel gelişmeler çerçevesinde bir önceki dilimin kaynaklık ettiği güvenlik sorunlarının, klasik güvenlik sorunları niteliği taşıması ve mevcut haliyle "beka sorunu" olarak görülme potansiyeli taşımaması nedeniyle; var oluşla ilgili çıkarları etkileyen bir yapı arz etmediği, anayasal düzen ve ülkenin toprak bütünlüğünün mevcut güvenlik tedbirleri çerçevesinde korunabildiği, devletin güvenlik güçlerinin potansiyel tehditleri önleyecek bir güce sahip olduğu vurgulanmıştı. Buna rağmen; mevcut güvenlik sorunlarını, "beka sorunu" olarak tanımlayarak gereksiz bir şekilde "güvenikleştirmek", güvenlik politikalarıyla çözülecek bir sorunu topyekûn bir yaklaşım gerektiren daha kapsamlı politikalarla çözmek anlamına gelmiştir ki, bu durum çerçevesinde; 2014 sonrası dilimin dış politika amaçları doğru ifade edilmekle birlikte, uygun olmayan ilke ve çıkar niteliği temelinde yorumlandığı için ulusal çıkar ile dış politika amaçlarının uyumluluğu açısından gerekli uyum sağlanamamış, bunun sonucu olarak, mevcut güvenlik sorunlarının çözümü hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan ağır maliyetler gerektirmiştir.

	DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI İLE DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİNİN UYUMLULUĞU	- Başta küresel sistemden kaynaklanan tehditler olmak üzere mevcut alan koşullarının yarattığı fırsat ve tehditler, - Çıkar-amaç uyumluluğu, bir diğer deyişle hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu, - Mevcut kapasite, güç ve imkânlar dikkate alınarak bir strateji oluşturulması.	- 2001-2009 döneminde Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncesindeki koalisyon hükümeti diliminde bölgesel politikalar bağlamında, <i>“bölgesel ittifak stratejisi”</i>; Suriye politikaları bağlamında ise <i>“İkili İttifak Stratejisi”</i> başarıyla uygulanmış ve temelde bölgesel iş birliğini esas alan dış politika amaçlarına ulaşılmıştır. - Bahse konu dönemin Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı diliminde ise, bölge politikaları çerçevesinde, <i>“Komşularla sıfır sorun”</i> ilkesi temelinde, komşularla iyi ilişkileri esas alan ve bölgesel ittifakları önceleyen, <i>“bölgesel ittifak stratejisi”</i> uygulanmıştır. - Suriye politikası çerçevesinde ise, yukarıda ifade edilen amaçlara ulaşabilmek maksadıyla; Suriye dış politika stratejisinin, Suriye ile sağlam temellere dayalı ikili ilişkilerin kurulması, bu sayede, iki ülkenin sinerji yaratacak özelliklerini harekete geçirerek güçlenmelerini sağlayacak şekilde tasarlanması önem kazanmıştır. Bu kapsamda dönem içerisinde, ticari ilişkilerle başlayan, siyasi ilişkilerle gelişen ve entegrasyon sürecine doğru giden ilişkiler, Suriye ile <i>“İkili İttifak Stratejisi”</i>’ni esas alan bir yaklaşım içerisinde geliştirilmiştir. İkili İttifak Stratejisi, dış politika amaçları ile tam bir uyumluluk göstermiş ve 2007 yılına kadar olan dilimde, dış politika amaçlarının gerçekleşmesini sağlayıcı bir etki yaratmıştır. 2007 yılı sonrasında ise Suriye politikası amaçları korunmakla birlikte, yaşanan iç ve dış politik olumlu gelişmelere paralel olarak, küresel güçlerin bölgeye müdahalelerinin artması, bölgesel ve ikili ittifak stratejilerinin, küresel güçlerle geliştirilen ittifak stratejileriyle dengelenmesine yol açmıştır. Bu nedenle 2007 sonrası dilimde, küresel güçlerle ittifak stratejilerine dengeleyici bir ağırlık verilmiş, bu ağırlık 2009 yılına giden süreçte, Suriye politikası amaçlarından sapmaya ve özellikle 2009 yılı sonrasında ise kopmaya sebep olacak bir yaklaşıma/stratejiye kaynaklık etmiştir.	- 2009-2014 diliminde, alan koşullarının ciddi güvenlik sorunu yaratan tehditleri; farklı bir yorum ve yaklaşımla, Türkiye’nin bölgede “merkez ülke” olmasına imkân veren fırsatlar olarak görülmüş, ikili ve bölgesel ittifak stratejilerine verilmesi gereken önem ve öncelik yerini Türkiye’nin kapasite, güç/etki ve imkânlarını aşan, ABD ve RF’nin bölgedeki üstün pozisyonunu dikkate almayan daha tek taraflı ve bağımlılık ilişkisi çağrıştıran, - 2014-2017 diliminde ise, alan koşullarının ciddi güvenlik sorunu yaratan tehditleri görülmüş, fakat bu dilimde de ulusal çıkarın niteliği abartılarak; stratejik nitelik taşıyan tehdit, varoluşla ilgili bir tehdit olarak nitelenmiş, dilimin dış politika amaçları yukarıda dikkat çekildiği üzere doğru bir şekilde ifade edilmesine rağmen, bahse konu amaçlarla uyumluluk göstermeyen, bağımlılık ilişkisi çağrıştıran, daha tek taraflı ve aktif bir ittifak stratejisine dönüştüğü ifade edilebilir. - 2009-2017 dönemi stratejik yaklaşımları aynı zamanda; bir orta büyüklükte devlet olarak Türkiye’nin, dış politika davranışlarını belirlerken dikkate alması gereken hususlardan önemli bir kısmı ile de uyumluluk sağlayamamıştır. - Sonuç olarak; yukarıda yapılan analiz çerçevesinde 2009-2017 döneminin her iki diliminde de dış politika amaçlarının gerçekleşmesini sağlayacak bir amaç-strateji uyumunun gerektirdiği koşullar yeterli derecede sağlanamamıştır.
DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI TEMELİNDE, DIŞ POLİTİKA ÇIKTILARININ İÇSEL UYUMLULUĞU	DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI İLE DIŞ POLİTİKA VASİTALARININ UYUMLULUĞU	- Çıkar-amaç uyumluluğu, bir diğer deyişle hangi çıkar türünün hangi amaçlara ışık tuttuğu, - “Şekil 1.2: Dış Politikanın Temel İmkanlarıyla Araçlar Arası Bağlantılar”da ortaya konan ve mevcut kapasite, güç ve imkân ilişkisinin bir türevi olarak görülen dış politika vasıtalarının, çıkar-amaç uyumluluğu çerçevesinde oluşturulan dış politika amaçlarına uygun olup olmadığının dikkate alınması.	- 2001-2009 döneminde 2007 yılına kadar her iki iktidar diliminde de hem uluslararası ve bölgesel sistemin yarattığı fırsat ve tehditler hem de ulusal ortamın koşulları doğru analiz edilerek, Suriye dış politikası amaçları ve yukarıda ortaya konan esaslarla uyumlu olacak şekilde, vasıta seçiminde; yumuşak gücü önceleyen bir akıllı güç kullanımı esas alınmıştır. Bu kapsamda; siyasi ve kültürel diplomasi, ekonomik vasıtalarla uyumlu bir bütünlük içerisinde kullanılarak, amaç-araç/vasıta dengesi de sağlanmıştır. - 2007 yılı sonrasında ise, RF’nin bölgede ABD’yi dengeleme gayretleri çerçevesinde, küresel güçlerin bölgeye müdahaleleri ile ortaya çıkan yeni bölgesel durumun, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iç ve dış politikada kazandığı iktidar ve meşruiyetle birleşmesiyle oluşan yeni dış politika algısı, <i>“Revize Edilmiş “Yeni Osmanlılık”</i> ilkesinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bahse konu ilke, küresel güçlerin bölgede başlattıkları mücadele ile belirsizleşmeye başlayan alan koşullarında, Türkiye’yi ABD ile ittifakı zorlamış ve hem dış politika retorığının hem de dış politika vasıtalarının değiştirilmesine kaynaklık etmiştir. Bu kapsamda, 2009 yılına doğru sert gücü önceleyen akıllı güç kullanımına yönelinmiş, bu da bölgesel iş birliği ve Suriye ile ikili ilişkiler temelinde belirlenen dış politika amaçları ile uyumu bozmuştur.	- Temelde tüm dönem boyunca dış politika sürecinin gerektirdiği uyumluluğun yeterli derecede sağlanamamış olmasından kaynaklanan analiz sorunları; dış politika amaçları temelinde, dış politika çıktılarının içsel uyumluluğunu, daha dış politika amaçları ile dış politika stratejilerinin uyumluluğu aşamasında bozmuş ve bahse konu uyumsuzluk dönemin iki diliminde de amaç-vasıta uyumluluğunun sağlanmasını sınırlamıştır. Bununla birlikte dönemin her iki diliminde de karar birimi amaçları esas alındığında dahi, amaç-vasıta uyumluluğunun yeterli seviyede sağlanmadığı gözlenmiştir. - 2009-2014 diliminde, Türkiye’nin bölgenin coğrafi ve kültürel merkezi olduğu varsayımına dayalı olarak geliştirilen “merkez ülke doktrini/ilkesi” çerçevesinde, bölgesel ve küresel düzeyde yeni bir düzenin kurulması aşamasında Ankara’nın bu yeni düzenin merkezinde olması temel dış politika amacı olarak belirlenmiştir. Bahse konu dilimde, yukarıda ifade edilen amaç çerçevesinde, alan koşullarının kaynaklık ettiği belirsizlik ve güvenlik sorunları dikkate alındığında dengeli bir akıllı güce dayalı vasıtalar gerektirirken, bölge koşulları ile tam uyum sağlamayan “yumuşak gücü önceleyen bir akıllı güç” esas alınmıştır. - 2014-2017 diliminde ise, bu defa hem yukarıda ifade edildiği gibi çıkarın niteliğinin tespitiindeki isabetsizlik hem de uygun olmayan stratejik yaklaşımlarla irtibatlandırılan dış politika amaçları, birincide ortaya konan gerekçelerle yine dengeli bir akıllı gücü gerektirirken, bu defa da “sert gücü önceleyen bir akıllı güç” esas alınmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

- **“2001-2009 Türkiye’nin Suriye Politikası’nın Uygunluk ve Uyumluluk Analizi” sonucunda;**
 - 2007 yılına kadar her iki iktidar diliminde de uygun politikaların yapıldığı ve uygulandığı,
 - 2007 yılı sonrasında ise karar birimi rasyonalitesinin zaman içerisinde azalmasıyla, uygun dış politika yapımı ve uygulaması yaklaşımlarından uzaklaştığı,
 - Bunun sonucu olarak, 2007 yılına kadar gayet başarılı, dış politika amaç ve hedefleriyle uyumlu olarak yürütülen Türkiye’nin Suriye Politikası’nın; 2007 yılı sonrasında oturduğu zemini kaybetmeye başladığı, derinlik kazanmasının sınırlandığı ve 2009 sonrası yaşanan gelişmelerle uygun olmayan bir yapıya evrildiği kanaatine ulaşılmıştır.
- **2009-2017 dönemi Türkiye’nin Suriye Politikası’nın uygunluk ve uyumluluk analizi neticesinde ise;**
 - Karar biriminin rasyonalitesi 2001-2009 dönemine göre azalmış, karar birimi dönemin Cumhurbaşkanlığı bürokrasisi özelinde daraltılmış, kültürel ve geleneksel bir yaklaşım etkisini artırmış, dış politika karar verme süreçlerinde, iç politik gelişmelere bağlı olarak, “rasyonalite/sübjektif rasyonalite” temelinden kaymalar sergilenmiştir.
 - Ulusal kapasite, güç/etki ve imkânların hesaplanmasında temel sorun; güç unsurlarına gerekenden fazla değer yüklenmesi ve başta ekonomideki kırılganlık olmak üzere hassasiyet yaratan hususların yeterli seviyede dikkate alınmaması olmuştur.
 - Dönemin dış politika ilkeleri hem Türk Dış Politikası’nın temel ilkeleri hem de dış politika ortamının gerektirdiği dönemsel ihtiyaçlarla yeterli seviyede uyum sağlayamamıştır.
 - Türkiye’nin dış politika davranışlarına etki eden faktörlerin etki ve önceliklerinin tespitinde; ulusal kapasite, güç/etki ve imkanlar gerektiği şekilde dikkate alınmadan, iç politik ve kültürel öğelere, sistemik/bölgesel kısıtlama ve imkanlara göre daha fazla etki ve öncelik yüklenmesi, sistemik ve bölgesel gelişmelerin kontrol edilememesine ve etki altına alınamamasına sebep olmuş, bunun bir sonucu olarak sık sık politika değişikliklerine gidilerek kaynak, güç ve prestij kaybına sebep olan gelişmeler yaşanmıştır.
 - Türkiye’nin geleneksel Orta Doğu politikasının devam ettirilmemesi ve Suriye’nin toprak bütünlüğünü esas alan politikaların desteklenmemesi Türkiye için ciddi güvenlik sorunları yaratan belirsizlik ve istikrarsızlığa kaynaklık etmiştir.
 - Karar biriminin rasyonalitesi, mevcut kapasite, güç ve imkânlar ile mevcut alan koşullarının analizlerinin gerektiği şekilde yapılmaması, aralarındaki etkileşimin analizlere yeterli seviyede dâhil edilmesini engellemiş, bunun bir sonucu olarak mevcut alan koşullarının yaratacağı güvenlik sorunları öngörülemediği gibi, Türkiye’ye bölgesel liderlik yolunu açan bir takım fırsat ve imkânlar sağlayabileceği düşünülmüştür.
 - Ortaya çıkan tehdit, stratejik çıkarları etkileyen bir nitelik taşımasına rağmen, dönemin karar birimi tarafından, “*varoluşla ilgili çıkar*”ların etkilendiği tespiti yapılmış, hatta bölge alan koşullarına hâkim istikrarsızlık ve belirsizliğin, Türkiye’ye bölgenin lider devleti olabilmesi açısından yeni fırsatlar yarattığı/sunduğu düşünülerek fırsat ve tehditler ile ulusal çıkarın niteliğinin uyumluluğu yeterli derecede sağlanamamıştır.
 - Ulusal çıkarın niteliği ile dış politika amaçları arasında tam bir uyumluluk sağlanamamıştır.
 - Dış politika çıktıları arasında içsel uyumluluk yeterli derecede sağlanamamıştır.
 - Dış politika çıktılarının içsel uyumluluğunun sağlanamaması; dış politika çıktıları ile dış politika davranışlarının/uygulamalarının uyumluluğunu engellemiş, yumuşak güçten, sert güce uzanan bir yaklaşım içerisinde kullanılması gereken dış politika vasıtaları, düzensiz gel-git ve reflektif bir yaklaşım içerisinde kullanılarak hem dış politikanın inandırıcılık ve prestijinin zarar görmesine hem de asgari çaba ve maliyetle azami verimin elde edilmesi anlayışını sınırlamıştır.
- Rasyonalitenin azalması, reel politığın yerini kültür esaslı politikaların alması, dış politika sürecinin tüm safhalarında bilgi ve verilerin uygun kullanılmasını sınırlamış, geri beslemenin uygun bir şekilde yapılmasını ve ortaya çıkan yeni durum/gelişmelerin doğru bir şekilde analiz edilmesini/tanımlanmasını engellemiş, bu durum dış politika yapımı ve uygulamalarında gereken değişikliklerin etkinliğini azaltmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

1963 yılında Çankırı'da doğdu. 1984 yılında Kara Harp Okulu'ndan (Lisans, Elektrik-Elektronik Mühendisliği) mezun oldu. 1987-2000 yılları arasında Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda çeşitli kıta ve karargâh görevlerinde bulundu. 2000-2002 yılları arasında Kara Harp Akademisinde Kurmay Subaylık Eğitimini ile Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Yönetimi Yüksek Lisans programını tamamladı. 2005 yılında Silahlı Kuvvetler Akademisi'nde Üst Düzey Yöneticilik Eğitimi gördü. 2006-2008 yılları arasında Birlik Komutanlığı görevini 6'nci Motorlu Piyade Alay Komutanı olarak yaptı. Yüksek Askerî Şûra kararları ile 2008 yılında general, 2013 yılında emekli oldu.

2013 yılında Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde doktora eğitimine başladı. 2017'den itibaren doktora eğitimine İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim dalında devam etti.

İngilizce bilen Muhittin Yenikeçeci, Sibel Yenikeçeci ile evli olup iki çocuk babasıdır.